

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет
«Одеська юридична академія»

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Том XXXVI

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

У збірнику наукових праць Національного університету «Одеська юридична академія» опубліковано статті провідних учених НУ ОЮА, докторів та кандидатів наук, а також відомих правників з інших вузів України.

Збірник статей розрахований на фахівців, що працюють у сфері юриспруденції, студентів-юристів, а також юристів-практиків, які цікавляться тенденціями розвитку правового життя сучасного суспільства.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
вченою радою Національного університету
«Одеська юридична академія» 16.05.2025 р. (протокол № 8).**

Редакційна колегія:

М. Р. Аракелян, д-р юрид. наук (головний редактор);

Л. І. Аркуша, д-р юрид. наук, проф.;

Х. Н. Бехруз, д-р юрид. наук, проф.;

В. В. Дудченко, д-р юрид. наук;

Т. А. Латковська, д-р юрид. наук, проф.;

В. О. Туляков, д-р юрид. наук, проф.;

Г. О. Ульянова, д-р юрид. наук, проф.;

Є. О. Харитонов, д-р юрид. наук, проф.;

О. І. Харитонova, д-р юрид. наук, проф.;

Lauri Mälksoo, PhD (Естонія);

Emre Sencer, PhD (США).

Сайт видання: www.naukovipraci.nuoua.od.ua

Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право», 293 «Міжнародне право»), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р. (Додаток 1).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-6123 (Print)

ISSN 2663-6131 (Online)

© НУ «ОЮА», 2025

УДК 347.725

DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v36.2025.1>*І. М. Алмаші, М. М. Алмаші*

ДОГОВІР КОМЕРЦІЙНОЇ КОНЦЕСІЇ ЯК ПРАВОВА ФОРМА ГОСПОДАРСЬКИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Постановка проблеми. В умовах війни одним із першочергових завдань є необхідність збереження національної економіки, заохочення та сприяння діяльності суб'єктів господарювання з метою забезпечення та захисту їх прав, розвитку підприємницької діяльності, сталого розвитку громад і, як наслідок, забезпечення добробуту громадян. Саме інститут комерційної концесії є однією із найбільш поширених форм залучення інвестицій та впровадження інновацій в економіку країни. Актуальність відносин комерційної концесії обумовлюється тим, що побудова правовідносин на підставі цього договору і наступний їх розвиток, створює сприятливі умови для діяльності малого та середнього підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика була предметом дослідження наукових праць В.Дмитришина, О.Кучеренко, Н.Ментух, Р.Моняк, С.Подольак, Є.Пархоменко та ін. Разом з тим, в правовому регулюванні договору комерційної концесії є ряд прогалин та проблемних питань, які потребують наукового дослідження.

Мета та завдання. Автори ставлять за мету дослідити окремі аспекти правового регулювання договору комерційної концесії, з'ясувати недоліки та прогалини, які містяться в законодавстві у сфері правового регулювання даного договору, внести пропозиції щодо усунення наявних недоліків.

Виклад основного матеріалу. Договір комерційної концесії відомий ще з кінця XIX століття, в той час, коли склалася система, яка передбачала договірні відносини між великим бізнесом та дрібними підприємцями, в якій останні почали отримувати право на використання технології виробництва, продажу товарів чи послуг відомої компанії, а також право користування відомим товарним знаком. Такі відносини виражались у вигляді договору комерційної концесії (франчайзингу). Згідно умов договору дилеру (теперішньому франчайзі) виділялася певна територія, на якій йому гарантувався захист від конкуренції, однак дилер був зобов'язаний не продавати машини інших виробників, забезпечувати високий рівень надання послуг і підтримувати репутацію виробника (сучасного франчайзера) [1, с. 208].

В сучасному національному законодавстві правове регулювання даного договору здійснюється Господарським кодексом України [2], у відповідності до ст.366 якого за договором комерційної концесії одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплексу прав, належних правоволодітельцеві, а користу-

вач зобов'язується дотримуватися умов використання наданих йому прав та сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду. Договір комерційної концесії передбачає використання комплексу наданих користувачеві прав, ділової репутації і комерційного досвіду правоволодільця в певному обсязі, із зазначенням або без зазначення території використання щодо певної сфери підприємницької діяльності.

На думку Н.Ментух, виокремлення франчайзингу як окремого, специфічного різновиду договірної конструкції пов'язано з певними труднощами, котрі зумовлені нечіткістю й розпливчатістю правових основ франчайзингу, недостатністю вивчення його правової природи [3, с. 49].

В перекладі з англійської «Franchise» означає «привілей», «пільга», «особливе право». Як зазначають окремих фахівці у сфері франчайзингу будь-який вид бізнесу можна перетворити у франшизу. Міжнародна Асоціація Франчайзингу виділяє 70 галузей господарства, у яких можна будувати відносини на основі франчайзингу. З метою досягнення високого рівня взаємодії і захисту з боку франчайзера франчайзі повинен сформува-ти особливі взаємини з франчайзером. За цих взаємин франчайзі повинен дотримуватись наступного: в цілому приймати точку зору франчайзера, його завдання у даному бізнесі; довіряти і поважати франчайзера, а також формувати повагу і довіру франчайзера до себе; приймати чітко встановлені правила й обов'язки, зазначені в договорі тощо [4].

Варто зауважити на розбіжностях щодо назви договору. У міжнародній практиці вищезазначені відносини регулюються договором під назвою «договір франчайзингу», однак, в українському законодавстві дані відносини регулюються «договором комерційної концесії». Щодо вирішення питання про співвідношення вказаних договорів, то суди за результатами розгляду господарських справ також встановлюють, що договір франчайзингу за своєю правовою природою є договором комерційної концесії, та вирішують спори, керуючись главою 36 Господарського кодексу України та главою 76 Цивільного кодексу України. Так, Західний апеляційний господарський суд в постанові від 10.06.2022 р. у справі № 926/3594/21 вказав, що апеляційний господарський суд погоджується з висновками місцевого господарського суду про те, що укладений між сторонами договір, виходячи з його умов, за своєю правовою природою є договором комерційної концесії [5, с. 183].

Однак, як зазначає В.Дмитришин франчайзинг не є синонімом комерційної концесії, оскільки за договором франчайзингу надається ширший порівняно з комерційною концесією обсяг прав: крім виключного права на продаж товарів, ним передбачено надання прав на об'єкти інтелектуальної власності, а також право використання в комерційній діяльності покупця товарного знаку, тощо» [6, с. 201]. Попри зазначене предметом договору комерційної концесії є комплекс прав, належних правоволодільцеві, який не обмежується виключно правами на продаж товару, а може також включати права на об'єкти інтелектуальної власності, ділову репутацію і комерційний досвід правоволодільця в певному обсязі.

На думку К.Романчука та І.Кирій франшизою є пакет прав промислової та інтелектуальної власності, які стосуються торговельних марок, торго-

вельних найменувань, ноу-хау або патентів, що підлягають використанню при перепродажу товарів або надання послуг кінцевим споживачам» [5, с. 182]. Європейська Федерація Франчайзингу визначає франчайзинг як систему продажу товарів, послуг або технологій, в основі якого є безперервна співпраця між юридично і фінансово окремими і незалежними підприємствами – франчайзером і франчайзі [7, с. 16].

Перші франчайзингові системи, що запроваджувалися на території України, були неукраїнського походження. Вперше франчайзинговий договір в Україні був підписаний 19 червня 1993 інформаційною компанією Компасс. Пізніше на ринку з'явилися ресторани мережі McDonalds. Першими вітчизняними франчайзинговими мережами були Pizza Celentano, UnMomento, Арбер та ряд інших. А вже в 2001 році створено Українську Асоціацію франчайзингу. На момент створення Асоціації в 2001 році в Україні працювали кілька десятків мереж, а нині кількість таких мереж перевищує 990 [8].

Окрему увагу слід приділити правам та обов'язкам сторін даного договору. Так, згідно ст. 370. ГК України до обов'язків правоволодільця належать: обов'язок передати користувачеві технічну та комерційну документацію і надати іншу інформацію, проінструктувати користувача і його працівників з питань, пов'язаних із здійсненням цих прав; видати користувачеві передбачені договором ліцензії (дозволи) тощо. Ст. 371 ГК України на користувача франшизи також покладено ряд обов'язків: використовувати при здійсненні діяльності торговельну марку та інші позначення правоволодільця визначеним у договорі способом; забезпечити відповідність якості товарів, що виробляються ним на основі договору, інформувати покупців (замовників) найбільш очевидним для них способом про використання ним торговельної марки; не розголошувати секрети виробництва правоволодільця та іншу одержану від нього конфіденційну інформацію; сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду тощо. З метою захисту прав та інтересів сторін ст. 372 Господарського кодексу України також передбачено обмеження прав сторін за договором комерційної концесії.

Варто зазначити, що задля належного правового регулювання договірних відносин у сфері франчайзингу, розроблено проект Закону України «Про франчайзинг» [9], в якому визначено, що франчайзинг – підприємницька діяльність, за якою на договірній основі одна сторона (правоволодільець) зобов'язується передати іншій стороні (користувачеві) за винагороду на визначений строк до 3 років комплекс виключних прав на використання (з обов'язковою поміткою «на умовах франчайзингу») знаку для товарів і послуг, фірмового найменування, послуг, технологічного процесу і (або) спеціалізованого обладнання, комерційної інформації, що охороняється законом, а також інших передбачених договором об'єктів виключних прав. Наразі в діючих положеннях законодавства щодо строку користування виключними правами за договором комерційної концесії обмежувальних строків не визначено. На думку автора необхідно у проекті Закону «Про франчайзинг» визначити положення щодо можливості продовження строку користування виключними правами чи переукладення договору франчайзингу.

Заслугує на окрему увагу положення вищевказаного проекту Закону згідно якого до обов'язків правоволодільця (франчайзера) належить також обов'язок нести за користувача фінансову відповідальність, якщо для такої відповідальності не вистачає коштів користувача. Дана законодавча пропозиція за своїм змістом по суті уточнює та доповнює існуюче законодавче положення щодо субсидіарної відповідальності правоволодільця за зобов'язання користувача.

Здійснення підприємницької діяльності на підставі договору комерційної концесії (франчайзингу) сприяє підвищенню рентабельності бізнесу. Кількість суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність на основі франчайзингу припиняють свою діяльність значно рідше, аніж інші суб'єкти господарювання. Однак, якщо проаналізувати становище кінцевого споживача, то залишається певний ризик щодо введення в оману останнього, особливо при виробничому франчайзингу. Адже певний товар виготовлятиме не правоволодільець торгової марки, а, по суті, зовсім інша особа – користувач його виключними правами. Саме тому потрібно в законодавство, яким регулюються відносини франчайзингу, внести зміни, якими потрібно деталізувати здійснення контролю правоволодільцем діяльності користувача, визначити межі субсидіарної фінансової відповідальності правоволодільця, а у виробничому франчайзингу визначити підстави та порядок притягнення до солідарної відповідальності правоволодільця за виконання обов'язків користувачем у виробництві товару під торговою маркою правоволодільця, особливо у випадку використання міжнародних франшиз.

Як зазначає К.Намака попри привабливість можливостей, які надає використання франшизи, для сторін договору франчайзингу водночас виникають і певні ризики ще на стадії, яка передуює укладенню договору комерційної концесії. Так, у світі франшизу продавати можна лише після апробації ведення бізнесу за цією франшизою. Наприклад, у США хоч і немає прямої вимоги апробації бізнесу, проте через обов'язкове переддоговірне розкриття інформації франчайзі знає, якщо франшиза не апробована під час прийняття рішення про співпрацю. У таких країнах як Італія, Великобританія тестування франшизи передбачено в законодавстві або в кодексах етики франчайзингу.

Переддоговірне розкриття визначеного переліку інформації є поширеною практикою у таких країнах Європейського Союзу як: Франція, Італія, Бельгія, Іспанія, Румунія, Швеція та ін. Наприклад, в Іспанії франчайзер повинен за 20 днів до укладення договору надати франчайзі всю інформацію, що міститься у реєстрі франчайзерів, зокрема назви та адреси компаній, які входять до франчайзингової мережі, інформацію про реєстрацію та статутний капітал; ліцензію на використання будь-якого товарного знаку; дату реєстрації та основні етапи створення і розвитку франчайзингової мережі; зміст і опис основних характеристик франшизи, у тому числі загальне пояснення бізнес-моделі, що виступає предметом франшизи, спеціальні характеристики «ноу-хау»; оцінку всіх необхідних інвестицій і витрат для того, щоб розпочати бізнес.

В Україні ж відсутнє пряме закріплення вимоги апробації бізнесу перед продажом франшизи. Внаслідок цього франчайзер часто пропонує фран-

шизу бізнесу, що не довів свою комерційну привабливість. Для потенційного франчайзі співробітництво на основі такої франшизи може бути підставою фінансових втрат у майбутньому в процесі реалізації прав за договором франчайзингу. Проте, як зазначають окремі фахівці, оскільки за законодавством України предметом договору комерційної концесії є комерційний досвід, ділова репутація, то можна зробити припущення про непряму вимогу передавати саме апробовану франшизу [10, с. 119].

На думку авторів, у законодавство у сфері регулювання договору комерційної концесії доцільно внести зміни щодо необхідності переддоговірної апробації франшизи, обмеживши таку апробацію певним строком. Це сприятиме захисту прав користувача франшизою, уникнення фінансових ризиків в майбутньому, пов'язаних з відсутністю попиту споживачів на товар, комерційною непривабливістю франшизи, відсутністю ресурсів для наступної реалізації договору комерційної концесії, тощо.

Першою державою в Європі, де було прийнято національне законодавство, яке регулює франчайзинг, була Франція. 31 грудня 1989 року у Франції було ухвалено Закон №89-1008 про розвиток торгівлі й промисловості, який уперше у межах ЄС закріпив положення про обов'язкове переддоговірне розкриття інформації, а також було передбачено відповідальність за порушення цього обов'язку у вигляді штрафу або тюремного ув'язнення строком від десяти днів до одного місяця.

В Європі найбільш авторитетним у сфері кодексів поведінки відносин франчайзингу є Європейський Кодекс Етики Франчайзингу, який був прийнятий Європейською Федерацією Франчайзингу в 1972 р. Суттєвого оновлення він зазнав 1991 р. Кодекс містить систему етичних норм, покликаних сприяти саморегулюванню країн-членів Федерації. Кодекс відіграє важливе значення для регулювання франчайзингу та закріплює уніфіковані визначення основних термінів у сфері франчайзингу [11, с. 71].

Серед характерних особливостей договору комерційної концесії був обов'язок користувача франшизою здійснити її державну реєстрацію. Однак, це положення було відмінено на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» [12]. Добровільна реєстрація франчайзингових договорів, як внутрішніх так і міжнародних, здійснюється Асоціацією франчайзингу і є однією з ініціатив організації для підтримки розвитку франчайзингу в Україні та забезпечення захисту інтересів учасників ринку.

Для учасників ринку, що здійснюють добровільну реєстрацію франчайзингових договорів, є кілька переваг: реєстрація забезпечує більшу відкритість та прозорість взаємовідносин між франчайзером та франчайзі; сприяє підвищенню рівня довіри до франчайзера з боку потенційних франчайзі та сприяє залученню нових партнерів; пріоритетне включення до Національного реєстру франшиз, першочерговий розгляд справ в Третейському суді тощо [13]. Автори вважають за необхідне на законодавчому рівні закріпити право користувача на добровільну реєстрацію франшизи, обов'язково зазначивши при цьому суб'єкта такої реєстрації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у даній статті досліджено окремі аспекти правового регулювання договору комер-

ційної концесії як правової форми господарських взаємовідносин. Побудова діяльності суб'єктів господарювання на підставі даного договору сприяє розвитку малого та середнього бізнесу, підвищенню його рентабельності. Саме інститут комерційної концесії є однією із найбільш поширених форм залучення інвестицій та впровадження інновацій в економіку країни. З метою вдосконалення чинного законодавства у сфері правового регулювання договору комерційної концесії, усунення недоліків, сприяння забезпеченню, дотриманню та захисту прав та інтересів сторін за договором та споживачів, доцільно уніфікувати терміни «договір комерційної концесії» та «договір франчайзингу».

Також, беручи до уваги необхідність захисту прав споживачів варто внести зміни в чинне законодавство якими: передбачити можливості контролю правоволодільцем діяльності користувача, визначити межі субсидіарної фінансової відповідальності правоволодільця, а у виробничому франчайзингу – підстави та порядок солідарної відповідальності правоволодільця, особливо у разі використання міжнародної франшизи.

В Україні відсутнє пряме закріплення вимоги апробації бізнесу перед продажом франшизи. Внаслідок цього правоволодільць може пропонувати користувачу франшизу бізнесу, що не довів свою комерційну привабливість. З метою уникнення фінансових ризиків останнім необхідно визначити в законодавстві положення щодо апробації франшизи, обґрунтувавши її для правоволодільця як обов'язок, а для користувача франшизою як право на її апробацію.

Література

1. Подоляк С.А., Пархоменко Є.О. Комерційна концесія як сучасна правова тенденція розвитку господарської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 208–211.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №18. Ст.144.
3. Ментух Н. Правова природа договору комерційної концесії (франчайзингу). *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1 (33). С. 47–53.
4. Франчайзинг: поняття, види, форми. Договір франчайзингу. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/law/9649/> (дата звернення 21.03.2025р.)
5. Моняк Р.В. Правове регулювання франчайзингу: світовий досвід та українські реалії. *Grafil of Science*. 2023. № 27. Р. 182–187.
6. Дмитришин В. С. Договір комерційної концесії та договір франчайзингу. Співвідношення понять та правова природа. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 199–203.
7. Золота Л.В. Зміст франчайзингу: особливості договору комерційної концесії. *Нове українське право*. Вип. 2. 2024. С. 14–20.
8. Розвиток франчайзингу в Україні. URL: <https://franchising.org.ua/?p=866> (дата звернення 20.03.2025 р.)
9. Про франчайзинг. Проект Закону України від 21.12.2017 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63201 (дата звернення 20.03.2025 р.)
10. Намака К. Ризики сторін у договорі франчайзингу та правові способи їх мінімізації. *Господарське право і процес*. 2018. №12. С. 119–124.
11. Кучеренко О. Договір комерційної концесії: питання понятійно-категоріального апарату. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 69–73.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція): Закон України від 12.02.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 21. Ст. 133.

13. Реєстрація франчайзингових договорів. URL: <https://franchising.org.ua/?p=911> (дата звернення 19.03.2025р.)

Анотація

Алмаші І. М., Алмаші М. М. Договір комерційної концесії як правова форма господарських правовідносин: окремі аспекти правового регулювання. – Стаття.

В умовах війни одним із першочергових завдань є необхідність збереження національної економіки, заохочення та сприяння діяльності суб'єктів господарювання з метою забезпечення та захисту їх прав, розвитку підприємницької діяльності, сталого розвитку громад і, як наслідок, забезпечення добробуту громадян. Саме інститут комерційної концесії є однією із найбільш поширених форм залучення інвестицій та впровадження інновацій в економіку країни. Договір комерційної концесії відомий ще з кінця XIX століття, в той час, коли склалася система, яка передбачала договірні відносини між великим бізнесом та дрібними підприємцями. Як зазначають окремих фахівці у сфері франчайзингу будь-який вид бізнесу можна перетворити у франшизу. Міжнародна Асоціація Франчайзингу виділяє 70 галузей господарства, у яких можна будувати відносини на основі франчайзингу.

Побудова господарських взаємовідносин на підставі договору комерційної концесії сприяє розвитку малого та середнього бізнесу, підвищенню його рентабельності. З метою вдосконалення чинного законодавства у сфері правового регулювання договору комерційної концесії, усунення недоліків, сприяння забезпеченню, дотриманню та захисту прав та інтересів сторін за договором та споживачів, доцільно уніфікувати терміни «договір комерційної концесії» та «договір франчайзингу».

З метою належного забезпечення та захисту прав споживачів автори вважає за необхідне внести зміни в чинне законодавство України щодо контролю правоволодільцем діяльності користувача, визначити межі його субсидіарної фінансової відповідальності, а у виробничому франчайзингу на законодавчому рівні передбачити підстави та порядок солідарної відповідальності правоволодільця за виконання обов'язків користувачем у виробництві товару під торговою маркою правоволодільця, особливо у разі використання міжнародної франшизи. В міжнародній практиці в більшості випадків франшизу продавати можна лише після апробації ведення бізнесу за цією франшизою. З метою уникнення фінансових ризиків користувачем франшизи необхідно визначити в законодавстві положення щодо апробації франшизи, обґрунтувавши її для правоволодільця як обов'язок, а для користувача франшизою як право на її апробацію.

Ключові слова: франшиза, франчайзинг, комерційна концесія, бізнес, міжнародна франшиза, договір франчайзингу, договір комерційної концесії.

Summary

Almashi I. M., Almashi M. M. Commercial concession agreement as a legal form of economic relations: certain aspects of legal regulation. – Article.

In time of war, one of the primary tasks is the need to preserve the national economy, encouraging and facilitating the activities of business entities in order to ensure and protect their rights development of entrepreneurial activity, sustainable development of communities and, as a result, ensuring the well-being of citizens.

The institution of commercial concession is one of the most common forms of attracting investment and introducing innovations into the country's economy. The commercial concession agreement has been known since the late 19th century, at a time when a system developed that provided for contractual relations between big business and small entrepreneurs. As some franchising experts point out, any type of business can be turned into a franchise. The International Franchise Association identifies 70 industries in which franchising relationships can be built. Building economic relationships based on a commercial concession agreement contributes to the development of small and medium-sized businesses and their profitability.

In order to improve the current legislation in the field of legal regulation of commercial concession agreements, elimination of shortcomings, promotion of ensuring, observance and protection of the rights and interests of the parties to the contract and consumers. The author considers it necessary to unify the names "commercial concession agreement" and "franchise agreement".

In order to properly ensure and protect consumer rights, the author considers it necessary to amend the legislation regarding the control of user activities by the copyright holder, determine the limits of his subsidiary financial responsibility, and in production franchising, at the legislative level, provide for the grounds and procedure for joint and several liability of the rightholder for the fulfillment of obligations by the user in the production of goods under the rightholder's trademark, especially in the case of using an international franchise.

In international practice, in most cases, a franchise can be sold only after the business under this franchise has been tested. In order to avoid financial risks for the franchise user, it is necessary to define in the legislation provisions on franchise approval, justifying it for the franchise owner as an obligation, and for the franchise user as the right to its approval.

Key words: franchise, franchising, commercial concession, business, international franchise, franchise contract, commercial concession contract.

УДК 342.726-055.2:349.2(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v36.2025.2>

Н. В. Аніщук

ЗАЛУЧЕННЯ ЖІНОК ДО ЗДОБУТТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА ТРАДИЦІЙНО «ЧОЛОВІЧИМИ» ПРОФЕСІЯМИ В УКРАЇНІ: ГЕНДЕРНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Актуальність теми полягає у тому, що у зв'язку з російським вторгненням в Україну, для захисту суверенітету нашої держави, її незалежності та територіальної цілісності, було запроваджено мобілізацію чоловіків до армії. Це, у свою чергу, призвело до кадрового дефіциту, нестачі кваліфікованої робочої сили в Україні, особливо серед робітничих професій у сферах будівництва, транспорту та промисловості.

Між тим потреба у цих професіях, які традиційно вважалися «чоловічими», невинно зростає з огляду на щоденне руйнування інфраструктури України. З огляду на це, сьогодні вкрай важливо на державному рівні проводити роботу над зміною гендерних стереотипів, заохоченням та підтримкою жінок у «чоловічих» професіях. Зокрема, нестачу кадрів можна компенсувати через навчання жінок «чоловічим» професіям у закладах професійно-технічної освіти. Це вклад у відбудову України і водночас можливість для громадян нашої держави отримати високооплачувану професію, а отже фінансову стабільність.

Аналіз останніх досліджень вказує на те, що гендерна проблематика стає популярним науковим напрямком. Варто звернути увагу на праці науковців у гендерній сфері І. Андрусяк, О. Дашковської, Л. Кормич, М. Крочук, Н. Оніщенко, В. Теремецького та ін. Віддаючи належне сучасним вченим-гендеристам, слід зазначити, що дана проблема у комплексному вигляді не знайшла повного розкриття у науці гендерного права, що вказує на актуальність обраної теми.

Метою статті є розгляд проблеми залучення жінок до здобуття професійної кваліфікації за традиційно «чоловічими» професіями в Україні у гендерно-правовому аспекті. Для розкриття цієї мети поставлено такі завдання:

проаналізувати законодавче забезпечення гендерної рівності в Україні;
розкрити роль Постанови Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 №1302 «Про реалізацію експериментального проекту щодо організації професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені» на шляху забезпечення гендерної рівності в Україні;

дослідити основні проблеми у сфері працевлаштування, які призвели до залучення жінок до здобуття професійної кваліфікації за традиційно «чоловічими» професіями в Україні;

показати основні напрями реалізації гендерно-правової реформи у сфері залучення жінок до здобуття професійної кваліфікації за традиційно «чоловічими» професіями в Україні;

надати висновки та окреслити перспективи подальших досліджень обраної проблеми.

Виклад основного матеріалу. У незалежній Україні відповідно до Конституції України існує гендерна рівність. Ст. 24 Конституції України проголошує, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [2].

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 р. Він став важливим на шляху досягнення гендерної рівності. Метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України [3].

Сьогодні в умовах кадрового дефіциту «чоловічих» професій жінки мають відіграти важливу роль в економічному відновленні країни. Останнім часом жінки починають освоювати професії, які традиційно вважались «чоловічими», наприклад, будівельні професії. Представниці слабкої статі, які раніше рідко обирали такі «чоловічі» галузі як виробництво, будівництво, транспорт та інші, зараз активно заповнюють цей вакуум. Вони вносять свій внесок у розвиток суспільства, збагачують галузь і сприяють інноваціям. Більше того, їхня економічна самодостатність рятує сім'ї та громади від бідності і сприяє довгостроковій стабільності [4].

Безумовно, гендерна трансформація ринку праці є вкрай важливим напрямком на шляху побудови українського суспільства із гендерною демократією. Підтримка жінок у виборі традиційно «чоловічих» професій, таких як, наприклад, будівництво, сприяє гендерній рівності; розвінчує гендерні стереотипи про жінку як «слабку статтю».

Важливого значення на шляху залучення жінок і дівчат до здобуття професійної кваліфікації за традиційно «чоловічими» професіями в Україні, набула Постанова Кабінету Міністрів України від 15.11. 2024 № 1302 «Про реалізацію експериментального проекту щодо організації професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені» [5]. Згідно до цієї Постанови Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Погодитися з пропозицією Міністерства економіки, Державного центру зайнятості стосовно реалізації протягом двох років з дня набрання чинності цією постановою експериментального проекту щодо організації професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені (далі – експериментальний проект).

2. Затвердити такі, що додаються:

Порядок реалізації експериментального проекту щодо організації професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені;

перелік професій для професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені.

3. Міністерству освіти і науки забезпечити формування, оновлення та розміщення на офіційному веб-сайті переліку закладів професійної (професійно-технічної) освіти, які мають ліцензію на освітню діяльність, за професіями, які визначені у переліку професій для професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені, та інформування про результати роботи щокварталу до 10 числа наступного місяця Державного центру зайнятості.

4. Міністерству економіки за участю Державного центру зайнятості протягом двох місяців після завершення реалізації експериментального проекту подати за результатами його реалізації Кабінетові Міністрів України звіт та пропозиції щодо внесення відповідних змін до законодавчих актів [5].

Постанова №1302 набрала чинності з дня опублікування. Цю постанову було опубліковано в «Урядовому кур'єрі» від 19.11.2024 № 234. Отже, вона почала діяти – 19.11.2024 року.

Згідно з умовами проекту навчання жінок буде здійснюватися на замовлення роботодавця. Працедавець зобов'язується їх працевлаштувати після завершення навчання.

Серед професій, які жінки зможуть опанувати:
водійка трамвая, тролейбуса, навантажувача;
операторка верстатів з програмним керуванням;
фрезерувальниця;

майстерка з монтажу та обслуговування систем відновлювальної енергетики та інші [1].

Щоб замовити навчання, роботодавець має звернутись до центру зайнятості. Фахівчиня зможе обрати заклад освіти самостійно з переліку закладів, які здійснюють навчання за професією. Центр зайнятості здійснює оплату навчання в розмірі не більше 10 прожиткових мінімумів для працездатних осіб (станом на сьогодні – 30 280 грн), в разі якщо вартість навчання перевищує цей розмір, різницю може сплатити роботодавець або учасниця проекту [1].

Отже, останнім часом із боку держави запроваджуються програми перекваліфікації жінок. Так, у першому півріччі 2024-го в Державній службі зайнятості навчалися 20 тисяч жінок. Із них 84 – за умовно «чоловічими» професіями: монтерки кабельного виробництва, верстатниці деревообробних верстатів, операторки на автоматичних лініях, машиністки насосних установок та вивантажувачки вогнетривких матеріалів із печей [6].

Ще вісім тисяч жінок отримали ваучери на навчання. Із них 147 українок планують стати трактористками, плиточницями, слюсарками, електрогазозварницями, монтажницями систем утеплення будівель, водійками навантажувачів і електромонтерками [6].

Машиністів електропоїздів, електромеханіків, токарів і слюсарів гостро не вистачає Київській підземці. Наразі на підприємстві відкрито понад 100 вакансій машиністів і 180 вакансій слюсарів. Загалом столичний метрополітен має 16% вакантних посад, тоді як наприкінці 2022 року було

10%. Причинами росту вважають міграцію, специфіку професій і мобілізацію. Водночас у метрополітені відмовилися назвати відсоток заброньованих співробітників: інформація має гриф «для службового користування» [6]. Проблему браку кадрів у метро сподіваються вирішити завдяки власним курсам. Наразі в групі разом із хлопцями навчається дівчина, при успішній здачі іспитів вона стане машиністкою електропотягу. Метрополітен уже запровадив курси машиністів і машиністок [6].

В «Укренерго» жінки працюють інженерками, електромонтерками, електрослюсарками та диспетчерками підстанцій. Утім, у компанії зазначають, що так було і до повномасштабного вторгнення, тож підприємство не має потреби перебудовувати технологічні процеси. Браку кадрів в «Укренерго» немає: при загальній кількості штатних співробітників 8 000 людей, вакантними є лише 2,1% посад. Це стратегічне підприємство, тож 100% військовозобов'язаних робітників заброньовані від мобілізації [6].

Отже, нестача кадрів через війну й мобілізацію позначилася на ринку праці, тож сучасні працедавці готові навчати представниць «слабкої статі» й працевлаштовувати їх на посади, які ще кілька років тому вважалися «чоловічими». Враховуючи складну ситуацію в Україні, що склалася на ринку праці, останнім часом в нашій державі впроваджуються гендерні реформи в професійно-технічних училищах з метою залучення жінок та дівчат до опанування «не жіночих» професій. Так, наприклад, у 2024 р. у вищому професійному училищі Ромнів, районного центра Сумської області, гендерний бум: на будівельні професії вступило 22 дівчини. Серед них монтажниці санітарно-технічних систем і устаткування, плиточниці-лицювальниці і зварниці. Щодо працевлаштування дівчат, то труднощів теж немає. Учениці на останніх курсах вже знають свої місця праці. Адже монтажник санітарно-технічних систем і устаткування, зварник, маляр, штукатур, облицювальник-плиточник – дуже затребувані на ринку праці напрями [4].

Одеський центр професійно-технічної освіти, ще один заклад проекту EdUP, який може похвалитися великою кількістю дівчат у будівельних професіях. У 2024 р. усього їх 40, першокурсниць серед них – 17. 16 дівчат навчаються на облицювальниць-плиточниць і монтажниць гіпсокартонних конструкцій. Одна дівчина вступила на монтажницю санітарно-технічних систем і устаткування [4].

Велика кількість дівчат у професіях, які вважалися «чоловічими» вже не дивує. Адже з розвитком сучасних технологій, завдяки новітньому обладнанню і матеріалам аспект фізично важкої праці – у минулому. Наприклад, заклади професійної освіти у Ромнах і Одесі – не поодинокі приклади в Україні. Дівчата: зварниці, монтажниці сантехсистем і устаткування, облицювальниці-плиточниці є й в інших закладах-учасниках проекту EdUP. У 2024 р. на ці будівельні професії усього вступило 119 учениць [4].

Висновки. Таким чином, останнім часом у незалежній Україні здійснюються гендерно-правові реформи у сфері освоєння жінками професій, які традиційно вважалися «чоловічими». Жінки в умовах війни ідуть працювати на суто «чоловічі» раніше посади, утримують родини, поки чоловіки захищають Україну у війську. Позитивним є те, що уряд у 2024 р.

запустив важливий проект з навчання за державний кошт жінок професіям, в яких традиційно домінували чоловіки. Відтепер жінки зможуть опанувати різноманітні професії та працевлаштуватись в сферах, що традиційно вважалися «чоловічими». Рішення ухвалив Кабінет Міністрів України 15 листопада 2024 р. Кабінет Міністрів України постановою від 15.11. 2024 № 1302 «Про реалізацію експериментального проекту щодо організації професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені». Безумовно, ця реформа стала важливим кроком на шляху забезпечення рівноправ'я жінок і чоловіків. Отже, як уявляється, в подальшому науковцям потрібно сконцентрувати увагу на вивченні зарубіжного досвіду з обраної проблеми, що має стати перспективою подальших гендерно-правових досліджень в Україні.

Література

1. Влада стимулює жінок освоювати «чоловічі» професії – діє Постанова Кабміну. URL: <https://kadroland.com/news/3011-uryad-stimulyuje-zinok-osvoyuvati-colovici-profesiyy?page=50>
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 8 вересня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. ст. 561.
4. Посилення ролі жінок шляхом професійної освіти. URL: https://www.edup.org.ua/women_in_vet/
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.11. 2024 №1302 «Про реалізацію експериментального проекту щодо організації професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1302-2024-%D0%BF#Text>
6. Шульга Аліна. Війна відкрила жінкам двері в світ чоловічих професій. Чи врятує це економіку? URL: <https://osvita.nakypilo.ua/zaluchennia-zhinok-do-cholovichykh-profesii/>

Анотація

Аніщук Н. В. Залучення жінок до здобуття професійної кваліфікації за традиційно «чоловічими» професіями в Україні: гендерно-правовий аспект. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню проблеми залучення жінок до здобуття професійної кваліфікації за традиційно «чоловічими» професіями в Україні у гендерно-правовому аспекті. Підкреслюється, що мобілізація чоловіків до армії для захисту України від російських загарбників призвела до дефіциту кваліфікованої робочої сили в Україні. У зв'язку з цим виникла проблема залучення жінок до здобуття професійної кваліфікації за традиційно «чоловічими» професіями в Україні.

Наголошується на тому, що підтримка жінок у виборі традиційно «чоловічих» професій сприяє гендерній рівності; розвінчує усталені норми і стереотипи щодо того, які ролі вони можуть виконувати у суспільстві, відкриває шлях до забезпечення рівних можливостей на ринку праці.

Основну увагу приділено аналізу Постанові Кабінету Міністрів України 15 листопада 2024 р. №1302 «Про реалізацію експериментального проекту щодо організації професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені». Зазначається, що ця постанова стала важливим кроком на шляху забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Цей документ затвердив, по-перше, Порядок реалізації експериментального проекту щодо організації професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені та, по-друге, Перелік професій для професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені.

Особливу увагу приділено гендерним реформам у професійно-технічних училищах, які останнім часом взяли курс на підготовку жінок до здобуття професійної кваліфікації за традиційно «чоловічими» професіями в Україні.

Робиться висновок про те, що останнім часом у незалежній Україні обрано курс на впровадження гендерно-правових реформ у сфері освоєння жінками «чоловічих» професій. Зокрема, уряд у 2024 р. запустив важливий проект з навчання за державний кошт жінок професіям, в яких традиційно домінували чоловіки. Відтепер жінки зможуть опанувати різні професії та працевлаштуватись в тих сферах, що традиційно вважалися «чоловічими».

Ключові слова: право, гендерна рівність, жінки, «чоловічі професії», професійне навчання жінок, експериментальний проект.

Summary

Anishchuk N. V. Involvement of women in professional qualification in traditionally “men’s” professions in Ukraine: gender-legal aspect. – Article.

The article is devoted to the study of the problem of involvement of women in professional qualification in traditionally “male” professions in Ukraine in the gender-legal aspect. It is emphasized that the mobilization of men to the army to protect Ukraine from Russian invaders has led to a shortage of skilled labor in Ukraine. In this regard, there was a problem of involvement of women in professional qualification in traditionally “men’s” professions in Ukraine.

It is emphasized that the support of women in the choice of traditionally «men’s» professions contributes to gender equality; developing established norms and stereotypes as to what roles they can play in society, opens the way to ensure equal opportunities in the labor market.

The main attention was paid to the Analysis of the Cabinet of Ministers of Ukraine on November 15, 2024 No. 1324 “On the implementation of an experimental project for the organization of professional training of women for employment in areas where they were traditionally not enough”. It is noted that this resolution has become an important step in ensuring equal rights and opportunities for women and men. This document approved, firstly, the procedure for implementing an experimental project for the organization of vocational training of women for employment in areas where they were traditionally insufficiently presented and, secondly, a list of professions for vocational training for women for employment in areas where they were traditionally not enough presented.

Particular attention has been paid to gender reforms in vocational schools, which have recently taken a course for the preparation of women for professional qualification in traditionally «men’s» professions in Ukraine. It is concluded that in an independent Ukraine a course for the implementation of gender-legal reforms in the field of development of «male» professions has been chosen in independent Ukraine. In particular, the government in 2024 launched an important project for the public expense of women to professions that traditionally dominated men. From now on, women will be able to master different professions and find employment in those areas that have traditionally been considered «masculine».

Key words: law, gender equality, women, “men’s” professions, professional training of women, experimental project.

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v36.2025.3>*М. М. Войнарівський*

ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ У СФЕРІ МЕДІА

Постановка проблеми. У сучасному світі медіа відіграють ключову роль у формуванні громадської думки, поширенні інформації та забезпеченні демократичних процесів. Водночас зростання впливу засобів масової інформації супроводжується викликами, пов'язаними з дотриманням етичних стандартів, запобіганням маніпуляціям, пропаганді та боротьбою з дезінформацією. Особливо гостро питання регулювання та відповідальності медіа постає в умовах інформаційних війн, гібридних загроз і воєнного стану, коли неправдива або упереджена інформація може впливати на національну безпеку. У таких умовах держава змушена вдаватися до посилення санкційних механізмів для забезпечення відповідальності медіа за порушення законодавства.

Законодавство про відповідальність суб'єктів у сфері медіа є складним через кілька ключових факторів: необхідність забезпечити баланс між свободою слова та відповідальністю, врахувати різноманітність медіаплатформ (друкованих, телерадіо- та онлайн-медіа), які працюють за різними принципами, та технологічний розвиток, коли стрімка еволюція цифрових платформ та соціальних мереж ускладнює регулювання та контроль за інформаційними потоками. Важливим кроком на шляху до унормування положень про функціонування та відповідальність медіа в нашій країні став Закон України «Про медіа» від 13.12.2022 р. № 2849-IX (далі – Закон про медіа, Закон), положення якого узгоджено з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіапослуги, що є однією з вимог для вступу України в ЄС. Закон визначив повноваження національного медіарегулятора – Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (далі – Національна рада, Нацрада) та значно розширив коло суб'єктів, які потрапляють у сферу його контролю [1]. Крім того, встановлено необхідність створення співрегуляторів для різних видів медіа, які окрім моніторингу та оцінки контенту на відповідність законодавчим нормам та професійним стандартам, зможуть брати участь у розгляді скарг щодо порушень у медіа та надавати рекомендації щодо застосування санкцій. По суті йдеться про форму саморегулювання, здатної значно підвищити якість регулювання галузі у цілому. Тому дослідження питань застосування санкцій у сфері медіа є надзвичайно актуальним, адже воно сприяє вдосконаленню законодавства, формуванню ефективних механізмів регулювання та захисту як державних інтересів, так і прав суб'єктів у сфері медіа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні питання правового регулювання діяльності медіа активно досліджували вчені у галузі права та медіаправа, серед яких варто відзначити О. Белоконя, І. Бенедисюк, М. Карашука, В. Мусіяку, Д. Проценка, Т. Черниш, В. Шаповала,

О. Шевчук та інших. Їхні праці здебільшого присвячені розвитку правових механізмів, що регулюють діяльність медіа в Україні, захисту приватності в медіа, проблемам взаємодії медіа та органів державної влади, однак питання застосування адміністративно-господарських санкцій за правопорушення, що вчиняються суб'єктами медіа, є малодослідженими, а в умовах оновлення законодавства про медіа безперечно вимагають належного правового аналізу.

Мета цієї статті – дослідити особливості адміністративно-господарських санкцій, що застосовуються до суб'єктів у сфері медіа, та визначити основні напрями удосконалення законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 30 ч. 1 ст. 1 Закону медіа (засіб масової інформації) – засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою [2]. Таким чином, до медіа можуть бути віднесені усі ті, хто відповідає таким ознакам: 1) масова інформація поширюється у текстовій, візуальній, аудіовізуальній, аудіальній тощо формі; 2) поширення масової інформації здійснюється періодично чи регулярно; 3) поширення масової інформації відбувається під редакційним контролем, тобто вирішальним впливом на її створення або добір, організацію та поширення; 4) таку інформацію марковано постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою [3].

Одним з важливих досягнень цього Закону є формулювання зведеного переліку засобів реагування на правопорушення у сфері медіа замість їх розпорошення у попередніх профільних законах із зазначенням лише окремих адміністративно-господарських санкцій (наприклад, у Законі України «Про телебачення і радіомовлення») або взагалі без них (бланкетні норми Законів України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агентства» тощо).

Наразі заходами реагування на порушення законодавства у сфері медіа є: 1) припис, який застосовується за рішенням Національної ради; 2) штраф, який застосовується за рішенням Національної ради; 3) анулювання ліцензії за рішенням суду в порядку, визначеному статтею 116 Закону; 4) скасування реєстрації за рішенням Національної ради або за рішенням суду в порядку, визначеному статтею 116 Закону; 5) заборона видання та розповсюдження друкованого медіа за рішенням Національної ради або за рішенням суду в порядку, визначеному статтею 116 Закону; 6) тимчасова заборона поширення онлайн-медіа за рішенням Національної ради; 7) заборона поширення онлайн-медіа за рішенням Національної ради або за рішенням суду в порядку, визначеному статтею 116 Закону (ст. 99 Закону).

Використовуючи термін «заходи реагування», законодавець об'єднує у цьому переліку різні правові механізми, які застосовуються у разі порушень, але мають відмінності у правовій природі, підставах та меті застосування. Зокрема, припис є обов'язковою для виконання у визначені строки письмовою вимогою посадової особи органу державного нагляду (контролю) суб'єкту господарювання щодо усунення порушень вимог законодавства і він не передбачає застосування санкцій до нього [4]. Припис, який

застосовується за рішенням Національної ради, не є видом АГС, а є, власне, засобом реагування – більш загальною правовою категорією, яка включає дії, спрямовані на припинення правопорушення, усунення наслідків або запобігання повторенню суб'єктом самостійно. У сфері медіа припис використовується при вчиненні незначного порушення законодавства та/або умов ліцензії, та «має містити докладний опис виявленого порушення та застереження щодо недопущення такого порушення в майбутньому» (абз. 3 ч. 1 ст. 100 Закону). Здебільшого приписи отримують медіа за порушення правил у дні пам'яті та жалоби, через порушення програмної концепції мовлення та ін.

Усі інші заходи в аналізованому переліку за своєю правовою природою є адміністративно-господарськими санкціями, які застосовуються за порушення законодавства у сфері медіа, що має негативні наслідки для суспільства, держави або інших осіб. Будучи частиною заходів реагування вони, між тим, завжди мають каральний характер, незалежно від того, містять вони обмеження організаційно-правового чи майнового характеру.

Підставами застосування заходів реагування до суб'єктів у сфері медіа є порушення ними вимог законодавства та/або умов ліцензії (ст. 99 Закону). Але важливо, що порушення можуть стосуватись не лише суто правових умов діяльності ЗМІ (наприклад, порушення вимог щодо зазначення вихідних даних, ненадання або порушення строків надання інформації за запитом Національної ради тощо), а й етичних стандартів, принципів щодо об'єктивного, чесного та відповідального висвітлення інформації, закріплених на рівні Закону. Це може бути втілено на рівні заборони виправдовувати чи пропагувати розв'язування або ведення агресивної війни або воєнного конфлікту, порушення територіальної цілісності країни тощо (див., наприклад, склади правопорушень для онлайн-медіа, закріплені у ст. 112 Закону). Наприклад, британський регулятор Ofcom відкликав ліцензію RT на мовлення у Великій Британії через пропаганду, недотримання належної неупередженості новин та висвітлення поточних справ щодо вторгнення РФ в Україну [5], що підтверджує схожість підходів до правового регулювання об'єктивного та неупередженого висвітлення новин ЗМІ як базової засади діяльності будь-якого медіа у світі.

Необхідно мати на увазі також ту обставину, що контентні обмеження наразі можуть бути встановлені не лише на рівні закону. Як приклад можна навести запроваджені постановою Кабінету Міністрів України від 17.05.2024 р. № 566 «Деякі питання протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет» обмеження всіх форм реклами азартних ігор, що здійснюється шляхом заборони розповсюдження реклами азартних ігор, реклами торговельних марок, інших об'єктів права інтелектуальної власності, під якими провадиться діяльність з організації та проведення азартних ігор, а також інших позначень, під якими проводяться азартні ігри, зокрема з використанням електронних комунікацій, символіки Збройних сил, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, а також розповсюдження відповідного контекстного матеріалу [6]. Постанова тимчасово закриває прогалину Закону «Про рекламу» щодо обмежень в рекламі азартних ігор і діятиме до набрання

чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою боротьби з ігровою залежністю (лудоманією) та вдосконалення державного регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор та лотерей» від 04.12.2024 р. № 4116-IX.

У Законі України «Про медіа» правопорушення у сфері медіа поділяються на незначні, значні та грубі правопорушення. Така класифікація правопорушень допомагає розрізняти ступінь тяжкості порушення та визначати адекватні заходи відповідальності. Різноманітність форматів та платформ, якими представлена сучасна медіа-сфера, що охоплює традиційні друковані, теле- та радіоплатформи, а також численні онлайн-ресурси, змушує розробників законодавства враховувати специфіку діяльності кожної категорії суб'єктів та, відповідно, закріплювати види незначних, грубих та значних правопорушень суб'єктів у сфері аудіовізуальних (ст. 110) та друкованих медіа (ст. 111), онлайн-медіа (ст. 112), провайдерів аудіовізуальних сервісів (ст. 113) та постачальників електронних комунікаційних послуг для потреб мовлення з використанням радіочастотного спектра (ст. 115). Виключення становлять лише провайдери платформ спільного доступу до відео (ст.114) – для них законодавець передбачає санкції лише за ряд значних порушень законодавства про медіа. Крім того, їх може бути притягнуто до відповідальності правоохоронними органами та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини у разі оброблення зібраних чи іншим чином отриманих персональних даних дітей з комерційною метою.

Примітно, що у законодавстві ЄС і багатьох європейських країн також існує поділ правопорушень у сфері медіа на різні категорії залежно від ступеня їх суспільної небезпечності, що допомагає чітко визначати санкції та коригувати правопорушення відповідно до ступеня шкоди, яку вони завдають суспільству чи окремим громадянам. Поділяє правопорушення в медіа-сфері на грубі та менші (незначні) порушення Німецький закон про ЗМІ (Bürgerliches Gesetzbuch), Французький закон про свободу прес (Loi sur la liberté de la presse), допускає подібний поділ і Федеральна комісія з комунікацій (FCC) у США. Директива ЄС про аудіовізуальні медіапослуги (AVMSD), хоча і встановлює правила, які регулюють різні види правопорушень у медіа-сфері без їх чіткого поділу на «грубі» чи «значні», між тим, зазначає, що «до найбільш шкідливого контенту, як-от безпідставне насильство та порнографія, повинні застосовуватися найсуворіші заходи» (абз. 2 ч. 1 ст. 6а) [7].

Так, у вітчизняному законодавстві незначні правопорушення – це порушення, за які зазвичай передбачені менш суворі заходи реагування, наприклад, приписи або невеликі штрафи. До них можуть відноситись порушення вимог щодо формату, обсягу або змісту окремих матеріалів, що не мають суттєвого впливу на загальний контекст медіа, неістотні порушення технічних стандартів ведення мовлення чи публікацій.

Значні правопорушення – це більш серйозні порушення, за які можуть бути накладені більші штрафи або інші санкції. До таких порушень можуть відноситись: поширення неповної або недостовірної інформації, яка має значний вплив на громадську думку; порушення ліцензійних умов, яке призводить до значних порушень правил медійної діяльності, але не має

прямо загрозливого ефекту для національної безпеки; пропагування ідеологій; відмова у проведенні перевірки, що не є відразу підставою для більш жорстких санкцій, але все ж є порушенням встановлених норм.

Грубі правопорушення – це порушення, які серйозно загрожують національній безпеці, моральності або іншим важливим аспектам функціонування медіа-простору. Вони можуть включати поширення закликів до насильства, тероризму, екстремізму, насильницької зміни, повалення конституційного ладу України, порушення норм, які стосуються боротьби з дезінформацією, фейковими новинами, маніпуляціями; ведення медійної діяльності без ліцензії або порушення ключових ліцензійних умов, що мають суттєвий вплив на правовий порядок та безпеку. За грубі правопорушення застосовуються найбільш серйозні санкції, зокрема, штрафи, анулювання ліцензії або інші обмеження.

Більш детальний аналіз профільного законодавства, у свою чергу, дозволяє умовно об'єднати види порушень залежно від об'єкта у наступні групи, адже складів правопорушень для медіа законодавцем зафіксовано чимало. Зокрема, це:

- порушення ліцензійних умов – наприклад, недотримання форматних вимог, мовних квот, умов прозорості власності;

- поширення забороненого контенту – мова ворожнечі, дезінформація, пропаганда війни, порнографія тощо;

- порушення рекламного законодавства – розміщення реклами без маркування, прихована реклама, реклама алкоголю чи тютюну всупереч закону;

- недотримання вимог щодо персональних даних – незаконне збирання або поширення конфіденційної інформації та ін.

На відміну від згаданих вище правопорушень, положення про які діють постійно, Закон про медіа впроваджує особливі правила діяльності медіа в умовах збройної агресії: з моменту визнання Верховною Радою України певної держави державою-агресором (державою-окупантом) та протягом п'яти років з дня прийняття Верховною Радою України рішення про скасування такого статусу (ч. 1 ст. 118 Закону). При цьому парламент має щорічно переглядати необхідність застосування таких обмежень, продовжуючи чи скасовуючи їхню дію. У даному випадку обраний критерій – дія збройної агресії, а не воєнного стану – є більш вірним і обґрунтованим, оскільки дозволяє не послаблювати контроль за розповсюдженням недостовірних матеріалів щодо збройної агресії та діянь держави-агресора, не допускати мовлення медіа, що походять з країни-агресора чи бенефіціари яких пов'язані з країною-агресором, протягом усього часу збройної агресії, яка може відбуватись у неконвенційний спосіб, а не лише на період дії воєнного стану. Відповідно до положень розділу IX Закону, спеціальними заходами реагування, які може застосовувати уповноважений орган у цей час, є відмова у реєстрації медіа, недопуск до участі у конкурсі на отримання ліцензії, анулювання ліцензії, відмова в реєстрації іноземного лінійного медіа, скасування реєстрації іноземного лінійного медіа. У свою чергу, з цього переліку деякі заходи, зокрема, відмова у реєстрації медіа/іноземного лінійного медіа та недопуск до участі у конкурсі на отримання ліцензії не є АГС у класичному розумінні. Якщо послуговуватись розу-

мінням санкції як покарання за вже вчинене порушення, такий висновок є очевидним, оскільки відмова в реєстрації або недопуск до участі у конкурсі є наслідками невідповідності заявника законодавчим вимогам ще на етапі подання документів через потенційні ризики поширення забороненого контенту, коли суб'єкт ще не матиме навіть спеціального статусу медіа (у випадку відмови в реєстрації).

Особливу увагу привертає заборона суб'єктам у сфері друкованих, онлайн-медіа, а для аудіовізуальних – не лише під час дії збройної агресії, а й у мирний час, поширювати програми та матеріали, в яких бере участь особа, внесена до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці. Така заборона може вважатися правомірною, оскільки обґрунтовується необхідністю захисту національної безпеки та інформаційного простору країни. Відзначимо, що і в законодавстві багатьох країн передбачено право вживати заходів для запобігання розповсюдженню інформації, що може завдати шкоди національній безпеці. Однак важливо, щоб такі заходи були обґрунтовані, пропорційні і не порушували основні права та свободи, зокрема, свободу слова. Тому кожна конкретна ситуація має бути розглянута в контексті наявних законодавчих норм та міжнародних зобов'язань.

Так, запровадження Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці, може викликати кілька проблем, пов'язаних, зокрема, із недостатністю доказів проти таких осіб, без належної перевірки та дотримання процедурних вимог. Зауважимо, що попри започаткування ведення Переліку Міністерством культури України ще у 2015 році, до сих пір спеціального порядку перевірки СБУ, РНБО чи Нацрадою інформації про дії такої особи немає, згадані органи здійснюють її самостійно відповідно до Закону про медіа (див., наприклад, рішення Нацради № 877 від 21.03.2024 р. [8]), який, у свою чергу, серед підстав включення до переліку вказує не лише змістовний критерій, а й критерій походження з країни-агресора, який може вважатись єдино достатнім. Крім того, у медіа-спільноті зауважують, що достовірним джерелом окремої інформації щодо артистів, виконавців або інших виробників медіа-контенту можуть бути лише російські державні органи [9], з якими українські наразі не співпрацюють. Але якщо формальна перевірка і може бути виправдана в певній мірі потребами воєнного часу, для звичайного періоду такий підхід навряд чи може бути визнаний достатнім і виправданим. Тому непослідовне та фрагментарне регулювання порядку створення переліків осіб, які створюють загрозу національній безпеці, має бути виправлене з огляду на важливість цього питання для інтересів держави. Відсутність чіткого порядку може призводити до непрозорого формування таких списків та зловживань, використовуватись для політичних репресій або дискримінації опозиційних діячів та активістів, призводити до самоцензури в медіа та суспільстві загалом, оскільки уникатиметься обговорення певних тем або особистостей. З цих причин важливо, щоб механізми створення таких переліків були врегульовані законом і супроводжувалися чіткими процедурами, які захищають права людини в демократичному суспільстві, адже ч. 2 ст. 4 Закону про медіа містить вказівку, що відповідні обмеження мають бути пропорцій-

ними (ненадмірними) щодо поставленої мети, а при впровадженні обмежень у сфері медіа державні органи, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи мають застосовувати практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Закон «Про медіа» передбачає певні гарантії для медіа щодо правомірності застосування санкцій, що є важливим для забезпечення свободи слова та уникнення зловживань з боку уповноважених органів. Так, О. Бурмагін, аналізуючи його положення, наводить перелік запобіжників, які не дають регуляторові перетворитися на цензора. Це, зокрема: чітко регламентований порядок перевірки; реалізація повноважень тільки на підставі рішень регулятора; визначені строки давності щодо можливості притягнення до відповідальності за порушення (рішення про припис – 30 днів із моменту виявлення; рішення щодо санкцій – 90 днів із дня проведення перевірки); загальний строк притягнення до відповідальності – 1 рік; можливість скасування припису регулятором; зупинення стягнення штрафу у разі судового оскарження; участь органу співрегулювання; судове оскарження будь-якого рішення регулятора [10]. Цей перелік може бути доповнений і положеннями про те, що найбільш суворі санкції, серед яких анулювання ліцензії, скасування реєстрації, заборона видання та розповсюдження друкованого медіа, заборона поширення онлайн-медіа застосовуються, як правило, за рішенням суду. Застосування цих санкцій за рішенням Національної ради є скоріше виключенням: уповноваження Нацради на їх вжиття пов'язується з рядом умов, які доводять попередню протиправну поведінку медіа протягом тривалого періоду (наприклад, скасування реєстрації може здійснюватись Нацрадою, а не судом, лише у випадку вчинення значного порушення і за умови, якщо впродовж останнього року до суб'єкта було застосовано п'ять штрафів за вчинення значних порушень, рішення про які не були скасовані у визначеному законом порядку (п. 3 ч. 6 ст. 116 Закону)).

АГС у сфері медіа застосовуються після проведення планових, позапланових або додаткових перевірок, у той час, коли для видачі припису може бути достатньо акту моніторингу роботи ЗМІ. Перевірка перед санкціями у сфері медіа необхідна для дотримання правової визначеності, об'єктивності, захисту прав ЗМІ та забезпечення прозорості. Вона є механізмом, що гарантує справедливість і відповідність санкцій реальним порушенням. Ст. 6 Закону про медіа закріплює, що під час розгляду питання про порушення суб'єктом у сфері медіа законодавства та/або умов ліцензії Національна рада бере до уваги: 1) результати офіційного моніторингу Національної ради; 2) пояснення суб'єкта у сфері медіа, посадових і службових осіб, інших осіб; 3) висновки експертів; 4) інформацію, що надана іншими державними органами в межах їх компетенції; 5) матеріали перевірок, проведених Національною радою; 6) будь-які інші фактичні дані, що дають можливість встановити наявність або відсутність порушення [2]. Оскільки ЗМІ мають право знати, в чому їх звинувачують, і, відповідно, надавати свої пояснення, проведення перевірки створює для них можливість висловити позицію та аргументи щодо ситуації, надати документи чи інші докази, які можуть виправдати їхню діяльність, а також оскаржити можливі

помилки, неправомірні дії чи необґрунтовані звинувачення з боку уповноважених органів. Зважаючи на те, що для найбільш поширеної санкції для медіа – адміністративно-господарського штрафу – у законодавстві передбачено його допустиму верхню та нижню межу, а не фіксований розмір, лише проведення перевірки та об'єктивного розгляду дозволяє визначити ступінь відповідальності та застосувати пропорційні санкції, уникнувши надмірності та помилок.

Разом із тим, слід відмітити, що на період дії воєнного чи надзвичайного стану положення про обов'язкове проведення попередніх перевірок, які є частиною принципу справедливого розгляду та дотримання правових процедур, не застосовуються до випадків вчинення суб'єктами у сфері медіа грубих порушень. У травні 2023 року Нацрадою було затверджено Положення про особливості процедури застосування до суб'єктів у сфері медіа в період дії воєнного чи надзвичайного стану заходів реагування за грубі порушення вимог законодавства, згідно з яким «розгляд Національною радою питання про застосування заходів реагування здійснюється на підставі акту моніторингу та/або інших доказів, які підтверджують наявність або відсутність фактичних обставин, що мають значення для вирішення питання про можливе притягнення суб'єкта у сфері медіа до відповідальності, з урахуванням його пояснень, якщо такі пояснення були надані» [11]. Це Положення значно зменшує навантаження на Нацраду в частині доведення і дослідження обставин правопорушення, допускаючи, між тим, право суб'єкта у сфері медіа, надати письмові пояснення шляхом направлення їх на електронну поштову адресу Нацради. Але відсутність таких пояснень, як і відсутність представника суб'єкта у сфері медіа на засіданні не перешкоджатиме розгляду Нацрадою питання про порушення законодавства та ухваленню рішення за результатами такого розгляду. Інші нововведення на час дії воєнного чи надзвичайного стану стосуються накладених штрафів: оскарження рішення Національної ради про застосування заходу реагування у вигляді штрафу не зупиняє строк його оплати.

Безумовно, воєнний стан передбачає жорсткіші вимоги до дотримання медійного законодавства, оскільки інформаційна безпека є критично важливою. І, відповідно, штрафи за порушення правил (наприклад, щодо розповсюдження дезінформації чи пропаганди) мають бути оперативно стягнуті, щоб уникнути загроз національній безпеці. І ці норми спрямовані на швидке реагування на інформаційні загрози під час воєнного стану, але вони містять ризики для медіа, особливо у випадку необґрунтованих штрафів. Вони можуть бути зменшені шляхом запровадження додаткових механізмів захисту ЗМІ, наприклад, можливість відстрочення штрафу за рішенням суду у виняткових випадках або пришвидшений розгляд таких справ у судах, право на компенсацію у разі необґрунтованого призначення штрафу тощо.

Для застосування АГС у сфері медіа варто звернути увагу і на відмінні, порівняно з загальним підходом, сформульованим ст. 250 ГК України, правила про строк давності притягнення до відповідальності: відповідно до ст. 107 Закону «строк давності за порушення законодавства та/або умов ліцензії становить один рік з дня вчинення порушення. Пере-

біг строку давності зупиняється з дня прийняття Національною радою рішення про призначення перевірки до розгляду на засіданні Національної ради результатів перевірки. Строк зупинення не може перевищувати трьох місяців з дня призначення перевірки» [2]. Таким чином, основним критерієм для відліку строку давності є момент вчинення порушення, а не його виявлення, як у ГК України, що дозволяє враховувати приховані правопорушення. Як видається, орієнтація на час фактичного вчинення порушення забезпечує правову визначеність, у першу чергу, для правопорушника, дозволяє уникнути штучного затягування процесу притягнення до відповідальності, але одночасно забезпечує здійснення ефективного контролю завдяки можливості зупинення строку давності для перевірки до трьох місяців.

Висновки. Заходи реагування у сфері медіа – це дії, які застосовуються регуляторними органами для запобігання порушенням, припинення незаконної діяльності або усунення її наслідків. Застосування адміністративно-господарських санкцій у сфері медіа є важливим інструментом державного регулювання, спрямованим на забезпечення правопорядку, етичних стандартів та інформаційної безпеки. У воєнний час контроль над медіаконтентом набуває ще більшої значущості, оскільки пропаганда, дезінформація та маніпуляції можуть становити загрозу для національної безпеки. Водночас важливо, щоб санкції застосовувалися відповідно до принципів правової визначеності, пропорційності та обґрунтованості, не перетворюючись на засіб тиску на незалежні медіа. Ефективне регулювання медіасфери можливе завдяки поєднанню державного контролю та механізмів співрегулювання (саморегулювання). Співпраця Національної ради з питань телебачення і радіомовлення із галузевими об'єднаннями та іншими інститутами громадянського суспільства сприятиме формуванню збалансованої моделі, спрямованої на дотримання стандартів без надмірного обмеження свободи слова. Це допоможе уникнути цензури та посилити довіру до регуляторних рішень.

Отже, удосконалення механізмів застосування санкцій у сфері медіа повинно враховувати як виклики інформаційної безпеки, так і необхідність збереження плюралізму та незалежності ЗМІ. Це передбачає чітке законодавче регулювання, прозорість ухвалення рішень, можливість ефективного судового оскарження та посилення ролі саморегулювних організацій. Лише за умови такого балансу можна досягти справедливого та ефективного контролю у сфері медіа.

Література

1. Роз'яснення щодо впровадження Закону «Про медіа». 3 квітня 2023 р. URL : https://jurliga.ligazakon.net/news/218586_roziasnennya-shchodo-vprovadzheniya-zakonu-pro-media
2. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, №№ 47-50, ст.120.
3. Експерти Центру Ольга Піскунова та Микола Хавронюк підготували висновок щодо Закону України «Про медіа» (№ 2849-IX від 13.12.2022 р.). Центр політико-правових реформ. 06.02.2023. URL : <https://pravo.org.ua/blogs/eksperty-tsentr-olga-piskunova-ta-mykola-havronyuk-pidgotuvaly-vysnovok-shchodo-zakonu-ukrayiny-pro-media-no-2849-ix-vid-13-12-2022-r/>
4. Про розгляд листа (щодо надання роз'яснень деяких норм Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності») : Лист Держкомпід-

приємництва від 29.04.2010 № 5411. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5411563-10#Text>

5. Ofcom revokes RT's broadcast licence. Ofcom. 18 March 2022. URL : <https://www.ofcom.org.uk/tv-radio-and-on-demand/broadcast-standards/ofcom-revokes-rt-broadcast-licence>

6. Деякі питання протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.05.2024 р. № 566. Урядовий кур'єр від 21.05.2024. № 103.

7. Директива про координацію певних положень, встановлених законами, нормативно-правовими або адміністративними актами в державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіапослуг (Директива про аудіовізуальні медіапослуги) від 10 березня 2010 року: Директива Європейського парламенту і Ради 2010/13/ЄС від 10 березня 2010 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-10#Text

8. Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 877 від 21.03.2024 р. URL : <https://webportal.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/R-2024-00877.pdf>

9. Дворовий М. Обмеження воєнного часу: чим керуватися медіа під час російської агресії? Zmina. URL : <https://zmina.info/articles/obmezheniya-voyennogo-chasu-chym-keruvatysya-media-pid-chas-rosijskoyi-agresiyi/>

10. Повноваження регулятора щодо санкцій та реагування. Офіційний сайт Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення. 13.07.2020. URL : <https://webportal.nrada.gov.ua/povnovazhennya-regulyatora-shhodo-sanktsij-ta-reaguvannya/>

11. Про затвердження Положення про особливості процедури застосування до суб'єктів у сфері медіа в період дії воєнного чи надзвичайного стану заходів реагування за грубі порушення вимог законодавства : Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 18.05.2023 р. № 354. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0354295-23#Text>

Анотація

Войнарівський М. М. Застосування адміністративно-господарських санкцій у сфері медіа. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу застосування санкцій у сфері медіа як механізму державного регулювання. Розглянуто правові та етичні аспекти санкцій, їхню роль у забезпеченні верховенства права та інформаційної безпеки, а також ризики надмірного втручання в свободу слова. Особливу увагу приділено значенню санкцій у період воєнного стану, коли дезінформація та пропаганда можуть бути використані як інструменти інформаційної війни. Водночас підкреслюється необхідність дотримання принципів визначеності пропорційності та обґрунтованості під час застосування заходів впливу, аби уникнути політично мотивованих рішень та необґрунтованих обмежень щодо медіа.

Аналізуються різні види санкцій, зокрема штрафи, анулювання ліцензій, блокування контенту, а також їхня ефективність у контексті забезпечення належних стандартів журналістики. Визначено роль Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення як ключового регулятора, необхідність її співпраці з галузевими об'єднаннями та громадськими організаціями в межах механізмів саморегулювання. Такий підхід дозволяє уникнути надмірного адміністративного тиску на ЗМІ та сприяє підвищенню довіри до процесу регулювання.

У статті наголошується на необхідності вдосконалення механізмів застосування санкцій у сфері медіа, що передбачає чітке законодавче регулювання, прозорість ухвалення рішень, пропорційність застосовуваних заходів, можливість судового оскарження та посилення ролі саморегулювних організацій.

Зроблено висновок, що застосування адміністративно-господарських санкцій у сфері медіа є важливим інструментом державного регулювання, спрямованим на забезпечення правопорядку, етичних стандартів та інформаційної безпеки. У воєнний час контроль над медіаконтентом набуває ще більшої значущості, оскільки пропаганда, дезінформація та маніпуляції можуть становити загрозу для національної безпеки. Водночас важливо, щоб санкції застосовувалися відповідно до принципів правової визначеності, пропорційності та обґрунтованості, не перетворюючись на засіб тиску на незалежні медіа.

Ключові слова: адміністративно-господарські санкції, санкції у сфері медіа, медіарегулювання, інформаційна безпека, прозорість ухвалення рішень, судові оскарження, державний контроль, свобода слова.

Summary

Voynarivskyi M. M. Imposition of administrative and economic sanctions in the media sector. – Article.

This article analyzes the application of sanctions in the media sphere as a mechanism of state regulation. The legal and ethical aspects of sanctions are examined, along with their role in ensuring legality and information security, as well as the risks of excessive interference with freedom of speech. Special attention is given to the significance of sanctions during martial law when disinformation and propaganda can be used as information warfare tools. At the same time, the necessity of adhering to the principles of legality, proportionality, and justification in the application of sanctions is emphasized to prevent politically motivated decisions and unjustified restrictions on the media.

Various types of sanctions are analyzed, including fines, license revocations, and content blocking, as well as their effectiveness in ensuring proper journalistic standards. The role of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting as a key regulator is defined, along with the necessity of its cooperation with industry associations and civil society organizations within the framework of co-regulation mechanisms.

The article highlights the need to improve the mechanisms for applying sanctions in the media sector, which includes clear legislative regulation, transparency in decision-making, proportionality of applied measures, the possibility of judicial appeal, and strengthening the role of self-regulatory organizations. Only adherence to these principles will ensure effective media control without violating democratic standards.

It has been concluded that the application of administrative and economic sanctions in the media sector is an important tool of state regulation aimed at ensuring legal order, ethical standards, and information security. During wartime, control over media content becomes even more significant, as propaganda, disinformation, and manipulation can pose a threat to national security. At the same time, it is crucial that sanctions are applied in accordance with the principles of legal certainty, proportionality, and justification, without turning into a means of pressure on independent media.

Key words: administrative and economic sanctions, media sanctions, media regulation, information security, transparency in decision-making, judicial appeal, state control, freedom of speech.

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.32782/npuuola.v36.2025.4>*В. В. Галунько, О. Р. Шишка, Р. Б. Шишка, І. О. Глобенко***ЦІНА МІЖНАРОДНИХ ГАРАНТІЙ В ПРАВОВОМУ ВИМІРІ**

Вступ. Напад агресора на Україну та послідувачі дії гарантів її безпеки, а в сприйнятті нової американської адміністрації тим більше, актуалізував проблематику гарантій в міжнародному праві: на рівні – сутності та змісту гарантій, санкцій за відмову від їх надання та механізмів їх застосування. В тому як гарантії безпеки та суверенітету проявилися щодо України складається враження їх фантомності, вибіркової, голосливості, суб'єктивності тлумачення, де жертва агресії стала винуватою в агресії, надана їй допомога озброєнням стримувалася застереженнями проти її застосування по агресору, заявлені вимоги щодо повернення допомоги та фактичної капітуляції.

По суті на карту поставлену світовий порядок де гопництво возведено в ранг політики, а міжнародні інституції не спроможні виконати свої завдання щодо підтримання міжнародного порядку чи прийняття та виконання рішень блокується сильними світу цього в тому числі через міжнародні інституції (Радбез ООН). Україна та український народ це сповна відчули на собі та продовжують відчувати де з гіркотою пригадується прислів'я: «Надурили дурака на чотири п'ятака». Навіть якщо взяті зобов'язання виконувалися, то з великим запізненням та з обмеженнями (відповідати агресору по його території), що позначалося на здатності надавати ворогу відсіч.

Міжнародні гарантії постульовано як «сукупність змістовно споріднених міжнародно-правових документів, що визначають принципи та умови зовнішньо-політичного забезпечення незалежності державного статусу України, її політичного суверенітету, територіальної цілісності, задовільного рівня національної безпеки» [5]. Як політико-правова категорія такі гарантії мають політичну та правову складові, де перша суб'єктивно підпорядкована політиці та її adeptам, а друга – детермінована взятими правовими зобов'язаннями та інституціями їх виконання. Якщо слідувати правилу, що концентрованим вираженням політики є право, то останнє змістовно може змінюватися (вразлива складова гарантій). Тим є міжнародні акти про суверенітет та безпеку країни та акти що гарантують її Україні, зокрема 27 безпекових угод з окремими країнами.

В ним також вбачається доктринальна та правова основи де перша презентована науковими розробками вітчизняних та зарубіжних науковців, а друга – позитивним правом: міжнародним та національним. В тому та іншому є економічні складові: оцінка гарантованого, ціна гарантій, їх економічні наслідки. Такі гарантії та витрати на них є світовими, регіональними та точковими для окремих країн. Чи не тому лідер Ірану на пропозиції надання гарантій без'ядерного його стану, послався на гіркий

досвід України з їх надання та їх наслідки та відмовився від набуття без'ядерного статусу?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До певних питань ціни міжнародних гарантій в правовому вимірі звертали в свою увагу вчені правники: Антонович М., Анне Петерс, Бабенко А., Битяк Ю., Бігняк О., Діхтієвський П., Онишко О., Тимошенко О. Жан д'Аспремон, та ін. Проте вони питання аналізованої нами проблематики безпосередньо не аналізували, а звертали свою увагу на більш загальні, спеціальні чи суміжні виклики.

Мета цієї роботи полягає в презентації суб'єктивного ставлення до сучасних міжнародних, та, і в принципі, інших гарантій та власного бачення гарантій як певного скептичного світогляду та посильного авторського внеску у його доктрину.

Виклад основного матеріалу. Стрімкі зміни в політиці, засобах способах її здійснення, використання особистісного фактору привернули увагу до її постулатів та реалів здійснення. Особливо це актуально для України де суб'єктивно вона з жертви нападу перетворена у його винуватця, а надані гарантії – в пусті слова. Тим більше прикро, що агресором стала країна-гарант цілісності та суверенітету України за Будапештським меморандумом.

У кожного міжнародного зобов'язання і не тільки його є їх зміст, персоналії та ціна: Україна за Будапештським меморандумом втратила статус ядерної країни, що гарантувало її від зазіхань від інших країн, зокрема її споконвічного ворога, а з ним й значні матеріальні цінності (самі боєголовки, їх носії, місця базування, засоби доставки, які варварськи показово знищувалися, кваліфікований персонал та інше). Тому передувала міжнародна політика та інтереси сильних світу цього – в даному разі США, на територію якої були запрограмовані ракетноносії та Росії – зняти тягар минулого і налагодити співпрацю, частково України – позбавитися тягаря витрат на утримання ядерного потенціалу, заручитися міжнародною підтримкою її на міжнародній арені. Наскільки, хто чого досяг і що сплатив та платить – свідчить дійсність та покаже майбуття. Та про все по порядку.

Ідея ядерного розброєння, зокрема стратегічних та тактичних ракет, у світовій політиці зріла по мірі того, як усвідомлювалися можливі наслідки ядерного конфлікту і втілювалися в міжнародні домовленості. Так Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) [2] передбачав необхідний міжнародний контроль за виконанням державами узятих за умовами Договору зобов'язань щодо обмеження можливості виникнення збройного конфлікту із застосуванням такої зброї та широкі можливості для мирного використання атомної енергії був схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 12 червня 1968 р. та відкритий для підписання 1 липня 1968 року. Він започаткований на трьох принципах, що мають прихований баланс: 1) нерозповсюдження ядерної зброї; 2) розброєння; 3) право на мирне використання ядерних технологій. Згідно його ст. I підписанти-володільці на той час ядерних арсеналів зобов'язалися ні в якій мірі не допомагати, підтримувати чи спонукати неядерні держави щодо оволодіння ядерною зброєю.

Відомо, що першим актом, щодо міжнародних гарантій України, стала Тристороння заява президентів України, США і РФ, що була підписана 14 січня 1994 у Москві що має статус угоди [9]. У ній останні дві *декларували* готовність надати Україні гарантії безпеки після набуття чинності поширеної на Україну частини Договору між СРСР і США про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь 1991 р. (СНО-1), і приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Зауважимо, що готовність надати згадані гарантії та їх реальні показники економічні на той час не були визначені, а економіка України та девальвація купоно-карбованця була не кращими аргументами на її користь, як і дотримувана на той час тактика ринкових перетворень, що призвела до олігархізації економіки. Тож прийшлося пристати на обіцянки та примус.

Навіть наступна не забезпечили дієвих гарантій незалежності й безпеки України. Так, Програма НАТО «Партнерство заради миру: запрошення» (ПЗМ) [10], передбачає, що «НАТО проводитиме консультації з будь-яким активним учасником такого партнерства, якщо цей партнер вирішить, що виникла пряма загроза для його територіальної цілісності, політичної незалежності або безпеки». Вона зобов'язала усіх держав-учасниць «утримуватися від загрози застосування сили і від застосування сили на шкоду територіальній цілісності або політичній незалежності будь-якої держави, а також поважати існуючі кордони і домагатися урегулювання спорів мирними засобами». Це не застерегло від зовнішнього тиску при здійсненні політики та втягування в російсько-центричні угруповання.

У Хартії українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва від 22 грудня 1994 р. [11] проголошено: якщо у майбутньому виникне зовнішня загроза територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці України, Україна та США мають намір консультиватися і здійснювати відповідні кроки для досягнення мирного вирішення ситуації згідно з міжнародним правом та принципами Наради з безпеки і співробітництва у Європі (ст. 4). Такі кроки також стали голосливими при керченській кризі та захопленні Криму. Якщо у першому випадку Україні вдалося протидіяти загрозі, то у другому випадку – ні і її втрати колосальні.

У Меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р. [4] підтвердили свої зобов'язання поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України. Повага незалежності та суверенітету має своє виміри матеріальні, інтелектуальні, організаційні та інші. Якщо її антипод – неповага не забезпечена санкціями та їх дієвістю то вони нівелюються. Загарбником вони витлумачені як наміри, що не мають юридичної сили та які не варто дотримуватися, а надані кошти на знищення українського ядерного потенціалу в інтересах тих же гарантів – вимагають повернути. Тож ціна їм невелика, а втрати колосальні і не тільки людей та територій, а й політичні. Не дарма посол Німеччини Анка Фельдхузен оцінила: «Будапештський меморандум – це політична декларація і не більше, це не міжнародний договір тобто отримати ці гарантії сьогодні просто неможливо» [8].

Така ж власне й ціна гарантій безпеки України від 27 держав: Декларацією Франції від 5 грудня 1994 р. [1] передбачені зобов'язання про гарантії безпеки України та підтверджено зобов'язання французької сторони поважати незалежність та суверенітет України в межах її нинішніх кордонів; в заяві уряду Китаю від 5 грудня 1994 р. [3] визнав незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України та готовність до подальшого розвитку дружби й співробітництва між двома країнами не перешкоджає йому надавати допомогу та дипломатичну підтримку агресору; статтею 15 Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО від 9 липня 1997 р. [10] передбачено створення кризового консультативного механізму для проведення спільних консультацій в випадку, коли Україна вбачає пряму загрозу своїй територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці.

Те, що РФ не прагне дотримуватися своїх зобов'язань поважати територіальну цілісність і непорушність кордонів України, стало зрозумілим ще наприкінці 2003 року – у зв'язку з подіями, пов'язаними з українською косою Тузла в Керченській протоці, що безпосередньо загрожувало територіальній цілісності України.

«Глибока стурбованість» гарантів при анексії Криму була полишена конкретного змісту і стала не чим іншим як дипломатичним реферансом. При застосуванні санкцій щодо агресора простежувалася їх ступеневість від політичної ізоляції до обмеження можливості участі у міжнародних проектах і обмінах до економічних санкції, що надавало агресору час обійти обмеження і заборони та нейтралізувати наслідки, навіть створити альтернативні угруповання (БРІКС) та чинити тиск на Україну через них.

Висновки. Отже, можна постулювати: 1) гарантії в міжнародному праві є тактичними засобами реалізації геополітичної стратегії передусім світових лідерів; 2) гарантії в загалі та гарантії в міжнародному праві допустимі за наявності їх темпорального та матеріально-правового вимірів без яких втрачається сенс їх застосування; 3) гарантії про визнання незалежності та суверенітету знецінюються до заяв та декларацій без дієвих санкцій щодо порушників та передусім агресорів; 4) варто переглянути концепт міжнародних гарантій взагалі та щодо безпеки України зокрема; 5) при здійсненні міжнародної політики України та взятті міжнародних та внутрішніх зобов'язань виходити з інтересів України

Література

1. Декларація Франції від 5 грудня 1994 р. URL: <https://esu.com.ua/article-65158>
2. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text
3. Заява уряду Китаю від 5 грудня 1994 URL: <https://espresso.tv/kitay-e-garantom-bezpeki-ukraini-i-treba-tse-vikoristovuvati-pri-yaderniy-zagrozi-ekspert-mizhnarodnik-dobryak>
4. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text
5. Міжнародні гарантії URL: <https://esu.com.ua/article-65158>
6. Про ратифікацію ВР України Договору СНО-1: Постанова від 18.11.1993 № 3624-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3624-12#Text>

7. Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї: Закон України від 1 липня 1968 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/94-%D0%B2%D1%80#Text>

8. Сировой М. Ліга. Новини. URL: <https://tinyurl.com/y3legtpc> (дата звернення: 03.02.2025).

9. Тристороння заява президентів України, США і РФ від 14 січня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_300#Text

10. Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО від 9 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text

11. Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва від 22 грудня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_015#Text

Анотація

Галуцько В. В., Шишка О. Р., Шишка Р. Б., Глобенко І. О. Ціна міжнародних гарантій в правовому вимірі. – Стаття.

У статті розкрито наукові положення щодо «ціни» міжнародних гарантій в правовому вимірі сучасності. Це питання є актуальне наразі в аспектах правової природи міжнародних гарантій безпеки та суверенітету України та їх «ціни». Досліджуються прояви юридичного змісту таких гарантій та їх виконання гарантами і наслідків їх порушень через категорію ціна. Аналіз положень позитивного права здійснено через їх доктринальні оцінки науковців та фахові підходи політиків. Виявлено, розходження в доктринальних концептах безпеки та їх позитивному закріпленні в міжнародних актах та наслідків недотримання гарантій зі сторони гарантів. Застережено проти маніпулювання категоріями «глибока стурбованість» гарантів, звернення до ООН та його Ради безпеки, обіцянки адекватного реагування на загрози. Принаймні і при анексії Криму та агресії проти України вони залишилися без конкретного змісту і стали не чим іншим як дипломатичним реферансом. При цьому зроблена декілька висновків розв'язання проблеми недотримання взятих на себе зобов'язань країнами-гарантами, зокрема: 1) гарантії в міжнародному праві є тактичними засобами реалізації геополітичної стратегії передусім світових лідерів; 2) гарантії в загалі та гарантії в міжнародному праві допустимі за наявності їх темпорального та матеріально-правового вимірів без яких втрачається сенс їх застосування; 3) гарантії про визнання незалежності та суверенітету знецінюються до заяв та декларацій без дієвих санкцій щодо порушників та передусім агресорів; 4) варто переглянути концепт міжнародних гарантій взагалі та щодо безпеки України зокрема; 4) варто переглянути поняття міжнародних гарантій загалом і щодо безпеки України зокрема; 5) при здійсненні міжнародної політики України та взятті міжнародних та внутрішніх зобов'язань виходити з інтересів України.

Ключові слова: міжнародні гарантії, Будапештський меморандум, договір, зобов'язання, держави-гаранти, територіальна цілісність, ядерне роззброєння, санкції.

Summary

Halunko V. V., Shyshka O. R., Shyshka R. B., Hlobenko I. O. The price of international guarantees in the legal dimension. – Article.

The article reveals the current issue of the legal nature of international guarantees of security and sovereignty of Ukraine. The manifestations of the legal content of such guarantees and their fulfillment by the guarantors and the consequences of their violations through the price category are investigated. The analysis of the provisions of positive law is carried out through their doctrinal assessments of scientists and professional approaches of politicians. It has been found that there are differences in the pre-clinical concepts of security and their positive consolidation in international acts and the consequences of non-compliance with guarantees by the guarantors. Warned against manipulating the categories of “deep concern” of guarantors, appeals to the UN and its Security Council, promises of an adequate response to threats. At least during the annexation of the Crimea and aggression against Ukraine, they remained without a specific content and became nothing more than a diplomatic reference. At this, several conclusions have been drawn on the problem of non-compliance with the obligations undertaken by the guarantor countries, in particular: 1) guarantees in international law are tactical means of implementing the geopolitical strategy primarily of world leaders;

2) guarantees in general and guarantees in international law are permissible in the presence of their temporal and material and legal dimensions without which the meaning of their application is lost; 3) guarantees of recognition of independence and sovereignty are devalued to statements and declarations without effective sanctions against violators and, above all, aggressors; 4) it is worth reviewing the concept of international guarantees in general and regarding the security of Ukraine in particular; 5) in the implementation of international policy of Ukraine and taking international and domestic obligations to proceed from the interests of Ukraine.

Key words: International guarantees, Budapest memorandum, treaty, obligations, guarantor states, territorial integrity, nuclear disarmament, sanctions.

УДК 347.122:347.214.2(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v36.2025.5>*Н. Ю. Голубева*

КУПІВЛЯ-ПРОДАЖ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ НЕРУХОМОГО МАЙНА, ЯКІ БУДУТЬ СПОРУДЖЕНІ В МАЙБУТНЬОМУ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ, ОСНОВНІ ПРАВИЛА, ПРОБЛЕМИ

Постановка проблеми. Інвестування коштів в будь-який проект або будівництво завжди має певну ступінь ризику. Це залежить від отримання всіх необхідних документів для будівництва певного об'єкту, фінансового стану забудовника, його професійності й добросовісності та інших факторів. Нажаль правове регулювання у цій сфері дуже несистемне та пролобійоване різними групами ініціаторів із різними вузькими власними інтересами, що негативно вплинуло на ринок майнових прав щодо об'єктів незавершеного будівництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В силу оновлення законодавства в досліджуваній сфері, що відбулися у зв'язку з набранням чинності Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» від 15 серпня 2022 року, вони ще не знайшли належного висвітлення у наукових джерелах, що може негативно позначитися на практиці застосування відповідних правових норм. На теперішній час література за обраною темою залишається вкрай обмеженою, вченими робляться поки обмежені окремі дослідження, що стосуються суті новел, так, слід відмітити дослідження Давидович А.В., Д.С. Спесівцева тощо.

Мета цього дослідження – здійснення аналізу правового регулювання, основних правил та проблем у сфері купівлі-продажу речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому, за оновленим законодавством.

Виклад основного матеріалу.

І. Законодавство та практика застосування щодо обраної сфери дослідження до 2022 року. З 2005 року в Україні фактично існувала заборона на укладання прямих інвестиційних договорів з фізичними особами-інвесторами. Статтею 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» інвестування юридичними і фізичними особами в житлову нерухомість було передбачено (згідно із змінами від 15.12.2005 року) виключно через: фонди фінансування будівництва (далі – ФФБ), фонди операцій з нерухомістю (далі – ФОН), інститути спільного інвестування; шляхом емісії цільових облігацій підприємств, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва (натепер ці норми вилучено із тексту статті). Договір купівлі-продажу майнових прав не згадувався та замислом законодавця інших механізмів купівлі «повітряних» метрів, крім зазначених, не мало бути. Але досить швидко забудовники та девелопери почали укладати попередні договори,

договори комісії чи доручення на побудову квартир (абсолютна юридична нісенітниця), продажу майнових прав та інше.

Правила про емісію цільових корпоративних облігацій, погашення яких здійснюється шляхом передачі об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва містяться у ст. 13 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 року. Для закріплення прав на конкретний об'єкт необхідно також укласти договір бронювання. Фінансування може відбуватися шляхом інвестування у ФФБ згідно Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19 червня 2003 року.

Найчастіше фінансування відбувалось за допомогою: попередніх договорів, прямих інвестиційних договорів, житлово-будівельні кооперативів, купівлі цільових облігацій, участі у ФФБ, деривативів на поставку нерухомості (майнових прав), форвардних контрактів та інститутів спільного інвестування. Відповідні органи реєстрували право власності на збудовані об'єкти, про неможливість прямого інвестування не згадувалось. Згідно п. 78 «Порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», затв. постановою КМУ від 25.12.2015 р. № 1127, для державної реєстрації права власності на окреме індивідуально визначене нерухоме майно (квартира, житлове, нежитлове приміщення тощо), розміщене в об'єкті нерухомого майна, будівництво якого здійснювалось із залученням коштів фізичних та юридичних осіб, власником такого майна подається документ, що підтверджує набуття у власність особою закріпленого за особою об'єкта інвестування, передбачений законодавством (*інвестиційний договір, договір про пайову участь, договір купівлі-продажу майнових прав тощо*) (у редакції до 2021 року).

При цьому, як було вже зазначено, всупереч Закону України «Про інвестиційну діяльність», право власності реєструвалось за інвесторами при наявності інвестиційного договору, договору про пайову участь, договору купівлі-продажу майнових прав тощо. Закон явно ігнорувався, в тому числі, оскільки не був продуманим та справедливим до учасників ринку, невеликих забудовників, які не могли «собі дозволити» ФФБ, що в цілому привело не до впорядкування відносин у сфері забудови, а до розрізненого неузгодженого регулювання, ігнорування інтересів всіх учасників, від забудовників, вкладників, замовників до пересічних громадян, які продовжували інвестувати в об'єкти будівництва.

Впродовж всього часу, що описується, існували доволі чутливі ризики у інвестора, оскільки інвестор сплачував кошти за нерухомість, якої ще не існувало в натурі. По-перше, покупець не мав можливості відслідкувати продаж майнових прав на майбутній об'єкт іншій особі. По-друге, ризик недобудови будинку зберігався при будь-якому способі купівлі прав, навіть через ФФБ (через порушення при формуванні будівельної документації, припинене в судовому порядку право забудовника на земельну ділянку, фінансову неспроможність забудовника добудувати будинок тощо). По-третє, визнання договору недійсним за позовом зацікавленої особи (наприклад, забудовника). До основних ризиків не введеного в експлуатацію житла на будь-якому етапі будівництва, які

створюють можливості для корупції, можна віднести: відсутність дозволів на будівництво; відсутність права власності або права користування у замовника на земельну ділянку; договори оренди на земельну ділянку, що закінчуються найближчим часом; невідповідність цільового призначення земельної ділянки; наявність судових справ та арештів на земельних ділянках; невідповідність будівництва до містобудівних умов (етажність та висотність). За даними проекту Опендатабота з аналізу будівельної документації від 24 квітня 2024 року слідує, що 214 (54%) житлових комплексів (далі – ЖК), що будуються в Україні, мають судові процеси щодо земельних ділянок (всього проаналізовано майже 400 новобудов). Виявлено багато випадків непродовження оренди земельної ділянки (22 ЖК), а також щодо 9 ЖК в Реєстрі речових прав взагалі відсутня інформація про зв'язок землі із будівництвом [1].

II. Розвиток судової практики за обраною тематикою. Щодо судової практики відносно визнання права власності на недобудовані об'єкти – об'єкти інвестування, зазначимо, що Верховний Суд України (далі – ВСУ) не підтримував практику визнання таких прав за ст. 392 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), оскільки за її правилами позов про визнання права власності може бути пред'явлено, по-перше, якщо особа є власником майна, але її право оспорується або не визнається іншою особою; по-друге, якщо особа втратила документ, який засвідчує її право власності. «З огляду на те, що відповідно до ст. 328 ЦК набуття права власності – це певний юридичний склад, з яким закон пов'язує виникнення в особи суб'єктивного права власності на певні об'єкти, суд при застосуванні цієї норми повинен встановити, з яких саме передбачених законом підстав чи в який передбачений законом спосіб позивачка набула права власності на спірний об'єкт та чи підлягає це право захисту в порядку, передбаченому ст. 392 ЦК» (постанови ВСУ від 18 лютого 2015 р. у справі № 6-244цс14; від 24 червня 2015 р. у справі № 6-318 цс15). У постанові ВСУ від 27 травня 2015 р. у справі № 6-159цс15 також підкреслено, що визнання права власності на об'єкт незавершеного будівництва, не прийнятого в експлуатацію, в судовому порядку нормами ЦК України чи іншими нормативними актами не передбачено.

Складнощі у інвесторів виникали і в тому випадку, якщо майнові права на об'єкт незавершеного будівництва були предметом іпотеки (див., наприклад, постанову ВСУ від 16.03.2016 р. у справі № 6-290цс16).

З 2021 року позиція ВС суттєво змінюється. Велика Палата ВС частково відступила від правового висновку ВСУ щодо обсягу прав інвестора на об'єкт інвестування, визначивши, що інвестор *після виконання умов інвестиційного договору набуває майнові права (тотожні праву власності) на цей об'єкт* і після завершення будівництва об'єкта нерухомості набуває права власності на об'єкт інвестування як первісний власник шляхом проведення державної реєстрації речових прав на зазначений об'єкт за собою. Забудовник позбавлений права відчужувати об'єкт інвестування на користь будь-якої іншої особи. *В разі порушення речових прав інвестора він має право на звернення до суду за їх захистом шляхом пред'явлення позову про визнання за ним його майнових прав та*

витребування своєї власності з незаконного володіння іншої особи (ст.ст. 392, 388 ЦК). Водночас не вимагається визнання недійсними нікчемних правочинів, які спрямовані на незаконне заволодіння майном інвестора іншими особами (ст. 228 ЦК) (постанова ВП ВС від 14 вересня 2021 року у справі № 359/5719/17).

Велика Палата ВС частково відступила від правового висновку ВСУ щодо способів захисту прав покупця за договором купівлі-продажу майнових прав на нерухоме майно, визначивши, що в тих випадках, коли об'єкт нерухомості *вже збудований та прийнятий в експлуатацію, проте покупцем не отримані правовстановлюючі документи у зв'язку із порушенням продавцем за договором купівлі-продажу майнових прав на нерухоме майно взятих на себе договірних зобов'язань щодо передавання всіх необхідних документів для оформлення права власності на квартиру, вартість якої сплачена покупцем в повному обсязі, та у разі невизнання продавцем права покупця на цю збудовану квартиру може мати місце звернення до суду з вимогою про визнання за покупцем права власності на проінвестоване (оплачене) ним майно відповідно до положень ст. 392 ЦК України* (постанова ВП ВС від 14 грудня 2021 року у справі № 344/16879/15-ц).

Як бачимо, хаотичне законодавче регулювання у сфері новобудов, способів їх набуття та захисту прав інвесторів, значно впливала на ринок майбутніх об'єктів нерухомості. Судова практика не могла вирішити проблеми, що накопичились, потрібно було кардинально змінювати регулювання, яке б передбачало чіткі та захищені механізми набуття об'єктів нерухомості, які будуються.

III. Сучасне правове регулювання. Нова законодавча ера в регулюванні купівлі-продажу майнових прав на майбутні об'єкти нерухомості. 10.10.2022 року набрав чинності Закон України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» від 15.08.2022 р. (далі – Закон). Дія цього Закону поширюється на об'єкти незавершеного будівництва та майбутні об'єкти нерухомості, які є складовими частинами об'єкта незавершеного будівництва, *право на виконання будівельних робіт щодо яких набуто після набрання чинності* цим Законом.

Відтепер все змінилось: механізми фінансування, суб'єкти залучення коштів, способи залучення коштів, передбачено нові гарантії захисту прав інвесторів, в тому числі, гарантійні «метри», тобто «замороження» частини об'єкта будівництва, правила про купівлю-продаж прав на майбутній об'єкт та реєстрація прав, передбачено повну публічність інформації про відповідну сферу («Все і всі в Реєстрі!»).

3.1. Цим Законом регулюється залучення коштів від фізичних і юридичних осіб для будівництва житлових та нежитлових об'єктів та передбачено два нових об'єкти прав, які реєструються у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (далі – ДРРП): права на майбутній об'єкт нерухомості і спеціальне майнове право. Закон передбачає взаємодію ДРРП з будівельним реєстром (Єдина державна електронна система у сфері будівництва, далі – ЄДЕССБ) у сфері реєстрації, а саме коли

запрацює відповідний функціонал спеціальне майнове право з'явиться автоматично з моменту реєстрації права на виконання будівельних робіт на всі квартири, машино-місця тощо, які передбачені проектом та буде зареєстровано «гарантійну частку». Тому всі відчуження цих об'єктів будуть відбуватися так само як і щодо інших об'єктів нерухомості – за участі нотаріуса. Автоматична взаємодія двох цих реєстрів поки не реалізована та відбувається в «ручному» режимі (не засобами реєстру) за участі реєстратора. Як тільки об'єкт буде прийнятий в експлуатацію два зазначених реєстри забезпечать автоматичну реєстрацію права власності на об'єкт нерухомості.

3.2. Згідно ст. 6 Закону пряме чи опосередковане залучення (інвестування, фінансування) замовником будівництва, девелопером будівництва, управителем ФФБ коштів від фізичних та юридичних осіб, у тому числі в управлінні, для спорудження об'єкта нерухомого майна з подальшим набуттям такими особами права власності на відповідні об'єкти нерухомого майна **може здійснюватися виключно** в такий спосіб:

1) шляхом укладення договорів купівлі-продажу неподільних об'єктів незавершеного будівництва чи майбутніх об'єктів нерухомості (частки неподільного об'єкта незавершеного будівництва, далі – МОН): замовником будівництва, який є юридичною особою або ФОП; девелопером будівництва, який є юридичною особою;

2) шляхом укладення договорів про участь в ФФБ;

3) шляхом емісії цільових корпоративних облігацій, погашення яких здійснюється шляхом передачі об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» з умовою передачі об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва відповідно до укладеного нотаріального договору між замовником будівництва та власником таких облігацій про резервування (бронювання) об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва. До такого договору застосовуються вимоги щодо договору купівлі-продажу неподільного об'єкта незавершеного будівництва або МОНу (перший продаж).

Ці вимоги не поширюються на випадки фінансування об'єктів, що споруджуються виключно за рахунок власних, кредитних або позикових коштів замовника будівництва та/або девелопера будівництва.

Таким чином, крім традиційних цільових облігацій та ФФС, залучення коштів для спорудження об'єкта нерухомого майна від юридичних та фізичних осіб можливе **тільки шляхом укладення договорів купівлі-продажу неподільних об'єктів незавершеного будівництва або МОНів і тільки замовником будівництва або девелопером** (вимоги до останніх також передбачені цим законом).

Це положення значно впливає на ринок «майбутніх» квартир, офісів тощо. І хоч у законодавстві, що діяло до цього, теж було обмежено коло правочинів щодо цих об'єктів, але ці правила постійно порушувались. Але за цим законом це буде *неможливо*, адже всі майбутні об'єкти реєструються певним чином, про що мова бути йти нижче (чого не було раніше), а всі правочини в цій сфері мають бути нотаріально посвідчені (зрозуміло, що нотаріус не посвідчить договір, щодо майбутніх об'єктів, який супере-

чить цьому Закону), а тому того «асорті», із різного роду договорів при продажу майбутніх метрів, які ми бачили раніше при простій письмовій формі цих правочинів, не буде.

3.3. Для розуміння предмету правочинів у цій сфері необхідно відрізняти:

1. Об'єкти незавершеного будівництва: 1) **подільний** об'єкт незавершеного будівництва — об'єкт нерухомого майна, який буде споруджено в майбутньому (будівля, споруда), щодо якого отримано право на виконання будівельних робіт та який не прийнято в експлуатацію, за умови що **у складі такого об'єкта проектною документацією на будівництво передбачено не менше двох МОНів**. Тобто йдеться про об'єкт, який містить окремі частини, які в майбутньому стануть самостійними об'єктами права власності, житловими чи нежитловими, наприклад житлова багатоповерхівка, бизнес-центр, торгівельний центр тощо, але це може бути і будиночок, в якому після завершення будівництва будуть всього дві квартири — він також буде вважатися подільним об'єктом незавершеного будівництва; 2) **неподільний** об'єкт незавершеного будівництва — об'єкт нерухомого майна, який буде споруджено в майбутньому (будівля, споруда), щодо якого отримано право на виконання будівельних робіт та який не прийнято в експлуатацію, за умови що **у складі такого об'єкта відсутні МОНи**. Неподільні об'єкти незавершеного будівництва поділяються на неподільні житлові об'єкти незавершеного будівництва та неподільні нежитлові об'єкти незавершеного будівництва. Наприклад, «приватний» будинок, цех, склад тощо.

2. Майбутній об'єкт нерухомості (МОН) — передбачена проектною документацією на будівництво **складова частина подільного об'єкта незавершеного будівництва**, яка після прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта стане самостійним об'єктом нерухомого майна (квартира, гаражний бокс, інше житлове або нежитлове приміщення, машино-місце тощо).

МОНи поділяються на: майбутні об'єкти житлової нерухомості (квартира, інше житлове приміщення тощо); майбутні об'єкти нежитлової нерухомості (гаражний бокс, інше нежитлове приміщення, машиномісце тощо).

Таким чином: подільний об'єкт незавершеного будівництва — багатоквартирний будинок, як правило; МОН — квартира, машиномісце, комора; неподільний об'єкт незавершеного будівництва — приватний будинок, цех, магазин, майстерня тощо. Відчужуватись ці об'єкти тільки за умови реєстрації спеціального майнового права в ДРРП.

3. «Спеціальне майнове право на об'єкт незавершеного будівництва, МОН» — різновид майнового права на об'єкт незавершеного будівництва, МОН, яке полягає у:

1) **володінні і розпорядженні таким об'єктом** за своєю волею, незалежно від волі інших осіб, якщо інше не визначено законом, та виникає після отримання права на виконання будівельних робіт, але не раніше державної реєстрації такого права, і припиняється після прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта та державної реєстрації права власності на відповідний об'єкт нерухомого майна;

2) праві особи, за якою зареєстровано таке право, **вимагати закінчення будівництва об'єкта** (у тому числі об'єкта, складовою частиною якого є МОН) та **прийняття його в експлуатацію**, що має наслідком набуття такою особою права власності на об'єкт нерухомого майна, який відповідає зазначеним у договорі технічним характеристикам відповідного об'єкта.

Окремим об'єктом обігу спеціальне майнове право на об'єкт незавершеного будівництва не являється, а закріплює правоможності володільця речового права. Продати це спеціальне майнове право у відриві від прав на об'єкти незавершеного будівництва чи МОН неможливо, оскільки воно автоматично слідує за ними: кому належать права на об'єкти незавершеного будівництва чи МОН – тому й належать спеціальні майнові права. Згідно ст. 4 Закону об'єктами спеціального майнового права є: 1) неподільні об'єкти незавершеного будівництва; 2) подільні об'єкти незавершеного будівництва; 3) МОН. На спеціальне майнове право поширюються гарантії щодо захисту права власності (у тому числі усунення перешкод у здійсненні спеціального майнового права; визнання спеціального майнового права у разі його невизнання, порушення, оспорування; визнання права власності після прийняття в експлуатацію об'єкта). Тобто допущено застосування ст. 392 ЦК як для об'єкта після добудови, так і спеціального майнового права.

Застосування інших способів захисту права власності поки нами не вбачається, оскільки в протилежному випадку ми допустимо пряме зіткнення зобов'язальних наслідків порушення договору (не забуваємо, що його передача відбувається за договором, тому саме в його умовах та в нормах договірних права маємо шукати наслідки порушення) та речових наслідків.

3.4. Заяву про державну реєстрацію спеціального майнового права забудовник має створити у ЄДЕССБ. Заяву отримує державний реєстратор в електронній формі шляхом взаємодії між ЄДЕССБ і ДРРП. У жовтні 2023 у ДРРП вперше було зареєстровано спеціальне майнове право на МОН [2]. У ЄДЕССБ стала доступна опція перегляду відомостей про МОНи, об'єкти незавершеного будівництва та отримати всю інформацію про них, в тому числі про наявність права на виконання будівельних робіт, проектної документації на будівництво, містобудівних умов та обмежень у таких розділах порталу: Договір щодо організації та фінансування будівництва; Відомості про визначення гарантійної частки та розподіл прав; Заява про реєстрацію майнового права в ДРРП[3].

Згідно ч. 4 та 6 ст. 4 Закону *первинна державна реєстрація спеціального майнового права на об'єкт незавершеного будівництва* здійснюється за замовником будівництва, а на МОН – за замовником будівництва та/або девелопером будівництва. **Об'єкт незавершеного будівництва, МОН належить особі, за якою зареєстровано спеціальне майнове право на такий об'єкт.** Такий об'єкт може належати одній або декільком особам (у тому числі з визначенням часток кожної з таких осіб).

Згідно ч. 7 ст. 4 Закону при переході спеціального майнового права на неподільний об'єкт незавершеного будівництва або МОН (крім пер-

шого продажу) або обтяження речових прав, зареєстрованого на користь покупця, який сплатив частково ціну за неподільний об'єкт незавершеного будівництва або МОН, до правонабувача одночасно переходять права та обов'язки покупця за відповідним договором купівлі-продажу або договором про участь у ФФБ. Такий правонабувач вважається покупцем/довірителем.

Щоб не виникло хибного уявлення із вислову законодавця, що «об'єкти незавершеного будівництва переходять шляхом передачі прав на них», пояснимо, що тут не зовсім вдало сформульовано інше – доля договору, а саме його суб'єктів, яка залежить від володільця спеціального майнового права, цей вислів не відмінняє сказаного нами раніше, що окремим об'єктом обігу спеціальне майнове право на об'єкт незавершеного будівництва не являється, а закріплює правоможності володільця речового права.

Згідно ст. 3 Закону право власності на неподільний об'єкт незавершеного будівництва виникає відповідно до закону з моменту державної реєстрації такого права, якщо одночасно дотримано вимоги: 1) наявність у замовника будівництва права власності/права користування земельною ділянкою, на якій споруджується відповідний об'єкт; 2) набуто право на виконання будівельних робіт; 3) проведено технічну інвентаризацію неподільного об'єкта незавершеного будівництва.

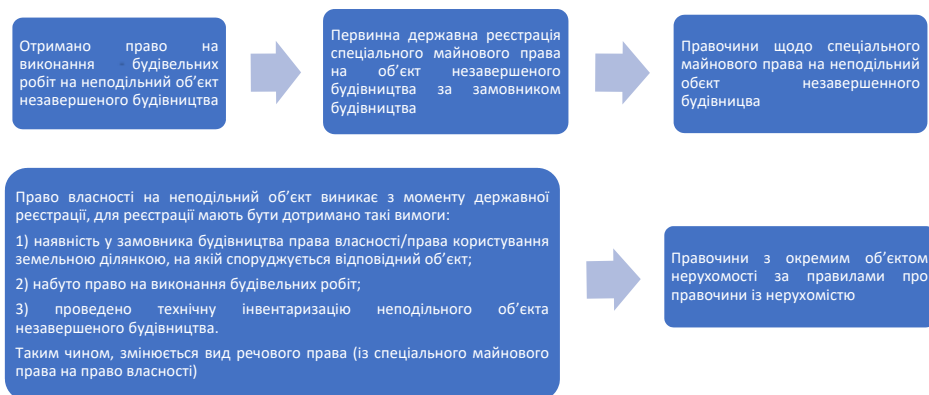
Не допускається державна реєстрація права власності на подільні об'єкти незавершеного будівництва та МОНи. Тому, **об'єктом права власності не може бути подільний об'єкт незавершеного будівництва в цілому**. Натомість у ст. у Закону визначено правила оборотоздатності об'єкта незавершеного будівництва, МОНів. **Неподільний об'єкт незавершеного будівництва може перебувати у цивільному обороті лише за умови державної реєстрації права власності або спеціального майнового права**, або обтяження на користь особи, яка сплатила частково ціну такого об'єкта, у ДРРП. **Подільний об'єкт незавершеного будівництва** може перебувати у цивільному обороті, тільки щодо: 1) правочинів, пов'язаних із зміною замовника будівництва; 2) обтяження майна іпотекою відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» та звернення стягнення на такий предмет іпотеки; 3) обтяження, визначеного абзацом сьомим частини другої статті 27-2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Такі правочини та/або дії можуть бути вчинені лише за умови державної реєстрації спеціального майнового права на подільний об'єкт незавершеного будівництва у ДРРП. **МОН** може перебувати у цивільному обороті лише **за умови державної реєстрації спеціального майнового права** або обтяження на користь особи, яка сплатила частково ціну такого об'єкта, у ДРРП.

Таким чином, окремим предметом правочину подільний об'єкт незавершеного будівництва (наприклад, багатоповерхівка чи бізнес-центр в цілому) бути не може, окрім декількох виключень не пов'язаних із їх продажем, а його складові (окремі квартири чи офіси – МОНи) – можуть. Подільний об'єкт в обороті існує фактично тільки як сукупність окремих

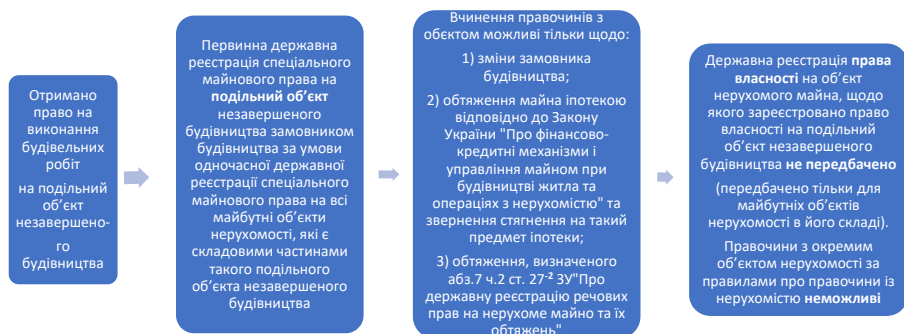
об'єктів, та самостійного значення для обороту не має, відчуженню підлягають МОНи (окремі квартири, бокси, офіси у подільних об'єктах).

Право першого відчуження МОН виникає з моменту державної реєстрації за замовником будівництва/девелопером будівництва спеціального майнового права на всі МОНи в ньому. Тобто він реєструє всі, наприклад, 200 квартир та 30 офісних приміщень, на себе, і тільки потім може їх продавати іншим особам (вже на практиці створюють спеціальні «продажні» компанії, яким продають за допомогою договору про перший продаж об'єкти, а вони вже продають кінцевим продавцям за вищу ціну, як це було і раніше, адже практично всі забудовники мали подібні компанії з продажу).

3.5. Оборотоzdатність **неподільного** об'єкта незавершеного будівництва виникає з моменту реєстрації спеціального майнового права (етап 2 на малюнку, на етапі 4 – такий об'єкт стає об'єктом права власності та його оборотоzdатність регулюється звичайними правилами про оборот об'єктів права власності, об'єктів нерухомості):

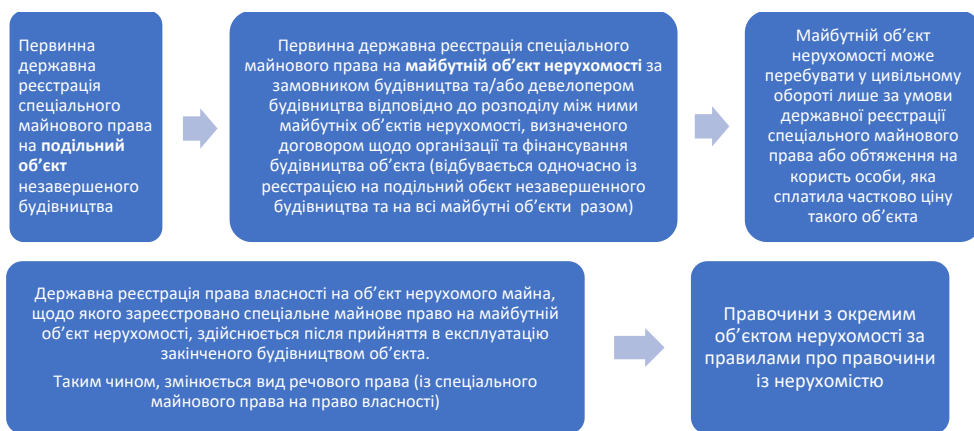

Оборотоzdатність подільного об'єкта незавершеного будівництва також виникає з моменту реєстрації спеціального майнового права, але така оборотоzdатність дуже обмежена, так, такий об'єкт може бути відчужений в цілому шляхом зміни замовника будівництва:

Згідно ч. 4 ст. 27³ Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» під час проведення державної реєстрації права власності на об'єкт нерухомого майна, щодо якого зареєстровано спеціальне майнове право на МОН, автоматично програмними засобами ведення ДРРП проводиться державна реєстрація **припинення спеціального майнового права замовника будівництва на подільний об'єкт** незавершеного будівництва.

Оборотоздатність **майбутнього об'єкта нерухомості** (етап 2 на малюнку, на етапі 4 – такий об'єкт стає об'єктом права власності та його оборотоздатність регулюється звичайними правилами про оборот об'єктів права власності, об'єктів нерухомості):

Згідно ч. 1 ст. 16 Закону та ч. 1 ст. 27³ Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» державна реєстрація права власності на об'єкт нерухомого майна, щодо якого зареєстровано спеціальне майнове право на неподільний об'єкт незавершеного будівництва або МОН, здійснюється автоматично програмними засобами ведення ДРРП у день отримання з ЄДЕССБ відомостей про прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта (відповідної черги будівництва/пускового комплексу) у порядку електронної інформаційної взаємодії між ДРРП та ЄДЕССБ (на сьогодні цей функціонал ще не працює – див. Перехідні положення Закону).

3.6. Дуже важливою новелою у законодавство є правила про гарантійну частку, які посилюють захист прав інвесторів у МОНи. Гарантійна частка будівництва об'єкта нерухомого майна – сукупність МОНів, яка визначається для кожного подільного об'єкта незавершеного будівництва (кожної черги будівництва/кожного пускового комплексу), речові права на які обтяжуються до прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта (черги/пускового комплексу) з метою гарантування добудови відповідного об'єкта іншими особами (у тому числі внаслідок банкрутства, фінансової неспроможності замовника будівництва/девелопера будівництва).

У Постанові КМУ «Про визначення мінімального розміру гарантійної частки будівництва об'єктів нерухомого майна» від 03.01.2023 № 8 визначено мінімальний розмір гарантійної частки будівництва об'єктів нерухомого майна у відсотковому відношенні до сукупної (загальної) площі МОНів у подільному об'єкті незавершеного будівництва (черзі/пусковому комплексі) відповідно до проектної документації на будівництво у розмірі: 10 відсотків – для м.м. Києва, Дніпра, Львова, Одеси та Харкова; 5 відсотків – для інших населених пунктів [4].

3.7. Поява терміну «спеціальне майнове право» у цьому Законі, відповідно потягло зміни у Законі України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні». Так, «майновими правами визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності..., а також спеціальне майнове право на об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості...». Цікаво, що поняття «майно» також доповнено: «майном, яке може оцінюватися, вважаються об'єкти в матеріальній формі..., об'єкти незавершеного будівництва, майбутні об'єкти нерухомості...» (ст. 3 в редакції Закону № від 15.08.2022).

3.8. Важливою новелою є те, що **всі** правочини щодо купівлі-продажу, відступлення «повітряних метрів» тепер мають відбуватися тільки за допомогою нотаріуса, що є дуже позитивним моментом, хоч і таким, що здорожчує вчинення таких правочинів. Так, згідно п. 3. ст. 3 Декрету КМУ № 7-93 «Про державне мито» за посвідчення договорів відчуження об'єктів незавершеного будівництва, МОНів, договорів резервування (бронювання) об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництвомито складає не більше 1 мінімальної заробітної плати.

3.9. Стаття 8 Закону регулює важливе питання публічності щодо подільного об'єкта у незавершеного будівництва (багатоквартирний будинок). У разі якщо будівництво об'єкта нерухомого майна (багатоквартирного будинку) здійснюється із залученням недержавних коштів (прямого або опосередкованого) фізичних та юридичних осіб, у тому числі в управління, для подальшого набуття такими особами права власності на відповідні об'єкти нерухомого майна, замовник будівництва, девелопер будівництва чи управитель ФФБ зобов'язані розмістити на своїх веб-сайтах інформацію (див. текст ст. 8). Ця інформація розміщується замовником будівництва, девелопером, управителем ФФС на своєму веб-сайті **до укладення** першого договору щодо відчуження МОНу. Санкції за порушення вимог щодо розкриття інформації передбачено ст. 8 Закону.

Згідно змін до Закону України «Про рекламу» передбачено вимоги до реклами об'єктів житлового будівництва з метою залучення коштів фізичних та юридичних осіб (у тому числі в управління) для спорудження таких об'єктів (ст.ст. 8, 25¹), право на виконання будівельних робіт щодо яких набуто після набрання чинності Законом.

3.10. Щодо об'єктів незавершеного будівництва, які почали будуватися до набуття чинності Законом: 1) Дія цього Закону поширюється на об'єкти, **право на виконання будівельних робіт щодо яких набуто після набрання чинності** цим Законом, але згідно Перехідних положень Закону за рішенням замовника будівництва дія цього Закону може бути поши-

рена на об'єкти будівництва та їх складові частини, які після прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта стануть самостійними об'єктами нерухомого майна (квартира, гаражний бокс, інше житлове або нежитлове приміщення, машиномісце тощо), **право на виконання будівельних робіт щодо яких набуто до набрання чинності цим Законом**, у порядку (у тому числі в частині передачі таких об'єктів в іпотеку) та з урахуванням особливостей, визначених Кабінетом Міністрів України (відповідний порядок затв. постановою КМУ від 13 червня 2023 р. № 596); 2) Правочини щодо інвестування та фінансування будівництва об'єктів відповідно до законодавства, яке діяло **до набрання чинності цим Законом**, зберігають чинність до повного виконання сторонами своїх зобов'язань за такими правочинами; 3) Інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва, право на виконання будівельних робіт щодо яких отримано до набрання чинності цим Законом, з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб, у тому числі в управління, може здійснюватися виключно через ФФБ, ФОН, інститути спільного інвестування, а також шляхом емісії цільових корпоративних облігацій, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва. Інші способи фінансування будівництва таких об'єктів визначаються виключно законом. Забороняється залучення від фізичних та юридичних осіб, у тому числі в управління, коштів з метою інвестування та фінансування будівництва об'єкта нерухомого майна, щодо якого відсутнє право на виконання будівельних робіт або зупинено будівельні роботи до усунення порушень законодавства у сфері містобудівної діяльності.

Тому ризик визнання недійсними чи неукладеними низки прямих договорів, які укладались раніше зберігаються. Недобросовісні забудовники можуть спробувати скинути з себе тягар своїх зобов'язань, хоча практика ВС стала доволі суворою до таких недобросовісних спроб, але ризики залишаються у добросовісних інвесторів, які вклали кошти у новобудови не через механізми зазначені у цьому пункті Перехідних положень (вони збігаються із тими, що були передбачені вже нечинними правилами ст. 5 Закону України «Про інвестиційну діяльність»).

Також перехідними положеннями (п.8) вирішено питання щодо асоційованих членів кооперативів.

3.11. Щодо правового регулювання у сфері новобудов, то натеper, крім, звичайно, Закону України “Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому” треба враховувати наступні підзаконні акти: 1) «Порядок поширення дії Закону України “Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому” на об'єкти будівництва та їх складові частини, які після прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта стануть самостійними об'єктами нерухомого майна (квартира, гаражний бокс, інше житлове або нежитлове приміщення, машино-місце тощо), право на виконання будівельних робіт щодо яких набуто до набрання чинності зазначеним Законом», затв. постановою КМУ від 13.06.2023 № 596; 2) «Про визначення мінімального розміру гарантійної частки будівництва об'єктів

нерухомого майна», постанова КМУ від 03.01.2023 № 8; 3) «Деякі питання реалізації Закону України “Про гарантування речових прав на об’єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому”, постанова КМУ від 21.04.2023 р. № 378, якою затверджено декілька Переліків щодо основних технічних характеристик подільного об’єкта незавершеного будівництва, інформація про який розміщується на веб-сайтах замовника; щодо основних конструктивних елементів та інженерного обладнання; відомостей про МОНи, які продано та які продаються, інформація про які розміщується на веб-сайтах замовника будівництва, девелопера будівництва (за наявності), управителя ФФБ (за наявності) тощо; 4) «Порядок ведення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва, затв. постановою КМУ від 23.06.2021 р. № 681; 5) «Порядок присвоєння адрес об’єктам будівництва, об’єктам нерухомого майна», затв. постановою Кабінету УМУ від 7.07.2021 р. № 690; 6) «Порядок затвердження проектів будівництва і проведеної їх експертизи», затв. постановою КМУ від 11.05.2011 р. № 560; 7) «Положення про провадження професійної діяльності на ринках капіталу – діяльності з управління майном для фінансування об’єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю», рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 13.05.2021 р. № 274 тощо.

3.12. Дослідимо також цивільно-правову характеристику договорів щодо об’єктів незавершеного будівництва і МОНів, які опосередковують залучення коштів фізичних та юридичних осіб (тут ми не будемо торкатися договори про участь у ФФБ чи купівлі-продажу цільових облігацій, які існували і до прийняття цього Закону).

Договір купівлі-продажу неподільного об’єкта незавершеного будівництва чи МОН (перший продаж) регулюється ст. 13 Закону. Але фактично йдеться про два різновиди договору, щодо яких передбачені однакові правила, але відрізняється предмет договору: 1) **договір купівлі-продажу неподільного об’єкта незавершеного будівництва (вперше); 2) договір купівлі-продажу МОН (вперше).**

Уточнення в Законі про «перший продаж» необхідне, щоб відокремити його від подальшого відступлення прав за договором, оскільки у подальшому права на об’єкти можуть відчужуватися шляхом відступлення прав за первісним договором.

Згідно ст. 2 Закону *неподільний об’єкт* незавершеного будівництва може перебувати у цивільному обороті лише за умови державної реєстрації права власності (у цьому випадку він не відчужується за правилами про договір, який ми зараз аналізуємо) або спеціального майнового права, або обтяження на користь особи, яка сплатила частково ціну такого об’єкта, у ДРРП на нерухоме майно.

МОН може перебувати у цивільному обороті лише за умови державної реєстрації спеціального майнового права або обтяження на користь особи, яка сплатила частково ціну такого об’єкта, у ДРРП.

Щодо *подільного об’єкта* незавершеного будівництва, як вже зазначалось, він не може перебувати у цивільному обороті, а тому щодо нього може відбуватися тільки правочин щодо заміни забудовника (за правилами ст.12 Закону).

Укладення договору про перше відчуження можливе: 1) за наявності у замовника будівництва права власності/права користування земельною ділянкою; 2) за наявності діючих містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки; 3) за наявності діючого права на виконання будівельних робіт; 4) за відсутності факту зупинення виконання будівельних робіт до усунення порушень законодавства у сфері містобудівної діяльності; 5) за відсутності факту прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта; 6) за наявності визначеної гарантійної частки; 7) за відсутності обтяження речових прав на подільний об'єкт незавершеного будівництва (крім обтяження, визначеного абз. 7 ч. 2 ст. 27² Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та ст. 10 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю») – у разі укладення договору про відчуження МОН (ч. 3 ст. 11 Закону).

Цивільно-правова характеристика договору: договір оплатний (це різновид купівлі-продажу, а тому не може бути безоплатним), строковий, сіналагматичний, консенсуальний (не тільки передача самого об'єкту нерухомості відбудеться у майбутньому, коли будівництво завершиться, а й передача спеціального майнового права покупцю на МОН шляхом державної реєстрації за покупцем є обов'язком продавця, а значить буде відбуватися після укладення договору, хоч і фактично одночасно із ним).

3.13. Сторони. Продавець. Згідно ст. 10 Закону право першого відчуження об'єкта незавершеного будівництва або МОН (у тому числі з метою прямого або опосередкованого залучення коштів для будівництва об'єкта) належить: 1) замовнику будівництва/девелоперу будівництва, за яким зареєстровано спеціальне майнове право на відповідний об'єкт, крім випадків відчуження МОН через ФФБ; 2) управителю ФФБ, за яким зареєстровано право довірчої власності на отриманий в управління МОН.

При цьому продавець може укладати такі договори тільки, якщо це замовник будівництва, який є юридичною особою або фізичною особою – підприємцем, або девелопером будівництва, який є юридичною особою. Згідно ст. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» замовник будівництва – фізична чи юридична особа, яка має у власності чи користуванні одну чи декілька земельних ділянок або у власності чи управлінні будівлю/споруду і має намір щодо виконання підготовчих та/або будівельних робіт. У разі виконання підготовчих/будівельних робіт щодо багатоквартирного будинку замовником будівництва може бути об'єднання співвласників багатоквартирного будинку або управитель багатоквартирного будинку чи житлово-будівельний (житловий) кооператив, який здійснюватиме утримання такого будинку на підставі рішення (договору) співвласників багатоквартирного будинку.

Право першого відчуження об'єкта незавершеного будівництва або МОНу виникає з моменту: 1) державної реєстрації за замовником будівництва права власності/спеціального майнового права на неподільний об'єкт незавершеного будівництва – у разі відчуження неподільного об'єкта незавершеного будівництва або його частки (крім МОН); 2) державної реєстрації за замовником будівництва/девелопером будівництва спеціаль-

ного майнового права на всі МОНи в ньому – у разі відчуження МОНу (крім випадку, визначеного п. 3); 3) державної реєстрації за замовником будівництва спеціального майнового права на всі МОНи, а в разі відчуження МОНів через ФФБ – з моменту державної реєстрації за управителем ФФБ права довірчої власності на отримані в управління МОНи.

Об'єкт незавершеного будівництва, МОН належить особі, за якою зареєстровано спеціальне майнове право на такий об'єкт. Такий об'єкт може належати одній або декільком особам (у тому числі з визначенням часток кожної з таких осіб) (ч. 6 ст. 4 Закону), тобто може бути як в частковій так і спільній власності. Це ніяк не робить такий об'єкт подільним (для неподільного), оскільки право на окрему частку у подільному об'єкті незавершеного будівництва та частка у праві на річ – речі різні.

Покупець – будь-який правочиноздатний суб'єкт цивільного обороту.

Договір про відчуження об'єкта незавершеного будівництва чи МОНу, який укладається з фізичною особою, не може містити умови, які є несправедливими згідно із Законом України «Про захист прав споживачів» (ч. 5 ст. 11 Закону).

3.14. Предмет та істотні умови договору. Неподільний об'єкт незавершеного будівництва (крім неподільних об'єктів незавершеного будівництва, щодо яких зареєстровано право власності) та **майбутній об'єкт нерухомості** може бути предметом договору про відчуження за умови дотримання вимог, визначених ст.ст. 2 (щодо оборотоздатності) та 10 (щодо вимог до суб'єктів та необхідності державної реєстрації спеціального майнового права) цього Закону (ч. 1 ст. 11 Закону).

Істотними умовами договору купівлі-продажу неподільного об'єкта незавершеного будівництва чи МОНу (перший продаж), крім умов, передбачених ч. 1 ст. 13 (вище), є: 1) *відомості про замовника будівництва та девелопера будівництва*; 2) *назва об'єкта*, відповідно до документа, що дає право на виконання будівельних робіт; 3) *вид будівництва* (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт); 4) *відомості про земельну ділянку*; 5) *номер відомостей про спеціальне майнове право* замовника будівництва у ДРРП; 6) *основні технічні характеристики* об'єкта; б) загальна площа об'єкта, функціональне призначення та площа окремих приміщень у складі об'єкта; в) кількість поверхів; г) опис основних конструктивних елементів та інженерного обладнання; г) клас енергоефективності згідно з енергетичним сертифікатом; 7) *ідентифікатор об'єкта будівництва* (закінченого будівництвом об'єкта) в ЄДЕССБ; 8) *графічне зображення розташування об'єкта* на генеральному плані об'єкта будівництва (крім об'єктів, що споруджуються на підставі будівельного паспорта забудови земельної ділянки); 9) інформація про те, що *продаж* неподільного об'єкта незавершеного будівництва чи МОНу є *першим*; 10) *адреса*; 11) у разі купівлі-продажу МОНу додатково зазначаються: а) назва МОНу (квартира, гаражний бокс, інше житлове або нежитлове приміщення, машиномісце тощо); б) основні технічні характеристики МОН; в) ідентифікатор об'єкта будівництва в ЄДЕССБ; г) номер відомостей про спеціальне майнове право на МОН у ДРРП; 12) *графічне зображення схеми будівельного плану* неподільного об'єкта незаверше-

ного будівництва чи МОНу із зазначенням назви та площі всіх його приміщень, розміщення об'єкта на поверсі; 13) відомості про *відсутність речових прав третіх осіб* та обтяжень; 14) *ціна* або спосіб її визначення; 15) *запланований квартал та рік прийняття в експлуатацію*; 16) *відомості про укладення між замовником будівництва та девелопером будівництва договору про організацію та фінансування будівництва* об'єкта; 17) підстави та порядок зміни істотних умов договору; 18) підстави та порядок *дострокового припинення дії* договору; 19) строк *повернення покупцю коштів* у разі дострокового припинення дії договору та ще 9 умов, див. – ч. 2 ст. 11 Закону.

Звичайно не всі з цих умов є істотними умовами договору з точки зору доктрини (наприклад, номери телефонів, найменування сторін тощо – це реквізити договору, а не його умови, але такий зміст статей спеціальних законів про істотні умови вже став традиційним для українських законів та може буде віднесено до недоліків законодавчої техніки).

Переддоговірні обов'язки прямо передбачено Законом, так, продавець (замовник будівництва, девелопер будівництва, управитель ФФБ) на вимогу покупця зобов'язаний ознайомити його з різними відомостями та документами, які зазначені ч. 3 ст. 11 Закону.

3.15. Форма договору – письмова та нотаріальне посвідчення (ч. 4 ст. 11 Закону), а вчинення правочинів з порушенням вимог зазначених у ч. 8 ст. 11 Закону тягне нікчемність.

Відтепер письмові чи будь-які інші правочини щодо об'єктів незавершеного будівництва, які незареєстровані (майнове право на них) безумовно будуть нікчемними. Для об'єктів, право на виконання будівельних робіт щодо яких набуто після набрання чинності цим **Законом, не передбачено інших механізмів відчуження, право власності на такий об'єкт просто не буде зареєстровано ні реєстратором, ні за рішенням суду, ніяких лазівок не може бути.**

Згідно абз. 4 ч. 1 ст. 635 ЦК попередній договір щодо купівлі-продажу об'єкта незавершеного будівництва або МОНу також підлягає нотаріальному посвідченню. Згідно ч. 5 цієї статті будь-які платежі на підтвердження зобов'язання за попереднім договором щодо купівлі-продажу об'єкта незавершеного будівництва або МОНу, а також встановлення інших фінансових зобов'язань сторін, крім штрафних санкцій, за попереднім договором купівлі-продажу об'єкта незавершеного будівництва або МОНу не допускаються. Нотаріальному посвідченню підлягає і договір управління нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва, МОН (ст. 1031 ЦК).

Згідно ст. 55 «Про нотаріат» договори про відчуження у об'єктів незавершеного будівництва та МОН, право на виконання будівельних робіт щодо яких виникло після набрання чинності Законом України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому», посвідчуються з урахуванням вимог зазначеного закону та згідно ст. 46¹ нотаріус під час вчинення нотаріальних дій з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва, МОН обов'язково використовує також відомості з ДРРП, Державного земельного кадастру та ЄДЕССБ.

Згідно п. 3 с. 3 Декрету КМУ від 21.01.1993р. № 7-93 «Про державне мито» за посвідчення договорів відчуження об'єктів незавершеного будівництва, МОН, договорів резервування (бронювання) об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва, передбачених ч. 1 ст. 13 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» складає не більше 1 мінімальної заробітної плати. Згідно ст. 3 Закону Країни «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» однією із засадами державної реєстрації прав є одночасність вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва, МОНом та державної реєстрації прав.

3.16. Зміст зобов'язання з договору.

Обов'язки продавця (ч.5 ст. 13 Закону):

По-перше, забезпечити будівництво та прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта, зокрема шляхом укладення договору про організацію та фінансування будівництва об'єкта.

По-друге, забезпечити передачу покупцю неподільного об'єкта незавершеного будівництва чи МОНу шляхом проведення державної реєстрації спеціального майнового права на ім'я покупця, який повністю сплатив ціну об'єкта, протягом 5 робочих днів з дня сплати відповідних коштів.

По-третє, забезпечити проведення державної реєстрації обтяження речових прав на неподільний об'єкт незавершеного будівництва чи МОНу нерухомості на користь покупця, який сплатив частково ціну, протягом 3 робочих днів з дня внесення першого платежу.

По-четверте, забезпечити проведення державної реєстрації спеціального майнового права на об'єкт на ім'я покупця, який частково сплатив ціну, з одночасною державною реєстрацією обтяження речових прав на неподільний об'єкт незавершеного будівництва чи МОН на свою користь протягом 5 робочих днів з дня часткової сплати в обсязі, визначеному договором, — якщо договором передбачено передачу покупцю об'єкта шляхом державної реєстрації спеціального майнового права до повної сплати ціни.

По-п'яте, забезпечити проведення державної реєстрації припинення обтяження речових прав на неподільний об'єкт незавершеного будівництва чи МОН, зареєстрованого на користь замовника будівництва, девелопера будівництва відповідно до п. 4 цієї частини, ціна якого повністю сплачена покупцем, протягом п'яти робочих днів з дня сплати відповідних коштів.

По-шосте, видати на вимогу покупця, який повністю сплатив ціну неподільного об'єкта незавершеного будівництва чи МОНу, довідку про повну сплату ціни, що підтверджує право покупця на державну реєстрацію спеціального майнового права на відповідний об'єкт, протягом трьох робочих днів з дня звернення покупця за такою довідкою.

У разі відмови продавця або залишення без відповіді заяви про видачу довідок, факт оплати може бути встановлений у судовому порядку.

По-сьоме, забезпечити проведення державної реєстрації припинення обтяження речових прав на об'єкт нерухомого майна, зареєстрованого на користь замовника будівництва, девелопера будівництва відповідно до ч. 3 ст. 27-3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», щодо якого між продавцем та покупцем

проведено остаточні розрахунки, протягом 5 робочих днів з дня проведення остаточних розрахунків.

По-восьме, забезпечити передачу відповідно до закону покупцю у власність та в натурі об'єкта нерухомого майна після прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта.

По-дев'яте, видати власнику об'єкта нерухомого майна, з яким проведено остаточні розрахунки за об'єкт нерухомого майна, довідку, що підтверджує проведення остаточних розрахунків, що є підставою для зняття обтяження речових прав на об'єкт незавершеного будівництва, визначеного абз. 7 ч. 2 ст. 27⁻² Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (п. 11 ст. 17 Закону).

У разі відмови продавця або залишення без відповіді заяви про видачу довідки, факт оплати може бути встановлений у судовому порядку.

По-десяте, повернути покупцю надміру сплачені кошти. У разі якщо за результатами технічної інвентаризації об'єкта нерухомого майна фактична загальна площа об'єкта нерухомого майна виявиться меншою за площу, зазначену в договорі (ч. 9 ст. 17 Закону).

По-одинадцять, продавець протягом 30 календарних днів з дня прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта зобов'язаний забезпечити повідомлення власника об'єкта нерухомого майна про прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта та необхідність приймання-передачі об'єкта нерухомого майна (ч.ч. 1, 2 ст. 17 Закону).

По-дванадцять, забезпечити підключення закінченого будівництвом об'єкта до інженерних мереж на постійній основі (абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 13 Закону).

Згідно ст. 19 Закону ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження об'єкта незавершеного будівництва, МОНу, об'єкта нерухомого майна *до передачі власнику об'єкта нерухомого майна за актом приймання-передачі несе продавець*. Також згідно ст. 876 ЦК власником об'єкта будівництва або результату інших будівельних робіт є замовник (замовник будівництва у розумінні ст. 7 Закону), якщо інше не передбачено законом або договором.

Обов'язки покупця:

По-перше, сплатити ціну неподільного об'єкту незавершеного будівництва чи МОНу в розмірі та строки зазначені у договорі (ч. 1 ст. 13 Закону).

Згідно ч. 4 ст. 13 Закону **спеціальне майнове право** на неподільний об'єкт незавершеного будівництва чи МОН, сплата ціни якого відповідно до договору **здійснюється покупцем частинами, до моменту повної сплати ціни залишається у продавця** (крім випадків, якщо договором передбачено перехід до покупця спеціального майнового права до повної сплати ціни).

Перехід спеціального майнового права на неподільний об'єкт незавершеного будівництва чи МОН від продавця до покупця здійснюється після повної сплати покупцем ціни такого об'єкта (крім випадків, якщо договором передбачено перехід до покупця спеціального майнового права до повної сплати ціни). Таке право переходить до покупця з моменту державної реєстрації за покупцем спеціального майнового права.

По-друге, прийняти неподільний об'єкт незавершеного будівництва чи МОН шляхом державної реєстрації на ім'я покупця спеціального майнового права на такий об'єкт (ч. 1 ст. 13 Закону).

По-третє, прийняти у власність та в натурі об'єкт нерухомого майна після прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта (ч. 1 ст. 13 Закону).

Власник об'єкта нерухомого майна має право у 15-денний строк з дня отримання акта підписати акт приймання-передачі об'єкта нерухомого майна із зазначенням інформації про відсутність претензій щодо об'єкта нерухомого майна або подати у письмовій формі свої обґрунтовані зауваження до об'єкта нерухомого майна та щодо виявлених будівельних недоліків.

За наявності у власника об'єкта нерухомого майна обґрунтованих зауважень до об'єкта нерухомого майна та щодо виявлених будівельних недоліків продавець зобов'язаний забезпечити безоплатне усунення недоліків у 15-денний строк з дня подання зауважень або в інший узгоджений сторонами строк чи забезпечити безоплатне повторне виконання робіт, щодо яких допущено недоліки, встановлення обладнання чи виготовлення непоставленої чи пошкодженої речі (обладнання) не нижчої якості. Зауваження власника об'єкта нерухомого майна можуть бути відхилені, якщо вони ґрунтуються на недостовірній інформації або не відповідають вимогам законодавства чи договору. Перебіг строків виконання зобов'язань власника об'єкта нерухомого майна зупиняється на час усунення недоліків.

Якщо після дворазового письмового попередження (з перервою не менше 10 робочих днів) власника об'єкта нерухомого майна про необхідність підписання акта приймання-передачі об'єкта нерухомого майна власник об'єкта нерухомого майна необґрунтовано ухиляється від підписання акта, об'єкт нерухомого майна вважається переданим власнику об'єкта нерухомого майна на десятий робочий день після другого попередження.

Попередження про необхідність підписання акта приймання-передачі об'єкта нерухомого майна надається власнику об'єкта нерухомого майна особисто під розписку або надсилається поштовим відправленням з описом вкладення та повідомленням про вручення.

Днем вручення попередження про необхідність підписання акта приймання-передачі об'єкта нерухомого майна є: 1) день вручення попередження власнику об'єкта нерухомого майна під розписку; 2) день вручення власнику об'єкта нерухомого майна поштового відправлення; 3) день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відмову отримати попередження чи відмітки про відсутність особи за адресою для листування згідно з договором чи повідомленням державного реєстратора речових прав на нерухоме майно. У разі недосягнення згоди з питань передачі об'єкта нерухомого майна спір вирішується в судовому порядку (п.п. 2-7 ст. 17 Закону).

По-четверте, у разі якщо за результатами технічної інвентаризації встановлено факт перевищення фактичної загальної площі об'єкта нерухомого майна над площею, зазначеною у договорі купівлі-продажу неподільного об'єкта незавершеного будівництва чи МОНу (перший продаж), власник об'єкта нерухомого майна зобов'язаний у строк, визначений догово-

ром купівлі-продажу неподільного об'єкта незавершеного будівництва чи МОНу, доплатити продавцю грошові кошти в сумі, що дорівнює вартості частини площі, яка перевищує зазначену в договорі, якщо інше не встановлено законом. Доплата коштів здійснюється виходячи з ціни 1 кв.м. загальної площі (іншої вимірної одиниці) неподільного об'єкта незавершеного будівництва чи МОНу, передбаченої у договорі, на підставі розрахунку, наданого продавцем (п. 10 ст. 17 Закону).

Друге та наступні відчуження неподільного об'єкта незавершеного будівництва або МОНу власником спеціального майнового права можливі:

1) за згодою замовника будівництва та/або девелопера будівництва, та/або управителя ФФБ – якщо власник спеціального майнового права сплатив частково ціну неподільного об'єкта незавершеного будівництва чи МОНу;

2) без згоди замовника будівництва та/або девелопера будівництва, та/або управителя ФФБ – якщо власник спеціального майнового права повністю сплатив ціну МОНу (ч. 1 ст. 14 Закону).

Форма договору – письмова та нотаріальне посвідчення.

Одночасно з вчиненням правочину щодо другого та наступного відчуження неподільного об'єкта незавершеного будівництва або МОНу до нового власника спеціального майнового права переходять всі права та обов'язки покупця/довірителя за договором купівлі-продажу МОНу (перший продаж) або договору про участь у ФФБ. Внесення змін до договору або укладення нового договору не вимагається. Відбувається зміна кредитора (щодо прав) та боржника (щодо обов'язків) у відповідних договорах.

У ст. 14 Закону визначені істотні умови договору про друге та наступні відчуження неподільного об'єкта незавершеного будівництва або МОНу. Вони співпадають із наведеними вище істотними умовами купівлі-продажу (першого продажу), за виключенням відсутності в переліку п.п. 8, 12, 14-26, що пояснюється тим, що договір про перший продаж не припиняється, а новий покупець вступає в права та обов'язки його сторони для якої всі визначенні в цих пунктах умови вступають в силу. Відрізняється тільки п. 9, оскільки він передбачає уточнення про те, що відчуження не є першим.

До договору про друге та наступні відчуження неподільного об'єкта незавершеного будівництва або МОНу додається договір купівлі-продажу неподільного об'єкта незавершеного будівництва або МОНу (перший продаж) чи договір про участь у ФФБ.

У с.15 Закону регулюються особливості **відступлення** покупцем прав за договором купівлі-продажу неподільного об'єкта незавершеного будівництва або МОНу, щодо якого **сплачено частково ціну** та зареєстровано обтяження речових прав на користь покупця – за згодою продавця у договорі другого чи подальшого продажу, а також за згодою продавця за договором першого продажу.

Форма договору про відступлення прав – письмова та нотаріальне посвідчення.

Припинення договору – за загальними підставами. Спеціальні підстави передбачено ст. 18 Закону.

1. Розірвання договору на вимогу покупця (за відсутності іншої домовленості – у судовому порядку) у разі: 1) порушення строку прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта (у тому числі складовою якого є МОН) більш як на 6 місяців, крім випадків, якщо таке порушення зумовлено обставинами непереборної сили; 2) зміни без згоди покупця проектної документації на будівництво подільного об'єкта незавершеного будівництва, до складу якого входить МОН, якщо така зміна потребує узгодження з покупцем відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності».

2. Розірвання договору на вимогу продавця (за відсутності іншої домовленості – у судовому порядку) у разі порушення покупцем встановленого договором терміну внесення платежів більше 3 разів протягом календарного року, при цьому кожне таке прострочення повинно становити не менше 14 календарних днів.

3. Розірвання договору шляхом односторонньої відмови продавця (без звернення до суду) у разі: 1) прострочення внесення покупцем першого платежу більш як на 30 календарних днів; 2) прострочення внесення покупцем наступних платежів більш як на 45 календарних днів.

За умови, що на день розірвання договору не внесено або внесено не в повному обсязі відповідний платіж.

Одностороння відмова продавця від договору купівлі-продажу неподільного об'єкта нерухомого майна або МОНу (перший продаж) в інших випадках не допускається.

Продавець, який має намір розірвати договір купівлі-продажу в односторонньому порядку, зобов'язаний письмово повідомити про це покупця шляхом: 1) вручення повідомлення покупцю особисто під розписку; 2) поштовим відправленням з описом вкладення та повідомленням про вручення; 3) передачі заяви про розірвання договору нотаріусом.

Одностороннє розірвання договору є підставою для зняття обтяження речових прав, зареєстрованого на користь покупця, який сплатив частково ціну.

У разі розірвання договору з усіх підстав, зазначених вище продавець зобов'язаний повернути покупцю кошти, фактично сплачені за об'єкт у строки, визначені договором.

Наприкінці наведемо ще декілька важливих, на нашу думку, тез. Концепція та цілі Закону зрозумілі, але шляхи досягнення їх не завжди можуть бути визнані коректними. Так, пропонується вважати, що до створення об'єкту нерухомості, на яке може бути зареєстроване право власності, існує об'єкт незавершеного будівництва, який сам по собі може бути відчужений за умови реєстрації спеціального майнового права на нього. При цьому на цей об'єкт існує речове право, яке може бути обтяжене (наприклад, див. формулювання ч. 1 ст. 11 Закону). Саме спеціальне майнове право на МОН є також різновидом речових прав за ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

При цьому, що являється предметом договору, достеменно виявити не вдається. Так, згідно ч. 3 ст. 11 Закону відчуженню підлягають речові права на об'єкти незавершеного будівництва, а згідно ч. 4 цієї статті самі об'єкти. Тобто об'єкт незавершеного будівництва, який може поки існує тільки в проектній документації набуває самостійної оборотоздатності у цивільному обороті окремо від речових чи майнових прав на нього. Крім того, викликає заперечення виникнення взагалі речових прав на об'єкти, які ще не стали речами, а можуть ніколи і не з'явитися. Майнові права як такі, що можна описати як права вимоги до замовника будівництва, більш точно описують суть цього майбутнього об'єкту, а не майнові права у дивному розумінні майнових прав за ст. 190 ЦК (а саме: невідомий науці вид майнових прав як різновид речових прав, який ввели в 2005 році в ЦК, щоб досить невдало назвати, що передається в іпотеку у об'єктах на стадії будівництва).

Згідно ст. 13 Закону предметом договору все ж таки є сам об'єкт незавершеного будівництва, при цьому згідно абз 3 п. 1 ч. 1 ст. 13 за договором купівлі-продажу МОН (перший продаж) продавець зобов'язується забезпечити передачу покупцю МОНу шляхом державної реєстрації за покупцем спеціального майнового права на такий об'єкт. Крім інших обов'язків (побудувати, прийняти в експлуатацію, підключити об'єкт до інженерних мереж, передати у власність та в натурі об'єкт – обов'язки самі по собі досить нетипові для договору купівлі-продажу, але це все буде потім, при виконанні цього нетипового договору) продавець МОНу має передати предмет договору покупцю, що визначено як «передача покупцю неподільного об'єкта незавершеного будівництва або МОНу шляхом державної реєстрації за покупцем спеціального майнового права» – то що передається об'єкт (а його ще не існує) чи право? Очевидно – право, то чому ж саме воно і не названо предметом договору? Покупець багато разів у законі названий як «власник спеціального майнового права», але стає він ним через окремий акт «передачі права», при цьому ніякої іншої передачі взагалі не відбувається, оскільки об'єкту не існує в природі. Очевидно, що продається спеціальне майнове право, але так прямо в законі не зазначено, оскільки така передача пов'язана із повною оплатою об'єкту (розробники вочевидь не хотіли нічого «передавати» без повної оплати). Але незрозуміло в чому проблема, адже це зовсім не унікальна ситуація в цивільному праві, коли за об'єкт, який передається у власність чи інше право, сплата буде відбуватися потім чи частинами, заборона відчуження спеціального майнового права цілком забезпечує права продавця до повної сплати за договором. Тобто за цим договором передається щось, що не існує, а те що може бути передано – не передається до повної сплати. Якщо покупець оплачує частинами він взагалі нічого не отримує, окрім гарантії, що МОН не буде нікому проданий (проводиться державна реєстрація обтяження речових прав на МОН). Це якісь новий предмет договору купівлі-продажу (чи це не договір купівлі-продажу чи невірно визначений його предмет)! Особливо це яскраво проявляється у ст. 14 Закону, в якій йдеться про наступні відчуження МОНів, згідно ч. 3 якої одночасно з вчиненням правочину щодо другого та наступного відчуження МОНу до нового власника спеці-

ального майнового права на неподільний об'єкт незавершеного будівництва або МОНу переходять всі права та обов'язки покупця/довірителя за договором купівлі-продажу МОНу (перший продаж). Такий новий власник спеціального майнового права на МОН вважається покупцем/довірителем за договором першого продажу. Тобто купуючи об'єкт – стаєш власником спеціального майнового права (то що ж продається? Звичайно – спеціальне майнове право і не потрібно вгадувати зайвого). Поки новий власник не оплатив повністю – продавець за договором першого продажу має право на заборону відчуження права, а не навпаки.

Взагалі, розуміємо розробників, з тією плутаниною, що у нас відбулась із майновими та речовими правами, а ще й намагаючись регулювати купівлю-продаж майбутніх речей в такій чутливій сфері як будівництво – задача не із простих. І це ми ще доктринально не пояснили, природу обов'язку передачі в натурі квартири після її здачі в експлуатацію (МОН перестає існувати, спеціальне майнове право зникає, з'являється щось схоже на заміну виконання – передача в натурі об'єкту та реєстрація права власності на об'єкт нерухомості).

Звичайно у Законі є дуже позитивні норми: неможна буде продавати «повітряні метри» без отримання всіх необхідних для будівництва документів (будівельний реєстр просто «не дозволить» зареєструвати спеціальне майнове право), чіткі вимоги до реклами об'єктів, передбачені переддоговірні обов'язки, передбачено неможливість потім продати об'єкти, які були визначені для загального користування (наприклад, для зберігання велосипедів чи дитячих колясок як окреме нежитлове приміщення під комерційне використання тощо), визначається адреса майбутнього об'єкту (не буде розбіжностей у номерах квартир), не можна продати дві квартири як одну чи навпаки, оскільки замовник будівництва повністю буде залежати від затвердженої проектної документації, він має повністю визначити до останнього нюансу та квадратного метру як будуть виглядати приміщення, неможна буде продати технічне приміщення з розташованою нижче квартирою як дворівневу квартиру, неможливий подвійний продаж об'єктів, неможливо загубити документи, права інвестора реєструються у публічному реєстрі, що унеможливорює втрату цього права (якщо не брати до уваги якісь можливі злочинні дії з реєстром) і так далі.

Але окремо зауважимо, що не відповідають цілям закону механізми запобігання шахрайству в цій сфері. Норми Закону не можуть запобігти недобудові з різних причин об'єкту незавершеного будівництва, так, покупець залишиться зі своїм спеціальним майновим правом, зможе ним володіти та розпоряджатися (але хто купить його, якщо об'єкт заморожено!?), навіть «гарантійні метри» можуть допомогти тільки у випадку, якщо недобудова складає незначний відсоток від будівництва, та ніщо не заважає забудовнику продавати МОНи та витратити кошти як завгодно, та ніколи так і недобудувати об'єкт. А у володільців спеціального майнового права є тільки право вимагати добудувати.

Зрозуміло, що Закон головним чином направлений на виведення з тіні цих відносин, держава бажає знати хто і кому продає. Раніше (і зараз для будинків, право на виконання будівельних робіт на які отримано

до 10.10.22 року), держава «не бачила» хто купував та за яку ціну, оскільки примірники договорів були тільки у «вкладника» та продавця (забудовника чи, як правило, спеціально створеної компанії-продавця), не отримувала податків за відступлення прав за договором. Тапер будь-який правочин в цій сфері (окрім тих, де будівництво відбувається за власні кошти) має укладатися нотаріально із відповідними витратами та прозорістю. Але чи стали права інвесторів більш захищеними? Не запроваджено ні механізмів контролю за витрачанням коштів забудовниками та девелоперами, ні банківської гарантії чи страхування. Ми отримали поки тільки більш ефективний та прозорий механізм контролю за правочинами в цій сфері. Так, не буде класичних пірамід чи продажу без відповідних будівельних дозволів, на кшталт Еліта-центру, оскільки взагалі продаж можливий після отримання дозволу на будівництво та реєстрації спеціального майнового права, крім взагалі якихось кримінальних випадків, але головної цілі – захисту вкладених коштів інвесторів, думаємо, досягнуто в повній мірі не буде.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, новими правилами щодо відчуження та цивільного обороту об'єктів незавершеного будівництва запроваджено суттєві новели у законодавство: 1) правила про укладання договорів купівлі-продажу неподільного об'єкта незавершеного будівництва чи МОНу (перший продаж) та відступлення прав за договором як з точки зору об'єкту, сторін договору, так і широкого кола обов'язків сторін та підстав розірвання договорів; 2) всі правочини щодо купівлі-продажу, відступлення відповідних об'єктів тепер мають відбуватися тільки нотаріально; 3) правила про публічність щодо подільного об'єкту у незавершеного будівництва (вимоги про розміщення інформації на веб-сайтах широкого кола інформації) та вимог до реклами об'єктів житлового будівництва з метою залучення коштів фізичних та юридичних осіб; 4) правила про гарантійну частку, які посилюють захист прав інвесторів у МОНи.

З цим законом неможливий подвійний продаж об'єктів, втрата документів, права інвестора реєструються у публічному реєстрі, що унеможливає втрату цього права (якщо не брати до уваги якісь можливі злочинні дії з реєстром), зареєстрований МОН може бути предметом іпотеки, можливе відступлення прав на МОН без згоди забудовника, не можна змінювати проект без згоди покупця. Але є і суттєві мінуси для інвестора, податки при перепродажу (напевне вони будуть вираховуватися як і при звичайному продажу об'єкту нерухомості на вторинному ринку в залежності від строку володіння об'єктом та кількості продаж в рік: 6,5% податок на доходи фізичних осіб та військовий збір +2% пенсійний фонд та держмити).

У запропонованому механізмі продажу об'єктів незавершеного будівництва є і недоліки. Варто враховувати, що ці норми не захистять в повній мірі споживача від недобудови об'єкту, покупець залишиться зі спеціальним майновим правом, зможе ним володіти та розпоряджатися, вимагати добудови та введення в експлуатацію, але реальний зміст такого права буде дуже сумнівний, єдиний бонус – непотрібно нікому доводити його

існування. Варто було б ввести обов'язкове страхування відповідальності забудовника чи надання банківської гарантії, щоб дійсно досягти цілей, що зазначені у преамбулі Закону.

Література

1. Більш ніж половина українських новобудов мають суди по землі. Масштабний проєкт Опендатобота з аналізу будівельної документації. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/realty-problems>

2. Докладніше див.: *Голубева Н.Ю.* Новачі у сфері купівлі-продажу речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому // Договори в умовах миру та війни (до дня народження Володимира Луця): Матеріали всеукраїнської конференції. За заг. ред. Харитонova Є.О. – Фенікс. 2023

3. Портал державної електронної системи у сфері будівництва. URL: <https://e-construction.gov.ua/reestri>

4. Про визначення мінімального розміру гарантійної частки будівництва об'єктів нерухомого майна, Постанова Кабінету Міністрів України від 03.01.2023 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2023-%D0%BF#Text>

Анотація

Голубева Н. Ю. Купівля-продаж речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому: правове регулювання, основні правила, проблеми. – Стаття.

У статті досліджено особливості правового регулювання у сфері купівлі-продажу речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому, за оновленим законодавством (Закон України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» від 15 серпня 2022 року) та проблемних питань застосування цих норм на практиці. Констатовано, що правове регулювання у цій сфері, до оновлення законодавства, було дуже несистемне, що негативно вплинуло на ринок майнових прав щодо об'єктів незавершеного будівництва.

Виокремлено та досліджено суттєві наступні новели щодо відчуження та цивільного обороту об'єктів незавершеного будівництва: 1) нові правила про укладання договорів купівлі-продажу та відступлення прав за договором як з точки зору об'єкту, сторін договору, так і широкого кола обов'язків сторін та підстав розірвання договорів; 2) обов'язкова нотаріальна форма правочинів; 3) правила про публічність щодо об'єкту та вимог до реклами об'єктів житлового будівництва з метою залучення коштів фізичних та юридичних осіб; 4) правила про гарантійну частку. Підкреслено, що за цим законом неможливий подвійний продаж об'єктів, втрата документів, права інвестора реєструються у публічному реєстрі, що унеможливорює втрату цього права, зареєстрований об'єкт може бути предметом іпотеки, можливе відступлення прав на об'єкт без згоди забудовника, не можна змінювати проєкт без згоди покупця. Виокремлені суттєві мінуси для інвестора, зокрема, збільшаться податки при перепродажу. Досліджені недоліки запропонованого механізму та доведено, що ці норми не захистять в повній мірі споживача від недобудови об'єкту та запропоновано ввести обов'язкове страхування відповідальності забудовника чи надання банківської гарантії, щоб дійсно досягти цілей, що зазначені у преамбулі Закону.

Ключові слова: зобов'язання, інвестування, майнові права, договірні відносини, будівництво, купівля-продаж речових прав, об'єкти нерухомого майна, купівля-продаж нерухомості, девелопмент.

Summary

Golubeva N. Yu. Purchase and sale of property rights to real estate objects that will be constructed in the future: legal regulation, basic rules, problems. – Article.

The article examines the features of legal regulation in the field of purchase and sale of property rights to real estate objects that will be constructed in the future, under the updated legislation (Law of Ukraine “On Guaranteeing Property Rights to Real Estate Objects That Will Be Constructed in the Future” dated August 15, 2022) and problematic issues of applying these norms in practice. It is stated that legal regulation in this area, before the

update of the legislation, was very unsystematic, which negatively affected on the market of property rights regarding objects of unfinished construction. The following significant novelties regarding the alienation and civil turnover of objects of unfinished construction are identified and investigated: 1) new rules for concluding the purchase and sale agreements and assignment of rights under the agreement both from the point of view of the object, the parties of the agreement, and a wide range of obligations of the parties and grounds for termination of agreements; 2) mandatory notarial form of transactions; 3) rules on publicity regarding the object and requirements for advertising of housing construction objects in order to attract funds from individuals and legal entities; 4) rules on the guarantee share. It is emphasized that under this law, double sale of objects, loss of documents, investor rights are registered in a public register, which makes it impossible to lose this right, a registered object may be the subject of a mortgage, assignment of rights to the object is possible without the developer's consent, the project cannot be changed without the buyer's consent. Significant disadvantages for the investor are identified, in particular, taxes will increase upon resale. The shortcomings of the proposed mechanism are investigated and it is proven that these norms will not fully protect the consumer from incomplete construction of the object and it is proposed to introduce mandatory liability insurance of the developer or the provision of a bank guarantee in order to truly achieve the goals specified in the preamble to the Law.

Key words: obligations, investment, property rights, contractual relations, construction, purchase and sale of property rights, real estate, purchase and sale of real estate, development.

УДК 347.965.42.:343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/npuuola.v36.2025.6>*Н. П. Григорчук*

РОЛЬ МЕДІАТОРА У ВИЯВЛЕННІ ТА УСУНЕННІ ПРИЧИН І УМОВ, ЩО СПРИЯЛИ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНЬОГО

Постановка проблеми. Проблематика медіації у контексті кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, набуває особливої актуальності в умовах соціальних трансформацій та змін у правовій системі. Становлення медіації як альтернативного методу вирішення конфліктів вимагає детального аналізу її ефективності, особливо у справах, що стосуються неповнолітніх правопорушників. Враховуючи, що основна мета медіації полягає не лише у вирішенні конкретного конфлікту, а й у виявленні та усуненні причин і умов, що сприяли його виникненню, роль медіатора стає ключовою у процесі соціальної адаптації та реінтеграції неповнолітніх у суспільство.

Проте, попри визнання потенціалу медіації, існує низка викликів та бар'єрів, що ускладнюють її застосування у кримінальному правосудді для неповнолітніх. Зокрема, це стосується необхідності забезпечення прав та інтересів неповнолітнього, врахування його психологічного стану та особливостей розвитку, а також здатності медіатора налагодити дієвий діалог між сторонами конфлікту. В цьому контексті важливим є дослідження механізмів, які дозволяють медіатору виконувати не лише роль посередника, а й функції наставника та консультанта, спрямовані на виховання в неповнолітніх розуміння відповідальності за власні дії та їх наслідки.

Окрім того, ефективність медіації безпосередньо залежить від системної взаємодії між різними інституціями, залученими до процесу виховання та реабілітації неповнолітніх. Це передбачає не лише вдосконалення законодавчої бази, але й розробку міжвідомчих програм та стратегій, спрямованих на підтримку медіації як ефективного інструменту вирішення конфліктів. Відтак, виявлення та усунення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень неповнолітніми, вимагає комплексного підходу, що об'єднує зусилля медіаторів, правоохоронних органів, освітніх інституцій та громадськості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження та застосування інституту медіації в кримінальному провадженні у своїх наукових роботах піднімали такі вчені як Аракелян Р. Ф., Баулін Ю. В., Войтюк І. А., Землянська В. В., Новак Р. В., Кисельова Т. С., Коваль Р. Г., Маляренко В. Т., Мачужак Я. В., Смітєнко З. Д., Стратій О. В., Турман Н. О., Туманянц А. Р., Шинкар Т. І., Ясиновський І. Г., Степанова Г. М., Коренюк А. А., Нагорнюк-Данилюк О. А.

Виклад основного матеріалу. Медіація, як метод врегулювання конфліктів, базується на залученні незалежного посередника, який допомагає сторонам конфлікту дійти взаємоприйнятного рішення. Вона спирається на

такі основні принципи, як добровільність участі, конфіденційність, нейтралітет посередника, взаємна повага сторін та пошук консенсусу. Більшість науковців визначають медіацію як певний підхід до розв'язання конфлікту, у якому нейтральна третя сторона забезпечує структурований процес для того, щоб допомогти конфліктуючим сторонам прийти до взаємно прийнятого вирішення спірних питань [1, с. 158].

Історія та розвиток медіації у сфері кримінальної юстиції в Україні має свої особливості. Хоча концепція медіації давно відома у світовій практиці, в Україні процес розвитку медіації активно триває з моменту здобуття Незалежності, охоплюючи період понад 30 років. Утім, лише восени 2021 року визначення медіації, її основні принципи та процедуру проведення, а також статус медіатора вдалося офіційно закріпити у Законі України “Про медіацію” [2]. Цей процес сприяв підвищенню уваги до альтернативних методів вирішення спорів і конфліктів, включаючи кримінальні правопорушення.

Відмінності медіації у кримінальних провадженнях від інших форм вирішення конфліктів полягають у її специфічних цілях та методах. На відміну від судового розгляду, де акцент робиться на встановленні факту порушення закону та призначенні покарання, медіація зосереджується на відновленні порушених відносин, компенсації збитків потерпілому та соціальній реінтеграції правопорушника. Такий підхід дозволяє не тільки вирішити конфлікт між сторонами, але й спрямований на усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, зокрема серед неповнолітніх.

В Україні медіація у кримінальних провадженнях має потенціал стати ефективним інструментом не тільки для розв'язання існуючих конфліктів, але й для превентивної роботи з потенційними правопорушниками серед молоді. Застосування медіації дозволяє залучити до процесу вирішення конфлікту широке коло учасників – від правопорушників та їхніх сімей до представників громадських організацій і державних установ, що сприяє формуванню більш здорового та відповідального суспільства.

У процесі медіації, особливо коли йдеться про кримінальні правопорушення, скоєні неповнолітніми, посередник відіграє ключову роль у виявленні глибинних причин та умов, які сприяли вчиненню правопорушення. Методи аналізу, які використовує консультант з врегулювання конфліктів, часто базуються на індивідуальних інтерв'ю, опитуваннях та інших формах взаємодії, що дозволяють зібрати детальну інформацію про особистість правопорушника, його соціальне оточення, сімейні умови та інші важливі аспекти життя.

Взаємодія посередника з неповнолітнім правопорушником вимагає побудови довіри та відкритого діалогу, оскільки без створення безпечного простору для спілкування молода людина не зможе відкритися і поділитися своїми переживаннями та мотивами. Ефективна медіація передбачає, що фахівець із медіації не тільки слухає, але й чує неповнолітнього, допомагаючи йому відчути себе зрозумілим і прийнятим.

Робота спеціаліста з врегулювання конфліктів з сім'єю неповнолітнього та його соціальним оточенням також має вирішальне значення. Сім'я

може надати цінну інформацію про потенційні причини поведінки молодшої людини та фактори, що сприяли вчиненню правопорушення.

Дослідник із США Езра Воучел наголошує на тому, що в процесі соціалізації та становлення правосвідомості неповнолітніх саме сім'я формує, а потім закріплює їх основні установки, які позначаються в дорослому віці [3, с. 328]. Крім того, включення сім'ї та соціального оточення у процес медіації сприяє створенню сприятливого середовища для виправлення неповнолітнього та його подальшої адаптації в суспільстві. Посередницька особа може виступати як посередник між неповнолітнім, його сім'єю та іншими соціальними інституціями, прагнучи досягнути загальної мети – відновлення соціальної гармонії та запобігання повторенню правопорушень.

Відновне правосуддя в кримінальній сфері, особливо серед неповнолітніх, не обмежується лише врегулюванням конфліктів, але й спрямована на усунення глибинних причин і умов, що сприяли вчиненню правопорушень. Різноманітні програми та методики медіації розроблені таким чином, щоб не тільки вирішити існуючу проблему, але й запобігти можливим майбутнім інцидентам. Це досягається через виховання правової свідомості, розвиток навичок вирішення конфліктів, відповідального прийняття рішень та соціальної адаптації.

Превентивна роль медіації полягає у формуванні у молодих людей розуміння важливості соціальних норм, відповідальності за власні дії та наслідки, що випливають з них. Через діалог та взаєморозуміння медіатори допомагають неповнолітнім осмислити свої вчинки, зрозуміти їх вплив на інших людей та вчитися будувати відносини на основі поваги та взаємної довіри.

Важливою складовою успіху медіаційних програм є співпраця з іншими інституціями та організаціями, такими як школи, соціальні служби, поліція, некомерційні організації та громадські об'єднання. Це дозволяє забезпечити комплексний підхід до проблеми, охоплюючи не тільки неповнолітнього та його сім'ю, але й ширше соціальне оточення. Така співпраця сприяє створенню умов для сталого розвитку молодшої особи, забезпечуючи їй підтримку і ресурси для позитивних змін у житті та запобіганню повторенню правопорушень.

Успішні кейси з неповнолітніми правопорушниками демонструють значний потенціал цього підходу у вирішенні конфліктів та запобіганні подальшим правопорушенням. Один з таких прикладів стосується ситуації, коли неповнолітній Дмитро, учень київського коледжу, вирішив покращити свій гардероб, викрадаючи одяг з торговельного центру. Після затримання дії Дмитра були кваліфіковані як спроба крадіжки, але завдяки його щирому каяттю та відсутності попередньої кримінальної історії, йому запропонована альтернатива у вигляді участі у програмі відновлення. У результаті з ним укладено медіаційну угоду, яка включала заходи з ресоціалізації Дмитра. Він пройшов корекційну програму, спрямовану на розвиток навичок планування, аналізу своїх вчинків та встановлення життєвих пріоритетів [4].

Вплив медіації на подальшу поведінку неповнолітніх можна спостерігати через зниження рівня рецидивів серед учасників медіаційних програм.

Через активне залучення до процесу відновлення та рефлексії над власними діями, неповнолітні отримують можливість змінити своє ставлення до правопорушень і розвинути відчуття відповідальності за свої вчинки.

Попри численні успіхи, процес впровадження медіації у кримінальні справи неповнолітніх в Україні стикається з низкою перешкод. Однією з основних проблем є недостатнє розуміння та підтримка медіації серед правоохоронних органів, суддів, а також самого суспільства. Часто відсутня необхідна інфраструктура та кваліфіковані спеціалісти, які б могли ефективно проводити медіаційні процедури. Крім того, існує певний юридичний вакуум, оскільки законодавство не завжди чітко регулює процедуру медіації, що ускладнює її застосування на практиці.

З огляду на те, що основна мета медіації полягає не лише у вирішенні конкретного конфлікту, але й у виявленні та усуненні причин і умов, що спричинили його виникнення, роль медіатора стає ключовою у процесі соціальної адаптації та реінтеграції неповнолітніх у суспільство.

Одним з основних завдань медіатора є ретельний аналіз факторів, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Медіатор допомагає сторонам конфлікту зрозуміти, які індивідуальні, соціальні та системні чинники вплинули на поведінку правопорушника. Це можуть бути особисті проблеми, стрес, зловживання наркотиками або алкоголем, сімейні або робочі конфлікти, а також ширші соціальні та економічні проблеми. Наприклад, це можуть бути прогалини у правовому порядку, відсутність підтримки з боку громади або сім'ї, неправильне виховання чи недостатній соціальний контроль. Виявлення цих умов дозволяє визначити, які зміни необхідно внести для попередження подібних ситуацій у майбутньому.

Одна з ключових ролей медіатора – допомогти правопорушнику усвідомити свою відповідальність за вчинене і зрозуміти наслідки своїх дій для потерпілого і суспільства. Це важливо для подальшої реабілітації та попередження повторних правопорушень. Визнання вини та усвідомлення заподіяної шкоди є ключовими кроками на шляху до виправлення правопорушника. Медіатор допомагає знайти конкретні шляхи усунення причин і умов, що сприяли правопорушенню. Це може включати рекомендації щодо соціальної реабілітації правопорушника, такі як освіта, працевлаштування або психологічна допомога. Також важливо залучати громаду до підтримки потерпілого і правопорушника та розробки превентивних програм. Створення безпечного середовища для діалогу між потерпілим і правопорушником, де сторони можуть висловити свої почуття та переживання, сприяє емоційному зціленню і відновленню довіри. Такий діалог дозволяє сторонам краще зрозуміти одне одного і знайти шляхи до примирення.

Основна мета медіації – досягнення справедливості через примирення сторін і узгодження дій, спрямованих на виправлення завданої шкоди. Це може включати компенсацію, громадські роботи або інші форми відшкодування. Важливо, щоб рішення були добровільними і задовольняли обидві сторони.

Роль медіатора у виявленні та усуненні причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, є надзвичайно важливою. Спеціаліст допомагає не лише відновити порушену справедливість, але

й запобігти повторним правопорушенням, сприяючи стабільності і безпеці в суспільстві. Завдяки медіації конфлікти можуть бути вирішені мирним шляхом, а їх учасники отримують можливість для реабілітації та виправлення.

Законодавство України визначає, що медіатором є спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію. Медіатор самостійно визначає методику проведення медіації, за умови дотримання вимог закону, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора; отримує від сторін конфлікту (спору) інформацію про такий конфлікт (спір) в обсязі, необхідному та достатньому для проведення медіації. Медіатор має право працювати зі сторонами конфлікту, чий права були порушені і відповідно отримувати всю необхідну інформацію від цих осіб.

Спеціаліст в галузі відновного правосуддя повинен знати як організувати процес розв'язання конфлікту так, щоб його сторони були залучені в процес добровільного та мирного пошуку такого рішення їх спору, яке б задовольнило обидві сторони. Як бачимо, медіатор повинен володіти широким колом навичок. Базова спеціальність медіатора, відповідно до Закону, не має значення, отож стати ним може представник будь-якої професії. Після прийняття Закону зросла кількість курсів підготовки медіаторів, але в умовах посилення конкуренції та попиту на підготовчі курси виникає об'єктивне питання про якість та змістовність підготовки медіаторів

Степанова Г. зазначає, що ефективність медіації безпосередньо залежить від професіоналізму медіатора, його навичок та обраного стилю проведення медіації. У свою чергу, важливість нейтральності та незалежності медіатора полягає у тому, що недотримання ним вимог може зруйнувати успішність медіації [6, с. 295].

Факас І. підтримує думку вище зазначених науковців та вважає, за доцільне внести зміни до зазначеного Закону і передбачити обов'язкове проведення ліцензування медіації та акредитації освітніх програм, а також запровадити участь майбутніх медіаторів як стажистів щонайменше в десяти процедурах медіації [7, с. 110].

Незважаючи на те, що в період військового конфлікту та підвищення соціальної напруги питання мирного вирішення конфліктів набуває надзвичайної актуальності і фахівці з медіації мають працювати в переважній більшості державних установ, питання підготовки медіаторів все ж залишається у сфері інтересів громадських організацій (які фінансують цей процес за кошти міжнародних донорів) або об'єднань медіаторів, які здійснюють навчання за кошт фізичних осіб [8, с. 87].

Медіатор може сприяти встановленню довготривалих контактів між правопорушником і відповідними соціальними службами, що забезпечують підтримку та нагляд. Він може працювати над посиленням соціальних зв'язків правопорушника з родиною та друзями, що може мати позитивний вплив на його поведінку і сприяти його реінтеграції в суспільство. Важливим аспектом є створення підтримуючого оточення, яке допоможе правопорушнику уникнути повторення кримінальних дій. Він може допомагати в розробці індивідуальних планів дій, які враховують специфічні

потреби та обставини правопорушника. Це можуть бути плани з розвитку професійних навичок, пошуку нових можливостей для зайнятості, або участі у волонтерських проектах, які сприяють соціальній інтеграції.

Як ми бачимо, роль медіатора включає моніторинг виконання узгоджених заходів і надання підтримки на всіх етапах процесу реабілітації. Це забезпечує більш ефективне і тривале вирішення проблеми, сприяючи зниженню рівня рецидивізму та поліпшенню загальної ситуації в суспільстві.

На нашу думку, треба закликати усіх зацікавлених сторін – від урядових структур до громадських організацій та освітніх закладів – активізувати свої зусилля у розвитку та підтримці медіаційних програм. Тільки спільними зусиллями можна створити ефективну систему, здатну запобігти кримінальним правопорушенням серед неповнолітніх, забезпечити їх соціальну адаптацію та відновлення, а також сприяти створенню безпечного та гармонійного суспільства.

Круглий стіл «Судова влада та медіація: точки перетину», який відбувся наприкінці листопада 2023 року, відкрив широкі перспективи для подальшого розвитку медіації в Україні, наголосивши на її ключовій ролі в сучасній судовій системі та важливості для суспільства загалом [5]. Захід висвітлив ряд викликів, які стоять перед медіацією в Україні, зокрема потребу в подальшому законодавчому регулюванні, підтримці з боку держави та залученні кваліфікованих медіаторів. Було висловлено думку про необхідність більш активної участі суддів у процесі медіації, а також про важливість розширення мережі медіаційних служб для забезпечення доступу до медіації всіх верств населення.

Висновки. Роль медіатора у роботі з неповнолітніми, які скоїли правопорушення, є критично важливою для виявлення та усунення причин і умов, що спонукали до такої поведінки. Медіація допомагає не лише вирішити кримінально-правовий конфлікт, а й сприяє ресоціалізації молодих людей, навчаючи їх адекватним способам вирішення проблем. Медіатор забезпечує індивідуальний підхід до кожної сторони медіації, враховуючи їх особисті потреби, соціальне оточення та конкретні обставини кримінального правопорушення. Що дозволяє не тільки виявити глибинні причини девіантної поведінки, але й сприяє ефективній реінтеграції неповнолітнього в суспільство.

Медіатор активно взаємодіє не лише з неповнолітнім, а й з його сім'єю, школою, соціальними службами та іншими інституціями. Така комплексна робота спрямована на створення умов для позитивних змін у житті молоді людини та на запобігання повторенню правопорушень. Медіація виступає не тільки як засіб вирішення конфліктів, але й як ефективний превентивний інструмент. Програми медіації, що включають виховання правової свідомості та розвиток навичок соціальної відповідальності, сприяють формуванню здорового соціального середовища. Незважаючи на позитивний потенціал медіації, існують певні перешкоди та виклики для її ефективного застосування, зокрема, необхідність удосконалення законодавчої бази, підвищення кваліфікації медіаторів та розширення мережі медіаційних служб. Успіх медіації у справах неповнолітніх залежить від активізації зусиль всіх зацікавлених сторін: влади, громадськості, освітніх та соціальних інститу-

цій. Спільна робота спрямована на підтримку медіації може забезпечити ефективне вирішення проблем девіантної поведінки серед неповнолітніх та сприяти створенню безпечного та здорового суспільства.

Попри ці виклики, медіація має значний потенціал у контексті реформування системи кримінальної юстиції для неповнолітніх. Цей підхід може сприяти не лише вирішенню конфліктів, але й зменшенню рецидивів, соціалізації та реінтеграції молодих правопорушників у суспільство. Впровадження медіації як альтернативи традиційним покаранням може допомогти зменшити перевантаженість судової системи та забезпечити більш гуманне та ефективне вирішення конфліктів.

Для покращення ефективності медіаційних програм необхідно вжити наступні кроки:

1. Внести зміни до Закону України “Про медіацію”, які б чітко регулювали процедуру медіації, їх правовий статус, права та обов’язки учасників, а також гарантії конфіденційності.

2. Ввести обов’язкове стажування, яке передбачає участь майбутніх медіаторів у щонайменше десяти процедурах медіації під наглядом досвідчених фахівців.

3. Встановити вимоги щодо регулярного підтвердження кваліфікації медіаторів через сертифікаційні програми.

4. Забезпечити фінансування та розвиток медіаційних центрів по всій країні, особливо у віддалених регіонах.

5. Провести інформаційні кампанії для підвищення обізнаності населення про переваги медіації як альтернативного методу вирішення конфліктів. Інформувати суддів, адвокатів та правоохоронців про можливості медіації та переваги її використання у кримінальних справах, особливо щодо неповнолітніх.

6. Ввести практику регулярних консультацій між цими органами для обміну досвідом та вдосконалення медіаційних процедур.

7. Впровадити систему державного фінансування для забезпечення безкоштовної медіації у справах, що стосуються соціально незахищених верств населення.

8. Встановити механізми регулярного моніторингу та оцінки ефективності медіаційних програм з метою їх вдосконалення. Створити базу даних успішних кейсів медіації для аналізу та розробки рекомендацій щодо покращення практик.

Ці заходи допоможуть створити більш ефективну та доступну систему медіації в Україні, сприятимуть зниженню рівня рецидивів серед неповнолітніх правопорушників та забезпечать гармонійний розвиток суспільства.

Література

1. Белінська О.В. Медіація – альтернативне вирішення спорів. Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 1 (5). С. 158–173.
2. Медіація в Україні: на порозі нового етапу розвитку [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://lb.ua/blog/pravo_justice/573234_mediatsiya_ukraini_porozi_novogo.html.
3. Туз Н.Д. Вплив недоліків сімейного виховання на формування особи неповнолітнього злочинця. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 326–332.

4. Міністерство юстиції України. Три роки реалізації програми відновного правосуддя для неповнолітніх: результати та висновки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/tri-roki-realizatsii-programi-vidnovnogo-pravosuddya-dlya-nepovnitnih-rezultati-ta-visnovki>.

5. Верховний Суд України. Роль медіації, її розвиток в Україні сьогодні й точки перетину із судочинством обговорили на круглому столі у ВС [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1512260/>.

6. Степанова Г. Сучасна характеристика інституту медіації. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 1. С. 292–295

7. Факас І. Правовий статус медіатора та здійснення медіації в цивільному судочинстві. Право і суспільство. 2022. № 4. С. 107–111.

8. Кулінченко О. Підготовка майбутніх педагогів до впровадження медіації. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. 2018. № 6. С. 80–87.

Анотація

Григорчук Н. П. Роль медіатора у виявленні та усуненні причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення за участю неповнолітнього. – Стаття.

Стаття присвячена висвітленню ролі медіатора у процесі виявлення, усунення та попередження причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень неповнолітніми. Наголошено на значущості медіації як сучасного інструменту впливу на поведінку неповнолітніх правопорушників, що поєднує елементи примирення, ресоціалізації та профілактики повторної злочинності. Проаналізовано основні теоретичні підходи до сутності медіації у кримінальному процесі, зокрема у провадженнях, у яких фігурують діти, а також практичні механізми її реалізації на національному рівні. Акцентовано увагу на важливості раннього залучення медіатора – ще на стадії досудового розслідування, що сприяє ефективнішому врегулюванню конфлікту, зменшенню психологічного тиску на дитину та формуванню у неї відповідальності за скоєне.

Окремо обґрунтовано доцільність впровадження гібридних моделей медіації, які поєднують традиційні відновні практики з інструментами соціального супроводу. Такий підхід забезпечує комплексний вплив на неповнолітнього правопорушника та його соціальне середовище, дозволяє не лише подолати наслідки правопорушення, а й усунути глибинні соціальні чинники, що призвели до його вчинення. Розглянуто актуальні виклики щодо підготовки медіаторів, необхідність формування міждисциплінарних команд, а також важливість запозичення позитивного міжнародного досвіду у сфері ювенальної юстиції.

Зроблено висновок про високий потенціал медіації у системі відновного правосуддя як ефективного засобу попередження повторних злочинів, формування в дитини навичок ненасильницької комунікації та успішної реінтеграції в суспільство. Автором запропоновано практичні рекомендації щодо удосконалення правозастосовної діяльності з урахуванням зазначених аспектів.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, неповнолітні, причини кримінальних правопорушень, превентивні програми, соціальна адаптація, комплексний підхід до реабілітації, медіація, медіатор, запобігання девіантній поведінці.

Summary

Hryhorchuk N. P. The role of the mediator in identifying and eliminating the causes and conditions that facilitated the commission of a criminal offense involving a minor. – Article.

The article is devoted to highlighting the role of the mediator in the process of identifying, eliminating, and preventing the causes and conditions that contribute to the commission of criminal offenses by juveniles. The significance of mediation is emphasized as a modern tool for influencing the behavior of juvenile offenders, combining elements of reconciliation, resocialization, and prevention of recidivism. The article analyzes the main theoretical approaches to the nature of mediation in criminal proceedings, particularly in cases involving children, as well as practical mechanisms for its implementation at the national level. Special attention is paid to the importance of involving a mediator at the early stages of pre-trial investigation, which contributes to more effective conflict resolution, reduces psychological pressure on the child, and fosters a sense of personal responsibility for the committed act.

The paper substantiates the necessity of introducing hybrid models of mediation that combine traditional restorative practices with tools of social support. This integrated approach ensures a comprehensive influence on the juvenile offender and their social environment, enabling not only the mitigation of the consequences of the offense but also the elimination of deeper social factors that led to its commission. Current challenges regarding mediator training, the formation of interdisciplinary teams, and the importance of adopting positive international experience in the field of juvenile justice are also discussed.

The article concludes that mediation has high potential within the restorative justice system as an effective means of preventing repeated offenses, developing non-violent communication skills in minors, and facilitating their successful reintegration into society. The author offers practical recommendations aimed at improving law enforcement practices in view of the above-mentioned aspects.

Key words: criminal offense, juveniles, causes of criminal offenses, preventive programs, social adaptation, comprehensive approach to rehabilitation, mediation, mediator, prevention of deviant behavior.

УДК 341.6:347.9

DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v36.2025.7>*Ю. І. Гуменюк*

ДО ПИТАННЯ ПРО СИСТЕМУ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ПРИНЦИПІВ У СФЕРІ СУДОУСТРОЮ ТА СТАТУСУ СУДДІВ

Постановка проблеми. Система міжнародно-правових принципів у сфері судустрою та статусу суддів обумовлена нагальною потребою у побудові ефективної та справедливої судової системи в умовах глобалізації та посилення ролі міжнародного права. Сучасні виклики, з якими стикаються національні судові системи, вимагають глибокого аналізу та систематизації міжнародних стандартів для їх ефективного впровадження у внутрішньодержавну практику.

Належне регулювання статусу суддів та організація судустрою є ключовими складовими забезпечення справедливого правосуддя, що безпосередньо впливає на захист прав людини та зміцнення верховенства права. В цьому контексті, вивчення міжнародно-правових принципів набуває особливого значення, оскільки вони формують фундамент для розвитку незалежної, неупередженої та ефективної судової влади.

Комплексне дослідження цієї теми не лише сприяє вдосконаленню національного законодавства, але й створює підґрунтя для подальшого розвитку міжнародного права у сфері судочинства. Воно дозволяє виявити найкращі світові практики та адаптувати їх до особливостей національних правових систем, що є критично важливим в умовах євроінтеграційних процесів та глобальних правових трансформацій.

Однак системно питання міжнародно-правових принципів судустрою та статусу суддів в юридичній доктрині не досліджувалося, тому воно досі потребує наукового аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зауважити, що питання дотичні до теми міжнародно-правових принципів у сфері судустрою та статусу суддів вже досліджувалися в юридичній доктрині. В.В. Городовенко у своїй монографії «Принципи судової влади» детально аналізує принципи незалежності судової влади та їх реалізацію в Україні. Автор розглядає історичний розвиток принципів судової влади, їх закріплення в міжнародно-правових актах та національному законодавстві України [2]. Л.М. Москвич у роботі «Ефективність судової системи: концептуальний аналіз» розглядає питання професіоналізму суддів та його впливу на ефективність правосуддя. Дослідниця пропонує комплексний підхід до оцінки ефективності судової системи, включаючи аналіз міжнародних стандартів у цій сфері [5]. С.В. Прилуцький у монографії «Вступ до теорії судової влади» досліджує теоретичні аспекти судової влади, включаючи принципи її організації та функціонування. Автор приділяє особливу увагу міжнародно-правовим аспектам судової влади та їх впливу на національні судові системи [9]. В.Д. Бринцев у своїй роботі «Стандарти правової держави: втілення у національну модель органі-

заційного забезпечення судової влади» аналізує міжнародні стандарти судоустрою та їх імплементацію в національне законодавство. Дослідник пропонує конкретні механізми адаптації міжнародних принципів до українських реалій [1]. Серед зарубіжних дослідників варто відзначити роботи М. Куйера, який досліджує принципи незалежності та неупередженості суду в контексті Європейської конвенції з прав людини [10], та С. Трешела, який аналізує стандарти справедливого судового розгляду в міжнародному праві [11].

Метою цієї статті є комплексний аналіз та систематизація міжнародно-правових принципів у сфері судоустрою та статусу суддів. Для досягнення мети дослідження були поставлені такі **завдання**: 1) визначити та охарактеризувати основні міжнародно-правові принципи у сфері судоустрою та статусу суддів; 2) проаналізувати джерела закріплення цих принципів у міжнародному праві; 3) провести класифікацію міжнародних принципів у сфері судоустрою та статусу суддів.

Виклад основного матеріалу. Міжнародно-правові принципи – це фундаментальні, керівні ідеї та засади, які визначають зміст і спрямованість міжнародних відносин. У контексті судоустрою та статусу суддів ці принципи формують міжнародно-правову основу для створення та функціонування справедливих, незалежних та ефективних судових систем у світі.

Судоустрій являє собою організаційну структуру судової системи держави. Це сукупність усіх судів, організованих на демократичних принципах з урахуванням національно-державного і адміністративно-територіального устрою країни. Судоустрій визначає види судів, їх повноваження, порядок створення та ліквідації, а також взаємодію між різними ланками судової системи.

Статус суддів, у свою чергу, охоплює правове становище суддів, їх права, обов'язки, гарантії незалежності та відповідальність. Він визначає роль судді в суспільстві, його повноваження та обмеження, а також механізми забезпечення неупередженості та професіоналізму суддівського корпусу.

Таким чином, міжнародно-правові принципи у сфері судоустрою та статусу суддів є фундаментальними засадами, які визначають організацію та функціонування судової влади в демократичному суспільстві. Ці принципи мають міцне закріплення в міжнародно-правових актах, таких як «Основні принципи незалежності судових органів» ООН, Європейська конвенція з прав людини та Загальна декларація прав людини. Вони є орієнтиром для розвитку національних судових систем. Ці принципи мають особливе значення в контексті глобалізації та інтеграційних процесів, оскільки вони сприяють гармонізації судових систем різних країн.

У контексті міжнародно-правового регулювання судової системи важливо розмежовувати принципи судоустрою та статусу суддів від принципів судочинства. Ці дві групи принципів, хоча і взаємопов'язані, мають різну природу та сферу застосування.

Принципи судоустрою та статусу суддів стосуються організаційних аспектів судової системи та правового становища суддів. Вони визначають структуру судової влади, порядок формування судів, гарантії незалежності суддів, їх права та обов'язки. Ці принципи спрямовані на забезпечення

інституційної спроможності судової системи здійснювати правосуддя та створення належних умов для професійної діяльності суддів.

На відміну від них, принципи судочинства, такі як гласність, обов'язковість судових рішень, змагальність, стосуються безпосередньо процесу здійснення правосуддя. Вони визначають порядок розгляду справ у суді, права та обов'язки учасників судового процесу, вимоги до судових рішень. Ці принципи забезпечують справедливість судового розгляду та рівність сторін перед законом і судом. Важливо зазначити, що принципи судочинства можуть варіюватися залежно від виду судочинства (цивільне, кримінальне, адміністративне тощо), тоді як принципи судоустрою та статусу суддів є більш універсальними та застосовуються до судової системи в цілому.

До основних принципів міжнародно-правового регулювання у сфері судоустрою та статусу суддів налужать незалежність судової влади, неупередженість суду, доступність правосуддя, професіоналізм суддів, принцип компетентності суду та принцип несумісності.

Коротка характеристика цих принципів виглядає наступним чином.

1. Незалежність судової влади. Цей принцип закріплений в «Основних принципах незалежності судових органів» ООН (1985). Незалежність суддів має кілька аспектів, а саме інституційна незалежність, персональна незалежність та внутрішня незалежність.

Інституційна незалежність передбачає, що судова влада повинна функціонувати автономно від інших гілок влади — законодавчої та виконавчої. Це означає, що суди повинні бути вільними від будь-якого втручання чи впливу з боку інших державних органів при здійсненні правосуддя. Інституційна незалежність забезпечується через систему стримувань і противаг, закріплену в конституції та законах.

Персональна незалежність стосується індивідуальної свободи суддів від особистого впливу чи тиску при прийнятті рішень. Судді повинні бути захищені від будь-яких форм зовнішнього тиску, включаючи політичний вплив, погрози чи спроби підкупу. Це також означає, що судді повинні бути вільними від внутрішніх упереджень та особистих переконань, які могли б вплинути на їхню об'єктивність.

Внутрішня незалежність вимагає, щоб судді були незалежними не лише від зовнішніх факторів, але й від своїх колег та керівництва суду. Це означає, що кожен суддя повинен приймати рішення самостійно, без тиску чи впливу з боку інших суддів, включаючи суддів вищих інстанцій або керівництво суду.

Забезпечення незалежності суддів включає гарантії незмінюваності суддів, належне матеріальне забезпечення та імунітет від кримінального переслідування за виконання професійних обов'язків.

Гарантії незмінюваності суддів передбачає, що судді призначаються на посаду безстроково і можуть бути звільнені або переведені лише за чітко визначених законом обставин. Така гарантія захищає суддів від свавільного звільнення через політичні мотиви або непопулярні рішення.

Належне матеріальне забезпечення включає не лише достатню заробітну плату суддів, але належний стан та матеріальне забезпечення судів. Це підвищує престиж суддівської професії та зменшує ризик корупції.

Імунітет судді не означає повну недоторканність, але передбачає спеціальну процедуру притягнення суддів до відповідальності, яка захищає їх від необґрунтованого переслідування за прийняті рішення.

Принцип незалежності суддів і підкоренню їх тільки закону знайшов своє відображення не лише в міжнародному праві, а також і в Конституції України (статті 126, 129 Конституції України). Крім того, на його вагомості неодноразово акцентувалося і в судовій практиці. Реалізація цього принципу «є необхідною передумовою належного виконання судом своїх конституційних функцій із забезпечення дії принципу верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина, утвердження і забезпечення яких є головним обов'язком держави» [8].

Очевидно, що принцип незалежності судової влади втілюється через надання суддям ряду переваг, які недосяжні для інших професій. Зокрема, захист від звільнення та імунітет від кримінального переслідування. Однак, варто зазначити, що незалежність судової влади не є самоціллю, а служить задля реалізації верховенства права та забезпечення справедливого правосуддя. Іншими словами, незалежність судової влади тісно пов'язана з принципом верховенства права та правом на справедливий суд.

2. Неупередженість суду. Закріплений у статті 6 Європейської конвенції з прав людини, цей принцип вимагає відсутності заангажованості суддів при розгляді справ. Він є необхідною умовою справедливого судочинства.

Символічне зображення неупередженості судді втілене в образі давньогрецької богині Феміди з зав'язаними очима та терезами в руках. Цей образ наочно демонструє ідею, що правосуддя повинно бути сліпим до особистості сторін, їх соціального статусу, раси, статі чи інших характеристик, які не мають відношення до суті справи. Феміда зважає лише аргументи та докази сторін, не беручи до уваги жодні фактори, пов'язані з особистістю учасників процесу.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй практиці розробив концепцію неупередженості суду, виділяючи два її аспекти: суб'єктивну та об'єктивну неупередженість.

Суб'єктивна неупередженість стосується особистого ставлення судді до справи. Вона передбачає відсутність особистої зацікавленості судді у результаті справи. З урахуванням того, що внутрішні переконання судді важко піддаються об'єктивній оцінці, ЄСПЛ встановив презумпцію суб'єктивної неупередженості судді, яка може бути спростована лише за наявності вагомих доказів протилежного.

Об'єктивна неупередженість, у свою чергу, стосується наявності достатніх гарантій, що виключають будь-які обґрунтовані сумніви щодо неупередженості суду. Цей аспект фокусується на зовнішніх ознаках, які можуть викликати сумніви у неупередженості судді. ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що «правосуддя повинно не тільки здійснюватися, але й повинно бути видно, що воно здійснюється». Тобто, важливо не лише те, щоб суддя був фактично неупередженим, але й те, щоб він виглядав неупередженим в очах розумного спостерігача.

У практиці ЄСПЛ було розглянуто багато справ, які стосувалися питання неупередженості суду. Наприклад, у справі «П'єрсак проти

Бельгії» (Piersack v. Belgium, 1982) Суд встановив порушення принципу неупередженості, коли головуючий суддя раніше обіймав посаду прокурора у відділі, який здійснював кримінальне переслідування заявника. У справі «Де Куббер проти Бельгії» (De Cubber v. Belgium, 1984) ЄСПЛ визнав порушення принципу неупередженості через те, що суддя, який брав участь у розгляді справи, раніше виконував функції слідчого судді у цій же справі.

Для забезпечення неупередженості суду застосовуються різні механізми, серед яких ключову роль відіграють інститут відводу та самовідводу суддів, а також випадковий розподіл справ між суддями.

Інститут відводу та самовідводу суддів є важливим інструментом, який дозволяє усунути від розгляду справи суддю, щодо якого існують обґрунтовані сумніви в його неупередженості. Підстави для відводу судді зазвичай чітко визначені в процесуальному законодавстві і можуть включати наявність родинних зв'язків з учасниками процесу, попередню участь у справі в іншому статусі, наявність прямої чи непрямої зацікавленості в результаті справи тощо. Самовідвід судді є проявом його професійної етики і передбачає, що суддя сам заявляє про неможливість розглядати справу через обставини, які можуть викликати сумніви в його неупередженості.

Ще одним інструментом забезпеченості неупередженості судді, що успішно реалізований в системі права України, є випадковий розподіл справ між суддями, що є ще одним важливим механізмом забезпечення неупередженості суду. Цей принцип передбачає, що справи розподіляються між суддями автоматично, без можливості впливу на цей процес з боку учасників справи чи керівництва суду. Такий підхід мінімізує ризики маніпуляцій при призначенні суддів для розгляду конкретних справ і сприяє об'єктивності судового розгляду.

3. Доступність правосуддя. Також впливає зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини і включає фізичну, фінансову та процесуальну доступність судів. Цей принцип гарантує, що кожна особа має можливість звернутися до суду за захистом своїх прав та інтересів.

Цей принцип включає такі аспекти:

- Фізична доступність судів (географічне розташування, доступність для осіб з інвалідністю)
- Фінансова доступність (розумні судові збори, система правової допомоги)
- Процесуальна доступність (зрозумілі процедури, можливість самопредставництва).

Ми поділяємо думку В.В. Городовенка, що однією з перешкод для вільного доступу до суду для багатьох громадян є складність дотримання формальних (юридичних) вимог звернення для захисту своїх прав до суду [2, с. 218–219]. Хоча України зробила вагомий крок для вирішення цієї проблеми, запровадивши інститут безоплатної правової допомоги, це питання залишається актуальним. Скористатися безоплатною правовою допомогою може лише обмежене коло осіб. Водночас досягнення юридичних тонкощів звернення до суду, так само як і фінансова спроможність

оплатити послуги адвоката, є надто складним та / або затратним для значної категорії громадян, та утруднює, іноді фактично унеможлиблює, їх звернення до суду.

4.Професіоналізм суддів. Цей принцип впливає з «Основних принципів незалежності судових органів» ООН і передбачає високі вимоги до кваліфікації суддів. Професіоналізм суддів є ключовим фактором якості правосуддя та ефективності судової системи.

Цей принцип передбачає:

- Високі вимоги до кандидатів на посаду судді (освіта, досвід, моральні якості)

- Систему підготовки та підвищення кваліфікації суддів

- Механізми оцінки роботи суддів та їх відповідальності за неналежне виконання обов'язків.

5. Принцип несумісності. Також закріплений в «Основних принципах незалежності судових органів» ООН і спрямований на забезпечення незалежності суддів шляхом обмеження їх участі в інших видах діяльності. Цей принцип допомагає уникнути конфлікту інтересів та зберегти неупередженість суддів.

Він передбачає, що:

- Судді не можуть займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім наукової, викладацької чи творчої

- Судді не можуть бути членами політичних партій чи профспілок

- Судді не можуть брати участь у політичній діяльності

6. Принцип компетентності. Цей принцип впливає зі статті 8 Загальної декларації прав людини 1948 р., яка встановлює, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом [4].

Ми поділяємо позицію В.В. Городовенка, що можна виділити три основні елементи компетентності суду: (1) інституційна компетентність суду; (2) предметна компетентність суду; (3) суб'єктна компетентність суду. Основною ознакою інституційної компетентності суду є законність його утворення та функціонування. Основною ознакою предметної компетентності суду є його спеціалізація. Змістом суб'єктної компетентності суду є здатність конкретного складу суду розглянути питання певного правового змісту [2, 219–230].

Принципи міжнародно-правового регулювання у сфері судоустрою та статусу суддів мають вагоме значення для забезпечення ефективного функціонування судової системи та захисту прав людини. Вони виконують кілька важливих функцій:

- 1.Нормативна функція: принципи є основою для розробки конкретних правових норм у сфері судоустрою та статусу суддів.

- 2.Інтерпретаційна функція: принципи допомагають тлумачити та застосовувати правові норми у складних або неоднозначних ситуаціях.

- 3.Інтеграційна функція: принципи сприяють гармонізації національних судових систем та створенню єдиних стандартів правосуддя на міжнародному рівні.

4. Стабілізаційна функція: принципи забезпечують стабільність судової системи, створюючи основу для її функціонування незалежно від політичних змін.

5. Прогностична функція: принципи визначають напрямки розвитку судової системи та законодавства у сфері судоустрою.

Існують різні підходи до класифікації принципів у сфері судоустрою та статусу суддів. Наприклад, В.В. Городовенко пропонує наступну класифікацію принципів судової влади:

1. Інституційні принципи (незалежність судової влади, самостійність судів)

2. Функціональні принципи (законність, рівність усіх перед законом і судом)

3. Організаційні принципи (єдність судової системи, інстанційність) [2].

Л.М. Москвич, у свою чергу, пропонує класифікувати принципи за сферою їх застосування:

1. Загальні принципи (верховенство права, законність)

2. Спеціальні принципи (незалежність суддів, неупередженість суду)

3. Організаційні принципи (доступність правосуддя, гласність судового процесу) [5].

Проаналізувавши існуючі класифікації та враховуючи специфіку міжнародно-правового регулювання, пропонуємо наступну авторську класифікацію (за об'єктом регулювання): принципи організації судової системи (доступність правосуддя і компетентність суду) і принципи статусу суддів (незалежність суддів, неупередженість суддів, професіоналізм суддів, принцип несумісності).

Принципи міжнародно-правового регулювання у сфері судоустрою та статусу суддів мають велике значення для розвитку національних судових систем. Вони:

1. Служать орієнтиром для реформування та вдосконалення судових систем.

2. Забезпечують єдині стандарти правосуддя на міжнародному рівні.

3. Забезпечують ефективний захист прав людини.

4. Сприяють міжнародному співробітництву у сфері правосуддя.

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні **висновки**:

Принципи міжнародно-правового регулювання у сфері судоустрою та статусу суддів є фундаментальними засадами, які визначають стандарти організації та функціонування судової влади в демократичному суспільстві. Вони відіграють ключову роль у забезпеченні справедливого, незалежного та ефективного правосуддя.

Основними принципами є незалежність судової влади, неупередженість суду, доступність правосуддя, компетентність суду, професіоналізм суддів та принцип несумісності. Ці принципи мають міцне закріплення в міжнародно-правових актах та є взаємопов'язаними.

Принципи міжнародно-правового регулювання у сфері судоустрою та статусу суддів мають важливе значення для розвитку національних судових систем, служачи орієнтиром для реформування та вдосконалення судочинства.

Література

1. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційно-го забезпечення судової влади : монографія. Харків : Право, 2010. 464 с.
2. Городовенко В. В. Принципи судової влади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2012. 482 с.
3. Європейська конвенція з прав людини. Рада Європи, 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf (дата звернення: 31.08.2024).
4. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 31.08.2024).
5. Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз : монографія. Харків : ФІНН, 2011. 384 с.
6. Основні принципи незалежності судових органів : Резолюція 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201 (дата звернення: 31.08.2024).
7. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.
8. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8 «Про незалежність судової влади» // Вісн. Верхов. Суду України. 2007. № 6. С. 2–6.
9. Прилуцький С. В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава) : монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. 317 с.
10. Kuijer M. The Blindfold of Lady Justice: Judicial Independence and Impartiality in Light of the Requirements of Article 6 ECHR. Leiden : E.M. Meijers Institute, 2004. 497 p.
11. Trechsel S. Human Rights in Criminal Proceedings. Oxford : Oxford University Press, 2005. 611 p.

Анотація

Гуменюк Ю. І. До питання про систему міжнародно-правових принципів у сфері судустрою та статусу суддів. – Стаття.

У статті здійснено комплексний аналіз міжнародно-правових принципів у сфері судустрою та статусу суддів, що є важливим аспектом забезпечення незалежності судової влади, її ефективності та справедливості. Дослідження зосереджене на виявленні основних принципів, їх систематизації та оцінці впливу на національні правові системи, зокрема в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів.

Визначено, що міжнародно-правові принципи судустрою та статусу суддів формують основу функціонування судової влади в демократичних суспільствах, забезпечуючи її незалежність, неупередженість, професіоналізм та ефективність. Серед ключових принципів виокремлено незалежність судової влади, неупередженість суду, доступність правосуддя, професіоналізм суддів, компетентність суду та принцип несумісності.

Особлива увага приділяється принципу незалежності судової влади, який охоплює інституційну, персональну та внутрішню незалежність суддів. Аналізується міжнародно-правове закріплення цього принципу в актах ООН, Європейської конвенції з прав людини та інших міжнародних документах. Наголошується на важливості належного матеріального забезпечення суддів та гарантій їхньої незмінюваності для мінімізації корупційних ризиків та політичного впливу.

Також розглядається принцип неупередженості суду, його правові аспекти та тлумачення в практиці Європейського суду з прав людини. Визначено, що цей принцип має як суб'єктивний, так і об'єктивний виміри, які забезпечують рівність сторін у судовому процесі та справедливість правосуддя. Особлива увага приділяється механізмам запобігання конфлікту інтересів та забезпеченню об'єктивної неупередженості суддів через процедури відводу та самовідводу.

У статті також аналізуються механізми імплементації міжнародних принципів судустрою та статусу суддів у національні правові системи. Визначено, що запозичення найкращих міжнародних практик сприяє підвищенню ефективності національної судової системи та її відповідності міжнародним стандартам. Особливо актуальним це питання є для країн, що проходять процес правових реформ у контексті інтеграції до Європейського Союзу.

Таким чином, дослідження міжнародно-правових принципів судоустрою та статусу суддів дозволяє не лише глибше зрозуміти їхню природу та значення, а й виробити рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства. Це сприяє зміцненню верховенства права, захисту прав людини та підвищенню рівня довіри суспільства до судової влади.

Ключові слова: міжнародно-правові принципи, судоустрій, статус суддів, незалежність судової влади, неупередженість суду, доступність правосуддя.

Summary

Gumeniuk Yu. I. On the issue of the system of international legal principles in the field of judicial system and status of judges. – Article.

The article provides a comprehensive analysis of international legal principles in the field of the judiciary and the status of judges, which is an important aspect of ensuring the independence of the judiciary, its efficiency and fairness. The study focuses on identifying the main principles, systematizing them and assessing their impact on national legal systems, in particular in the context of globalization and European integration processes.

It is determined that the international legal principles of the judiciary and the status of judges form the basis for the functioning of the judiciary in democratic societies, ensuring its independence, impartiality, professionalism and efficiency. The key principles include independence of the judiciary, impartiality of the court, access to justice, professionalism of judges, competence of the court and the principle of incompatibility.

Particular attention is paid to the principle of judicial independence, which covers the institutional, personal and internal independence of judges. The author analyzes the international legal enshrining of this principle in the UN acts, the European Convention on Human Rights and other international documents. The author emphasizes the importance of proper material support for judges and guarantees of their irremovability to minimize corruption risks and political influence.

The author also examines the principle of judicial impartiality, its legal aspects and interpretation in the case law of the European Court of Human Rights. It is determined that this principle has both subjective and objective dimensions which ensure equality of the parties in the trial and fairness of justice. Particular attention is paid to the mechanisms of preventing conflicts of interest and ensuring the objective impartiality of judges through the procedures of recusal and self-recusal.

The article also analyzes the mechanisms for implementing international principles of the judiciary and the status of judges into national legal systems. It is determined that the adoption of the best international practices contributes to the efficiency of the national judicial system and its compliance with international standards. This issue is particularly relevant for countries undergoing legal reforms in the context of integration into the European Union.

Thus, the study of international legal principles of the judiciary and the status of judges allows not only to better understand their nature and significance, but also to develop recommendations for improving national legislation. This contributes to strengthening the rule of law, protecting human rights and increasing public confidence in the judiciary.

Key words: international legal principles, judicial system, status of judges, independence of the judiciary, impartiality of the court, access to justice.

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v36.2025.8>*В. Ю. Дрозд*

СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Актуальність теми. Спосіб вчинення кримінальних правопорушень завжди перебуває у центрі уваги вчених-криміналістів, адже саме цей елемент криміналістичної характеристики відображає характерні риси діяльності особи правопорушника, детермінує собою види та локацію слідової картини кримінального правопорушення та є визначальною ланкою в розробці окремих криміналістичних методик розслідування.

Саме через спосіб виражаються дії правопорушника відносно навколишнього середовища. До того ж спосіб учинення кримінального правопорушення породжує тільки йому подібні зміни в навколишній обстановці [1, с. 215].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання щодо способу вчинення кримінальних правопорушень висвітлені у роботах С.М. Зав'ялова, М.В. Даньшина та ін. Окремі аспекти способу вчинення корупційних кримінальних правопорушень розглядались у роботах Р.В. Ярошенка [2], О.М. Таркана [3], М.В. Борусовського [4], В.О. Нечитайла [5], М.М. Яцуна [6] та ін. Однак, спосіб вчинення корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, у науковій літературі не досліджувався.

Метою статті є дослідження способу вчинення працівниками правоохоронних органів корупційних кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Спосіб вчинення злочинів є міжгалузевим поняттям різних юридичних наук, кожна з яких вивчає його відповідно до свого функціонального призначення. Змістовне наповнення поняття «спосіб вчинення злочину» у різних галузях суттєво відрізняється, так, наприклад, у кримінальному процесі воно трактується ширше, ніж у кримінальному праві, а в криміналістиці ширше, ніж у кримінальному процесі [7, с. 138].

На думку С.М. Зав'ялова, спосіб вчинення злочину має здатність впливати на кримінально-правову оцінку вчиненого, що відображається в кримінально-правовій кваліфікації діяння, він є показником його суспільної небезпеки, критерієм криміналізації та декриміналізації суспільно-небезпечних діянь [8, с. 178].

У криміналістиці способу вчинення злочинів завжди приділялася велика увага, оскільки він виступає одним із основних елементів криміналістичної характеристики злочинів, визначає основні дані про вчинення злочину, риси особи, яка вчиняла його, а також являється головним чинником для розкриття злочину. Тому дослідження способу вчинення злочину та його особливостей на сучасному етапі боротьби зі злочинністю є актуальним і обумовлюється професіоналізацією злочинної діяльності [9, с. 7] та розу-

мінням комплексу причинно і функціонально пов'язаних довільних (і частково мимовільних) цілеспрямованих дій злочинця [10, с. 421].

Спосіб учинення злочину відіграє важливу роль у формуванні фактичної інформації про його подію, оскільки саме через спосіб здебільшого виявляють процес відображення злочинного акту в навколишній обстановці. Спосіб вчинення злочину є елементом злочинної поведінки, та представляє собою певну систему послідовних актів поведінки. Ці акти поведінки – дії, операції, прийоми – сполучаються за певною ієрархією і субординацією як частини цілеспрямованої вольової діяльності. У злочинній діяльності, як і будь-якій, виконавець має власну систему узагальнених способів дій, спрямованих на досягнення бажаного результату, а власне спосіб вчинення злочину безпосередньо пов'язаний з фізичними і функціональними можливостями людини, зумовленими багато в чому як самим характером злочину, так і зовнішніми умовами, за яких він вчинюється [8, с. 180].

Як наукова криміналістична категорія, спосіб вчинення кримінального правопорушення більшістю вчених розглядається як триланкова система, яка включає в себе спосіб підготовки, спосіб безпосереднього вчинення та спосіб приховування слідів кримінального правопорушення.

З позиції В.Ю. Шепітька, спосіб учинення злочину – це образ дій злочинця, втілений у певній системі операцій і прийомів. Його структура охоплює способи підготовки до злочинного діяння, способи його вчинення і способи приховування (маскування) [11, с. 328]. При цьому, спосіб учинення злочину не завжди має повну структуру.

Досліджуючи спосіб вчинення корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, слід зауважити, що цей елемент криміналістичної характеристики відрізняється певними особливостями. Зокрема, спосіб вчинення корупційного кримінального правопорушення визначається сферою службової діяльності правопорушника, становищем суб'єкта у структурі службової діяльності, особливостями покладених на працівника правоохоронного органу обов'язків. Результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень та вироків судів дають підстави для висновку, що для певної категорії працівників правоохоронних органів характерні певні способи вчинення корупційних кримінальних правопорушень, тобто наявна повторюваність способів, певна типовість.

Крім того, для корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, характерне поєднання способу підготовки до вчинення кримінально караних діянь та способів приховування його слідів та інших наслідків. Це пояснюється тим, що у переважній більшості, працівники правоохоронних органів, враховуючи їх службові та функціональні обов'язки, обізнані про способи та методи виявлення слідів вчинення кримінальних правопорушень, а тому, планують їх приховування заздалегідь, тобто спосіб їх вчинення характеризується заздалегідь продуманою системою протиправних дій.

У той самий час, з метою повного та всебічного висвітлення способу вчинення корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, слід розкрити спосіб підготовки, спосіб безпосереднього вчинення та спосіб його приховування як окремі складові.

Досліджуючи питання способу підготовки до вчинення корупційних кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів, зміст вчинюваних підготовчих дій суттєво обумовлюватиметься характеристикою особи правопорушника, які можуть бути згруповані наступним чином:

1. Створення сприятливих умов для вчинення кримінального правопорушення. Залежно від виду корупційного кримінального правопорушення до цієї групи підготовчих дій можуть включатися:

- вибір об'єкту протиправного посягання (чуже майно, вогнепальна зброя, наркотичні засоби, документи, штампи, печатки, предмет неправомірної вигоди). Залежно від об'єкту посягання, що є предметом кримінального правопорушення, працівник правоохоронного органу вчиняє подальші підготовчі дії;

- організація сприятливої обстановки для вчинення протиправного посягання (аналіз обставин, які не контролюються або неналежним чином контролюються з боку керівництва, визначення кола питань, які перебувають у віданні особи, створення реальних умов чи імітація несприятливих наслідків, щоб схилити особу до пропозиції чи передачі неправомірної вигоди), вибір способу та форми передачі чи отримання предмету посягання.

Якщо мова іде про комплекс кримінальних правопорушень, пов'язаних з пропозицією, обіцянкою чи одержанням неправомірної вигоди, то правопорушник готує місце її передачі (наприклад, відкриває бардачок в машині, чи шухляду у кабінеті, кладе пусті папки на стіл для подальшого розміщення неправомірної вигоди). Якщо ж працівником правоохоронного органу вчиняється корупційне кримінальне правопорушення, з комплексу тих, які пов'язані зі зловживанням ним своїм службовим становищем, то правопорушник готує фальшиві документи та інші «аргументи», які створюватимуть враження законності його дій;

- створення умов вчинення корупційного кримінального правопорушення, за яким виключається можливість піймати його «на гарячому», обстеження запланованих місць для передачі неправомірної вигоди на предмет наявності негласних технічних засобів, підготовка ультрафіолетових ламп для освітлення коштів з метою виявлення слідів люмінолу тощо.

2. Вибір особи або кола осіб, які мають інтерес до питання, за сприяння у вирішенні якого правопорушник може отримати неправомірну вигоду або інший предмет посягання. З цією метою з'ясовуються дані про особу, її зв'язки, знайомства, матеріальний стан, ступінь зацікавленості у «вирішенні» питання, вірогідність його повідомлення про вчинення кримінального правопорушення тощо.

3. Підбір посередників чи співучасників. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчує, що працівниками правоохоронних органів корупційні кримінальні правопорушення у більшості випадків були вчинені у співучасті. Серед співучасників та посередників найчастіше виступали колеги по роботі, адвокати, родичі та друзі.

4. Підготовка шляхів приховування вчиненого кримінального правопорушення. До способів приховування корупційного кримінального правопорушення, які вчиняються на етапі підготовки до нього відносяться:

забезпечення алібі у випадку пояснення підстав для зустрічей та обговорення питань або у випадку затримання на місці вчинення кримінального правопорушення; підготовка документального підтвердження «законності» вчинюваних працівником правоохоронних органів дій; використання посередників, з метою зарахування неправомірної вигоди на їх рахунок чи отримання її готівкою через них.

Досліджуючи спосіб безпосереднього вчинення корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, то це завжди діяльність, тобто сукупність дій, операцій і вчинків. Діяльність можна визначити як певну активність, яка визначається і керується мотивом та коригується факторами оцінки об'єктивної дійсності на предмет визначення необхідних засобів і заходів для реалізації поставленої мети. Саме в мотиві суб'єкта перебуває об'єктивний зміст потреби, яка, за сприятливих обставин, закладає можливість задоволення цієї потреби.

У криміналістичній науці дослідники виділяють значний перелік способів безпосереднього вчинення корупційних кримінальних правопорушень. До них відносять, зокрема: зловживання владою або посадовим становищем, перевищення влади або посадових повноважень, що вчиняються для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів або інтересів інших осіб; розкрадання державного, колективного або приватного майна з використанням посадового становища; незаконне одержання матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг; одержання кредитів, позичок, допомоги, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням пільг чи переваг, не передбачених законодавством, або на які особа не має права; здійснення безпосередньо та через посередників або підставних осіб підприємницької діяльності з використанням влади чи посадових повноважень, а також пов'язаних з ними можливостей; сприяння з використанням посадового становища фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької та іншої діяльності з метою незаконного одержання за це матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг; неправомірне втручання з використанням посадового становища у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкоджання виконанню ними своїх повноважень чи домагання прийняття неправомірного рішення; використання інформації, одержаної під час виконання посадових обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах, необґрунтована відмова у наданні відповідної інформації, несвоєчасне її надання, надання недостовірної чи неповної службової інформації; надання необґрунтованих переваг фізичним або юридичним особам шляхом підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи управлінських рішень; протезування з корисливих або інших особистих інтересів у призначенні на посаду особи, яка за діловими і професійними якостями не має переваг перед іншими кандидатами [12, с. 89].

Однак, саме лише перелічення можливих способів вчинення корупційних кримінальних правопорушень не сприяє пізнанню даного елементу криміналістичної характеристики, оскільки досягнення цієї мети можливо шляхом дослідження індивідуальних ознак механізму протиправної події.

У науковій літературі зустрічаються різні підходи до криміналістичного розуміння способу вчинення корупційних кримінальних правопорушень та їх класифікації.

Способи одержання неправомірної вигоди часто є досить замаскованими, добре підготовленими. Їх можна поділити на такі різновиди: з попереднім підготуванням або без нього; з учиненням інших кримінальних правопорушень (розкрадання, фальсифікація доказів, незаконне затримання тощо) або без цього; шляхом одержання грошей та інших матеріальних цінностей, оцінюваних у вартісному вигляді, або ж лише шляхом прийняття пропозиції чи обіцянки на їх отримання; з використанням власних службових повноважень або ж опосередкованого сприяння внаслідок свого службового становища та впливу на прийняття рішень іншими службовими особами; за допомогою посередників чи без них; з вимаганням та без нього; за попередньою змовою на одержання у певній формі одного предмета неправомірної вигоди від конкретної особи або систематичне одержання неправомірної вигоди в різних формах протягом певного періоду від невизначеного або ж певного кола осіб; з виконанням службовою особою законних дій (бездіяльності) або незаконних дій (бездіяльності) [13, с. 15].

Залежно від повноти реалізації задуму, виокремлюються наступні способи: а) що супроводжувались виконанням дій в інтересах хабародавця; б) що супроводжувались невиконанням дій в інтересах хабародавця, коли такі дії обов'язково повинні були бути здійснені; в) що не супроводжувались ніякими діями в інтересах хабародавця [14, с. 232–233].

Корупційні кримінальні правопорушення, які вчиняються працівниками правоохоронних органів, ми згрупували за характером вчинюваних дій на ті, які вчиняються шляхом зловживання службовим становищем; ті, які вчиняються шляхом пропозиції, обіцянки чи надання або прохання надати неправомірну вигоду; та ті, які вчиняються шляхом прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Відповідно, способом досягнення результату може бути шляхом виконання або утримання від виконання працівником правоохоронного органу своїх безпосередніх функціональних обов'язків або виконання ролі посередника, який, використовуючи власне службове становище, але не виконуючи службових повноважень, спонукає інших осіб до вчинення корупційного кримінального правопорушення у власних інтересах чи в інтересах третіх осіб.

Досліджуючи способи вчинення найбільш поширених дій працівників правоохоронних органів, за які вчинення яких вони отримували незаконні блага шляхом вчинення корупційних кримінальних правопорушень, серед них можна виділити наступні:

- підроблення матеріалів та документів, службових чи процесуальних документів які перебувають у віданні службової особи, внесення неправдивих відомостей до статистичних баз даних та інформаційних обліків;
- набуття у власність активів шляхом вчинення незаконних дій з тимчасово вилученим майном і речовими доказами у кримінальному провадженні, добровільно зданою зброєю, грошовими коштами, наркотичними засобами;

– приховування від обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, незаконне закриття кримінальних проваджень, повернення вилученого у кримінальному провадженні майна, зупинення розшукових заходів у кримінальному провадженні, пом'якшення, зміна кваліфікації або уникнення кримінальної відповідальності;

– зловживання дозвільними повноваженнями (повернення документів на авто та водійського посвідчення, які вилучили під час перевірки; видачу дозволу на придбання і носіння травматичної зброї; прискорення оформлення документів чи вчинення інших юридично значимих дій) та ін.;

– пропозиція «вирішити питання», використовуючи службове становище та службові контакти з метою спонукання інших осіб (колег по роботі, процесуальних керуючих, суддів тощо) до вчинення ними корупційного кримінального правопорушення в інтересах зацікавленої.

У науковій літературі приховування злочину розглядають як заснований на реалізації системи об'єктивних і суб'єктивних факторів дійсності комплекс дій чи бездіяльність особи, яка приховує злочин до, у момент або після вчинення злочину [15, с. 48].

Способи приховування корупційних кримінальних правопорушень, так само як і способи його вчинення, залежать також від сфери діяльності працівника правоохоронного органу. Залежно від спрямованості діяльності особи, яка приховує криміналістично значущу інформацію, способи приховування поділяють на пасивні та активні. До першої категорії входять способи, які полягають, насамперед, у приховуванні інформації. Володіючи такою інформацією, особа ухиляється від повідомлення про неї іншим суб'єктам, не застосовуючи при цьому активні «наступальні» дії. Таке пасивне приховування може виявлятися у відмові свідків і потерпілих від давання показань під час провадження досудового слідства. До другої групи належать способи, які полягають в активному нав'язуванні «своєї гри», перехопленні ініціативи, введенні в оману осіб, які мають намір установити обставини досліджуваної події. Як правило, такі дії супроводжують маскуванням, фальсифікацією криміналістично значущої мовної інформації, вони можуть мати і відкритий агресивний характер, коли йдеться про вплив на носія вербальної інформації [16, с. 152].

Досить обґрунтованою є позиція С.П. Чичиркіної, яка зазначила, що для того, щоб приховати злочин у момент його вчинення, а також після нього, службова особа: здійснює конспіративні заходи (місце отримання хабара визначає безпосередньо перед його передаванням, замикає службовий кабінет, де будуть надані протиправні послуги, змінює зовнішність, щоб у подальшому потерпілий не міг впізнати суб'єкта злочину); знищує або підроблює документи, виготовляє нові; знищує матеріальні сліди злочинних дій; звільняється з установи, переходить на іншу посаду тощо. У разі повідомлення правоохоронними органами про підозру певній особі щодо вчинення корупційного злочину, вона може приховувати свої протиправні дії шляхом: примушування свідків і потерпілих до відмови від наданих показань або їх зміни на вигідні для злочинця; знищення наявних документів, предметів, які можуть містити ознаки вчиненого службового злочину; переховування від органів розслідування злочину; відмова

від давання показань, давання завідомо неправдивих показань, зокрема наведення неправдивого алібі; симуляція психічного розладу або іншого захворювання; вплив на особу, яка проводить розслідування, за допомогою корумпованих зв'язків в органах влади й управління та у правоохоронних структурах; спроба підкупу слідчого; створення перешкод для проведення розслідування тощо [16, с. 153].

Н.В. Кимлик визначає, що головними способами приховування корупційних злочинів є фальсифікація обліку й звітності; внесення змін до документів; заміна або виготовлення фіктивних документів; знищення документів; штатні переміщення; знищення матеріальних слідів злочину; підписання актів здачі-прийняття замовлених послуг без їх існування тощо. Крім того, такий злочин як службове підроблення є самим способом приховування інших злочинів у сфері службової діяльності, наприклад, зловживання владою і службовим становищем, перевищення влади і службових повноважень, хабарництво тощо [12, с. 109].

Результати аналізу матеріалів досліджених кримінальних проваджень дозволяють прийти до висновку, що найбільш розповсюдженими способами приховування слідів вчинення корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, є:

- приховування, маскування, знищення або фальсифікація слідової інформації та (або) її носіїв;
- створення неправдивого алібі;
- неправомірний вплив на осіб, які володіють інформацією про вчинене кримінальне правопорушення.

Література

1. Швець А. Способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним поводженням із небезпечними матеріалами. Підприємництво, господарство і право. №12/2020. С. 213–219. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.37>
2. Ярошенко Р. В. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2024. 242 с.
3. Таркан О. М. Методика розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції : дис. ... д-ра філос. : 081. Харків, 2021. 244 с. URL: <https://old.karazin.ua/docs/work/dysertatsii/tarkan-dysertatsia.pdf>.
4. Боровський М. В. Основи методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя : дис. ... канд. юрид. наук (д-ра філос.) : 12.00.09 (081). Львів, 2021. 234 с.
5. Нечитайло В. О. Розслідування зловживань впливом, вчинених працівниками правоохоронного органу : дис. ... д-ра філос. : 081. Київ, 2021. 239 с.
6. Ядун М. М. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України : дис. ... д-ра філос. : 081. Київ, 2022. 214 с.
7. Кимлик Н. В., Мудряк Т. О. Спосіб вчинення, як елемент криміналістичної характеристики злочину (на прикладі злочинів, пов'язаних з корупцією та шахрайством з фінансовими ресурсами). Підприємництво, господарство і право. 2012. № 11. С. 138–141.
8. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 232 с. URL: <http://www.disslib.org/sposib-vchynennja-zlochynu-suchasni-problemy-vyvchennjau-suchasni-problemy-vyvchennja-ta-vykorystannja-u-borotbi-zi.html>

9. Євдокименко С. В. Злочинна діяльність: сутність та криміналістичні аспекти боротьби з нею : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 17 с.

10. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

11. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. В. Ю. Шепітька. [2-ге вид., перероб. і допов.]. Київ : Ін Юре, 2010. 496 с.

12. Кимлик Н. В. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із корупцією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2013. 180 с.

13. Особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : метод. рек. / [С. С. Чернявський, О. Ф. Вакуленко, О. М. Толочко та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 24 с.

14. Приходько О. В. Класифікація способів хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності. Актуальні проблеми конституційного реформування в Україні : тези доп. V міжнар. наук.-прак. конф. [«Від громадянського суспільства – до правової держави»] / ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2010. С. 231–234.

15. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / [В. П. Бахін, В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов та ін.] ; за ред. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2010. 560 с.

16. Чичиркіна С. П. Способи приховування злочинів у сфері службової діяльності. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2011. № 1. С. 151–155. URL: <http://www.naiu.kiev.ua/chasopis/materials/32>.

Анотація

Дрозд В. Ю. Спосіб вчинення працівниками правоохоронних органів корупційних кримінальних правопорушень. – Стаття.

Актуальність статті полягає в тому, що спосіб вчинення кримінальних правопорушень завжди перебуває у центрі уваги вчених-криміналістів, адже саме цей елемент криміналістичної характеристики відображає характерні риси діяльності особи правопорушника, детермінує собою види та локацію слідової картини кримінального правопорушення та є визначальною ланкою в розробці окремих криміналістичних методик розслідування. Метою статті є дослідження способу вчинення працівниками правоохоронних органів корупційних кримінальних правопорушень. Спосіб вчинення кримінальних правопорушень є міжгалузевим поняттям різних юридичних наук, кожна з яких вивчає його відповідно до свого функціонального призначення. У криміналістиці способу вчинення кримінальних правопорушень приділяється значна увага, оскільки він є одним із основних елементів криміналістичної характеристики. Встановлено, що спосіб вчинення корупційних кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів відрізняється певними особливостями, зокрема, він визначається сферою службової діяльності правопорушника, становищем у структурі службової діяльності, особливостями реалізації покладених на працівника правоохоронного органу обов'язків. У статті розкривається спосіб підготовки до вчинення досліджуваного кримінального правопорушення, спосіб безпосереднього вчинення та спосіб приховування наслідків. З'ясовано, що для корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, характерне поєднання способу підготовки до вчинення протиправних діянь та способів приховування його слідів. Дій, спрямовані на підготовку до вчинення кримінального правопорушення згруповані за відповідними критеріями. Окреслено коло дій, які можуть включатися до способу безпосереднього вчинення досліджуваного кримінального правопорушення, а також до способу їх приховування. Підсумовано, що поширеними способами приховування слідів корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, є: приховування, маскування, знищення або фальсифікація слідової інформації та (або) її носіїв; створення неправдивого алібі; неправомірний вплив на осіб, які володіють інформацією про вчинене кримінальне правопорушення.

Ключові слова: корупційні кримінальні правопорушення, працівник правоохоронного органу, спосіб вчинення.

Summary

Drozd V. Yu. Method of committing corruption criminal offenses committed by law enforcement officers. – Article.

The relevance of the article lies in the fact that the method of committing criminal offenses is always in the focus of attention of forensic scientists, because it is this element of the forensic characteristic that reflects the characteristic features of the offender's activity, determines the types and location of the trace picture of the criminal offense and is a decisive link in the development of individual forensic investigation methods. The purpose of the article is to study the method of committing corruption criminal offenses by law enforcement officers. The method of committing criminal offenses is an interdisciplinary concept of various legal sciences, each of which studies it in accordance with its functional purpose. In criminology, the method of committing criminal offenses is given considerable attention, since it is one of the main elements of the forensic characteristic. It has been established that the method of committing corruption criminal offenses by law enforcement officers differs in certain features, in particular, it is determined by the scope of the offender's official activity, the position in the structure of official activity, the features of the implementation of the duties assigned to the employee of the law enforcement agency. The method of preparing for the commission of the criminal offense under study, the method of direct commission and the method of concealing the consequences are revealed. It has been found that for corruption criminal offenses committed by law enforcement officers, a combination of the method of preparing for the commission of illegal acts and methods of concealing its traces is characteristic. Actions aimed at preparing for the commission of a criminal offense are grouped according to the relevant criteria. A range of actions is outlined that may be included in the method of direct commission of the investigated criminal offense, as well as in the method of their concealment. It is summarized that the common methods of concealing traces of corruption criminal offenses committed by law enforcement officers are: concealment, masking, destruction or falsification of trace information and (or) its carriers; creation of a false alibi; improper influence on persons who possess information about the committed criminal offense

Key words: corruption criminal offenses, law enforcement officer, method of commission.

УДК 341.24:504.05

DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v36.2025.9>*А. В. Іванов*

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ У БОРЬОБІ З КЛІМАТИЧНИМИ ЗМІНАМИ

Постановка проблеми. Кліматичні зміни є однією з найбільших глобальних загроз, що має серйозні наслідки для стабільності екосистем, економічного розвитку та соціальної справедливості. Вони вимагають глобальних зусиль для боротьби, зокрема через міжнародну правову співпрацю. Однак реалізація цих механізмів стикається з численними проблемами, такими як політичні, економічні та технічні бар'єри, а також недостатнє фінансування з боку розвинутих країн для підтримки країн, що розвиваються.

Основною проблемою є відсутність ефективності у виконанні зобов'язань, оскільки країни не завжди здатні виконати свої обіцянки через внутрішні труднощі. Крім того, недостатня координація між різними міжнародними організаціями та відсутність єдиного керівництва призводить до дублювання зусиль і конфлікту інтересів. Для досягнення реальних результатів необхідно удосконалити координацію між державами, міжнародними організаціями та приватним сектором, а також забезпечити належну фінансову і технічну підтримку для країн, що розвиваються, для досягнення глобальних кліматичних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій на тему правових механізмів міжнародної співпраці у боротьбі з кліматичними змінами вказує на зростаючий інтерес до розробки ефективних інструментів для адаптації та пом'якшення наслідків кліматичних змін. Серед дослідників, які займаються цими питаннями, варто виокремити таких авторів, як М. Медведєва, Ю. Шемшученко, В. Буткевича, В. Репецького та інших.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є аналіз правових механізмів міжнародної співпраці у боротьбі з кліматичними змінами та оцінка їх ефективності в контексті глобальних кліматичних угод. Особлива увага приділяється теоретичним основам міжнародного кліматичного права, зокрема принципу спільної, але диференційованої відповідальності, а також практичним аспектам реалізації зобов'язань країн щодо зменшення викидів парникових газів і адаптації до змін клімату.

Завданням дослідження є вивчення проблем і викликів, що виникають під час виконання міжнародних кліматичних зобов'язань, зокрема фінансування та координація між міжнародними організаціями, а також визначення перспектив розвитку правових механізмів співпраці в умовах нових глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу. Кліматичні зміни є однією з найбільших глобальних загроз, яка має далекосяжні наслідки для стабільності екосистем, економічного розвитку та соціальної справедливості на плане-

ті. Зміни клімату спричиняють екстремальні погодні явища, підвищення рівня світового океану, зміни у розподілі водних ресурсів і зниження біорізноманіття. Ці явища мають серйозний вплив на різні сфери людської діяльності, включаючи сільське господарство, енергетику, здоров'я та безпеку. У той час як окремі країни можуть стикатися з цими проблемами на рівні локальних чи національних викликів, проблема кліматичних змін є глобальною і вимагає узгоджених дій з боку всього міжнародного співтовариства.

З огляду на масштаби цієї проблеми, міжнародне співробітництво в сфері охорони клімату стало невід'ємною складовою стратегії боротьби з кліматичними змінами. Це співробітництво включає не лише обмін технологіями та знаннями, але й розробку і реалізацію ефективних правових механізмів, які здатні забезпечити відповідальність держав за зменшення викидів парникових газів та адаптацію до змін, що вже відбуваються. Правові інструменти, що використовуються в рамках міжнародної співпраці, мають важливе значення для визначення конкретних обов'язків країн, їхніх прав і зобов'язань, а також для підтримки належного механізму контролю та підзвітності. Вони створюють правову основу для міжнародних угод, таких як Рамкова конвенція ООН про зміну клімату та Паризька угода, які покладають на держави конкретні зобов'язання щодо скорочення викидів і фінансування заходів з адаптації.

Тим не менш, на практиці реалізація цих механізмів стикається з численними труднощами, включаючи економічні, політичні та технічні бар'єри. Водночас, ефективність міжнародного кліматичного права є ключовою для досягнення глобальних кліматичних цілей і для того, щоб кожна країна стала активним учасником глобального зусилля з подолання кліматичних змін [1].

Міжнародне кліматичне право виникло як результат глобального усвідомлення необхідності колективних дій у боротьбі зі змінами клімату, що є однією з найбільших загроз для планети. Його основна мета полягає в зниженні негативного впливу людської діяльності на клімат та в забезпеченні сталого розвитку на глобальному рівні. Цей правовий інструмент сформувався в умовах дедалі більшої інтеграції екологічних питань у різні сфери міжнародного права, включаючи міжнародне гуманітарне право, право розвитку та економічне право. Протягом останніх кількох десятиліть було вироблено низку теоретичних принципів, що лежать в основі міжнародного кліматичного права, зокрема принципи спільної, але диференційованої відповідальності, інтеграції екологічних аспектів у всі сфери міжнародного права та сталого розвитку.

Одним із основних принципів міжнародного кліматичного права є принцип спільної, але диференційованої відповідальності, який був закріплений у Рамковій конвенції ООН про зміну клімату (РКЗК) 1992 року. Цей принцип відображає необхідність колективних зусиль усіх країн для зменшення впливу на клімат, при цьому він визнає, що різні держави мають різний рівень відповідальності внаслідок їхнього історичного внеску в зміну клімату та економічного розвитку. Згідно з цим принципом, розвинені країни, які протягом багатьох десятиліть здійснювали інтенсивну експлу-

атацію природних ресурсів і виробляли велику кількість викидів парникових газів, повинні нести основну відповідальність за вжиття заходів, спрямованих на зменшення викидів та фінансування кліматичних проєктів у країнах, що розвиваються. Це також включає надання фінансової та технологічної допомоги для адаптації до кліматичних змін, що є важливим аспектом боротьби з глобальними змінами клімату.

Принцип інтеграції екологічних аспектів у різні сфери міжнародного права передбачає, що охорона навколишнього середовища, зокрема боротьба зі змінами клімату, повинна бути невід'ємною частиною всіх міжнародних угод та політичних процесів. Це означає, що кліматичні проблеми не можуть бути вирішені тільки через окремі кліматичні угоди або механізми, але повинні враховуватися і в рамках міжнародних економічних, торгових, енергетичних, фінансових та інших політик. Цей принцип інтеграції є необхідним для створення ефективної системи глобального управління кліматичними змінами, де кожен сектор буде враховувати екологічні фактори у своїх діях і рішеннях.

Принцип сталого розвитку є ще одним фундаментальним теоретичним аспектом міжнародного кліматичного права. Він включає ідею, що економічний розвиток не повинен відбуватися на шкоду навколишньому середовищу, а має забезпечити баланс між економічним зростанням, соціальним прогресом і охороною природи. Принцип сталого розвитку є основою багатьох міжнародних угод, таких як Агентство сталого розвитку ООН та Цілі сталого розвитку (SDGs). Згідно з цим принципом, країни повинні прагнути до розвитку, що забезпечує добробут нинішніх і майбутніх поколінь, не виснажуючи природні ресурси і зменшуючи екологічний слід.

Згідно з цими принципами, кожна країна має обов'язок діяти для зменшення викидів парникових газів, але її зобов'язання можуть варіюватися в залежності від рівня розвитку країни та її історичного внеску в забруднення атмосфери. Країни, що розвиваються, можуть мати право на певні винятки або бути звільненими від деяких зобов'язань через обмежені економічні можливості та технічні ресурси для боротьби з кліматичними змінами. У той же час, їм надається необхідна підтримка у вигляді фінансових і технологічних ресурсів від розвинутих держав.

Таким чином, міжнародне кліматичне право є багатогранною та динамічною сферою, яка інтегрує екологічні, економічні та соціальні аспекти в єдину систему. Правові інструменти, що використовуються в рамках цієї галузі, мають на меті досягнення глобальної стабільності клімату через колективні зусилля держав, взаємодію між різними секторами міжнародного права та інституціями, а також через реалізацію принципу сталого розвитку [2].

Одним із найбільш важливих інструментів міжнародного кліматичного права є Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (РКЗК), яка була прийнята в 1992 році. РКЗК стала першим міжнародним правовим актом, який закріпив основні принципи глобальної боротьби зі змінами клімату. Метою конвенції є стабілізація концентрацій парникових газів в атмосфері на рівні, що не дозволяє спричинити небезпечні антропогенні зміни клімату, які можуть мати катастрофічні наслідки для екосистем і людства

в цілому. Конвенція передбачає регулярні зустрічі держав-учасниць, на яких визначаються нові цілі, ініціативи та механізми для боротьби з кліматичними змінами. Такі конференції, відомі як Конференції Сторін (COP), стали важливими подіями для ухвалення нових міжнародних угод, які доповнюють основну РКЗК [3].

Згідно з РКЗК, всі країни зобов'язуються вживати заходів щодо зниження викидів парникових газів, проте відповідальність за ці заходи розподіляється залежно від рівня розвитку держав. Країни, що розвиваються, отримують фінансову та технологічну допомогу від розвинених країн для адаптації до кліматичних змін і впровадження заходів щодо зменшення викидів. Це закріплює принцип спільної, але диференційованої відповідальності, який був одним із основних векторів розвитку міжнародного кліматичного права.

Ще одним важливим міжнародним правовим інструментом є Паризька угода 2015 року, яка суттєво змінила підхід до глобальних кліматичних зобов'язань. Ця угода, підписана більш ніж 190 країнами, встановлює амбітну мету – утримати глобальне потепління в межах 1,5–2°C порівняно з доіндустріальним рівнем. Відмінність цієї угоди від попередніх полягає в тому, що вона не встановлює універсальних обов'язкових для всіх держав цілей щодо зменшення викидів. Замість цього вона вводить механізм національно визначених внесків (НДВ), що дозволяє кожній країні встановлювати свої власні цілі та зобов'язання, враховуючи національні умови, економічний розвиток і потенціал для зменшення викидів [4].

Паризька угода також передбачає періодичний перегляд зобов'язань кожною країною, з метою посилення цих зобов'язань з часом. Цей механізм дає можливість адаптувати зобов'язання до нових наукових даних, технологічного прогресу та поточних кліматичних умов, що є важливим для досягнення довгострокових глобальних цілей щодо обмеження підвищення температури. Крім того, Паризька угода зосереджена на фінансуванні та технологічній допомозі для країн, що розвиваються, а також на заходах з адаптації до вже існуючих кліматичних змін.

У сукупності, ці міжнародні правові інструменти створюють потужну правову базу для боротьби з кліматичними змінами на глобальному рівні, забезпечуючи відповідальність країн, підтримку для найбільш вразливих держав та механізми для адаптації до нових умов. Вони також сприяють розвитку міжнародної співпраці та солідарності в умовах, коли зміни клімату є спільним викликом для всього людства [5].

На практиці реалізація міжнародних кліматичних правових механізмів стикається з численними викликами. Одним із головних є проблема забезпечення ефективності зобов'язань, оскільки в багатьох випадках держави не виконують свої зобов'язання через відсутність необхідних політичних, економічних чи технологічних умов. Наприклад, хоча Паризька угода передбачає механізм перевірки та посилення зобов'язань, її виконання часто сповільнюється через внутрішні політичні бар'єри, економічні інтереси чи зміну урядів, які не завжди підтримують кліматичні ініціативи.

Також важливим є питання фінансування. Країни, що розвиваються, потребують значної фінансової підтримки для здійснення заходів щодо

адаптації до зміни клімату і зниження викидів. Однією з основних проблем є недостатнє фінансування з боку розвинутих країн, яке часто залишається на рівні обіцянок, а не реальних транзакцій.

Ще однією проблемою є недостатня координація між різними міжнародними організаціями та ініціативами, які працюють в сфері охорони клімату. Багато міжнародних організацій, таких як ООН, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, мають окремі програми, які займаються кліматичними змінами, але відсутність єдиного керівництва та скоординованих зусиль часто веде до дублювання зусиль або конфлікту інтересів [6].

У майбутньому важливими напрямками розвитку правових механізмів міжнародної співпраці будуть інноваційні підходи до фінансування кліматичних ініціатив, впровадження технологій для зменшення викидів, а також удосконалення механізмів моніторингу та звітності щодо виконання міжнародних зобов'язань. Однією з перспектив є розвиток правових інструментів, що стимулюватимуть приватний сектор до участі в боротьбі з кліматичними змінами, а також посилення ролі громадянського суспільства.

Успішна боротьба з кліматичними змінами потребує не тільки міжнародної правової співпраці, але й глобальної політичної волі та активного залучення кожної країни до загальних зусиль. Важливим є також розвиток механізмів для взаємодії між державами та приватним сектором, що забезпечить більш ефективне впровадження інноваційних рішень для боротьби з кліматичними змінами [7].

Висновки. Міжнародне кліматичне право є важливою частиною глобальної стратегії боротьби з кліматичними змінами, і його основні принципи, такі як спільна, але диференційована відповідальність, інтеграція екологічних аспектів у різні сфери міжнародного права та сталий розвиток, відіграють ключову роль у формуванні правових зобов'язань країн. Однак реалізація цих правових механізмів на практиці стикається з серйозними труднощами, серед яких варто виокремити недостатню ефективність виконання зобов'язань через політичні, економічні та технічні бар'єри, а також проблеми фінансування та координації між міжнародними організаціями.

Майбутнє міжнародного кліматичного права залежить від інноваційних підходів до фінансування кліматичних ініціатив, посилення участі приватного сектору та удосконалення механізмів моніторингу і звітності. Ключовим фактором успіху буде глобальна політична воля та активне залучення всіх країн до спільних зусиль. Успішна реалізація цих механізмів може значно покращити боротьбу з кліматичними змінами та забезпечити сталий розвиток на глобальному рівні.

Література

1. Yoshida K., Setzer J. The Trends and Challenges of Climate Change Litigation and Human Rights. 2020. European Human Rights Law Review. 2020. Vol. 2 P. 140–152.
2. Woods-Wilford I. The Right to a Safe Climate. URL: <https://ilg2.org/2020/08/28/the-right-to-a-safe-climate/>.
3. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text
4. Паризька угода 2015 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text

5. Wilson G. Envisioning nature's right to a stable climate system. *Law & Policy Journal*. Vol. 10. Iss. 1. P. 60–79.

6. Латишева В., Плескун О., Таран І. Характеристика еколого-правових засобів подолання наслідків зміни клімату. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 83–87.

7. Зміна клімату : наслідки та заходи адаптації : аналітична доповідь / [С.П. Іванюта, О.О. Коломієць, О.А. Малиновська, Л.М. Якушенко]; за ред. С.П. Іванюти. Київ : НІСД, 2020. 110 с.

Анотація

Іванов А. В. Правові механізми міжнародної співпраці у боротьбі з кліматичними змінами. – Стаття.

Кліматичні зміни є однією з найбільших глобальних загроз, яка впливає на стабільність екосистем, економічний розвиток і соціальну справедливість. Їх наслідки проявляються у вигляді екстремальних погодних явищ, підвищення рівня моря, зміни в розподілі водних ресурсів та зниження біорізноманіття. Оскільки проблема зміни клімату має глобальний характер, вона потребує узгоджених міжнародних дій. Міжнародне співробітництво в боротьбі з кліматичними змінами вимагає створення ефективних правових механізмів для забезпечення відповідальності держав за скорочення викидів парникових газів та адаптацію до змін. Одним з основних інструментів міжнародного кліматичного права є Рамкова конвенція ООН про зміну клімату та Паризька угода, які визначають обов'язки країн щодо зменшення викидів та фінансування адаптаційних заходів для країн, що розвиваються.

Принципи спільної, але диференційованої відповідальності, інтеграції екологічних аспектів у всі сфери міжнародного права та сталого розвитку є основою міжнародного кліматичного права. Розвинені країни мають основну відповідальність за зміну клімату через їх історичний внесок, і повинні надавати фінансову та технологічну допомогу менш розвиненим державам. Однак, на практиці реалізація цих механізмів стикається з багатьма викликами, такими як політичні бар'єри, економічні інтереси, відсутність координації між міжнародними організаціями та недостатнє фінансування.

Паризька угода стала важливим етапом у глобальній боротьбі з кліматичними змінами. Вона має на меті обмежити глобальне потепління, забезпечуючи при цьому національні внески кожної країни, що враховують їхні економічні умови. Ця угода також підкреслює важливість фінансування кліматичних ініціатив для країн, що розвиваються.

Необхідність розвитку правових інструментів для підтримки міжнародної співпраці з кліматичних питань, удосконалення механізмів моніторингу та звітності, а також залучення приватного сектору до боротьби з кліматичними змінами є важливими напрямками для майбутнього. Успішна боротьба з кліматичними змінами потребує не лише правових механізмів, а й глобальної політичної волі та активного залучення кожної країни до глобальних зусиль.

Ключові слова: кліматичні зміни, міжнародне співробітництво, міжнародні договори, міжнародне право, кліматичне право.

Summary

Ivanov A. V. Legal mechanisms for international cooperation in the fight against climate change. – Article.

Climate change is one of the greatest global threats affecting ecosystem stability, economic development and social justice. Its consequences are manifested in extreme weather events, sea level rise, changes in the distribution of water resources, and a decline in biodiversity. As the problem of climate change is global in nature, it requires concerted international action. International cooperation in the fight against climate change requires the creation of effective legal mechanisms to ensure the responsibility of states for reducing greenhouse gas emissions and adapting to changes. One of the main instruments of international climate law is the United Nations Framework Convention on Climate Change and the Paris Agreement, which define the responsibilities of countries to reduce emissions and finance adaptation measures for developing countries.

The principles of common but differentiated responsibilities, integration of environmental aspects into all areas of international law and sustainable development are the basis of international climate law. Developed countries have the primary responsibility for climate

change due to their historical contribution, and should provide financial and technological assistance to less developed countries. However, in practice, the implementation of these mechanisms faces many challenges, such as political barriers, economic interests, lack of coordination between international organizations, and insufficient funding.

The Paris Agreement has become an important milestone in the global fight against climate change. It aims to limit global warming while ensuring that each country's nationally determined contributions are based on their economic conditions. This agreement also emphasizes the importance of financing climate initiatives for developing countries.

The need to develop legal instruments to support international cooperation on climate issues, improve monitoring and reporting mechanisms, and engage the private sector in the fight against climate change are important areas for the future. Successfully combating climate change requires not only legal mechanisms, but also global political will and active involvement of each country in global efforts.

Key words: climate change, international cooperation, international treaties, international law, climate law.

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.32782/npuuola.v36.2025.10>*М. М. Ігошин, О. О. Попкова*

ОСОБЛИВОСТІ УНІФІКАЦІЇ НОРМ СПАДКУВАННЯ В РАМКАХ РАДИ ЄВРОПИ

Постановка спільної проблеми в сфері норм спадкування в рамках Ради Європи. В сучасному світі питання щодо уніфікації норм спадкування набуває важливого значення, а особливо в межах Ради Європи, де взаємодіють правові системи різних держав-членів.

Незважаючи на наявність таких міжнародних договорів як Гаазька конвенція про право, застосоване до спадкування майна померлих осіб 1989 року, яка була спрямована на встановлення єдиних правил визначення застосованого права та зусилля Європейського Союзу щодо гармонізації норм таких як Регламент Європейського Парламенту та Ради ЄС про компетенцію, застосовуване право, визнання і виконання рішень, прийняття і виконання нотаріальних актів з питань спадкування, а також про створення європейського свідоцтва про спадкування від 4 липня 2012 р. № 650/2012, у межах Ради Європи питання щодо уніфікації спадкового права залишається дискусійним.

На наш погляд, питання в межах Ради Європи є важливим з огляду на юридичну неоднорідність правових систем держав-членів також велика мобільність громадян, володіння майном у різних юрисдикціях роблять цю тему актуальною для дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, що стосуються сфери уніфікації норм спадкування в рамках Ради Європи. Проблематиці дослідження правових аспектів уніфікації норм щодо спадкування в рамках Ради Європи, присвячено дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: Михайлів М.О., Кармаза О.О., Кисіль В. І., Довгерт А. С. а також дослідження багатьох нормативних документів.

Наприклад, Михайлів М.О. в своїх наукових працях аналізує питання уніфікації колізійних норм у сфері міжнародних спадкових відносин та роль міжнародних договорів України про правову допомогу в цивільних справах у регулюванні спадкування за заповітом. Він досліджує підходи до поняття та правової природи уніфікації норм у міжнародному приватному праві, висвітлює актуальні проблеми колізійного регулювання спадкових відносин за допомогою багатосторонніх міжнародних договорів, а також приділяє особливу увагу питанням колізійного регулювання спадкування у міжнародних договорах про правову допомогу з цивільних правовідносин.

Кармана О. О., досліджує питання в сфері спадкування в міжнародному приватному праві. Зокрема зосереджується на питаннях колізійних норм спадкування ускладнених іноземних елементом, формах заповіту, а також порівняльному аналізі спадкового права в різних державах. Також вагому увагу автор приділяє гармонізації українського спадкового права з міжнародними стандартами.

Метою статті є аналіз правового регулювання міжнародного спадкування в рамках такої організації як Рада Європи.

В межах сформульованої мети дослідження визначено наступні завдання дослідження:

Провести аналіз відповідних конвенцій та протоколів до них щодо норм спадкування в рамках Рада Європи.

Проаналізувати українське законодавство, зокрема, Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004.

Проаналізувати міжнародні договори, нормативно-правові акти ЄС та доктринальних положень про спадкування.

Виклад основного матеріалу. Однією з найважливіших гарантій права приватної власності є спадкування, яке в свою чергу пропонує високий рівень приватноправової культури і тим самим показує особливості правового порядку в сучасному світі.

Слід зазначити, у багатьох сучасних конституціях визнання права приватної власності є невід'ємною частиною визнання права на спадщину. Регулювання спадкування за нормами національного матеріального права дається багатьма історично сформованими правовими інститутами, які відрізняються від країни до країни рівнем деталізації регулювання, конкретним складом інститутів та деякими іншими параметрами.

Високий ступінь мобільності сучасних людей ставить перед національною правовою системою завдання вибору найбільш підходящого способу регулювання спадкування у випадках, коли реальна структура спадкових відносин ускладнюється зовнішнім елементом.

У той же час різноманітні фактори, такі як спадковий консерватизм, політичні мотиви, відмінності у змісті та складі інститутів спадкування, виступають сильним стримуючим фактором процесу уніфікації підходів до спадкового права з іноземним елементом.

Рада Європи є однією з найвпливовіших регіональних міжнародних політичних організацій. 5 травня 1949 року Бельгія, Данія, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Великобританія, Франція та Швеція підписали Статут Ради Європи, який проголошував мету побудови об'єднаної Європи на основі свободи та демократії, прав людини і верховенство права.

«За час свого існування Рада Європи розробила широку правову базу – понад 200 договорів, що регулюють різні аспекти світової політики. Унікальність Ради Європи полягає в існуванні механізмів контролю за виконанням положень конвенцій, центральним органом яких є Європейський суд з прав людини у Страсбурзі, який діє на допоміжній основі та забезпечує ефективне виконання положень конвенцій Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [1, с. 97].

Важливою особливістю Інституту захисту прав людини в Раді Європи є наявність дієвого механізму імплементації розроблених стандартів. Центральним елементом цього механізму, безсумнівно, є Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [2], на основі якої було створено Європейський суд з прав людини, та пов'язані з нею протоколи.

«Особливу цінність має право Суду розглядати індивідуальні скарги громадян на порушення їх прав і свобод у межах держави. Крім того, Конвенція та Протоколи до неї містять широкий спектр громадянських, політичних, економічних та соціальних прав і свобод, що є стимулом для держав-членів Ради Європи закріпити гарантії цих прав у національному законодавстві. Підписання та ратифікація Європейської конвенції є обов'язковою для вступу до Ради Європи» [3, с. 82].

Застосування європейських стандартів – це активна державна діяльність, спрямована на реформування законодавства з метою приведення його у відповідність до європейських стандартів, що містяться або в Конвенціях, або в Рекомендаціях Ради Європи, у спосіб, закріплений у механізмах імплементації законодавства.

Використання європейських стандартів є формою реалізації стандартів, закріплених у Конвенції та в документах Ради Європи, що потребує активної законодавчої та правоохоронної діяльності з боку компетентних державних органів.

Конституцією України [4] (п. 32 ст. 85) передбачено, що Верховна Рада України затверджує обов'язковість міжнародних договорів України. А відповідно до ст.9 Закону України «Про міжнародні договори України» [5] Конвенція Ради Європи має бути ратифікована.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод була підписана в Римі 4 листопада 1950 року і ратифікована з деякими застереженнями Верховною Радою України 17 липня 1997 року. У конвенції та протоколах до неї країни-члени Ради Європи погодилися гарантувати своїм громадянам громадянські та політичні права та свободи, але не передбачають права на спадщину [2].

Відповідно до Першого протоколу (підписаного 20 березня 1952 р.), ратифікованого Україною 17 липня 1997 р., кожна фізична або юридична особа має право на мирне користування своїм майном (ст. 1). Слід зазначити, що право власності є одним із основних прав, які охороняються сучасним демократичним правом. Гарантії реалізації цього права існують не лише в національному законодавстві окремих держав, а й на європейському рівні [6].

Враховуючи, що метою Ради Європи є гарантувати людську гідність, підтримувати основні цінності, такі як демократія, права людини (включаючи права власності) і верховенство права, а також будувати толерантне та культурне суспільство, було б доцільно додати вищезгадані норми Конвенції про права людини щодо спадкового права та складання заповітів.

У спадковому праві наявність реєстру заповітів дає змогу відстежувати заповіти та розпорядження у разі смерті спадкодавця та забезпечувати їх виконання. Фактично нерозкрита воля вважається неіснуючою. З огляду на переваги системи реєстрації заповітів і переконання, що така система полегшить пошук заповітів, складених за кордоном, набула чинності Конвенція «Про створення системи реєстрації заповітів» від 16 травня 1972 р., яка для України набрала чинності 31 грудня 2010 р. [7].

Слід зазначити, що Конвенція «Про створення системи реєстрації заповітів» передбачає створення реєстру в кожній Договірній державі, що

дозволяє заповідачеві реєструвати свій заповіт не тільки в державі свого проживання, а й в інших Договірних державах і уникати ситуацій, коли заповіт не відомий в іншій державі, наприклад, за місцем знаходження спадкового майна.

Конвенція містить основний принцип заповітного пошуку. Вона полягає в тому, що кожна держава-член веде свій власний національний реєстр заповітів, а міжнародний пошук здійснюється шляхом обміну запитами та відповідями між національними органами влади, не відкриваючи доступу до національних реєстрів.

Кожна Договірна Держава призначає орган, відповідальний за передачу інформації про записи в національному реєстрі заповітів іншим державам та за отримання запитів від органів, призначених в інших державах, після смерті спадкодавця. Зазвичай це агентство національного нотаріуса або Міністерства юстиції. Така національна система обміну інформацією на основі реєстрів сприяє регулюванню міжнародного спадкування за заповітом.

Конвенція «Про створення системи реєстрації заповітів» передбачає конфіденційність існування заповіту протягом життя спадкодавця.

Тому ані зміст заповіту, ані його існування не повинні бути розголошені до смерті заповідача. Забезпечення цієї конфіденційності закріплено в перших двох параграфах статті 8 конвенції, які передбачають:

- реєстрація є конфіденційною протягом життя заповідача;
- після смерті заповідача будь-яка особа може зробити це згідно зі статтею 7 за умови пред'явлення витягу зі свідоцтва про смерть або іншого прийнятного доказу смерті [7].

Майже всі реєстри європейських країн відповідають першому з цих принципів, навіть якщо держава, в якій знаходиться реєстр, не підписала та/або не ратифікувала конвенцію про запровадження системи реєстрації заповітів. Вісімнадцять реєстрів вимагають пред'явлення свідоцтва про смерть, щоб особа могла отримати інформацію з реєстру. Проте порядок реєстрації, який не вимагає видачі свідоцтва про смерть, передбачає, що такі реєстри не використовуються до смерті спадкодавця [7].

У цих випадках сама організація процесу спадкування зазвичай вимагає судового втручання, щоб переконатися, що заповідач дійсно помер до того, як можна буде ознайомитися з реєстром. В Австрії, наприклад, лише нотаріус як «уповноважений юстиції» має право подати заяву про внесення до реєстру. Свідоцтво про смерть у цьому контексті не вимагається, оскільки смерть заповідача встановлена судом.

Конвенцію «Про створення системи реєстрації заповітів» ратифікували 12 європейських держав. Першими в 1970-ті роки це зробили Франція, Бельгія, Нідерланди, Туреччина і Кіпр, в 1980-ті до них приєдналися Італія, Іспанія, Португалія та Люксембург, і вже в 2000-ті – пострадянські держави: Естонія, Литва, Україна. До держав, які підписали конвенцію без ратифікації, належать Німеччина, Данія і Великобританія.

Варто звернути увагу, що на відміну від країн загального права, в межах європейських країн романо-германського права спадкування є універсальним та здійснюється на підставі заповіту.

Різноманіття цілей використання трасту, а також його гнучкість в регулюванні спадкових питань, зумовили поширення даного інструменту по всьому світу. В результаті суди континентальної системи права зіткнулися з питаннями, що виникають в сфері визнання і регулювання трастів. Проблема, яка виникає у зв'язку з визнанням спадкових трастів в країнах континентальної правової системи, перш за все пов'язана з проблемою співвідношення права, що застосовується до трасту, і права, застосовного до відносин спадкування за законом і заповітом.

Єдиним універсальним міжнародним договором, який встановлює спільні колізійні норми у сфері спадкового права, є Конвенція «Про право, що застосовується до спадкування майна померлих», прийнята в Гаазі 1 серпня 1989 року [8]. З цієї Конвенції передбачає, що спадкування регулюється законодавством держави, в якій померлий мав місце проживання на момент його смерті, за умови, що він був громадянином цієї держави. Спадкування також регулюється законодавством держави, в якій померлий перебував на момент його смерті, за умови, що він проживав у цій державі щонайменше 5 років безпосередньо перед смертю. Однак у виняткових випадках, якщо на момент смерті він мав більш тісні зв'язки з державою, громадянином якої він був, застосовується законодавство цієї держави. У всіх інших випадках до спадкування застосовується право країни, громадянином якої був померлий на момент смерті, якщо на той момент він не мав більш тісних зв'язків з іншою країною. Слід зазначити, що ця Конвенція не набула чинності для держав, але є єдиним прикладом міжнародної уніфікації колізійних норм для встановлення універсального зв'язку зі спадкуванням з іноземним елементом.

Регіональна уніфікація колізійних норм у сфері спадкового права в ЄС також виглядає успішною. Так, Регламент Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу № 650 про юрисдикцію, застосовне право, визнання та виконання судових рішень, прийняття та виконання нотаріальних правочинів та створення Європейського свідоцтва про спадщину [9] (Рим IV Положення) про універсальний конфлікт інтересів було встановлено 4 липня 2012 року, яке визначає право, застосовне до всіх питань спадкування в цілому. Так і в ч. 1 ст. 21 Регламенту «Рим IV» передбачає, що, якщо в цьому Регламенті не передбачено інше, правом, що застосовується до всіх справ про спадкування в цілому, є право держави, в якій померлий перебував на момент смерті [9].

Таким чином, на основі аналізу законодавства іноземних держав та міжнародних договорів можна виділити два види конфлікту інтересів, які можуть застосовуватися, зокрема, до спадкування: «право держави громадянства» (*lex patriae*) і «закон держава проживання» (*lex domicilii*).

Висновки. Рада Європи є однією з найвпливовіших регіональних міжнародних політичних організацій. 5 травня 1949 року Бельгія, Данія, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Великобританія, Франція та Швеція підписали Статут Ради Європи, який проголошував мету побудови об'єднаної Європи на основі свободи та демократії, прав людини і верховенства права.

У спадковому праві наявність реєстру заповітів дає змогу відстежувати заповіти та розпорядження у разі смерті спадкодавця та забезпечувати їх виконання. Фактично нерозкрита воля вважається неіснуючою. З огляду на переваги системи реєстрації заповітів і переконання, що така система полегшить пошук заповітів, складених за кордоном, набула чинності Конвенція про створення системи реєстрації заповітів від 16 травня 1972 р., яка для України набрала чинності 31 грудня 2010 р.

На основі аналізу законодавства держави, міжнародних договорів, нормативно-правових актів ЄС та доктринальних положень про спадкування за законом зроблено такі висновки:

- основними колізійними зв'язками, які будуть застосовуватися до справ, пов'язаних з іноземним правонаступництвом, є: «закон країни громадянства» та «закон країни останнього місця проживання»;

- застосування суперечливих критеріїв «громадянство» та «останнє постійне місце проживання» до спадкоємства з іноземним елементом має як переваги, так і недоліки, однак ми вважаємо, що застосування колізійного права «закон останнього постійного місця проживання померлого» є більш прийнятним і відповідає правовій природі міжнародного спадкування;

- вважаємо за доцільне застосувати до спадкових правовідносин «закон держави останнього постійного проживання спадкодавця» замість референтної колізії «останнє місце проживання померлого», тобто останнє постійне місце проживання спадкодавця має характеризуватися такими ознаками, як: безперервне проживання фізичної особи (померлого) на території іноземної держави не менше п'яти років безпосередньо до смерті; особа (заповідач) має родинні та/або соціальні зв'язки з цією державою; наявність підстав для постійного проживання фізичної особи (спадкодавця) на території цієї держави (довідка про постійне проживання в іноземній державі);

- аналіз проблем у сфері врегулювання спадкових конфліктів та інтенсивне оновлення європейського законодавства свідчить про необхідність удосконалення українського законодавства у сфері врегулювання спадкових конфліктів та гармонізації законодавства України з міжнародними договорами та нормативними актами ЄС.

Важливою особливістю Інституту захисту прав людини в Раді Європи є наявність дієвого механізму імплементації розроблених стандартів. Центральним елементом цього механізму, безсумнівно, є Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, на основі якої було створено Європейський суд з прав людини, та пов'язані з нею протоколи.

Література

1. Михайлів М.О. Міжнародні договори України про правову допомогу в цивільних справах як джерело правового регулювання спадкування за заповітом в міжнародному приватному праві. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 10. С. 231.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 24.03.2025 року)

3. Кармаза О.О. Міжнародне спадкове право: наук.-практ. посіб. Київ: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2007. С. 200.
4. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.03.2022 року)
5. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 24.03.2025 року)
6. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 17.07.1997 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 24.03.2025 року)
7. Конвенція про запровадження системи реєстрації заповітів від 16.05.1972 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_678#Text (дата звернення: 24.03.2025 року)
8. Конвенція про право, що застосовується до спадкування майна померлих осіб, прийнята у Гаазі 1 серпня 1989 р. URL: <https://assets.hcch.net/docs/5af01fa4-c81f-4e99-b214-64421135069f.pdf> (дата звернення: 24.03.2025 року)
9. Регламент Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу про компетенцію, застосовуване право, визнання і виконання рішень, прийняття і виконання нотаріальних актів з питань спадкування, а також про створення європейського свідоцтва про спадкування від 4 липня 2012 р. № 650/2012. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:201:0107:0134:EN:PDF> (дата звернення: 24.03.2025 року).

Анотація

Ігошин М. М., Попкова О. О. Особливості уніфікації норм спадкування в рамках Ради Європи. – Стаття.

Розглянуто питання які пов'язані з проблематикою уніфікації норм щодо спадкування в такій організації як Рада Європи. Однією з головних цілей Ради Європи у сфері міжнародного приватного права є забезпечення ефективної взаємодії між юрисдикціями держав-членів, також включно з регулюванням спадкових відносин, що містять іноземний елемент.

Висвітлено Роль Ради Європи у формуванні єдиних стандартів у сфері захисту прав людини, зокрема права власності, крізь призму міжнародних договорів. Особливу увагу приділено Конвенції про створення системи реєстрації заповітів від 16 травня 1972р., яка встановила універсальний режим реєстрації заповітів та принцип обміну інформації між державами-учасницями.

Проаналізовані норми Гаазької конференції про право, застосоване до спадкування майна померлих від 1 серпня 1989 року, яка була спрямована на встановлення єдиних правил визначення застосованого права у сфері спадкових відносин, та документу що став значущим в Європейському Союзі, а саме Регламенту ЄС №650/2012 який впровадив Європейське свідоцтво про право на спадщину.

Видокремлено два основні підходи до визначення права, що застосовується у спадкових відносинах ускладнених іноземним елементом: застосування права держави громадянства (*lex patriae*) або закон місця проживання (*lex domicilii*) що свідчить про гармонізацію норм спадкового права в європейському просторі.

Проаналізовано проблеми у сфері врегулювання спадкових конфліктів та інтенсивне оновлення європейського законодавства, що свідчить про необхідність удосконалення українського законодавства у сфері врегулювання спадкових конфліктів та гармонізації законодавства України з міжнародними договорами та нормативними актами ЄС.

Ключові слова: уніфікація, спадкування, Рада Європи, міжнародне приватне право, спадкування в міжнародному приватному праві, норми спадкування.

Summary

Igoshin M. M., Popkova O. O. Features of the unification of inheritance rules within the framework of the Council of Europe. – Article.

Issues related to the problem of unification of inheritance rules in an organization such as the Council of Europe are considered. One of the main goals of the Council of Europe in the field of private international law is to ensure effective interaction between the jurisdictions of the member states, including the regulation of inheritance relations containing a foreign element.

The role of the Council of Europe in the formation of uniform standards in the field of human rights protection, in particular property rights, through the prism of international treaties is highlighted. Particular attention is paid to the Convention on the Establishment of a System of Registration of Wills of May 16, 1972, which established a universal regime for the registration of wills and the principle of information exchange between the participating states.

The norms of the Hague Conference on the Law Applicable to Succession of Deceased Property of August 1, 1989, which was aimed at establishing uniform rules for determining the applicable law in the field of inheritance relations, and the document that has become significant in the European Union, namely EU Regulation No. 650/2012, which introduced the European Certificate of Succession, are analyzed.

Two main approaches to determining the law applicable in inheritance relations complicated by a foreign element are identified: the application of the law of the state of citizenship (*lex patriae*) or the law of the place of residence (*lex domicilii*), which indicates the harmonization of inheritance law norms in the European space.

Problems in the field of resolving inheritance conflicts and intensive updating of European legislation are analyzed, which indicates the need to improve Ukrainian legislation in the field of resolving inheritance conflicts and harmonizing Ukrainian legislation with international treaties and EU regulations.

Key words: unification, inheritance, Council of Europe, private international law, inheritance in private international law, inheritance norms.

UDC 347.637

DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v36.2025.11>*L. A. Kondratjewa*

DAS SORGERECHT DES VATERS FÜR EIN KIND ALS VERSUCH, SICH WÄHREND DES KRIEGES DEM WEHRDIENST ZU ENTZIEHEN

Problemstellung. Eines der drängendsten Probleme in der Ukraine ist der Schutz der Kinderrechte, insbesondere in Kriegszeiten. Der Schutz der Rechte des Kindes wird durch eine Reihe von Maßnahmen gewährleistet, zu denen auch der Entzug der elterlichen Rechte von Eltern gehört, die sich ihrer Pflicht zum Unterhalt und zur Erziehung ihrer Kinder entziehen. Solch ein moralisch schwieriges Verfahren für Eltern und Kinder ist während des Krieges leider aufgrund der Möglichkeit der Umgehung des Militärdienstes zu einem häufigen Phänomen geworden.

Analyse aktueller Forschungen und Publikationen. Die theoretische Grundlage für die Abfassung des Artikels bildeten die Arbeiten namhafter Spezialisten auf dem Gebiet des Familien-, Zivil- und Zivilprozessrechts. Die Besonderheiten des Verfahrens zum Entzug der elterlichen Rechte, des Mechanismus der Vollstreckung von Gerichtsentscheidungen in diesen Fällen wurden wiederholt in den Werken von S.S. Bychkova, M.V. Logvinova, V.P. Myronenko, O.V. Rozgon, T.S. Naniwska, O.M. Kucherenko, K. Romanko K., M. Menzhul, I.V. Zhilinkova, Z.V. Romovska und anderen Spezialisten auf diesem Gebiet festgestellt. Im Allgemeinen sehen Wissenschaftler den Entzug der elterlichen Rechte eindeutig als eine Möglichkeit, die Rechte und Interessen des Kindes zu schützen. Die Bestimmung der Zugehörigkeit der Institution, ein Kind den Eltern wegzunehmen, bleibt umstritten, da die Meinungen der Wissenschaftler zu diesem Thema geteilt sind. Einige glauben, dass der Entzug der elterlichen Rechte ein Maß für die familiäre Verantwortung der Eltern für die unsachgemäße Erfüllung ihrer Pflichten ist. Andere vertreten den Standpunkt, dass der Entzug der elterlichen Rechte eine Maßnahme zum Schutz des Kindes ist. Umstritten ist auch die Frage nach der Rechtsnatur der Sanktion in Form des Wegnehmens eines Kindes von den Eltern. Eine Reihe von Wissenschaftlern neigen zu der Annahme, dass eine Sanktion in Form des Wegnehmens eines Kindes von den Eltern aufgrund des schuldhaften Verhaltens der Eltern möglich ist. Der Autor verteidigt die Position, dass diese Sanktion sowohl bei schuldhaftem als auch bei unschuldigem Verhalten der Eltern möglich ist. Gleichzeitig sollte eine solche Sanktion durch die reale Situation in der Familie gerechtfertigt sein und nicht durch die Möglichkeit, sie zu benutzen, um den Vater des Kindes während des Krieges von der Mobilmachung zu befreien.

Formulierung des Zwecks des Artikels. Mit dem vorgeschlagenen Artikel soll auf das Problem hingewiesen werden, das Verfahren des Entzugs der elterlichen Rechte, insbesondere der Mutter des Kindes, zu nutzen, um sich dem Wehrdienst des Vaters des Kindes zu entziehen.

Präsentation des Hauptmaterials. Der Entzug der elterlichen Rechte und dementsprechend das Herausziehen eines Kindes von einem Elternteil im Zusammenhang mit Artikel 162 des Strafgesetzbuches der Ukraine ist in erster Linie ein Mittel zum Schutz der Rechte und Interessen des Kindes, in dessen Zusammenhang das Gericht in jedem Fall das positive Ergebnis für das Schicksal des Kindes, das eintreten sollte, ermitteln und richtig bewerten sollte, jedoch unter Berücksichtigung des Rechts jedes Elternteils und seines gewissenhaften Verhaltens, um die Rechte des Kindes und jedes einzelnen von ihnen zu respektieren [1]. Der Europäische Gerichtshof für Menschenrechte stellt fest, dass die Beurteilung der allgemeinen Verhältnismäßigkeit jeder Maßnahme, die zum Bruch der familiären Bindungen führen kann, von den Gerichten verlangt, eine Reihe von Faktoren sorgfältig zu prüfen, die je nach den Umständen des jeweiligen Falles unterschiedlich sein können. Es muss jedoch bedacht werden, dass das Wohl des Kindes äußerst wichtig ist und eines besonderen Schutzes bedarf.

Der Entzug der elterlichen Rechte ist eine schwere Strafe für die Nichterfüllung der elterlichen Pflichten und eine dringende Notwendigkeit in Fällen, in denen das körperliche, moralische und seelische Wohlergehen des Kindes gefährdet oder bedroht ist. Dieses Verfahren bietet die Möglichkeit, die Rechte, Interessen und die umfassende und volle Entwicklung des Kindes zu schützen. Auf der anderen Seite weist die staatliche Verurteilung des Verhaltens der Eltern auf deren Fehler hin, bietet eine Anleitung zur Korrektur und die Möglichkeit, das Kind in die Familie zurückzugeben. Der Entzug der elterlichen Rechte ist auch präventiv, was es anderen Eltern ermöglicht, ihre Beziehung zu ihren Kindern zu überdenken und den Weg der Korrektur einzuschlagen, um eine vollwertige Familie zu erhalten [2]. Und ist es im Interesse des Kindes, zu versuchen, seiner Mutter nur die elterlichen Rechte zu entziehen, um dem Vater zu helfen, sich dem Wehrdienst zu entziehen, d.h. seiner Pflicht, das Vaterland zu verteidigen? Hier ist es notwendig, die Meinung von S.S. Bychkova zu berücksichtigen, die betont, dass der Entzug der elterlichen Rechte immer soziale, rechtliche und psychologische Folgen sowohl für das Kind als auch für seine Eltern, alle Familienmitglieder, Verwandten und andere der Familie nahestehende Personen nach sich zieht. Die Folgen des Entzugs der elterlichen Rechte für einen oder beide Elternteile können psychische Traumata sein, die Unmöglichkeit einer vollen, harmonischen persönlichen und sozialen Entwicklung [3].

Teil 4 des Artikels 23 des Gesetzes der Ukraine «Über die Mobilmachung, Ausbildung und Mobilmachung» vom 21. Oktober 1993 in der geänderten Fassung [4] enthält eine Bestimmung, nach der Männer und Frauen, die Kinder unter 18 Jahren alleine erziehen, während der Mobilmachung nicht als wehrpflichtige Personen zum Militärdienst verpflichtet sind. Gemäß Artikel 26 des Gesetzes der Ukraine «Über den Wehrdienst und den Wehrdienst» [5] ist einer der Gründe für die Entlassung aus dem Militärdienst sowohl für Mobilisierte als auch für Personen, die sich aufgrund eines Vertrags im Krieg befinden, die selbständige Erziehung eines Kindes (von Kindern) unter 18 Jahren. Die Bestätigung dieser Tatsache kann ein Beweis dafür sein, dass der Vater/die Mutter eines minderjährigen Kindes keinen ordnungsgemäßen

Unterhalt und keine angemessene Erziehung durchführt. Folgende Umstände können diese Tatsache belegen: 1. Es liegt eine gerichtliche Entscheidung vor, die über den Entzug der elterlichen Rechte des Vaters / der Mutter des Kindes in Kraft getreten ist; 2. der Mutter / dem Vater das Kind wegzunehmen, ohne dass die elterlichen Rechte durch eine gerichtliche Entscheidung entzogen werden; 3. Tod der Mutter / des Vaters; 4. Anerkennung des Vaters / der Mutter als vermisst oder für tot erklärt aufgrund einer Gerichtsentscheidung; 5. Für eine alleinerziehende Mutter – Eingabe von Informationen über den Vater gemäß Art. 135 UWC 6. Es gibt eine gerichtliche Entscheidung, um die Tatsache einer selbständigen Erziehung (Selbstausschluss der Mutter von der Kindererziehung) festzustellen. Eine solche Aufzählung der Umstände für die Befreiung vom Wehrdienst ist erschöpfend. Gleichzeitig ist zu beachten, dass die geltende Gesetzgebung keinen freiwilligen Verzicht auf die elterlichen Rechte in Bezug auf ein Kind durch die Mutter / den Vater vorsieht und daher nicht als Recht auf Entlassung aus dem Militärdienst angesehen werden kann. In jedem Fall sollten sich die Gerichte bei Entscheidungen über diese Kategorie von Fällen auf die Notwendigkeit konzentrieren, das Kind vor Gefahren zu schützen, und auf den Nachweis der Parteien, dass eine solche Gefahr tatsächlich besteht. Tatsachen, die eine Erziehung und Unterhaltungspflicht des Kindes bestätigen, müssen durch das schuldhaft Verhalten der Eltern bestätigt werden, d. h. die bewusste Vernachlässigung der elterlichen Pflichten durch die Eltern oder einen von ihnen muss vor Gericht nachgewiesen werden.

Wie aus der gerichtlichen Praxis hervorgeht (Beschluss des Obersten Gerichtshofs vom 13.06.2018 auf der Grundlage der Ergebnisse der Prüfung des Falles Nr. 822/2446/17), beweist die Auflösung der Ehe zwischen den Ehegatten und die Begründung des Wohnsitzes des Kindes beim Kläger, die die Verpflichtung des Vaters zum Unterhalt und zur Erziehung des Kindes vorsieht, nicht die Tatsache, dass die Mutter nicht an der Erziehung des Kindes teilgenommen hat. Diese Position des Gesetzes beweist, dass nur eine gerichtliche Entscheidung über den Entzug der elterlichen Rechte eines Elternteils eine Bestätigung der Tatsache ist, dass der andere Elternteil das Kind selbstständig erzogen hat.

Es ist auch zu beachten, dass die nationale Gesetzgebung den Begriff des «alleinerziehenden Vaters» nicht enthält, aber der Oberste Gerichtshof hält es für möglich, die Analogie des Begriffs «alleinerziehende Mutter» auf solche Elternteile anzuwenden, die in Absatz 9 des Beschlusses des Plenums des Obersten Gerichts vom 06.11.92, Nr. 9 «Über die Praxis der Prüfung von Arbeitsstreitigkeiten durch Gerichte» [6] erwähnt wurde. Es kann also davon ausgegangen werden, dass für die Erlangung des Status eines «alleinerziehenden Elternteils» zwei Voraussetzungen erforderlich sind: nicht in einer eingetragenen Ehe zu leben und ein Kind von einem Elternteil zu erziehen und zu unterhalten, d.h. ohne Beteiligung der Mutter am Leben des Kindes. Das heißt, wir sprechen über die Tatsache, dass der Vater des Kindes der einzige Vormund des Kindes ist. Es sei daran erinnert, dass solche Kategorien von Fällen nicht nur im Rahmen von Anspruchsverfahren entschieden werden. Um die Tatsache einer selbständigen Erziehung durch

den Vater des Kindes zu bestätigen, gibt es eine gerichtliche Entscheidung, mit der die rechtliche Tatsache der selbständigen Erziehung des Kindes durch den Vater des Kindes festgestellt wird.

Die Beteiligung der Vormundschafts- und Pflegschaftsbehörden ist bei der Entziehung der elterlichen Rechte und bei der Bestimmung des Wohnsitzes des Kindes zwingend vorgeschrieben, da andernfalls eine gerichtliche Entscheidung, die unter anderem auch die Frage des Wohnsitzes des Kindes regelt, jedoch ohne Beteiligung der Vormundschafts- und Pflegschaftsbehörden, nicht als gerichtliche Entscheidung über die Bestimmung des Wohnsitzes des Kindes angesehen werden kann.

Nach der Gerichtspraxis waren vor dem vollständigen Einmarsch Russlands in die Ukraine Gerichtsentscheidungen über den Wohnsitz eines Kindes bei einem Elternteil im Falle einer elterlichen Scheidung äußerst selten. Im Jahr 2019 gab es zum Beispiel nur 589 Entscheidungen in dieser Kategorie von Fällen, von denen 133 zugunsten der Eltern ausfielen. Seit dem Ausbruch des Krieges im Jahr 2022 ist die Zahl der Gerichtsentscheidungen über das Zusammenleben und den Unterhalt des Kindesvaters auf 859 gestiegen. Richtungsweisend war das Jahr 2023, als die Zahl dieser Entscheidungen 2708 erreichte. Zunächst wurde der Alarm – wenig überraschend – von Journalisten ausgelöst, die über den ICTV-Sender Fakty den Vorsitzenden des Ausschusses der ukrainischen Anwaltskammer, die Rechtsanwältin O. Sibirtseva, zu dem Schema befragten, mit dem sich Männer der Mobilisierung entziehen, indem sie den Frauen das Recht auf Elternschaft vorenthalten, was diese bestätigten [7]. Es gibt auch Prozesse, in denen Männer bei Gericht beantragen, dass ihnen das Recht eingeräumt wird, alleiniger Vormund eines gemeinsamen minderjährigen Kindes zu sein, wodurch der Mutter des Kindes die Möglichkeit genommen wird, das Kind zu erziehen; die Zahl der so genannten Scheinscheidungen hat zugenommen, nach denen Männer auf der Grundlage eines Gerichtsbeschlusses zu Alleinerziehenden werden. Wenn man die rechtliche Natur solcher Fälle untersucht, kann man leicht zu dem Schluss kommen, dass in der überwiegenden Mehrheit der Fälle die Ehegatten in geheimer Absprache handeln. Es gibt auch Fälle, in denen Männer versuchen, ihre Ex-Frauen wegen minderjähriger Kinder zu verklagen. Analysiert man solche Handlungen von Männern, kann man zu dem eindeutigen Schluss kommen, dass eine Klage, mit der einer Mutter die elterlichen Rechte entzogen werden sollen, dazu dient, minderjährige Kinder für mögliche Auslandsreisen zu nutzen, um sich dem Militärdienst zu entziehen. Der Oberste Gerichtshof hat diese Kategorie von Fällen rechtlich bewertet und die „Besonderheiten bei der Beilegung von Familienstreitigkeiten unter dem Kriebsrecht“ vom 20. Februar 2024 [9] veröffentlicht. In der Online-Veranstaltung referierte Richterin Olha Stupak über familiäre Streitigkeiten im Zusammenhang mit der Mobilmachung und der Befreiung von der Mobilmachung, wobei sie feststellte, dass sich die betreffenden Fallkategorien in Bezug auf den sachlichen Inhalt verändert haben. Als Beispiel nannte der Richter die Entscheidung der Zivilkassationskammer des Obersten Gerichtshofs vom 29. November 2023 in der Rechtssache Nr. 607/15704/22. So hatte der Vater in seiner Klageschrift angegeben, dass die Beklagte während des Krieges mit ihrem minderjährigen Sohn nach

Polen gezogen sei, wo sie inoffiziell gearbeitet und ihren minderjährigen Sohn zur Arbeit herangezogen habe. Im September 2022 ließen sich der Kläger und die Beklagte scheiden und schlossen eine notarielle Vereinbarung über die Bestimmung des Aufenthaltsortes des Kindes, den Unterhalt und die Erziehung durch den Vater. Der Oberste Gerichtshof stellte fest, dass die Gerichte der ersten und der zweiten Instanz zu Recht zu dem Schluss gekommen sind, dass es keinen Grund gibt, der Beklagten ein so extremes Maß an Einflussnahme wie den Entzug ihrer elterlichen Rechte aufzuerlegen. Die Klägerin konnte nicht nachweisen, dass die Beklagte ihre elterlichen Pflichten gegenüber ihrem minderjährigen Sohn, mit dem sie in Polen lebt, vorsätzlich verletzt hat. Gleichzeitig stellte der Oberste Gerichtshof fest, dass die Gerichte ihre Entscheidung nicht auf die Tatsache stützen können, dass die Beklagte den Anspruch anerkannt hat, ohne die tatsächlichen Umstände des Falles zu prüfen. Die Anerkennung eines Anspruchs muss nämlich durch rechtliche Gründe für seine Erfüllung gestützt werden.

Es ist nicht ungewöhnlich, dass Männer sich nicht nur in Gerichtsverfahren, sondern auch in getrennten Verfahren an das Gericht wenden, indem sie einen Antrag auf Anerkennung der Tatsache der unabhängigen Erziehung eines minderjährigen Kindes durch den Vater stellen. In dem Antrag machte der Vater geltend, dass die Feststellung einer solchen Tatsache erforderlich sei, damit er einen Aufschub der Mobilisierung erhalte. Der CCC des Obersten Gerichtshofs verwies die Rechtssache an die Große Kammer des Obersten Gerichtshofs, die mit ihrer Entscheidung vom 26. Oktober 2023 in der Rechtssache 201/5972/22 die Rechtssache zur Prüfung annahm [10]. Gleichzeitig wies das Richterkollegium der ZK des Obersten Gerichtshofs die Große Kammer des Obersten Gerichtshofs darauf hin, dass in diesem Fall ein Streit zwischen dem Antragsteller und der ZK über die Gründe für den Aufschub des Wehrdienstes während der Mobilisierung entstehen könnte. Und dieser Streit steht nicht im Zusammenhang mit dem Entstehen oder der Ausübung der Rechte und Pflichten des Klägers. Es liegt auf der Hand, dass dieser Streit den Bereich der öffentlich-rechtlichen Beziehungen betrifft und daher nicht in einem Zivilverfahren gelöst werden kann. Andererseits werden Fälle, in denen es um die Feststellung von Tatsachen von rechtlicher Bedeutung geht, in einem gesonderten Verfahren nach den Vorschriften der Zivilprozessordnung der Ukraine behandelt, die sich von Verwaltungsverfahren unterscheiden. Daher sollte der SCU über die Zuständigkeit für diese Kategorie von Fällen entscheiden.

Es ist eine Schande, festzustellen, dass, während unsere Soldaten an der Front alles Mögliche und oft auch Unmögliches tun, Männer im Hinterland Wege finden, sich ihrer Pflicht zu entziehen, indem sie ihre minderjährigen Kinder benutzen, und unsere Justiz, vertreten durch einen Richter, der gegen ein beträchtliches Honorar „gerechte und humane Entscheidungen“ trifft, hilft ihnen dabei. Das Bezirksgericht der Stadt Bilhorod-Dnistrovskyi in der Oblast Odesa zum Beispiel war besonders beliebt bei Männern, die eine Scheidung anstrebten und versuchten, den Aufenthalt ihrer Kinder bei ihnen über das Gericht zu legalisieren, während sie gleichzeitig die Mobilisierung vermeiden und ins Ausland reisen konnten. Allein im Jahr 2023 hat das Gericht in dieser

Kategorie von Fällen 853 Entscheidungen zugunsten des Vaters in Bezug auf den Aufenthaltsort des Kindes getroffen. Laut Statistik hat dieses Gericht mehr als 30% der Entscheidungen des gesamten ukrainischen Justizsystems in dieser Kategorie von Fällen getroffen. Diese Informationen stammen aus einer Untersuchung des unabhängigen Antikorruptionszentrums NGL media, Dad for Martial Law, das von einem Rechtsberater einer Militäreinheit, die an Kampfhandlungen in der Südukraine beteiligt ist, kontaktiert wurde, der darauf hinwies, dass eine beträchtliche Anzahl von Soldaten seiner Einheit ein Rücktrittsschreiben mit der Begründung eingereicht hatte, dass sie nach der Scheidung von ihrem Ehepartner das alleinige Sorgerecht für ihr minderjähriges Kind behalten hätten. Es bestand der Verdacht, dass solche Scheidungen fingiert waren, da alle Entscheidungen von demselben Gericht getroffen wurden. Die Fragen sind rhetorisch: Wessen Interessen wurden in diesen Fällen vom Gericht geschützt, und wie wahrscheinlich ist es, dass ein Vater einen Minderjährigen, der zum Beispiel zwei Jahre alt ist, mitnimmt, wenn er ins Ausland geht, ohne Hoffnung auf Rückkehr?

Der Oberste Gerichtshof hat in Anbetracht der bestehenden Probleme im Zusammenhang mit der Prüfung und Lösung dieser Kategorie von Fällen während des Kriegsrechts eine Reihe von Urteilen zu Familienstreitigkeiten im Zusammenhang mit der Mobilisierung und der Befreiung von der Mobilisierung erlassen, in denen er die Richter darauf aufmerksam gemacht hat, dass die Gerichtsentscheidungen nicht nur auf der Tatsache beruhen sollten, dass der Beklagte den Anspruch anerkannt hat, sondern auch auf den rechtlichen Gründen für die Erfüllung eines solchen Anspruchs.

Schlussfolgerungen. Bei der Entscheidung über die Entziehung der elterlichen Rechte der Mutter eines Kindes während des Kriegsrechts sollten sich die Gerichte von der Notwendigkeit, das Kind vor Gefahren zu schützen, und vom Nachweis der Parteien, dass eine solche Gefahr tatsächlich besteht, leiten lassen. Alle Tatsachen, die eine Vernachlässigung der Erziehung und des Unterhalts des Kindes bestätigen, müssen durch das schuldhafte Verhalten der Eltern bestätigt werden, d.h. das Gericht muss beweisen, dass die Eltern oder einer von ihnen seine elterlichen Pflichten vorsätzlich vernachlässigt hat.

Literatur

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
2. Кондрат'єва Л.А. Особливості судового розгляду цивільних справ про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав та позбавлення батьківських прав і примусове виконання рішень по даних справах. Цивільний та виконавчий процес: міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорій справ та виконання судових рішень. Монографія / за заг. ред. Фурси С.Я., Русецької О.О., Харитонові О.О. Київ: Алерта, 2024. С. 460–495.
3. Бичкова С. С. Виконання рішень у справах про позбавлення батьківських прав: психолого-правові проблеми. С. 200–204
4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543- X11 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
5. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-X11 URL: https://ips.ligazakon.net/document/T223200?ed=2022_04_14
6. Про практику розгляду судами трудових спорів: постанова пленуму Верховного Суду від 06.11.92 № 9 URL: <https://iplex360.com.ua/npa.php?doc=1077.904.0>.

7. Схема ухилення чоловіків від мобілізації через позбавлення жінок права на батьківство: що відомо <https://glavcom.ua/country/society/ukhilennja-ta-zvilnennja-vid-mobilizatsiji-vijsskom-pojasniv-riznitsju-983614.html>

8. Судові спори щодо дітей у практиці Верховного Суду у період воєнного стану : постанова Верховного Суду від 31 травня 2023 року у справі 635/5223/20 URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Sud_sporu_ditu_.pdf

9. Особливості вирішення сімейних спорів, які виникли в умовах воєнного стану: постанова Верховного Суду від 20 лютого 2024 року. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Sud_sporu_ditu_.pdf

10. Велика Палата Верховного Суду: Ухвала від 26 жовтня 2023 року у справі 201/5972/22 URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/113815927?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03

Анмерkung

Kondratjewa L. A. Das Sorgerecht des Vaters für Ein Kind als versuch, sich während des Krieges dem Wehrdienst zu entziehen. – Artikle.

Der Beitrag stellt normative Rechtsakte, die Praxis des Obersten Gerichts und die Positionen der Hauswissenschaftler zur Bedeutung der Prüfung und Lösung von Fällen des Entzugs der elterlichen Rechte im Hinblick auf ihre Verwendung als Grundlage für die Entlassung des Vaters aus dem Militärdienst während des Krieges vor. Nach Ansicht des Verfassers sollten gerichtliche Entscheidungen nicht nur auf die Tatsache der Anerkennung der Forderung durch den Beklagten gestützt werden, sondern auch auf die rechtlichen Gründe für die Befriedigung einer solchen Forderung, die auf unwiderlegbaren Beweisen für die Umgehung der Erfüllung der elterlichen Pflichten, insbesondere der Mutter des Kindes, beruhen. Die Beteiligung der Vormundschafts- und Vormundschaftsbehörden ist obligatorisch, wenn das Gericht Fälle des Entzugs der elterlichen Rechte prüft, um eine Entscheidung in dem Fall zu treffen, insbesondere wenn es sich um den Entzug der elterlichen Rechte der Mutter des Kindes während des Krieges handelt.

Bei der Lösung dieser Kategorie von Fällen sind die Schlussfolgerungen der Vormundschaft und der Vormundschaftsbehörde in Bezug auf die Beteiligung der Mutter an der Erziehung von Kindern sowie die Prüfung der Lebensbedingungen des Kindes und seine Meinung darüber, bei welchem Elternteil es leben möchte, von großer Bedeutung. Das Gericht kann mit der Schlussfolgerung der Vormundschaft und Vormundschaftsbefugnis nicht einverstanden sein, wenn sie unzureichend begründet ist oder dem Wohl des Kindes widerspricht. Die Beteiligung der Vormundschafts- und Vormundschaftsbehörden ist bei der Prüfung von Fällen des Entzugs der elterlichen Rechte durch das Gericht sowie bei der Bestimmung des Wohnsitzes des Kindes obligatorisch, da andernfalls die gerichtliche Entscheidung, die insbesondere auch die Frage des Wohnsitzes des Kindes geklärt hat, jedoch ohne Beteiligung der Vormundschafts- und Vormundschaftsbehörden, nicht als gerichtliche Entscheidung über die Bestimmung des Wohnsitzes des Kindes angesehen werden kann. Das Gericht sollte auch auf die Schlussfolgerungen der Vormundschafts- und Vormundschaftsbehörde in Bezug auf die Beteiligung der Mutter an der Erziehung von Kindern achten sowie die von den lokalen Selbstverwaltungsorganen durchgeführten Prüfungen der Lebensbedingungen des Kindes und die Meinung des Kindes, bei welchem Elternteil es leben möchte, berücksichtigen.

Schlagwörter: elterliche Pflichten, Entzug der elterlichen Rechte, Rechte und Interessen des Kindes, Vormundschaft und Vormundschaftsbehörden, Militärpflicht, Kriegsrecht, Entlassung aus dem Militärdienst.

Анотація

Кондрат'єва Л. А. Опіка батька над дитиною як спроба ухилитися від військової служби під час війни. – Стаття.

У статті представлені нормативно-правові акти, практика Верховного Суду, позиції вітчизняних науковців щодо важливості розгляду та вирішення справ про позбавлення батьківських прав з огляду їх використання як підстави звільнення, зокрема батька дитини, від військового обов'язку під час війни. На думку автора, в основі судових рішень повинно бути покладено не лише факт визнання позову відповідачем, але й законні підстави для

задоволення такого позову, які ґрунтуються на беззаперечних доказах ухилення, зокрема матері дитини, від виконання своїх батьківських обов'язків. Участь органів опіки та піклування є обов'язковою під час розгляду судом справ про позбавлення батьківських прав з метою гадання висновку у справі, особливо, якщо мова йде про позбавлення батьківських прав матері дитини під час війни.

Під час вирішення такої категорії справ важливе значення мають висновки органу опіки та піклування щодо участі матері у вихованні дітей а також акти обстеження умов проживання дитини та її думка, з ким із батьків вона бажає проживати. Суд може не погодитись з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим або суперечить інтересам дитини. Участь органів опіки та піклування є обов'язковою під час розгляду судом справ про позбавлення батьківських прав а також у справах про визначення місця проживання дитини, інакше рішення суду, яким, зокрема, також вирішено питання про місце проживання дитини, але без участі органів опіки та піклування, не може розцінюватись як рішення суду про визначення місця проживання дитини. Суду слід також приділяти увагу висновкам органу опіки та піклування щодо участі матері у вихованні дітей а також брати до уваги акти обстеження умов проживання дитини, що здійснюються органами місцевого самоврядування, та думку дитини, з ким із батьків вона бажає проживати.

Ключові слова: обов'язки батьків, позбавлення батьківських прав, права та інтереси дитини, органи опіки та піклування, військовий обов'язок, воєнний стан, звільнення з військової служби.

УДК 341.64:341.217

DOI <https://doi.org/10.32782/npuola.v36.2025.12>*Д. О. Кравцов*

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВИРІШЕННІ ПИТАНЬ КОМПЕНСАЦІЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВІЙНОЮ: АНАЛІЗ ДОСВІДУ ТА ОСНОВНІ ВИКЛИКИ

Постановка проблеми. Війна завжди призводить до значних збитків для всіх учасників конфлікту та мирного населення. Зруйновані інфраструктура, економіка, втрачені життя – ці наслідки можуть тривати десятиліттями після завершення бойових дій. Компенсація за шкоду, завдану війною, є необхідним кроком для відновлення справедливості та стабільності в постконфліктних суспільствах, сприяючи не лише відшкодуванню матеріальних збитків, але й моральному відновленню.

Міжнародні організації відіграють ключову роль у розробці механізмів компенсації, створюючи правову базу та координацію дій для відшкодування шкоди. Проте процес реалізації компенсацій стикається з численними викликами, зокрема через відсутність ефективного контролю, політичні маневри країн і складнощі у забезпеченні справедливих умов для постраждалих. Це створює додаткові перешкоди для ефективного відновлення після конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій на тему компенсації за шкоду, завдану війною, вказує на значну увагу до правових механізмів і ролі міжнародних організацій у відшкодуванні збитків. Серед авторів, що досліджують ці питання, можна виділити таких вчених, як Родрі К. Вільям, Пабло де Гріф, Р. Сінгх, К. Корреа, О. Нотон та інші. Вони акцентують увагу на проблемах визначення відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права, створенні ефективних механізмів компенсації і ролі міжнародних судів та гуманітарних організацій у забезпеченні справедливості для постраждалих від збройних конфліктів.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в аналізі міжнародних механізмів компенсації шкоди, завданої війною, з особливим акцентом на роль міжнародних організацій, таких як ООН, Міжнародний комітет Червоного Хреста та міжнародні суди, у вирішенні питань відшкодування збитків. Дослідження спрямоване на вивчення правових, організаційних та практичних аспектів компенсації постраждалим від збройних конфліктів, а також на визначення ефективності існуючих механізмів відшкодування та викликів, що стоять перед міжнародними організаціями.

Виклад основного матеріалу. Війна завжди призводить до величезних збитків, як для безпосередньо учасників конфлікту, так і для мирного населення. Тисячі життів втрачаються, інфраструктура руйнується, а економіки переживають значні потрясіння. Однак навіть після закінчення збройного конфлікту, наслідки війни тривають і можуть охоплювати десятиліття. Компенсація цих збитків стає важливим елементом процесу

відновлення, сприяючи не лише відшкодуванню матеріальних втрат, але й відновленню моральної справедливості. Це є необхідним кроком для забезпечення стабільності та відновлення соціального порядку в постконфліктних суспільствах.

Міжнародні організації відіграють ключову роль у вирішенні питань компенсації за шкоду, завдану війною, через встановлення правових норм, посередництво між державами, а також сприяння в розробці механізмів відшкодування збитків. Вони є платформами для переговорів, визначення умов компенсацій і забезпечення механізмів для їх реалізації. Більше того, міжнародні організації беруть участь у створенні та моніторингу правових інструментів, які допомагають визначити, хто несе відповідальність за збитки, та встановлюють порядок відшкодування для жертв війни. Це забезпечує прозорість і справедливість у процесах компенсації, сприяючи відновленню довіри та миру в постконфліктних регіонах [1].

Міжнародне гуманітарне право є основою правового регулювання ведення війни та захисту цивільного населення та інших осіб, які не беруть участі в конфлікті. Це право включає низку норм, які спрямовані на обмеження насильства, захист прав людини під час збройних дій і забезпечення мінімальних стандартів гуманності. Одним з ключових аспектів МГП є встановлення механізмів для відшкодування шкоди, завданої внаслідок війни, особливо коли мова йде про постраждалих цивільних осіб, руйнування інфраструктури або економічні збитки.

Міжнародне гуманітарне право передбачає, що відповідальність за компенсацію шкоди може покладатися на держави-учасниці конфлікту, а також на інші суб'єкти, залежно від обставин. У цьому контексті важливу роль відіграють міжнародні організації, які не лише створюють правові механізми для компенсації, але й працюють над їх реалізацією на практиці. Зокрема, вони сприяють визначенню обсягу компенсацій, допомагають з верифікацією фактів та забезпечують додаткові ресурси для відшкодування збитків, зокрема через спеціалізовані програми або фонди.

Такі організації виконують важливу функцію в координації дій на міжнародному рівні, забезпечуючи виконання зобов'язань, передбачених міжнародними угодами та нормами. Вони допомагають створити правову базу для реалізації відшкодування та забезпечують нагляд за дотриманням міжнародних стандартів, що дає можливість ефективно вирішувати питання компенсації за шкоду, завдану війною, та сприяє стабільності в постконфліктних регіонах [2].

Організація Об'єднаних Націй (ООН) є однією з основних міжнародних інституцій, що здійснює регулювання глобальних питань, зокрема, пов'язаних з компенсацією збитків, завданих війною. ООН створена для підтримки міжнародного миру і безпеки, а також для сприяння соціально-економічному розвитку, правам людини та гуманітарній допомозі. У контексті компенсації за шкоду, ООН відіграє важливу роль в забезпеченні правового регулювання і підтримці механізмів відшкодування постраждалим країнам і особам, які зазнали шкоди через збройні конфлікти.

Крім того, ООН активно координує гуманітарну допомогу та відновлення післявоєнної інфраструктури. Після закінчення конфлікту ООН сприяє

відновленню життя в постраждалих країнах через різноманітні програми допомоги, спрямовані на підтримку інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та економічного відновлення. Важливою частиною цієї роботи є розробка механізмів компенсації за шкоду, завдану цивільному населенню та державним структурам під час війни [3].

ООН також здійснює моніторинг виконання міжнародних угод, включаючи ті, що передбачають відшкодування збитків у разі війни. Це включає забезпечення того, щоб держави дотримувалися умов міжнародних договорів і надавали належну компенсацію тим, хто зазнав шкоди. Моніторинг допомагає виявляти порушення та сприяти втіленню необхідних заходів для забезпечення справедливості та відновлення прав постраждалих.

Особливе значення має роль ООН у постконфліктному відновленні, коли проводяться міжнародні конференції та переговори для створення механізмів компенсації для постраждалих країн або окремих осіб. ООН допомагає в організації таких заходів, забезпечуючи правову та фінансову підтримку для розробки ефективних механізмів відшкодування. Це включає створення фондів для компенсацій, визначення критеріїв для отримання допомоги, а також налагодження механізмів розподілу ресурсів між постраждалими сторонами [4]. Таким чином, ООН забезпечує ключову платформу для обговорення та вирішення питань компенсації в післявоєнний період, підтримуючи стабільність і справедливість на міжнародній арені.

Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) є однією з ключових гуманітарних організацій, яка має безпосередній вплив на вирішення питань компенсації шкоди, завданої війною. МКЧХ займається не лише наданням гуманітарної допомоги постраждалим від конфліктів, але й забезпечує захист осіб, які не беруть участі в бойових діях, таких як цивільне населення, поранені або військовополонені. Організація працює на основі принципів нейтральності, незалежності та гуманності, що дозволяє їй діяти в умовах міжнародних конфліктів, підтримуючи принципи міжнародного гуманітарного права.

Хоча МКЧХ не має повноважень здійснювати пряму компенсацію за шкоду, він відіграє важливу роль у формуванні та підтримці правових рамок для компенсацій. Організація сприяє забезпеченню прав людини в умовах війни та активне відстоює дотримання норм міжнародного гуманітарного права, яке включає положення щодо компенсації за збитки, завдані цивільним особам та їх майну. Це включає не лише надання допомоги постраждалим, а й сприяння створенню національних механізмів відшкодування, зокрема через співпрацю з урядами та іншими міжнародними організаціями [5].

Міжнародний комітет Червоного Хреста, завдяки своїй нейтральній та незалежній позиції, має можливість виступати посередником між воюючими сторонами. У цьому контексті МКЧХ активно працює над вирішенням спірних питань, пов'язаних з компенсацією за шкоду, завдану війною, та сприяє конструктивному діалогу щодо встановлення механізмів компенсацій. Організація також відіграє важливу роль у створенні та розвитку міжнародних стандартів для компенсації шкоди, допомагаючи забезпечи-

ти, щоб постраждали мали доступ до необхідних ресурсів для відновлення їхнього життя після конфлікту.

Додатково, МКЧХ виступає як інструмент для мобілізації міжнародної спільноти до підтримки постраждалих від війни. Завдяки своїм міжнародним контактам і репутації, організація може координувати збір коштів і допомоги для постраждалих, сприяючи таким чином відшкодуванню збитків на глобальному рівні. Через свою діяльність МКЧХ допомагає формувати більш ефективні стратегії для відшкодування збитків, що виникають у результаті збройних конфліктів, підвищуючи при цьому рівень міжнародної співпраці в цій галузі [6].

Міжнародні суди відіграють ключову роль у вирішенні питань компенсації за шкоду, завдану війною, через своє правове втручання та встановлення міжнародних стандартів у цій сфері. Одним із основних інструментів для розв'язання спорів між державами є Міжнародний суд ООН. Цей суд займається вирішенням юридичних суперечок, що виникають між державами, зокрема, щодо порушення міжнародного гуманітарного права. У випадку порушення норм, що регулюють збройні конфлікти, суд може ухвалити рішення, яке зобов'язує державу-правопорушника виплатити компенсацію постраждалим сторонам. Це може стосуватися як держав, так і окремих осіб або груп, які зазнали шкоди через незаконні військові дії.

Міжнародний суд ООН, керуючись принципами міжнародного права та нормами гуманітарного права, забезпечує справедливість і відновлення прав постраждалих. Він встановлює відповідальність за порушення міжнародних зобов'язань, даючи правову оцінку діям держав, що порушують міжнародні норми, зокрема в питаннях компенсації за завдану шкоду. Такі рішення мають важливе значення для визначення обсягу та форми компенсації, а також для створення прецедентів, що сприяють розвитку міжнародного правового порядку.

Крім того, міжнародні кримінальні суди, зокрема Міжнародний кримінальний суд (МКС), також займаються розглядом справ, пов'язаних з порушенням міжнародного гуманітарного права, що включає військові злочини, геноцид та інші серйозні порушення. Однак, окрім покарання злочинців, одним із важливих аспектів діяльності МКС є встановлення відповідальності за шкоду, завдану жертвам військових злочинів. Це може передбачати накази про компенсацію постраждалим особам або громадам, зокрема через створення спеціальних фондів, що забезпечують виплату компенсацій.

Важливо, що міжнародні суди мають здатність встановлювати конкретні механізми для відшкодування збитків та сприяти створенню справедливих умов для постраждалих осіб, зберігаючи принципи міжнародного права. Судові рішення стають основою для розвитку подальших правових норм у сфері компенсації за шкоду, завдану війною, що дозволяє не лише забезпечити відновлення справедливості, але й зміцнює міжнародну систему правосуддя [7].

Після закінчення конфлікту важливим кроком є розробка механізмів компенсації. Міжнародні організації сприяють створенню механізмів, які дозволяють потерпілим отримати відшкодування за завдану шкоду. Це

можуть бути як державні фонди, так і міжнародні компенсаційні механізми. Одним із прикладів є Фонд компенсації за збитки, створений ООН після війни в Іраку, який мав на меті відшкодування збитків мирним громадянам та державам.

Також існують спеціалізовані міжнародні установи, які займаються компенсацією за шкоду, завдану державами-агресорами, такими як Комісія з компенсації за шкоду, завдану під час війни в Перській затоці.

Попри значну роль міжнародних організацій у вирішенні питань компенсації за шкоду, завдану війною, існує низка викликів, з якими стикаються ці органи. Одним із найбільших викликів є відсутність ефективних механізмів контролю за виконанням рішень та забезпеченням відповідальності за невиконання компенсаційних зобов'язань. Багато країн вдаються до політичних маневрів, що ускладнює реалізацію механізмів компенсації.

Загалом, роль міжнародних організацій у вирішенні питань компенсації за шкоду, завдану війною, є незаперечною, і навіть з усіма існуючими труднощами ці організації працюють над забезпеченням справедливості та відновленням постраждалих від конфліктів країн та осіб. У майбутньому важливо продовжити роботу над удосконаленням міжнародних механізмів для забезпечення справедливого відшкодування збитків, що виникають у результаті збройних конфліктів [8].

Висновки. Війна завжди залишає глибокі та довготривалі наслідки для всіх учасників конфлікту та мирного населення. Компенсація за завдані збитки є необхідним кроком для відновлення соціальної справедливості та стабільності в постконфліктних регіонах. Міжнародні організації, зокрема ООН та Міжнародний комітет Червоного Хреста, відіграють важливу роль у розробці правових механізмів компенсації, а також у моніторингу їх реалізації, забезпечуючи відшкодування постраждалим країнам та особам, що зазнали шкоди. Вони не лише створюють правові рамки для компенсацій, але й активно сприяють розробці та втіленню механізмів, що дозволяють забезпечити справедливість для всіх потерпілих.

Незважаючи на численні виклики, з якими стикаються міжнародні організації в процесі відшкодування збитків, їх діяльність є незаперечно важливою для відновлення миру та довіри в постконфліктних регіонах. Однак для подальшого вдосконалення процесу компенсації необхідно розробити ефективніші механізми контролю за виконанням компенсаційних зобов'язань, що дозволить забезпечити справедливе та своєчасне відшкодування шкоди. Це, в свою чергу, зміцнить міжнародну правову систему і сприятиме стабільності на глобальному рівні.

Література

1. Carranza R., Correa C., Naughton O. Forms of Justice: A Guide to the Development of Reparation Forms and Registration Processes for Victims of Human Rights Violations. ICTJ, 2017. 21 p.

2. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель] ; за ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2017. 145 с.

3. Міжнародний механізм компенсації збитків та контрзаходи держав-членів в рамках прийнятої Резолюції ПАРЕ//LIGA ZAKON. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/227343_mzhnarodniy-mekhanizm-kompensats-zbitkv-ta-kontr-zakhodi-derzhav-chleniv-v-ramkakh-priynyato-rezolyuts-par

4. Белфастські рекомендації щодо репарацій у постконфліктних суспільствах // Queen's University Belfast. URL: <https://reparations.qub.ac.uk/assets/uploads/Reparations-Guidelines-UKR.pdf>

5. Customary International Humanitarian Law / International Committee of the Red Cross ; ed. by Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. Vol. 1 URL: <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf>

6. Henckaerts J.-M. Study on customary international humanitarian law: A contribution to the understanding and respect for the rule of law in armed conflict. International Review of the Red Cross. 2005. Vol. 87, No. 857. P. 175–212.

7. Рада Європи. Міжнародні суди та інші міжнародні інструменти компенсації, наділені повноваженнями розгляду заяв та ухвалення рішень щодо відшкодування шкоди, завданої збройною агресією URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_Mighnar_sudi_inchi_instr_kompensac.pdf

8. Задерейко С.Ю. Роль міжнародних організацій в період збройних конфліктів. Наукові записки. Серія : Право. 2024. № 16. С. 273–279

Анотація

Кравцов Д. О. Роль міжнародних організацій у вирішенні питань компенсації шкоди, завданої війною: аналіз досвіду та основні виклики. – Стаття.

Війна завжди спричиняє значні збитки для держав, громадян і міжнародної спільноти загалом. Руйнування інфраструктури, економічний занепад, численні людські жертви та моральні страждання є довготривалими наслідками збройних конфліктів. Важливою складовою постконфліктного врегулювання є ефективні механізми компенсації шкоди, що сприяють відновленню справедливості та зміцненню довіри в суспільстві.

Дослідження зосереджене на аналізі міжнародних механізмів компенсації шкоди, завданої війною, та ролі міжнародних організацій у цьому процесі. Зокрема, увага приділяється діяльності ООН, Міжнародного комітету Червоного Хреста, міжнародних судів та інших гуманітарних структур, які відіграють ключову роль у розробці правових норм, координації відшкодувань та сприянні їх реалізації. Особливу увагу приділено правовим аспектам відповідальності за воєнні збитки, а також викликам, що постають перед міжнародними організаціями у процесі відшкодування шкоди.

В статті розглянуто механізми, які використовуються міжнародними організаціями для встановлення відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права та забезпечення справедливого відшкодування жертвам конфліктів. Досліджено функції Міжнародного суду ООН та Міжнародного кримінального суду у розгляді справ, пов'язаних із воєнними злочинами та примусовими виплатами компенсацій. Також проаналізовано діяльність спеціальних міжнародних фондів і програм, спрямованих на надання фінансової допомоги постраждалим громадам та державам.

Аналіз показує, що існуючі механізми компенсації мають як переваги, так і недоліки. Серед основних проблем виокремлюються труднощі у виконанні рішень міжнародних судів, політичні маніпуляції державами, недостатня ефективність механізмів фінансування компенсаційних фондів, а також бюрократичні перепони в процесі надання компенсації. Разом з тим, міжнародні організації відіграють важливу роль у забезпеченні контролю за виконанням міжнародних норм, підтримці постраждалих і створенні умов для постконфліктного відновлення.

Результати дослідження підкреслюють необхідність удосконалення міжнародних механізмів компенсації шляхом зміцнення правових норм, підвищення ефективності інституційних структур та посилення координації між державами та міжнародними організаціями. Запропоновано шляхи покращення процедур визначення відповідальності за воєнні збитки та підвищення рівня захисту прав постраждалих осіб у постконфліктних суспільствах.

Ключові слова: міжнародні організації, міжнародне право, компенсація шкоди, воєнні конфлікти, відшкодування збитків, міжнародне гуманітарне право.

Summary

***Kravtsov D. O. The role of international organizations in addressing the issues of compensation for war damage: analysis of experience and key challenges.* – Article.**

War always causes significant losses for states, citizens and the international community as a whole. The destruction of infrastructure, economic decline, numerous human casualties and moral suffering are the long-term consequences of armed conflicts. An important component of post-conflict settlement is effective reparations mechanisms that help restore justice and build trust in society.

The study focuses on the analysis of international mechanisms for compensation for war-related damage and the role of international organizations in this process. In particular, attention is paid to the activities of the United Nations, the International Committee of the Red Cross, international courts and other humanitarian structures that play a key role in developing legal norms, coordinating reparations and facilitating their implementation. Particular attention is paid to the legal aspects of liability for war damage, as well as to the challenges faced by international organizations in the process of reparations.

The article examines the mechanisms used by international organizations to establish accountability for violations of international humanitarian law and ensure fair reparations to victims of conflicts. The functions of the International Court of Justice and the International Criminal Court in considering cases related to war crimes and compulsory reparations are studied. The author also analyzes the activities of special international funds and programs aimed at providing financial assistance to affected communities and states.

The analysis shows that existing compensation mechanisms have both advantages and disadvantages. The main problems include difficulties in enforcing international court rulings, political manipulation by states, ineffective mechanisms for financing compensation funds, and bureaucratic obstacles in the compensation process. At the same time, international organizations play an important role in monitoring the implementation of international norms, supporting victims, and creating conditions for post-conflict recovery.

The results of the study emphasize the need to improve international compensation mechanisms by strengthening legal norms, increasing the effectiveness of institutional structures and enhancing coordination between states and international organizations. The author suggests ways to improve the procedures for determining liability for war damage and to increase the level of protection of the rights of victims in post-conflict societies.

Key words: international organizations, international law, compensation for damage, military conflicts, reparations, international humanitarian law.

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v36.2025.13>*О. І. Кувіла*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Постановка проблеми. Минуле десятиліття стало справжнім викликом для правової системи України: анексія півострова Крим, окупація східних областей, пандемія COVID-19, а згодом і повномасштабне вторгнення рф на територію нашої держави вимагали постійної адаптації законодавства до нових вимог, створення дієвих механізмів захисту прав людини, забезпечення верховенства права навіть у найтяжчі для країни часи. Нерідко це потребувало від державних органів та посадових осіб прийняття непопулярних серед населення рішень, які, тим не менше, були спрямовані на збереження територіальної цілісності, незалежності України, стабільного функціонування усіх гілок влади. Так, запровадження воєнного стану на всій території держави неминуче призвело до законодавчих обмежень окремих прав та свобод громадян, що безпосередньо вплинуло на діяльність судової системи. Остання зіткнулася з численними ризиками, породженими руйнуванням інфраструктури, перебоями в роботі телекомунікаційних мереж та електронних систем, які забезпечували діяльність судів, жертвами серед працівників, окупацією окремих територій тощо. Не варто також забувати про вплив перелічених факторів на фізичних і юридичних осіб, для яких звернення до суду було останнім чи навіть єдиним способом відновити порушені права. Складно заперечити той факт, що серед них однією із найбільш вразливих категорій залишаються особи з інвалідністю. Численні бар'єри, які перешкоджали їх доступу до правосуддя у мирний час, доповнилися новими викликами, що вимагають злагодженої роботи нормотворчих та правозастосовних механізмів з метою гарантування рівності і недискримінації, сприяння їх соціальній інтеграції, зокрема, й у сфері правового захисту.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні проблемних питань доступу до правосуддя осіб з інвалідністю, які набули поширення після початку збройної агресії рф проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Станом на сьогодні юридична наука в галузі забезпечення і захисту прав осіб з інвалідністю характеризується поступовим розвитком і вдосконаленням наявних теоретичних засад. Аналізуючи доробок вітчизняних дослідників, які розробляли тему впливу збройних конфліктів та воєнного стану на здійснення судочинства в державі, можна виділити праці А. Герича, Я. Берназюка, П. Гуйвана, У. Коруц, А. Завидняка, О. Дроздова. Дослідження різних аспектів соціального захисту людей з інвалідністю здійснювали С. Вишновецька, О. Аніна, М. Іншин, О. Макарова, І. Таланчук, К. Міщенко, О. Ярошенко, В. Сушкевич та інші.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне співтовариство уже давно визнало право на справедливий суд одним із основних прав кожної людини. Воно знайшло своє закріплення у більшості універсальних та регіональних правових актів, учасниками яких є всі або значна частина цивілізованих держав світу. Серед них можна виділити статтю 8 Загальної декларації прав людини 1948 року, статтю 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року, статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Ключове значення для нас має також стаття 55 Основного Закону України, яка гарантує право кожного на звернення до суду. Відзначимо, що аналіз вказаної норми варто здійснювати через призму статті 64 Конституції, яка містить заборону обмежень відповідного права в умовах воєнного або надзвичайного стану [1]. Значення цього положення важко переоцінити, оскільки ні Міжнародний пакт 1966 р. (ст. 4), ні Європейська конвенція 1950 р. (ст. 15) не включають право на суд до переліку зобов'язань, відступ від яких неможливий під час війни чи надзвичайної ситуації [2;3].

Аналізуючи спеціальні норми в галузі захисту прав осіб з інвалідністю, акцентувати увагу слід на статті 13 Конвенції про права осіб з інвалідністю та статті 6 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». Вони встановлюють загальні зобов'язання держави щодо забезпечення безперешкодного та рівного доступу таких осіб до суду на всіх стадіях юридичного процесу у ролі прямих учасників чи третіх осіб [4; 5]. Разом з тим, результати проведених досліджень продемонстрували доволі низький рівень задоволеності здійсненням правосуддя в Україні серед осіб з інвалідністю. Прикметно, що особи з інвалідністю першої групи виявилися найбільш вразливими у даному контексті: серед них лише 19 % вважають використані способи правового захисту ефективними. На відміну від них, з числа опитаних осіб з інвалідністю другої та третьої груп 29 % визнали правосуддя результативним [6, с. 17]. Дані показники свідчать про численні складнощі, з якими стикаються люди з порушеннями здоров'я на всіх етапах судового процесу. Очевидно, їх кількість значно збільшилася із початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України. При цьому важливо звернути увагу на той факт, що переважна більшість бар'єрів у реалізації права на суд мають об'єктивний характер, та зумовлені чинниками, які не залежать від волі самої особи, представників законодавчої чи судової влади. Надалі спробуємо проаналізувати основні групи викликів доступу до правосуддя, які постали перед особами з інвалідністю в умовах російсько-української війни.

Розпочати варто із фізичних перешкод. Так, проблеми відсутності пандусів та окремо відведених паркувальних місць поблизу судових установ, облаштованих санітарних кімнат, звукових і тактильних орієнтирів тощо існували завжди [7, с. 283]. Проте, із 2014 року вони доповнилися знищенням та руйнуванням будівель судів, спричинених постійними обстрілами з боку ворога. Згідно із даними Державної судової адміністрації, станом на 23 січня 2025 року 150 приміщень 139-ти судових установ отримали пошкодження, включаючи повне знищення та розкрадання майна. З них – 16 приміщень повністю зруйновані, 134 зазнали різного ступеня пошко-

джень. Варто відзначити, що в цьому контексті найбільше постраждали Харківська, Донецька та Миколаївська області, у яких сумарна кількість пошкоджених будівель судів склала більше 46 % від загального числа по Україні (70 приміщень) [8, с. 1–2]. Доцільно також врахувати проблеми із функціонуванням громадського транспорту, руйнування доріг, які суттєво обмежили можливості безпосереднього доступу до судових установ.

Ще одним болючим питанням, яке прямо впливає на здійснення правосуддя в Україні з початку повномасштабного вторгнення рф, є окупація українських територій, на яких фактично перестають функціонувати державні, у тому числі й судові, установи. Так, згідно з даними DeepStateMap, станом на 10 березня 2025 року окупованими залишаються близько 112 тис. км², що становить більше 18,6% території нашої держави [9]. На сьогодні ці чинники стали визначальними в доступі осіб з інвалідністю до правосуддя: руйнування інфраструктури та окупація практично позбавили жителів частини областей можливості звернутися до суду за місцем свого проживання. Тож для забезпечення нормального функціонування судової системи і реалізації права громадян на доступ до суду Розпорядженням Верховного Суду № 1/0/9-22 від 6 березня 2022 року було змінено територіальну підсудність більш ніж 20 судів Київської, Донецької, Луганської та Херсонської областей, які найбільше постраждали протягом перших днів після повномасштабного вторгнення [10]. Варто відзначити, що вказане розпорядження було ухвалене на підставі положень частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка дозволяє зміну територіальної підсудності судів «під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами» [11]. Важливо, що відповідні правила починають діяти не тільки щодо нових заяв; передачі підлягають також ті справи, які вже перебували на розгляді. Загалом з моменту запровадження воєнного стану на всій території України і дотепер видано близько сімдесяти розпоряджень Верховного Суду та рішень Вищої ради правосуддя щодо даного питання. «Найновішим» є рішення ВРП від 21 січня 2025 року «Про зміну територіальної підсудності судових справ Мар'їнського районного суду Донецької області», пов'язане з інтенсифікацією бойових дій у Донецькій області [12]. Відповідні заходи стали важливим кроком для відновлення стабільної роботи судів та захисту прав осіб, які постраждали в результаті агресії рф. Разом з тим, це, на жаль, не розв'язало проблему доступності судів цілком. Незважаючи на те, що в 29-ти % домогосподарств, які складаються виключно із внутрішньо переміщених осіб, проживають особи з інвалідністю, значна кількість жителів окупованих районів та районів, у яких ведуться активні бойові дії, не змогла покинути відповідні території. Це було зумовлено як постійними обстрілами та руйнуванням інфраструктури, так і їх фізичною неспроможністю пересуватися самотійно без супроводу сторонніх осіб [13, с. 6].

Наступним фактором, що може стати суттєвою перешкодою у доступі осіб з інвалідністю до правосуддя, є економічна складова. Не секрет, що з початком активних бойових дій чимало громадян втратили роботу, були

вимушені припинити підприємницьку діяльність або ж розпочинати справу на новому місці із самого початку. Це, у свою чергу, призвело до значних матеріальних втрат серед населення. Згідно зі звітом Світового банку, станом на 2024 рік 29% українців перебували за межею бідності, що на 1,8 мільйона осіб більше за показник 2020 року. На жаль, це число з кожним роком війни нестримно зростає [14].

Аналізуючи дану проблему через призму прав осіб з інвалідністю, варто відзначити, що їх нормальна життєдіяльність суттєво залежить від соціальних виплат, встановлених державою. У зв'язку з цим постановою Кабінету Міністрів України № 214 «Про деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану» від 7 березня 2022 року було врегульовано питання призначення та продовження соціальних виплат і пільг на весь період дії воєнного стану, незалежно від настання строку перегляду [15]. Разом з тим, особи з інвалідністю зіткнулися з проблемами, спричиненими активними бойовими діями, окупацією, руйнуванням чи припиненням функціонування банківських установ. Перелічені чинники значно ускладнили, а подекуди взагалі унеможливили процедури отримання державної допомоги, призначеної по інвалідності. Очевидно, у такій ситуації неможливо гарантувати забезпечення базових потреб особи, таких як харчування та одяг, не говорячи про сплату судового збору та інших судових витрат. Досить тісно пов'язане з цим питання надання безоплатної правової допомоги особам з інвалідністю, яка обумовлена наявністю встановлених законодавством умов та вимог щодо заявника. Не потрібно оминати увагою також визначений ліміт звернень, після вичерпання яких особа не може звернутися за отриманням вторинної правничої допомоги протягом відповідного бюджетного періоду [16, с. 592]. Таким чином, питання матеріального забезпечення та фінансового становища осіб з інвалідністю безпосередньо впливає на реалізацію ними доступу до правосуддя, який значно ускладнився з початком повномасштабного вторгнення.

Аналізуючи проблеми, які постали перед людьми з інвалідністю, слід звернути увагу також на так званий «цифровий розрив». Кілька років пандемії, а згодом і запровадження воєнного стану зумовили швидку адаптацію судової системи до нових викликів. Так, учасники проваджень отримали можливість направляти процесуальні документи в електронному форматі через підсистему «Електронний суд» чи електронну пошту, накладаючи особистий електронний цифровий підпис, а також брати участь у судових засіданнях в режимі відеоконференцій [17, с. 229]. Тим не менше, це потребує наявності в осіб з інвалідністю певних технічних пристроїв, пристосованих до роботи в такому форматі. На жаль, це напряму пов'язано із фінансовим становищем особи, про що йшла мова вище. Окрім того, робота із цифровими мережами та телекомунікаційними системами часто вимагає спеціальних навичок і вмій, які особи із порушеннями здоров'я не завжди можуть самостійно опанувати.

Наостанок варто відзначити один із бар'єрів, що суттєво ускладнюють доступ до судів для осіб з інвалідністю, – втрата документів, які посвідчують особу, та проблема ідентифікації. Не секрет, що чимало людей,

рятуючи власні життя під час російських обстрілів, залишали позаду все. Інші втратили майно через влучання ворожих ракет чи дронів. Як результат, значна кількість внутрішньо переміщених осіб опинилися в нових місцях без жодного офіційного документа, зокрема паспорта громадянина України, посвідчення особи з інвалідністю тощо. Це зумовило необхідність ініціювання процедур їх відновлення, які можуть тривати доволі довго, що штучно відтягує звернення до суду та розгляд справи.

Висновки. У підсумку хотілося б відзначити, що збройна агресія росії стала справжнім викликом для судової системи України. Із 2014 року українські суди були змушені адаптуватися до нових умов та продовжувати боротьбу за права кожної особи, працюючи в умовах постійного ризику. Окрім цього, активні бойові дії та запровадження воєнного стану на всій території держави зумовили низку перешкод у доступі до правосуддя осіб з інвалідністю. У ході дослідження серед них було виявлено наступні групи: а) фізичні бар'єри, зумовлені окупацією окремих територій, руйнуванням або пошкодженням приміщень судових установ, інфраструктури населених пунктів, транспорту; б) економічні (фінансові) бар'єри, спричинені втратою доходу, складнощами у виплаті соціальної допомоги на тимчасово окупованих територіях і районі бойових дій; в) цифрові бар'єри, що унеможливляють дистанційну участь людей з інвалідністю в судовому процесі; г) проблеми ідентифікації, викликані втратою документів, необхідних для ініціювання чи продовження участі у судовому провадженні.

Література

1. Конституція України: Основний Закон України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.03.2025).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. № 995_043. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 10.03.2025).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). № 995_004. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n358 (дата звернення: 10.03.2025).
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю. № 995_g71. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 10.03.2025).
5. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України № 875-XII від 21 березня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#n48> (дата звернення: 10.03.2025).
6. A Resilient Picture: Experiences of Persons with Disabilities in Ukraine: report. UNDP. 2023. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/resilient-picture-experiences-persons-disabilities-ukraine> (дата звернення: 10.03.2025).
7. Кувіла О. І. Проблеми у сфері доступу осіб з інвалідністю до правосуддя та ймовірні шляхи їх вирішення. Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 282–284.
8. Аналітична довідка про пошкоджені та зруйновані приміщення судів внаслідок збройної агресії РФ та їх відновлення станом на 23 січня 2025 року. Державна судово адміністрація. 29 січня 2025. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/courts_buildings/1746316/ (дата звернення: 10.03.2025).

9. DeepStateMap: мапа війни в Україні. URL: <https://deepstatemap.live/?ref=dron.media#6/49.4383200/32.0526800> (дата звернення: 10.03.2025).

10. Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану: Розпорядження Верховного Суду № 1/0/9-22 від 06.03.2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Rozp_06_03_2022.pdf (дата звернення: 10.03.2025).

11. Про судоустрій і статус суддів: Закон України № 1402-VIII від 2 червня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 10.03.2025).

12. Про зміну територіальної підсудності судових справ Мар'їнського районного суду Донецької області: Рішення Вищої ради правосуддя № 96/0/15-25 від 21.01.2025. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/96_21_01_2025.pdf (дата звернення: 10.03.2025).

13. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. International Organisation for Migration. Квітень 2024 року. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%2520Displacement%2520Report_Round%252016_UA_June%25202024.pdf&ved=2ahUKEwiZk-ak7_-LAXLKRAlHZR5DMUQFnoECDAQAQ&usq=AOvVaw3A0FOcvDMTL62izcp_QVIN (дата звернення: 10.03.2025).

14. World Bank says 1.8 mln additional Ukrainians in poverty as Russia's war drags on. 30 May 2024. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/world-bank-says-18-mln-additional-ukrainians-poverty-russias-war-drags-2024-05-30/> (дата звернення: 10.03.2025).

15. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 214 від 7 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2025).

16. Кувіла О. І. Право осіб з інвалідністю на безоплатну правничу допомогу як елемент доступу до правосуддя. Аналітично-порівняльне правознавство. № 6. 2024. С. 589-593. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/download/317230/307763> (дата звернення: 10.03.2025).

17. Герич А. Й. Доступ до адміністративного правосуддя під час війни. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 5. С. 227-232. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/270573> (дата звернення: 10.03.2025).

Анотація

Кувіла О. І. Проблемні аспекти реалізації права осіб з інвалідністю на доступ до правосуддя в умовах війни. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню викликів у реалізації права на доступ до правосуддя, з якими стикаються особи з інвалідністю в умовах збройної агресії РФ проти України. З'ясовано, що адаптація до нових обставин вітчизняного законодавства та механізмів його практичного втілення є тривалим процесом, результативність якого залежить від багатьох факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру. Незважаючи на те, що триваюча російсько-українська війна та пандемія COVID-19 зумовили реформування окремих судових процедур та залучення новітніх технологій до усіх видів судового процесу, невіршеними залишаються чимало проблем, які унеможливають доступ до правосуддя найбільш вразливих категорій населення. З огляду на це, аналіз тих труднощів, які перешкоджають участі осіб з інвалідністю у всіх видах судових проваджень, мають вирішальне значення для розробки шляхів їх подолання та механізмів інтеграції останніх до суспільного життя.

У ході дослідження розглянуто кілька категорій перешкод. По-перше, проаналізовано фізичні бар'єри, що ускладнюють звернення до суду та участь у провадженні осіб з інвалідністю. В основному, вони спричинені значними пошкодженнями та руйнуванням судових установ у тих районах, де ведуться активні бойові дії. Досліджено статистичні дані, підготовлені Державною судовою адміністрацією, щодо стану приміщень і будівель, у яких здійснюється судочинство станом на 2025 рік. Ще одна причина – перебування окремих територій під окупацією ворога, у зв'язку з чим тимчасово припинено функціонування судів та інших державних органів. Наступна група – економічні виклики, зумовлені втратою заробітної плати чи іншого доходу. Окрім цього, фінансова складова також виявляється в ускладненні процесів одержання соціальних виплат і пільг у районах бойових дій та окупованих населених пунктах. До третьої категорії перешкод відносимо проблеми, пов'язані із доступом до мереж зв'язку, відсутністю в осіб з інвалідністю технічних пристроїв для дистанційної участі у процесі. І нарешті, остання група – ускладнення доступу до судів

через втрату або знищення документів, а також проблеми з ідентифікацією учасників провадження.

Ключові слова: право на суд, доступ до правосуддя осіб з інвалідністю, захист прав людини під час війни, доступ до правосуддя в умовах воєнного стану, права осіб з інвалідністю.

Summary

Kuvila O. I. Problematic aspects of realisation of the right of persons with disabilities to access to justice in times of war. – Article.

The article is devoted to the study of challenges in the realization of the right to access to justice faced by persons with disabilities in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The author shows that adaptation of domestic legislation and mechanisms for its practical implementation to the new circumstances is a long process, the effectiveness of which depends on many subjective and objective factors. Despite the fact that the ongoing Russian-Ukrainian war and the COVID-19 pandemic have led to the reform of certain court procedures and the introduction of the latest technologies in all types of court proceedings, many problems remain unresolved that make it impossible for the most vulnerable categories of the population to access justice. In this regard, an analysis of the difficulties that impede the participation of persons with disabilities in all types of court proceedings is crucial for developing ways to overcome them and mechanisms for integrating them into public life.

The study examines several categories of obstacles. First, the study analyzes physical barriers that make it difficult for persons with disabilities to go to court and participate in proceedings. They are mainly caused by significant damage and destruction of judicial institutions in the areas where active hostilities are taking place. The author analyzed the statistical data prepared by the State Judicial Administration on the condition of the premises and buildings where court proceedings are conducted as of 2025. Another reason is that certain territories are under enemy occupation, which temporarily suspended the functioning of courts and other state bodies. The next group is economic challenges caused by the loss of wages or other income. In addition, the financial component is also manifested in the complication of the processes of obtaining social payments and benefits in the areas of hostilities and occupied settlements. The third category of obstacles includes problems related to access to communication networks and the lack of technical devices for persons with disabilities to participate remotely in the process. Finally, the last group includes complications in access to courts due to the loss or destruction of documents, as well as problems with the identification of participants in the proceedings.

Key words: right to a fair trial, access to justice for persons with disabilities, protection of human rights in time of war, access to justice under martial law, rights of persons with disabilities.

УДК 341.231.14:343.2

DOI <https://doi.org/10.32782/npuola.v36.2025.14>*Я. В. Кушнір*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРЕНДИ ТЕРИТОРІЇ ІНОЗЕМНИМИ ДЕРЖАВАМИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Постановка проблеми. Оренда територій між державами є важливим механізмом для розвитку міжнародних відносин, забезпечення економічної співпраці та стратегічних інтересів. Однак цей процес супроводжується низкою правових викликів, зокрема питаннями суверенітету та політичного впливу, що можуть виникати через довгострокові орендні угоди. Питання зміни політичних умов, суперечностей у трактуванні умов договору, а також невизначеності щодо правового статусу орендованих територій ставлять під сумнів стабільність міжнародних відносин, що потребує належного правового врегулювання.

Додатково, оренда територій може мати значний екологічний вплив, особливо в умовах використання земель для військових чи промислових цілей. Це підвищує ризики забруднення довкілля, що, в свою чергу, вимагає включення чітких екологічних зобов'язань у договори між державами. Врахування екологічних, економічних та правових аспектів під час укладання та виконання угод про оренду є необхідним для забезпечення збалансованості інтересів усіх сторін та дотримання міжнародних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій на тему оренди територій між державами вказує на значний науковий інтерес до правових аспектів цього процесу. Серед авторів, які досліджують ці питання, можна виділити такі імена, як Шалланда В., Грімма Е. Мартенса Ф., Кліменка Б., Броунлі Я. та інші. Вони акцентують увагу на правових механізмах укладання орендних угод між державами, зокрема на принципах суверенітету, екологічних обмеженнях та вирішенні спорів, що виникають внаслідок довгострокового використання територій.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення правових аспектів оренди територій між державами як важливого механізму міжнародного співробітництва, а також визначення основних викликів, що виникають під час укладання та виконання орендних угод. Особлива увага буде приділена аналізу впливу таких угод на міжнародні відносини, враховуючи принципи суверенітету, екологічної безпеки та прав людини. Дослідження також спрямоване на розгляд існуючих механізмів регулювання оренди територій у міжнародному праві та виявлення слабких місць, що потребують вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Оренда територій між державами є механізмом, який дозволяє забезпечити довгострокове використання земельних ділянок або акваторій іноземними суб'єктами на основі взаємних домовленостей. Така практика має глибокі історичні корені та залишається актуальною в сучасному міжнародному праві, оскільки сприяє

політичному, економічному та військовому співробітництву між державами. Оренда території може бути зумовлена різними факторами, зокрема стратегічними потребами, економічними інтересами або історичними угодами. Водночас цей механізм породжує низку правових викликів, серед яких питання суверенітету, відповідності міжнародним зобов'язанням, імплементації угод і врегулювання можливих спорів. З огляду на це, дослідження правових аспектів оренди територій між державами є важливим для забезпечення стабільності міжнародних відносин та дотримання норм міжнародного права.

Згідно з принципами міжнародного права, держави мають право передавати частину своєї території в тимчасове користування іншій державі на договірних засадах. Така передача здійснюється з дотриманням норм суверенної рівності, добровільності та взаємної вигоди. Основним джерелом правового регулювання таких відносин є міжнародні договори, укладені відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року [1]. Ці договори визначають права та обов'язки сторін, порядок використання орендованої території, її правовий режим, а також механізми розв'язання можливих суперечностей, що можуть виникнути під час реалізації домовленостей.

Оренда території між державами може мати різноманітні цілі: від економічної співпраці та інфраструктурного розвитку до забезпечення військової присутності чи стратегічних інтересів. Важливим аспектом правового регулювання є врахування принципів територіальної цілісності та суверенітету. Оренда території не означає її передання у власність іншій державі, а передбачає лише надання прав на використання з певними обмеженнями. Такі угоди можуть містити положення щодо тривалості оренди, умов її продовження чи припинення, а також механізмів компенсації за користування землею чи водними ресурсами.

Додатково, міжнародні договори про оренду територій можуть регулювати питання екологічної відповідальності, захисту прав місцевого населення та економічного розвитку регіону. Наприклад, оренда портів, військових баз або транспортних шляхів може мати значний вплив на регіональну безпеку та екологічну ситуацію. Саме тому міжнародне право передбачає необхідність чіткого визначення зобов'язань сторін щодо охорони навколишнього середовища, збереження культурної спадщини та дотримання прав людини.

Орендні відносини між державами також можуть регулюватися міжнародними судовими органами, такими як Міжнародний суд ООН чи міжнародні арбітражні трибунали. У разі виникнення суперечностей щодо виконання умов договору, сторони можуть звернутися до механізмів мирного врегулювання спорів, передбачених Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими актами. Таким чином, міжнародно-правове регулювання оренди території відіграє важливу роль у підтриманні стабільності міжнародних відносин та забезпеченні балансу між державним суверенітетом і міжнародною співпрацею [2].

Оренда територій між державами має довгу історію та різні форми реалізації, від військових баз до економічних і політичних угод. У деяких

випадках такі угоди призводять до довготривалого використання території, викликаючи політичні дискусії, а в інших – завершуються поверненням територій після закінчення терміну оренди.

Одним із найвідоміших прикладів є Гуантанамо – військово-морська база США на Кубі. Угода 1903 року, укладена між США та Кубою, передбачала оренду території на невизначений термін в обмін на щорічну плату. Проте після революції 1959 року кубинський уряд відмовився визнавати цю угоду, наполягаючи на поверненні території. США, зі свого боку, продовжують утримувати базу, посилаючись на чинність початкового договору. Ця ситуація ілюструє проблему тривалих орендних угод, укладених в умовах, що суттєво змінилися з часом [3].

Ще одним визначним прикладом є оренда Великою Британією території Гонконгу, яка тривала 99 років відповідно до угоди 1898 року. Формальне повернення Гонконгу Китаю відбулося 1 липня 1997 року, що стало прикладом завершення орендної угоди згідно з початковими домовленостями. Примітним є той факт, що передача території супроводжувалася політичними гарантіями з боку КНР щодо збереження особливого статусу Гонконгу на принципі «одна країна – дві системи» [4].

Аналогічні орендні угоди існували і в інших частинах світу. Наприклад, Панамський канал перебував під контролем США з 1903 року, доки у 1977 році не було укладено договір Торріхоса-Картера, який передбачав поступове повернення каналу Панамі. Передача завершилася у 1999 році, що стало важливим прецедентом у міжнародному праві щодо повернення орендованих територій країні-суверену [5].

Також прикладами оренди територій є численні військові бази США в Європі та Азії, такі як база в Рамштайні (Німеччина) чи база Окінава (Японія). Такі угоди зазвичай передбачають довгострокову присутність військового контингенту в обмін на економічну підтримку або гарантії безпеки для приймаючої держави. Однак такі домовленості не завжди є безконфліктними, оскільки часто спричиняють політичні дебати та невдоволення місцевого населення [6].

Отже, практика оренди територій у міжнародному праві є гнучким інструментом взаємодії між державами, проте її застосування нерідко викликає питання щодо суверенітету, політичної доцільності та дотримання правових норм.

З розвитком міжнародних відносин оренда територій стикається з новими викликами, що відображають складність взаємодії між державами та зміну глобальних тенденцій. Серед основних проблем можна виділити питання суверенітету, геополітичних загроз, екологічних наслідків, економічної доцільності та дотримання прав людини.

По-перше, оренда територій часто стає предметом політичних суперечок як на міжнародному, так і на внутрішньополітичному рівні. Держави, що орендують або здають територію, можуть стикатися з тиском з боку опозиції чи громадськості, що вимагає перегляду умов договору або його припинення. Наприклад, деякі країни розглядають оренду військових баз як обмеження свого суверенітету, що призводить до протестів і дипломатичних суперечностей. Крім того, оренда територій може використовувати-

тися як інструмент політичного впливу. Потужні держави нерідко застосовують довгострокові орендні угоди для розширення військової присутності в стратегічно важливих регіонах, що може викликати напругу у відносинах з іншими країнами [7].

По-друге, екологічні питання набувають дедалі більшої ваги. Використання орендованих територій для військових чи промислових цілей може призводити до значної шкоди навколишньому середовищу. Наприклад, військові навчання або промислові розробки можуть спричиняти забруднення ґрунту, водних ресурсів і повітря, що стає причиною міжнародних суперечок та юридичних претензій. Зростає увага до необхідності включення екологічних зобов'язань у договори оренди, зокрема положень про відшкодування екологічної шкоди та обов'язкове проведення екологічних оцінок перед підписанням угод.

По-третє, економічний аспект оренди територій має як позитивні, так і негативні наслідки. Для приймаючих держав така оренда може стати джерелом значного доходу, що дозволяє фінансувати інфраструктурні проекти або соціальні програми. Водночас довгострокова оренда стратегічно важливих територій може створювати економічну залежність від іншої держави. Це особливо актуально для малих країн, які здають порти, військові бази або природні ресурси у користування великим державам чи корпораціям. Наприклад, оренда портів або транспортних шляхів може зміцнювати економіку країни, але водночас посилювати вплив держави-орендаря на внутрішню політику приймаючої країни.

По-четверте, оренда територій нерідко порушує питання прав людини. Зокрема, переселення місцевого населення, обмеження його доступу до природних ресурсів або встановлення спеціального правового режиму можуть викликати соціальні протести та правові конфлікти. Наприклад, у зонах, що передані в оренду під військові бази, часто існують обмеження на пересування громадян або створюються зони, закриті для місцевих мешканців, що порушує їхні права [7].

Таким чином, сучасні виклики оренди територій потребують комплексного підходу до регулювання, що включає не лише дотримання міжнародних правових норм, а й урахування політичних, екологічних, економічних та соціальних аспектів. У майбутньому вирішення цих питань вимагатиме більшої прозорості міжнародних угод, активнішої ролі міжнародних організацій та застосування механізмів контролю для захисту інтересів усіх зацікавлених сторін.

Висновки. Оренда територій між державами залишається важливим міжнародно-правовим інструментом, що дозволяє забезпечити взаємовигідне використання земель та ресурсів. Вона може сприяти економічному розвитку, регіональній стабільності та зміцненню міжнародного співробітництва. Водночас така практика породжує низку викликів, які потребують ретельного правового врегулювання та дотримання принципів міжнародного права.

Зокрема, питання суверенітету набуває особливої актуальності, оскільки довгострокові орендні угоди можуть викликати політичні суперечки як на національному, так і на міжнародному рівні. Укладення таких договорів

має відповідати принципу непорушності державних кордонів та територіальної цілісності.

Окрім того, важливим аспектом є екологічна безпека. Використання орендованих територій для промислових чи військових потреб може призводити до значних екологічних ризиків, що потребує включення чітких екологічних зобов'язань у міжнародні договори.

Також необхідно забезпечити дотримання правових норм під час укладання та виконання договорів оренди територій, що включає прозорість переговорного процесу, справедливі умови співпраці та ефективні механізми вирішення спорів. Врахування цих аспектів сприятиме збалансованому та взаємовигідному використанню територій між державами в умовах сучасних міжнародних викликів.

Література

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text
2. Strauss M. J. Leased territories and their influence on notions of sovereignty. 2010. С. 5–7.
3. Strauss M. J. Guantanamo Bay and the evolution of international leases and servitudes. NY City L. Rev. 2006. Vol. 10. pp. 479.
4. Ley D., Kobayashi A. Back to Hong Kong: return migration or transnational sojourn?. Global Networks. 2005. Vol. 5, No. 2. pp. 111–127.
5. The Panama Canal and the Torrijos-Carter Treaties URL: <https://history.state.gov/milestones/1977-1980/panama-canal>
6. Wilson G. G. Leased Territories. American Journal of International Law. 1940. Vol. 34, No. 4. pp. 703–704.
7. Дем'янюк Ю. А., Купрієнко Д. А., Діденко О. В. та ін. Територія і кордони у міжнародному праві: навч. посіб. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2014. 232 с.

Анотація

Кушнір Я. В. Правовий статус оренди територій іноземними державами: міжнародно-правові аспекти та сучасні виклики. – Стаття.

Оренда територій між державами є важливим механізмом міжнародного співробітництва, що дозволяє ефективно використовувати земельні ділянки або акваторії на основі домовленостей між державами. Історично ця практика має значний вплив на розвиток політичних, економічних і військових відносин. Оренда територій може бути ініційована різними факторами: від стратегічних і військових потреб до економічних інтересів і дипломатичних угод. Попри численні переваги для сторін, що укладають такі угоди, оренда територій породжує низку складних правових викликів, зокрема питання суверенітету, імплементації міжнародних зобов'язань, правового регулювання, а також механізмів врегулювання потенційних суперечок.

Згідно з міжнародним правом, основним джерелом регулювання оренди територій є двосторонні або багатосторонні міжнародні угоди, укладені відповідно до норм Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року. Міжнародні угоди визначають не лише умови використання територій, але й правовий режим, відповідальність сторін, механізми розв'язання спорів та екологічні зобов'язання, що необхідно виконувати під час реалізації оренди. Крім того, такі угоди включають положення, що стосуються прав місцевого населення, економічного розвитку регіону та екологічної безпеки. Врахування всіх цих аспектів є необхідним для забезпечення збалансованості та стабільності міжнародних відносин у рамках таких угод.

Міжнародні судові органи, зокрема Міжнародний суд ООН і міжнародні арбітражі, мають важливу роль у вирішенні суперечок між державами, що виникають у процесі оренди територій. Такі суперечності можуть бути пов'язані з порушенням умов договорів, порушенням прав людини, екологічними збитками або політичними суперечками щодо суверенітету., а й збереженню міжнародної стабільності в глобальному масштабі.

Таким чином, питання оренди територій між державами є важливим для міжнародного права, оскільки воно тісно пов'язане з суверенітетом держав, забезпеченням їх національних інтересів і підтримкою міжнародного миру та безпеки.

Ключові слова: оренда території, міжнародне право, міжнародні договори, суверенітет держави, територіальна цілісність.

Summary

Kushnir Ya. V. Legal status of the lease of territory by foreign states: international legal aspects and current challenges. – Article.

The lease of territory between states is an important mechanism of international cooperation that allows for the efficient use of land or water areas on the basis of agreements between states. Historically, this practice has had a significant impact on the development of political, economic and military relations. The leasing of territories can be initiated by various factors, from strategic and military needs to economic interests and diplomatic agreements. Despite the numerous advantages for the parties entering into such agreements, the lease of territories raises a number of complex legal challenges, including issues of sovereignty, implementation of international obligations, legal regulation, and mechanisms for resolving potential disputes.

According to international law, the main source of regulation of land leases is bilateral or multilateral international agreements concluded in accordance with the Vienna Convention on the Law of Treaties of 1969. International agreements define not only the conditions for the use of territories, but also the legal regime, liability of the parties, dispute resolution mechanisms, and environmental obligations to be fulfilled during the lease. In addition, such agreements include provisions related to the rights of the local population, economic development of the region, and environmental safety. Taking all these aspects into account is necessary to ensure balanced and stable international relations under such agreements.

International judicial bodies, in particular the International Court of Justice and international arbitration, play an important role in resolving disputes between states arising in the process of leasing territories. Such disputes may be related to violations of treaty terms, human rights violations, environmental damage, or political disputes over sovereignty, but also to the preservation of international stability on a global scale.

Thus, the issue of lease of territories between states is important for international law, as it is closely related to the sovereignty of states, ensuring their national interests and maintaining international peace and security.

Key words: lease of territory, international law, international treaties, state sovereignty, territorial integrity.

UDC 349.2

DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v36.2025.15>*I. V. Lagutina*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND OCCUPATION SAFETY AND HEALTH: NEW CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Formulation of the problem. Artificial intelligence (AI) is becoming an increasingly defining factor in the modern world. Its influence permeates various spheres of our lives, from business and medicine to education and entertainment. Thanks to the rapid development of technologies and algorithms, AI opens up new opportunities and transforms traditional approaches to solving problems in various industries.

Nevertheless, in 1955, John McCarthy was the first to create the term «Artificial Intelligence» [1]. Artificial intelligence is transforming our world, creating new opportunities and challenges.

This year's World Day for Safety and Health at Work 2025 focuses on «Revolutionizing health and safety: the role of AI and digitalization at work». This theme will examine various new technologies through an occupational safety and health lens, including: advanced robots; artificial intelligence (AI) and machine learning; exoskeletons; unmanned aerial vehicles (UAVs); internet of things (IoT); virtual and augmented reality. The campaign will also shed light on new work practices, such as automation of tasks, big data analysis, smart digital systems and workers management through AI. New technologies have also given rise to new types of work, such as digital platform work and remote work/hybrid work/telework, which will be further examined [2].

The **purpose** of this article is to study the impacts of AI on the labour market, paying special attention on directions of ensuring of occupational health and safety.

Analysis of recent research and publications. The existing literature mainly addresses the areas of application of AI that already been subjected to such scientists as: D. Acemoglu, J. Adams-Prassl, M. Brancati, S. Broecke, R. Brook, S. Brown, F. Calvino, T. DeStefano, E. Fernandez Macias, G. Graetz, A. Green, L. Herring, A. Hertel-Fernandez, J. Howard, A. Korinek, M. Lane, P. Restrepo, J. Stiglitz, P. Stone, M. Webb, M. Williams, and others.

Presentation of the main material of the study. One of the main impacts of AI on the labour market is the automation of routine tasks. Thanks to machine learning algorithms, many routine processes in manufacturing, logistics, and customer service can be automated. This can lead to changes in labour requirements and job losses in some sectors.

In hazardous work environments like construction, mining, and manufacturing, specialized wearable devices such as smart helmets equipped with sensors can detect harmful gases, monitor environmental conditions, and assess head injuries [3]. These wearables, integrated with AI, trigger

automatic alerts or emergency responses in case of accidents, ensuring timely assistance and preventing severe consequences [4].

Moreover, in a manufacturing facility, AI-powered cameras could monitor workers' adherence to safety protocols, such as wearing helmets or safety glasses. If a worker enters a dangerous area without the proper safety gear, the AI system can instantly alert the worker and the safety manager, preventing potential injuries. In the event of a fire in a factory, AI-powered systems could use data from smoke detectors, cameras, and other sensors to detect the source and scale of the fire. It could then communicate this information to fire crews, helping them plan their response more effectively and ensuring that the appropriate evacuation procedures are followed [5].

Also, AI comprises such subfields, such as robotics, computer vision, natural language processing, machine learning, and expert systems. AI mostly relies on machine learning, which uses algorithms to allow computers to learn from experience, providing «intelligent» outcomes without explicit programming [6].

Particularly, the incorporation of drones and unmanned aerial vehicles (UAVs) represents a stride toward executing a broad array of tasks without direct human intervention. An aerial drone photos shows farmers seeding corns at a field, shows drones working at a canola field, shows farmers picking oranges at a fruit garden [7].

Additionally, wearable devices and sensors in the workplace are pivotal in enhancing workers' well-being, safety, and overall productivity [8].

It should be mentioned that AI can play an important role in preventing workplace violence. Natural language processing (NLP) is a technique from computer science that helps to analyze large bodies of text. Using NLP, AI can scan emails and files for inappropriate language, alerting managers when such phrases are detected [9]. With voice recognition, AI can recognize spoken phrases in meetings, generating detailed reports to address instances of harassment.

Indeed in 2025, mental health is firmly at the forefront of workplace safety. Employers are increasingly recognizing that mental well-being is just as critical as physical safety, and new technologies are emerging to help identify, monitor, and address mental health risks. Mental health and wellness platforms, like apps for stress monitoring or digital counseling, combined with wearable technology for fatigue detection, offer a comprehensive solution for mental health support in the workplace [10].

However, AI also opens up new opportunities for job creation in new industries. The development of AI technologies creates demand for specialists in the fields of artificial intelligence, data analysis, programming, and engineering. In addition, the growing demand for innovative technology developers and data analysts creates new opportunities for career growth and development in these areas. Another important aspect of the impact of AI on the labour market is the need to learn new skills and adapt to change. The growth of AI requires employees to learn new technologies and skills, such as data analytics, machine learning, and robotics. In addition, it is important to develop soft skills such as communication, creativity, and problem-solving

thinking, which remain an integral part of the future of work in the context of rapid technological change.

Digital platform work is a relatively new form of work in which simple forms of AI algorithms match demand and supply of labour through a platform. Think of an app connecting someone ordering food with a delivery driver, or a website matching a person needing help fixing a leaking tap with someone offering their plumbing services. These connections are facilitated by AI-based algorithms, which are sets of instructions guiding computers' software to solve specific problems, such as pairing labour supply and need. For instance, in the food delivery situation, the algorithm allocates the job considering factors like location, but also others like the rating and previous reviews of the worker. This reliance on AI algorithms presents a significant risk: the lack of transparency. Workers and employers often have little insight into all the factors influencing algorithmic functioning and the outcomes they generate, which can lead to undetected biased decisions, dangerous situations for workers and ethical issues. While platform work also offers potential benefits for workers such as a high degree of flexibility and the opportunity to develop different skills and acquire work experience, this opacity poses challenges to platform workers' OSH. Their precarious employment status, coupled with job insecurity and unpredictable income, and factors such as high work intensity and long working hours further add to the bill [13].

AI health and safety training tools offer personalized and interactive learning, ensuring better retention and preparedness. Effective AI tools for health and safety training come equipped with features that streamline and enhance the entire training process:

- 1) Robust AI Tools: These tools can create dynamic and interactive course content that adapts in real-time to the learner's progress, ensuring a more tailored and effective training experience;
- 2) Personalized Learning: These platforms tailor training programs to meet individual learning needs, enhancing engagement and retention by providing content that adapts to each learner's progress and abilities. Their platform offers a comprehensive suite of virtual reality (VR) and 3D simulations designed to create immersive learning environments for various industries, including HVAC, electrical, plumbing, and facility maintenance;
- 3) Adaptive Learning Platforms: Leverage AI to adjust the difficulty and content based on the learner's progress, ensuring an effective learning curve;
- 4) Virtual Reality and Augmented Reality (VR/AI): Implement immersive technologies to provide realistic training scenarios, improving practical skills and knowledge retention;
- 5) Multi-Language Support and Translation for Global Training: By offering multi-language capabilities, you can facilitate training across diverse regions and ensure the accessibility and inclusivity of health training protocols;
- 6) Automation Capabilities: Automating operations streamlines processes and reduces administrative burdens, enabling organizations to focus on strategic initiatives and enhance overall efficiency;
- 7) Enhanced Decision-Making: Utilize AI to improve safety protocols by reducing errors and enhancing decision-making processes;
- 9) Comprehensive Integration: Combine automation, personalization, and data-driven insights to create a holistic approach to modern health and safety training programs;
- 10) Data Security and Privacy:

Prioritize safeguarding sensitive information by integrating advanced security measures, ensuring compliance with privacy regulations [14].

It should be emphasized that in May 2018, the European Commission set up an expert group to examine the impact of the digital transformation on the labour markets of the European Union. The final report on the results of the expert group's work was published on the website of the European Commission on 08.04.2019. The report provides recommendations to minimize risks, including: a) creating digital skills personal learning accounts for employees, which will allow reflecting the results of employees' acquisition of relevant skills throughout their career, the number of hours of training per year, the funds allocated for this, etc.; b) adapting employment relations to the new realities in order to prevent risks to occupational safety and health, such as mental health problems and stress, arising from digitalization and the increased volatility of the modern world of work (preventive programs to help employees through informed discourse and the provision of personalized, cost-effective, technology-based solutions); c) equalization of labour regulation in the context of standard and non-standard employment: a «new social contract» as a modernization of the social structure of labour markets through the provision of social protection against unemployment, illness and other life circumstances regardless of employment status, the creation of «underemployment insurance» and the redistribution of the value of digital rights, for example, when data is considered as capital, labour or intellectual property; d) activation of dialogue between social partners, especially in the field of labor based on online platforms [15].

The development of artificial intelligence in the coming years will increase its impact on the world of work. Thus, according to analysts from the leading consulting company McKinsey, the development of artificial intelligence today is one of the defining business opportunities for leaders, those entrepreneurs who can compete in the “data era” will win, those whose employees can effectively use artificial intelligence, ideally, the organization should be completely based on artificial intelligence and constantly develop in order to be a leader in the competitive struggle [16].

Thus, AI-based worker management (AIWM) is an umbrella term that refers to a worker management system that gathers data, often in real time, from the workspace, workers and the work they do, which are then fed into an AI-based system that makes automated or semi-automated decisions, or provides information for decision-makers (for example, HR managers, employers, workers), on worker management-related questions. Organisations implement AIWM systems to reach certain business objectives, such as increasing efficiency and productivity. AIWM involves a number of practices, including, but not limited to, enhancing worker monitoring/surveillance through, for example, performance monitoring, introducing AI-powered automatic scheduling systems to automatically allocate tasks to workers, or introducing people analytics systems in order to, for example, evaluate worker engagement or predict who is likely to leave the organisation. In addition, AIWM systems can also help with worker health, safety and overall wellbeing, if they are implemented in a safe, trustworthy, transparent and

ethical way. For instance, tools that can infer an individual's mood from their facial expressions, body language and speech patterns can make workers feel eerie and uncomfortable, forcing them to behave unnaturally and overenthusiastically. AIWM systems might also exacerbate some discriminatory biases in organisations. For example, if an AIWM system for worker recruitment is based on recruitment patterns that favour a particular race, gender or age, such a system might continue this pattern. In addition, granting autonomy to AIWM systems to make decisions might lead to issues with accountability as it is unclear who is to blame if such a system makes a mistake that leads to a negative OSH consequence [17].

Nowadays, algorithmic management is intensively used. Algorithmic management tools are widespread in the United States (with 90% of firms having adopted at least one tool to instruction, monitor or evaluate workers) and in the European countries covered in the survey (average adoption of 79%). In the United States, the high prevalence of algorithmic management is intensified further by the fact that firms tend to have adopted many tools and tools across different categories (e.g. instruction tools, monitoring tools, and evaluation tools). The intensity of algorithmic management use by French, German, Italian and Spanish firms is more moderate. The picture is different in Japan where, with a less digitalised business sector, algorithmic management appears to be less prevalent (adoption rate of 40%). Even when tools are adopted, adoption is less intense, with most Japanese firms using only one type of algorithmic management tool. The types of algorithmic management tools that firms use also vary across countries, and this is noteworthy because certain tools are more likely to bring about trustworthiness concerns. In the United States, firms commonly use tools of all types (adoption rate of 90% across instruction, monitoring and evaluation tools). However, in European countries, instruction tools (69%) and basic monitoring tools (33%) are more common than tools that could entail more risk. These include monitoring tools that may gather more sensitive data and evaluation tools that could involve more fundamental decisions (e.g. granting bonuses, training, promotion). In Japan, monitoring tools are more common (31%) than instruction and evaluation tools [18].

In sum, algorithmic management tools need to comply with existing legislation and standards, where applicable, such as existing labour law and standards on safety and health at work, as well as non-discrimination [19]. This includes compliance with regulation about transparency such as the EU Platform Work Directive, the GDPR, the EU AI Act, and where applicable national specific employee data protection legislation, like the Italian Transparency Decree. The enforcement of existing law and standards needs to be ensured, which means that for instance labour authorities need enough capacity to supervise and enforce compliance.

AI is improving the food industry by making various work processes faster, safer, and more efficient. From checking food quality with smart cameras to helping reduce waste and personalize nutrition, AI is improving the food production and delivery process. Vision AI systems can also help improve the efficiency of food businesses by providing immediate alerts and feedback when

something goes wrong. For example, the system can instantly notify staff if they are not following proper health and safety protocols.

The implementation of AI in the realm of workplace safety is accompanied by a set of challenges that require careful navigation. Among these, the advent of connected technology brings with it a heightened susceptibility to cyber vulnerabilities. As such, the necessity for robust cybersecurity measures becomes paramount. The long-term benefits of AI are undeniable, yet the initial financial outlay can be considerable. This is particularly true when considering the need for high-quality data to power AI algorithms, the procurement of which can be costly. Ethical concerns also emerge as a challenge when implementing AI. The potential for bias and discrimination in AI algorithms can lead to unfair practices, undermining the overall goal of improving workplace safety [20].

Consequently, the artificial intelligence market is rapidly expanding, and with it the need for skilled professionals. Specializing in AI requires deep knowledge in disciplines such as computer science, mathematics, statistics, and engineering. All of these factors highlight the importance of learning and adapting to change in a world where artificial intelligence is becoming an increasingly important part of the economy and society. The rapid development of AI technologies requires us to be constantly prepared to learn and adapt to be successful in the future.

Bibliography

1. Howard J. Algorithms and the future of work. *Am J Ind Meds*. 2022; 943–952. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36128686/>
2. World Day for Safety and Health at Work 2025. URL: <https://www.ilo.org/meetings-and-events/world-day-safety-and-health-work-2025>
3. Campero-Jurado I, Marquez-Sanchez S, Quintanar-Gomez J, Rodriguez S, Corchado JM. Smart Helmet 5.0 for Industrial Internet of Things Using Artificial Intelligence. *Sensors*. 2020. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33139608/>
4. Greenfield R, Busink E, Wong CP, et al. Truck drivers' perceptions on wearable devices and health promotion: a qualitative study. *BMC Public Health*. 2016. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27475984/>
5. How AI Can Help with Occupational Health and Safety. URL: <https://www.kshsafety.com/single-post/ai-health-safety>
6. Niehaus S, Hartwig M, Rosen PH, Wischniewski S. An Occupational Safety and Health Perspective on Human in Control and AI. *Front Artif Intell*. 2022. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9298546/>
7. Farmers across China busy working at fields ahead of Chunfen. 2025 . URL: https://en.gmw.cn/2025-03/20/content_37916135.htm
8. Moshawrab M, Adda M, Bouzouane A, Ibrahim H, Raad A. Smart Wearables for the Detection of Occupational Physical Fatigue: A Literature Review. *Sensors*. 2022. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36236570/>
9. Banda JM, Seneviratne M, Hernandez-Boussard T, Shah NH. Advances in Electronic Phenotyping: From Rule-Based Definitions to Machine Learning Models. 2018. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/3121827>
10. New Tech and Trends in Health and Safety in 2025. URL: <https://www.spacebands.com/blog-posts/new-trends-in-health-and-safety>
11. Brancati M. (2024), Digital technologies at work and psychosocial risks: evidence and implications for occupational safety and health. URL: <https://osha.europa.eu/en/publications/digital-technologies-work-and-psychosocial-risks-evidence-and-implications-occupational-safety-and-health>.

12. Gonzalez Vazquez, I. et al. (2024), "Digitalisation and workers wellbeing: The impact of digital technologies on work-related psychosocial risks", JRC Working Papers Series on Labour, Education and Technology. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC138992>.

13. EU-OSHA. Artificial intelligence and workplace safety and health: The future of work or a complex challenge? URL: <https://healthy-workplaces.osha.europa.eu>

14. Top 7 AI Tools for Health and Safety Training to Boost Workplace Safety (2025). URL: <https://www.disco.co/blog/ai-tools-for-health-and-safety-training>

15. Final report of the High-Level Expert Group on the Impact of the Digital Transformation on EU Labour Markets. 2020. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/policy-and-investment-recommendations-trustworthy-artificial-intelligence>.

16. Brown, Solly, Darshit Gandhi, Louise Herring, Ankur Puri. 2019. "The analytics academy: Bridging the gap between human and artificial intelligence". McKinsey Quarterly. 2020. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-analytics/our-insights/the-analytics-academy-bridging-the-gap-between-human-and-artificial-intelligence>

17. EU-OSHA. Artificial intelligence for worker management: an overview. URL: <https://osha.europa.eu/en/publications/artificial-intelligence-worker-management-overview>

18. Algorithmic management in the workplace. New evidence from an OECD employer survey 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/algorithmic-management-in-the-workplace_287c13c4-en.htm

19. Adams-Prassl, J. et al. (2023), "Regulating algorithmic management: A blueprint", European Labour Law Journal. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4373355

20. Grewal S. Artificial intelligence and workplace safety: A new era for the energy and utilities sector. 2024. URL: https://www.huronconsultinggroup.com/insights/ai-workplace-safety#The_transformative_role_of_AI_in_workplace_safety_FE11C5BD572D41AF8A13C462FAA2E93E

Summary

Lagutina I. V. Artificial intelligence and occupational safety and health: new challenges and opportunities. – Article.

This article discusses the impact of artificial intelligence on occupational health and safety. Understanding its potential and capabilities will allow us to open new horizons and reach new heights in various fields of activity. AI is affecting the labour market in all its aspects, changing the need for skills and types of work.

In turn, occupational health and safety (OHS) is defined as a multidisciplinary field concerned with safeguarding and promoting the well-being of individuals in the workplace. It encompasses a systematic approach to identifying, assessing, and mitigating risks and hazards that may arise from work-related activities. The primary goals of OHS are to prevent injuries, illnesses, and fatalities among workers and to create and maintain a work environment fostering the workers' physical, mental, and social health.

One important area of application of AI in special equipment is the development of autonomous vehicles (AV). AI allows for the automation of the control and navigation of these vehicles, ensuring their safety and efficiency in various working environments.

AI is used to analyze data from sensors and equipment on special equipment to anticipate and prevent technical problems. This reduces equipment downtime and maintenance costs, increasing overall production efficiency. AI allows developing new features and capabilities for special equipment, increasing its versatility and usefulness. AI can improve safety systems in special equipment by identifying potentially dangerous situations and preventing accidents.

New forms of AI-based monitoring of workers may also provide an opportunity to improve OSH surveillance, reduce exposure to various risk factors, including harassment and violence, and provide early warnings of stress, health problems and fatigue.

Real-time advice tailored to the individual can influence workers' behaviour and improve safety and health. AI-based monitoring could support evidence-based prevention, advanced workplace risk assessment and more efficient, risk-based, targeted OSH inspections. Information could be used by organisations to identify OSH issues, including psychosocial risks, and where OSH interventions are required at organisational level.

But ethical decisions and effective strategies and systems are needed for handling the large quantity of sensitive personal data that can be generated. Adequate legal provisions giving

national labour inspectorates access to anonymised data could, provide an opportunity for evidence-based prevention and policy-making. The need to collect data about workers should be balanced against the rights of workers to privacy and their safety and health. It is important to ensure transparency in collecting and using such data, and workers and their representatives should be empowered through the same access to information.

Key words: Artificial Intelligence, Occupational Health, Safety, Mental Health, Rights, Employer, Employee.

Анотація

Лагутіна І. В. Штучний інтелект і охорона праці: нові виклики та можливості. – Стаття.

У цій статті обговорюється вплив штучного інтелекту на здоров'я та безпеку праці. Розуміння його потенціалу та можливостей дозволить нам відкрити нові горизонти та досягти нових висот у різних сферах діяльності. ШІ впливає на ринок праці в усіх його аспектах, змінюючи потреби в навичках і види роботи.

У свою чергу, гігієна та безпека праці визначається як багатодисциплінарна сфера, пов'язана із захистом і сприянням добробуту людей на робочому місці. Він охоплює системний підхід до виявлення, оцінки та пом'якшення ризиків і небезпек, які можуть виникнути в результаті пов'язаної з роботою діяльності. Основними цілями гігієни праці є запобігання травмам, хворобам і смертельним випадкам серед працівників, а також створення та підтримка робочого середовища, яке сприяє фізичному, психічному та соціальному здоров'ю працівників.

Однією з важливих сфер застосування ШІ в спеціальному обладнанні є розробка автономних транспортних засобів. ШІ дозволяє автоматизувати керування та навігацію цими транспортними засобами, забезпечуючи їх безпеку та ефективність у різних робочих середовищах.

ШІ використовується для аналізу даних від датчиків і обладнання на спеціальному обладнанні, щоб передбачити та запобігти технічним проблемам. Це зменшує час простою обладнання та витрати на обслуговування, підвищуючи загальну ефективність виробництва. ШІ дозволяє розробляти нові функції та можливості спеціального обладнання, підвищуючи його універсальність і корисність. ШІ може покращити системи безпеки в спеціальному обладнанні, визначаючи потенційно небезпечні ситуації та запобігаючи нещасним випадкам.

Нові форми моніторингу працівників на основі штучного інтелекту можуть також надати можливість покращити нагляд за БГП, зменшити вплив різноманітних факторів ризику, зокрема переслідування та насильство, і забезпечити раннє попередження про стрес, проблеми зі здоров'ям і втому.

Поради в режимі реального часу, адаптовані до конкретної особи, можуть вплинути на поведінку працівників і покращити безпеку та здоров'я. Моніторинг на основі штучного інтелекту міг би підтримувати запобігання, засноване на фактичних даних, розширену оцінку ризиків на робочому місці та більш ефективні, засновані на ризиках, цілеспрямовані перевірки БГП. Інформація може бути використана організаціями для виявлення проблем з БГП, включно з психосоціальними ризиками, і там, де необхідні заходи з БГП на рівні організації.

Але для роботи з великою кількістю конфіденційних персональних даних, які можуть бути створені, потрібні етичні рішення та ефективні стратегії та системи. Адекватні законодавчі положення, що надають національним інспекціям праці доступ до анонімних даних, можуть надати можливість для запобігання та розробки політики на основі доказів. Необхідність збору даних про працівників має бути збалансована з правами працівників на недоторканність приватного життя та їхню безпеку та здоров'я. Важливо забезпечити прозорість у зборі та використанні таких даних, а працівники та їхні представники повинні мати однаковий доступ до інформації.

Ключові слова: штучний інтелект, охорона праці, безпека, психічне здоров'я, права, роботодавець, працівник.

УДК 347.6(341.9)

DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v36.2025.16>*О. І. Мисак, А. А. Мудрик*

ДО ПИТАННЯ ПРО СІМЕЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ УСКЛАДНЕНІ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Постановка проблеми. У вітчизняній та зарубіжних правових доктринах, шлюбно-сімейні правовідносини розглядаються у якості важливої гарантії розвитку суспільства, правової стабільності, соціальної легітимності, певних правових переваг для учасників правовідносин та платформою для забезпечення сімейної єдності. Однак, з 2022 року, з моменту широкомасштабної війни росії проти України та за роки великої війни, у рази збільшилась кількість українських громадян які перебувають у країнах Євросоюзу, тож збільшились випадки укладання, розірвання шлюбу між такими громадянами та шлюбно-сімейні відносини ускладнені іноземним елементом.

Дослідження вітчизняної нормативно-правової бази та правових систем зарубіжних держав європейської спільноти, вказує на існування великої кількості шлюбно-сімейних нормативно-правових актів, які викликають інтерес науковців, практиків та суспільства з точки зору правового застосування щодо громадян України, які перебувають під дією законодавства про тимчасовий захист [1;2], внаслідок примноження випадків виникнення та припинення таких правовідносин,.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплекс наукових та прикладних проблем, пов'язаних з особливостями шлюбно-сімейних правовідносин, зокрема, укладання, розірвання шлюбу між громадянами України що перебувають за кордоном та шлюбно-сімейних відносин з іноземним елементом, є предметом досліджень таких юристів-науковців як: А. Архіпова, О.Є. Бурлай, В.А. Ватрас, Г. Гаро, К.В. Данюк, А.С. Довгерт, Р.М. Достдар, О.О. Кожевникова, В.О Мережко, С.С. Мирза, І.А. Середницька О. Розгон, О.І. Чепис, О.О. Чумак та ін.

Метою статті є здійснення порівняльного аналізу нормативно-правового регулювання укладання, розірвання шлюбу, у контексті українського сімейного законодавства та шлюбно-сімейного законодавства країн Європи, обтяженого іноземним елементом, а також напрацювання пропозицій по вдосконаленню чинного законодавства у цій царині.

Виклад основного матеріалу. Військове вторгнення РФ на територію України спонукало українських громадян виїжджати за кордон, за статистичними даними Євростату у січні 2025 року статус тимчасового захисту в державах-членах Європейського співтовариства здобули 25 530 українських біженців Станом на цей час в Європі перебувають майже 4,3 млн осіб, які покинули Україну через війну, щодо гендерного розпо-

ділу осіб, які отримали тимчасовий захист, то 44,8% становлять жінки, 31,8% – діти, а 23,4% – чоловіки. Статистичні дані вказують на те що у грудні 2024 року, найбільше зростання серед біженців спостерігається на 8800 осіб в Німеччині, на 6360 осіб у Чехії, на 3050 осіб у Іспанії. Тож з березня 2022 року можна констатувати збільшення шлюбів які укладаються за участі українських громадян з громадянами іноземних держав [3], однак, необхідно зауважити що з початком великої війни збільшилась і кількість розлучень. У 2024 році кількість розлучень в Україні майже дорівнювала кількості укладених шлюбів. За даними Міністерства юстиції та судової влади, минулого року в Україні було зареєстровано 150,2 тисячі шлюбів, в той час як кількість розлучень становила 141,8 тисячі [4].

Сучасному етапу розвитку права, характерне збільшення випадків міжнародного приватно-правового регулювання, тих питань, які ще не так давно, традиційно та в більшій мірі вважались внутрішньодержавними. В той же час, прагнення України до євроінтеграції, уніфікування стандартів у сфері шлюбно-сімейних відносин відбувається на підставі обміну досвідом застосування правових норм, порівняння національних норм країн Євросоюзу, що стосуються укладання, розірвання шлюбу, необхідна подальша гармонізація українського законодавства шляхом запозичення норм що є оптимальними з точки зору євроінтеграційних процесів та механізмів їх реалізації.

Зважаючи на велику кількість громадян України що наразі перебувають за кордонами України та динамічний характер сімейних правовідносин у цьому контексті, очевидним стає актуальність досліджень українського законодавства та законодавства країн континентальної Європи, а також відносин з іноземним елементом. Безперечно, ці відносини можна розглядати з точки зору їх багатовекторності (укладання, розірвання шлюбу), також вони можуть виникати між українськими громадянами що перебувають за кордоном, українським громадянином та громадянином держави де перебуває громадянин України під захистом, це можуть бути відносини громадян України та громадян іноземної держави що не є громадянином країни, яка надає українському громадянину (громадянці) тимчасовий захист.

Українські громадяни що перебувають за кордоном можуть як зареєструвати шлюб так і розірвати його орієнтуючись на українське законодавство, зокрема Сімейний Кодекс України [5], Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» [6], Закон України «Про міжнародне приватне право» [7], та нормативно-правові акти інших країн [8; 9] які містять різні колізійні прив'язки, зокрема для визначення, яке законодавство застосовувати у випадках припинення, визнання та укладання шлюбу, також важливими для праворегулювання є й міжнародні договори, такі як, Загальна декларація прав людини [10], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [11] Конвенція ООН про згоду на одруження, шлюбний вік і реєстрацію шлюбу [12].

Згідно національних норм, шлюб у амбасадах України за кордоном реєструється та припиняється суто між особами, що мають паспорти України та офіційно проживають поза межами батьківщини з дотриманням вимог

щодо тривалого чи короткострокового перебування [6]. Для реєстрації шлюбу в у консульських органах України у країнах Євросоюзу необхідно заповнити заяву про реєстрацію шлюбу зауважимо що відбувається це у присутності консула. Надаються офіційні папери, які засвідчують завершення попередніх шлюбних відносин (документальне підтвердження розлучення, свідоцтво щодо смерті чоловіка або дружини, постанова українського суду чи висновок органу РАЦС стосовно нечинності укладеного раніше шлюбу) – в разі повторного шлюбу. Якщо документи видані Німеччиною, вони мають бути засвідчені штампом «апостиль», з перекладом на українську, також засвідченим штампом «апостиль»; паспорти громадянина України (для перетину державного кордону та використання всередині країни), документ про факт народження (якщо такий наявний); офіційний папір, що засвідчує зареєстровану адресу перебування особи (місцезнаходження в Україні та документ про актуальне місце проживання у країні тимчасового захисту).

Також, окрім дипломатичних представництв, консульських установ України, шлюб може бути укладений й органами влади приймаючої сторони. Зокрема, громадяни України можуть укласти цивільний шлюб на території Чехії в присутності посадової особи чеського органу, що відповідає за реєстрацію актів цивільного стану *Matričnířad* [9]. Важливим є те, що у Чеській Республіці, шлюби з іноземцями, а також між іноземцями можуть зареєструвати як у цивільний, так і у церковний формі. У випадку цивільного шлюбу церемонія відбувається у присутності посадової особи (мера, віце-мера чи їх заступника), а для церковного шлюбу, він укладається в присутності представника церкви або релігійної громади. Тут варто нагадати, про норму Сімейного кодексу України, згідно якої в нашій державі не визнається церковний шлюб [5]. Згідно чеського законодавства, громадяни України для реєстрації цивільного шлюбу надають посвідчення фізичної особи, посвідчення факту народження, офіційний документ про громадянський статус, юридичне підтвердження спроможності щодо оформлення сімейних відносин, яке в жодному разі не повинен бути виданий більше ніж 6 місяців до дати укладення шлюбу (цей документ отримується у консульській установі); засвідчення сімейного положення та адреси мешкання, у випадках коли така інформація відсутня в документі щодо юридичної спроможності до укладення шлюбу, а також якщо таке підтвердження видає країна громадянства, офіційне підтвердження втрати члена подружжя (для овдовілих осіб), юридичне рішення судової інстанції про анулювання шлюбу, не пізніше дня реєстрації шлюбу, доказ легального знаходження на території Чехії, виданий Департаментом у справах іноземних громадян Чеської Республіки, який має бути виданий не раніше ніж за 7 робочих днів до дати офіційного оформлення сімейних відносин [9]. Міжнародна домовленість між Україною та Чеською Республікою щодо правового сприяння в цивільних питаннях [13], передбачає що свідоцтво про шлюб, видане чеськими органами, визнається в Україні. Для того щоб свідоцтво було легітимним в Україні, потрібен завірений переклад на українську мову.

У Федеративній Республіці Німеччина, якщо один із майбутніх подружжя є особами права іншої держави або апатрида, такий шлюб може бути

zareestrovaniy u vidpovidnih nimeckikh organah (Standesamt) [8]. Крім того, німецькі органи влади можуть реєструвати шлюб між громадянами України. Для цього необхідно подання заяву на реєстрацію шлюбу (Anmeldung zur Eheschließung), реєстрація відбувається в Standesamt (орган реєстрації) за основним або другим місцем проживання одного з наречених. Для реєстрації громадянами України та у випадку якщо правовідносини обтяжені іноземним елементом необхідно надати певні документи, зокрема, документ, що засвідчує особу з фотографією, оригінал свідоцтва про народження, для овдовілих осіб: свідоцтво про смерть або завірена копія свідоцтва про смерть померлого. При цьому громадяни повинні мати Ehefähigkeitszeugnis (підтвердження спроможності одруження), цей документ можна отримати у консульській установі нашої держави.

Згідно існуючих правових актів України, особи чоловічої статі з українським громадянством статі, які знаходяться за кордоном, у віці від 18 до 60 років, повинні подати свій військово-обліковий документ у електронному вигляді разом з іншими документами для отримання консульської послуги [14]. Це може включати реєстрацію чи інші адміністративні процеси, де потрібне підтвердження військового обліку. Ця вимога була введена для спрощення процесу контролю за обліком громадян, а також задля досягнення належного виконання державних процедур щодо мобілізації, якщо вона буде оголошена [15]. Як виняток, військово-обліковий документ не потрібно подавати, якщо консульська дія здійснюється в інтересах дитини, один з батьків якої є іноземцем або особою без громадянства [15].

Наше внутрішньодержавне законодавство містить норми колізійного характеру, які регламентують сімейно-правові відносини з присутністю іноземного компоненту, закріплені у Законі України «Про міжнародне приватне право» [7], а також у Сімейному кодексі України [5], також значну вагу мають міжнародні правові угоди, передусім ті, що регулюють питання правової підтримки у справах цивільного, сімейного та кримінального характеру. Зазначені правові норми охоплюють колізійні прив'язки щодо: офіційного оформлення шлюбних відносин з іноземним елементом, їх легітимізації, правових результатів подружнього союзу, процедури припинення шлюбних відносин, легального визнання розлучень, особистих і майнових правовідносин подружньої пари, встановлення опікунства та піклувальних відносин, а також усиновлення.

Колізійні прив'язки за умов укладання, припинення та визнання шлюбу є важливою частиною міждержавних приватно-правових взаємин. Ці юридичні інструменти визначають, яке саме законодавство має застосовуватися в ситуаціях, коли один з учасників правовідносин пов'язаний з іншою країною. У випадку припинення шлюбу чи його визнання, колізійні прив'язки допомагають визначити, яка юрисдикція має повноваження вирішувати питання щодо юридичної дії шлюбу, особливо коли мова йде про іноземні елементи, такі як громадянство, місце проживання або місце укладання шлюбу. Колізійні норми сприяють вирішенню ситуацій, коли наявність кількох можливих варіантів застосування законодавства може ускладнити правовідносини.

Цивільне уложення Федеративної Республіки Німеччина, (*Bürgerliches Gesetzbuch, BGB*), основний законодавчий акт у Німеччині, який регулює цивільно-правові відносини, такі як власність, шлюб, зокрема, встановлює колізійні прив'язки для шлюбно-сімейних відносин з іноземним елементом, визначаючи порядок застосування законодавства залежно від громадянства, місця проживання або найбільш тісного зв'язку з певною державою [8]. Цим нормативним актом передбачено:

- якщо у подружжя є спільне громадянство буде застосовано закон цього громадянства;

- у випадку, якщо громадянства немає, то застосовується закон останнього спільного громадянства, яке зберіг один з подружжя;

- відсутнє громадянство у обох береться до уваги закон місця їхнього поточного спільного проживання;

- якщо ж особи не мають спільного місця проживання відносини будуть врегульовані законом останнього місця проживання, де наразі проживає один з подружжя;

- у разі, якщо жоден з вище зазначених цих критеріїв не підходить реалізується закон країни, з якою відносини мають найбільш тісний зв'язок [8; 16, с. 237].

Важливим питанням є також питання врегулювання досліджуваних відносин міжнародними нормами. Аналізуючи міждержавні договори України про правову допомогу, укладені з іншими країнами, варто звернути особливу увагу на положення стосовно визнання шлюбних союзів. Більшість таких документів передбачає імплементацію внутрішньодержавних правових норм тієї країни-учасниці договору, де було офіційно зареєстровано шлюбні відносини. Крім того, ці угоди чітко окреслюють компетенцію відповідних органів, уповноважених розглядати справи щодо визнання шлюбів із залученням іноземного елемента.

Важливо підкреслити подвійну природу міжнародного договору, який одночасно виступає джерелом як міжнародного права, так і національної правової системи України. Такий договір здатен не лише регламентувати сімейні правовідносини з іноземним елементом, але й визначати юридичний статус різних категорій учасників сімейних правовідносин, зокрема у випадках, коли обидва подружжя є громадянами України, але укладають шлюб у країні їхнього тимчасового перебування.

Дослідниця О. Р. Поєдинок, акцентує увагу на складнощах визначення місця міжнародних договорів у правовій системі України. Ця проблематика посилюється нормою, закріпленою у статті 9 Конституції України [17], яка встановлює, що складовою національного законодавства визнаються виключно ті міжнародні договори, щодо яких Верховна Рада України надала згоду на їхню обов'язковість. Водночас, Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року, покладає зобов'язання сумлінно виконувати кожен чинний договір, незважаючи на спосіб надання згоди на його укладення [18]. На переконання дослідниці, при виникненні колізій між нормою міжнародного договору, що набув чинності для України без ратифікації Верховною Радою, та нормою іншого законодавчого акта України, необхідно брати до уваги

юридичну силу того документа, яким було надано згоду на обов'язковість відповідного міжнародного договору для України [19]. Таким чином, норми такого міжнародного договору застосовуються відповідно до процедур, визначених для відповідного акта законодавства України, з урахуванням ієрархічного взаємозв'язку між законодавчим актом та підзаконними нормативно-правовими актами.

Висновки. Безсумнівно, одним із шляхів вирішення цієї проблеми є усунення колізій шляхом чіткого нормативного регулювання, вдосконалення процедур судового визнання та виконання рішень, а також розвиток міжнародної співпраці в сфері прав людини, гармонізація законодавства і подальше укладання міжнародних угод про правову допомогу у цивільних та сімейних справах, адже аналіз показав що з великою кількістю ключових держав Європейського співтовариства наша держава досі не має договорів про взаємну правову допомогу.

Одне з основних питань, що виникає, це визначення, яке законодавство застосовувати до умов, за яких шлюб може бути визнаний не укладеним або розірваним, якщо одна зі сторін має іноземне громадянство або ж країна проживання не співпадає з країною укладання шлюбу. В Україні ще не цілком сформувався єдиний підхід до ролі та специфіки функціонування міжнародних договорів у правовій системі країни. Водночас не всі питання сімейних правовідносин у розрізі шлюбно-сімейного законодавства України та країн Європейського Союзу, ускладнені іноземним елементом розкриті і проаналізовані. Ведеться пошук нових наукових підходів та форм ефективного вирішення. Рішення цих проблем можливе, зокрема, через гармонізацію законодавства, укладання міжнародних угод, вдосконалення процедур судового визнання та виконання рішень, а також через розвиток міжнародної співпраці в галузі прав людини.

Література

1. Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому. Детектива Ради 2001/55/ЄС URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU01293>
2. Gesetz über den Aufenthalt, die Erwerbstätigkeit und die Integration von Ausländern im Bundesgebiet. Zuletzt geändert durch Artikel 3 G. v. 25.10.2024 BGBl. 2024 I Nr. 332 Geltung ab 01.01.2005; FNA: 26-12 Ausländerrecht. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/aufenthg_2004/BJNR195010004.html
3. Статистичні дані Євростату щодо кількості українських біженців у країнах Європейського Союзу. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250310-2>.
4. Судова влада в Україні. Статистика одружень і розлучень 2020-2024. URL: <https://court.gov.ua/archive/1689992/>
5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
6. Про державну реєстрацію актів цивільного стану від 23 червня 2005 року № 2709-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>
7. Про міжнародне приватне право від 23 червня 2005 року № 2709-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
8. Bürgerliches Gesetzbuch, BGB. URL: <https://dejure.org/gesetze/BGB>
9. Občanský zákoník ČR № 89/2012 URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/20142>

10. Загальна декларація прав людини. Міжнародний документ прийнятий і проголошений резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Міжнародний документ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

12. Конвенція ООН про згоду на одруження, шлюбний вік і реєстрацію шлюбу. Міжнародний документ ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

13. Двостороння угода про взаємну правову підтримку між Україною та Чеською Республікою у цивільних справах. Договір ратифіковано Законом №2927-III від 10.01.2002 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203_018#Text

14. Про порядок впровадження тестового проекту стосовно актуалізації даних про осіб призовного віку, військовозобов'язаних громадян та резервістів, що перебувають поза межами держави тимчасово або постійно. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 травня 2024 року № 565. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/664/798/fbd/664798fbd939570232169.pdf>.

15. Про затвердження Порядку оформлення (створення) та видачі військово-облікового документа для призовників, військовозобов'язаних та резервістів і форми такого документа. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 травня 2024 року № 559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2024-%D0%BF#Text>.

16. Жушман В.П., Шуміло І.А. Міжнародне приватне право: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Харків: Право, 2011. 320 с.

17. Конституція України. Конституція прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

18. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. Конвенція. Міжнародний документ від 23 травня 1969 р. Набрання чинності для України міжнародного договору від 13.06.1986 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text

19. За матеріалами семінару «Міжнародні договори в правовій системі України: сімейно-правовий аспект. URL: <https://advokat.com.ua/uk/mizhnarodni-dogovori-v-pravovij-sistemi-ukrayini-simejno-pravovij-aspekt/>

Анотація

Мисак О. І., Мудрик А. А. До питання про сімейні правовідносини у контексті сімейного законодавства України та країн Європейського Союзу ускладнені іноземним елементом. – Стаття.

Сучасне суспільство стикається з новими викликами в контексті мультикультуралізму та різних правових систем. Дослідження дозволяє врахувати юридичні, культурні, релігійні та соціальні аспекти, що впливають на правові рішення щодо укладання та розірвання шлюбів, а також сприяє розвитку правової культури та підтримці правових норм в умовах глобалізації.

У статті аналізуються особливості шлюбно-сімейних правовідносин між громадянами України що перебувають за кордоном, та правовідносинами обтяженими іноземним елементом, у зв'язку збільшення кількості українців що перебувають під тимчасовим захистом країн Європейського союзу, що вказує на актуальність обраної тематики. Актуальність проблематики зумовлена необхідністю розробки ефективних механізмів правового регулювання, що враховують міжнародні реалії, складність колізій норм та забезпечення прав громадян – переміщених осіб у разі їх перебування під тимчасовим захистом. Розглянуто й узагальнено підходи до правового регулювання шлюбно-сімейних відносин у контексті укладання та розірвання шлюбу за українським національним законодавством, законодавством країн Європи та міжнародних договорів у цій сфері.

Військове вторгнення російської федерації на територію України призвело до значної кількості українців, що наразі перебувають у країнах Європейського Союзу, це суттєво змінило демографічну картину та ситуацію в сфері сімейних правовідносин. Збільшення числа громадян України за кордоном спричинило появу нових правових проблем, пов'язаних із шлюбами та розлученнями, що ускладнюються колізіями законодавства. Тож, труднощі

щодо застосування національних норм права, що може призвести до юридичних колізій, складнощів у визначенні юрисдикції та застосуванні права, а також до ускладнення процедур визнання шлюбів і розлучень, укладених у різних юрисдикціях.

Це особливо важливо в контексті Європейської інтеграції, адже спостерігається певна гармонізація норм міжнародного приватного права, зокрема через норми та регламенти європейського співтовариства. Для ефективного вирішення правових проблем, зокрема, в умовах коли велика кількість українських громадян перебувають закордоном, необхідно гармонізувати національне законодавство з міжнародними стандартами. У цьому контексті особливо важливо вдосконалити практику укладання міжнародних угод про правову допомогу, що дозволить зняти юридичні бар'єри та забезпечити правову визначеність з досліджуваної тематики.

Ключові слова: сімейне законодавство, шлюбно-сімейні правовідносини, громадяни України, іноземці, апатриди, іноземний елемент укладання шлюбу, розірвання шлюбу, законодавство країн Європейського союзу, міжнародний договір, юрисдикція.

Summary

Mysak O. I., Mudryk A. A. On the issue of family legal relations in the context of family legislation of Ukraine and the countries of the European Union Complicated by a foreign element. – Article.

Modern society faces new challenges in the context of multiculturalism and different legal systems. The study allows us to take into account legal, cultural, religious and social aspects that influence legal decisions regarding marriage and divorce, and also contributes to the development of legal culture and the maintenance of legal norms in the context of globalization.

The article analyzes the features of marital and family legal relations burdened by a foreign element in the context of the increase in the number of Ukrainians under temporary protection of the countries of the European Union, indicating the relevance of the chosen topic. The relevance of the issue is due to the need to develop effective mechanisms of legal regulation that take into account international realities, the complexity of conflicts of norms, and ensuring the rights of citizens – displaced persons in the event of their stay under temporary protection. The approaches to the legal regulation of marital and family relations in the context of marriage and divorce under Ukrainian national legislation, the legislation of European countries, and international treaties in this area are considered and summarized.

The military invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine has resulted in a significant number of Ukrainians currently residing in the countries of the European Union, which has significantly changed the demographic picture and the situation in the field of family relations. The increase in the number of Ukrainian citizens abroad has led to the emergence of new legal problems related to marriages and divorces, which are complicated by conflicts of law. Therefore, difficulties in applying national legal norms, which can lead to legal conflicts, difficulties in determining jurisdiction and applying law, as well as to the complication of procedures for recognizing marriages and divorces concluded in different jurisdictions.

This is especially important in the context of European integration, as there is a certain harmonization of the norms of private international law, in particular through the norms and regulations of the European Community. To effectively resolve legal problems, in particular, in conditions where a large number of Ukrainian citizens are abroad, it is necessary to harmonize national legislation with international standards. In this context, it is particularly important to improve the practice of concluding international agreements on legal assistance, which will allow removing legal barriers and ensuring legal certainty on the subject under study.

Key words: family law, marital and family legal relations, citizens of Ukraine, foreigners, stateless persons, foreign element of marriage, dissolution of marriage, legislation of the European Union countries, international treaty, jurisdiction.

UDC 342.32

DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v36.2025.17>*N. V. Mishyna*

MUNICIPAL ENVIRONMENTAL GOVERNANCE AND HUMAN RIGHTS: LOCAL AUTHORITIES AS KEY ACTORS IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT¹

Problem statement and its connection with important scientific or practical tasks. Environmental governance at the local level has become a critical issue in the context of global sustainability challenges, in particular climate change, pollution and biodiversity loss. Local authorities play a key role in implementing environmental policies, ensuring compliance with environmental standards, and protecting human rights related to a clean and healthy environment. While international frameworks such as the Sustainable Development Goals (SDGs) and the European Green Deal emphasise sustainability at all levels of governance, there is a growing need to examine how local governments contribute to environmental justice and sustainable development. Despite their crucial role, local governments often face regulatory, financial and administrative barriers that limit their ability to implement effective environmental policies.

Analysis of recent research and publications, which initiated the solution of this problem and on which the author relies, highlighting previously unresolved parts of the overall problem to which the article is devoted. The doctrinal sources are practically absent, when it comes about such a branch of law, as constitutional law. Mostly the authors analyze the execution of the 'ecological' ECtHR judgements, don't mention the deeper issues (see [1–6], for example). This article, therefore, exclusively relies on the international organisations' documents and good European practices.

The aim of the article is to look at the Ukrainian experience on how do local and regional authorities contribute to environmental governance while ensuring the protection of human rights, and what legal and institutional mechanisms can enhance their effectiveness in achieving sustainability goals? This study aims to explore the role of local and regional authorities in environmental governance from a human rights perspective. It analyses international frameworks, policy instruments and good practices that enable local authorities to address environmental challenges while ensuring the protection of fundamental rights. The research also identify obstacles faced by local authorities and propose recommendations to strengthen their capacity for sustainable environmental governance.

¹ This project has received funding through the MSCA4Ukraine project, which is funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author only and do not necessarily reflect those of the European Union. Neither the European Union nor the MSCA4Ukraine Consortium as a whole nor any individual member institutions of the MSCA4Ukraine Consortium can be held responsible for them.

Main part of the study. The Intersection of Human Rights and Environmental Protection. The right to a healthy environment is increasingly recognised as a fundamental human right, essential to the enjoyment of life, health and well-being. This right is rooted in international human rights and environmental law, which recognises that environmental degradation has a direct impact on human dignity and fundamental freedoms. In recent decades, global institutions and courts have strengthened legal frameworks that position environmental protection as an obligation of states and local governments.

The United Nations General Assembly formally recognised the right to a clean, healthy and sustainable environment as a universal human right in Resolution 76/300 (2022). This milestone underscores the obligation of states to protect environmental rights through national policies, legislation and governance mechanisms. A similar interpretation of environmental issues through the lens of existing human rights, including the right to life (Article 2) and the right to private and family life (Article 8) under the European Convention on Human Rights (ECHR), has been adopted by the European Court of Human Rights (ECtHR). A substantial corpus of jurisprudence has emerged from the ECtHR, establishing that states must proactively prevent environmental damage that could endanger human health and well-being.

At the regional level, the Aarhus Convention (1998), adopted under the chairmanship of the United Nations Economic Commission for Europe (UNECE), strengthens the procedural dimension of environmental rights by guaranteeing public access to environmental information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters. These provisions give individuals and communities the power to hold local authorities accountable for environmental management and ensure greater transparency in environmental policies.

In practice, local and regional authorities play a crucial role in implementing the right to a healthy environment. Communities are responsible for urban planning, waste management, air quality control and climate adaptation strategies, all of which have a direct impact on human health. However, challenges exist, particularly in countries undergoing decentralisation reforms, where the balance of responsibilities between national and local levels of government is still evolving. Insufficient funding, a lack of expertise and political obstacles can prevent effective environmental governance at the local level.

In the context of the ongoing challenges posed by climate change and environmental damage to human rights, it is crucial to strengthen the legal recognition and enforcement of the right to a healthy environment. Strengthening the capacity of local self-government, integrating human rights considerations into environmental policies and ensuring strong legal mechanisms for accountability are key steps towards making this right a visible reality for all people.

Local self-government plays a crucial role in safeguarding environmental rights, as it operates at the closest level to citizens and directly influences policies affecting their daily lives. While national and international legal frameworks establish environmental standards, local authorities are primarily

responsible for implementing and enforcing them. The scope of their responsibilities encompasses a wide range of areas, including urban planning, waste management, air and water quality monitoring, biodiversity conservation, and climate change adaptation.

The European Charter of Local Self-Government (1985), adopted by the Council of Europe, emphasises the autonomy of local authorities in decision-making, including environmental decision-making. This corresponds to the Aarhus Convention (1998), which requires public participation in environmental decision-making and guarantees access to environmental justice. Consequently, local authorities are legally and ethically responsible for ensuring that communities are actively involved in the development of environmental policy and that their concerns are addressed in a transparent manner.

One of the core responsibilities of municipalities is to implement sustainable urban and rural development policies that protect natural resources while meeting the needs of growing populations. This includes enforcing land use regulations, preventing industrial pollution and promoting green infrastructure. Furthermore, the management of waste and the implementation of recycling programmes are also within the remit of municipalities, placing them directly accountable for ensuring proper disposal and the minimisation of environmental risks.

In the context of climate change, local and regional authorities are also at the forefront of climate adaptation and mitigation efforts. Numerous municipalities have adopted local climate action plans aimed at reducing greenhouse gas emissions, improving energy efficiency and implementing sustainable public transport systems. However, the success of these initiatives is highly dependent on the availability of financial and technical resources. In many countries, including Ukraine, decentralization reforms have granted municipalities greater autonomy; however, insufficient funding and administrative capacity continue to act as barriers to effective environmental governance.

A further key aspect of local self-government's responsibility is to ensure environmental justice, particularly for vulnerable groups. Environmental risks such as air pollution, contaminated water and deforestation often disproportionately affect marginalised communities. To address these issues, local authorities have to implement stricter environmental protection regulations, regulate industrial activities and ensure that all citizens have access to clean air, water and green spaces.

Finally, local authorities are the link between national policy and implementation at the community level. The role of local authorities in protecting environmental rights is not only a legal obligation, but also a critical factor in promoting public health, economic sustainability and social well-being. It is essential to strengthen local environmental governance through capacity building, increased funding and greater citizen engagement to ensure that environmental rights are upheld and integrated into broader human rights protection.

The role of local authorities in environmental protection has been shaped by numerous legal precedents and court rulings, both nationally and internationally. There has been an increasing recognition by courts of the duty of

local authorities to protect environmental rights and to impose legal obligations on local authorities to ensure compliance with environmental legislation. These rulings serve to reinforce the principle that environmental protection is not only a policy goal, but also a legal obligation directly connected to fundamental human rights.

At the international level, the ECtHR has established an important jurisprudence that links environmental degradation with human rights violations. In cases such as *Lopez Ostra v. Spain* (1994) and *Fadeyeva v. Russia* (2005), the ECtHR ruled that severe environmental pollution can violate Article 8 of the European Convention on Human Rights (ECHR), which protects the right to private and family life. These cases have underscored the responsibility of local authorities in preventing industrial pollution and ensuring a safe and healthy environment for residents. It has been established by judicial bodies that the failure to act against environmental harm, even when caused by private entities, can result in state liability, including at the local level.

In the case of *Tătar v. Romania* (2009), the ECtHR further reinforced the obligation of public authorities, including local authorities, to take preventive measures against environmental risks. The court emphasised that local authorities have a duty to ensure public participation in environmental decision-making and to inform citizens about potential risks related to pollution and dangerous activities. This aligns with the principles set out in the Aarhus Convention (1998), which establishes procedural environmental rights, including access to justice in environmental matters.

At the national level, constitutional and administrative courts have also played a critical role in defining communal environmental obligations. In Germany, for instance, the Federal Constitutional Court ruled in 2021 on climate protection, determining that inadequate environmental policies, including those at the local level, can constitute a violation of the fundamental rights of future generations. This ruling established a precedent for strengthened local climate policies and reinforced the idea that local authorities have to take proactive action to prevent environmental degradation.

In France, the Conseil d'État issued a landmark ruling in 2020 (*Commune de Grande-Synthe* case), holding the French government accountable for failing to take adequate climate action. The decision underlined the responsibility of local authorities to implement sustainable urban planning and reduce greenhouse gas emissions. The ruling also demonstrated that municipalities have standing in environmental litigation, allowing them to challenge higher authorities when national policies fail to address environmental concerns.

These precedents highlight a growing judicial recognition of the environmental responsibilities of local authorities. Courts are increasingly viewing local authorities as key actors in the enforcement of environmental rights, with obligations that go beyond compliance to active prevention and removal of environmental damage. Failure to fulfil these obligations can result in legal consequences, including litigation, fines and orders to take appropriate remedial action.

Developing case law underlines the need for local authorities to integrate legal accountability mechanisms into their environmental management strat-

egies. Local authorities are required to ensure that their policies are consistent with national and international environmental standards, promote public participation, and take proactive measures to protect environmental rights. Strengthening local legal frameworks and improving coordination between local, national and international bodies can improve the effectiveness of local environmental governance and protect communities from environmental degradation.

Local Implementation of Sustainable Development Goals (SDGs).

Local authorities play a crucial role in the implementation of the UN Sustainable Development Goals (SDGs), particularly those related to environmental protection and sustainability. While the SDGs are set at the global level, their success largely depends on local action, as local authorities are directly responsible for policies that affect urban development, resource management, climate resilience and public well-being. Of the 17 SDGs, several intersect directly with local government, including SDG 7 (affordable and clean energy), SDG 11 (sustainable cities and communities) and SDG 13 (climate action).

How local authorities contribute to the SDGs? Below are 3 main directions.

1. Promote clean energy (SDG 7). Local authorities contribute to affordable and clean energy by promoting renewable energy projects, improving energy efficiency, and developing local policies that encourage sustainable practices. Many cities around the world have introduced programmes to incentivise the adoption of solar and wind energy, offering grants, tax breaks or subsidies to residents and businesses that switch to green energy solutions.

In Germany, for example, the city of Freiburg is recognised as a leader in municipal sustainability, with a policy that actively promotes the use of solar energy in public and private buildings. Similarly, Copenhagen, Denmark, has set ambitious targets to become carbon neutral by 2025, largely through investments in wind energy, district heating and sustainable public transport.

2. Building sustainable cities (SDG 11). Sustainable urban development is a core responsibility of local authorities, as they regulate land use, public transport, waste management and infrastructure development. Achieving SDG 11 requires local authorities to implement green policies that enhance urban resilience and promote inclusive, safe and sustainable communities.

One of the key strategies is the development of green infrastructure, including urban parks, pedestrian areas and green transport networks. For example, Paris, France, has implemented a '15-minute city' concept, which aims to ensure that residents can access essential services (jobs, schools, healthcare and shops) within a 15-minute walk or bike ride from their homes. This initiative significantly reduces carbon emissions by reducing dependency on cars.

Local authorities also contribute to sustainable cities by improving waste management. Cities such as Stockholm have adopted zero-waste policies, setting up extensive recycling programmes and waste-to-energy initiatives to minimise the use of waste in landfills.

In many regions, cities also need to adapt to climate change and disaster risks, ensuring that urban planning takes into account flood prevention, heat resilience and sustainable water management. Rotterdam, the Netherlands,

has implemented climate-adaptive infrastructure, including floating buildings, water plazas and green roofs, to counter rising sea levels and flood risks.

3. Strengthen climate action (SDG 13). Cities are at the leading frontier of climate action, implementing local climate policies in line with national and international commitments. Many cities have developed climate action plans that set targets for carbon neutrality, renewable energy deployment and emissions reductions.

Oslo, Norway, for example, has introduced a climate budget that treats carbon emissions as a financial resource to be 'spent' responsibly. This innovative approach ensures that all local authority decisions are aligned with climate targets and that sustainability is considered in every sector, from construction to public transport.

In addition, local authorities play an important role in education and awareness raising. Many cities have launched public campaigns to encourage citizens to adopt green behaviours, such as using public transport, reducing plastic consumption and supporting sustainable businesses.

Conclusions. Local authorities are key actors in translating the global SDG agenda into concrete action at the community level. Through policy innovation, institutional mechanisms and public participation, local authorities play a critical role in promoting clean energy, developing sustainable cities and leading climate action.

By aligning local decision-making with environmental priorities, local authorities can build resilience, protect ecosystems and improve the quality of life for future generations. Strengthening cooperation between local authorities, citizens and international organisations is essential to achieving a sustainable and climate-friendly future.

Bibliography

1. Leheza Yu.O., Pushkina O.V., Iliushchenko H.V., Tiuria Yu.I. (2021). Legal regulation of the use of technogenic waste of a mining enterprises in Ukraine. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2021. № 6. P. 153–157.
2. Mishyna N. European court of human rights' judgements implementation by local and regional authorities: relevant publications on the topic. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2023. Т. 33. С. 52–57.
3. Qaracayev C. Due process as constitutional control's subject: theory and practice of the Constitutional court of Azerbaijan and European court of human rights. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 64. С. 14–17.
4. Amelicheva, L., Martyniuk, O., Pyroha, I., Qaracayev, C., Myroshnychenko, V. Implementation of constitutional human rights and social guarantees of security in the context of digitalization. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (45). P. 265–271.
5. Гораджаев О. Я. Конституційні права і свободи людини і громадянина в країнах і міжнародно-правові стандарти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 1998. 22 с.
6. Mishyna N. Decentralization: European court of human rights' judgements implementation. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2023. Т. 32. С. 94–99.

Summary

Mishyna N. V. Municipal environmental governance and human rights: local authorities as key actors in sustainable development. – Article.

Environmental governance at the local level has become a critical issue in the context of global sustainability challenges, in particular climate change, pollution and biodiversity loss.

While international frameworks such as the Sustainable Development Goals (SDGs) and the European Green Deal emphasise sustainability at all levels of governance, there is a growing need to examine how local governments contribute to environmental justice and sustainable development. Despite their crucial role, local governments often face regulatory, financial and administrative barriers that limit their ability to implement effective environmental policies.

Local authorities play a crucial role in the implementation of the UN Sustainable Development Goals (SDGs), particularly those related to environmental protection and sustainability. While the SDGs are set at the global level, their success largely depends on local action, as local authorities are directly responsible for policies that affect urban development, resource management, climate resilience and public well-being. Of the 17 SDGs, several intersect directly with local government, including SDG 7 (affordable and clean energy), SDG 11 (sustainable cities and communities) and SDG 13 (climate action).

The author concludes that local authorities are key actors in translating the global SDG agenda into concrete action at the community level. Through policy innovation, institutional mechanisms and public participation, local authorities play a critical role in promoting clean energy, developing sustainable cities and leading climate action. By aligning local decision-making with environmental priorities, local authorities can build resilience, protect ecosystems and improve the quality of life for future generations. Strengthening cooperation between local authorities, citizens and international organisations is essential to achieving a sustainable and climate-friendly future.

Key words: local self-government, local and regional authorities, human rights, grassroots approach, municipalization of human rights, SDG, ecological rights, ecological policy at the local level.

Анотація

Мишина Н. В. Місцеве екологічне управління та права людини: органи місцевого самоврядування як ключові суб'єкти сталого розвитку. – Стаття.

Екологічне управління на місцевому рівні стало критично важливим питанням у контексті глобальних проблем сталого розвитку, зокрема зміни клімату, забруднення та втрати біорізноманіття. У той час як міжнародні документи, такі як Цілі сталого розвитку (ЦСР) та Європейський зелений курс, наголошують на сталому розвитку на всіх рівнях управління, зростає потреба у дослідженні того, як органи місцевого самоврядування сприяють екологічній справедливості та сталому розвитку. Незважаючи на свою важливу роль, органи місцевого самоврядування часто стикаються з регуляторними, фінансовими та адміністративними бар'єрами, які обмежують їхню здатність впроваджувати ефективну екологічну політику.

Органи місцевого самоврядування відіграють вирішальну роль у впровадженні Цілей сталого розвитку ООН (ЦСР), особливо тих, що стосуються захисту довкілля та сталого розвитку. Хоча ЦСР визначені на глобальному рівні, їхній успіх значною мірою залежить від дій на місцевому рівні, оскільки органи місцевого самоврядування несуть безпосередню відповідальність за політику, яка впливає на розвиток населених пунктів, управління ресурсами, стійкість до зміни клімату та добробут населення. З 17 ЦСР кілька безпосередньо стосуються місцевого самоврядування, зокрема ЦСР 7 (доступна та чиста енергія), ЦСР 11 (сталі розвиток міст і громад) та ЦСР 13 (кліматичні дії).

Автор доходить висновку, що органи місцевого самоврядування є ключовими суб'єктами у перетворенні глобального порядку денного ЦСР у конкретні дії на рівні громад. Завдяки політичним інноваціям, інституційним механізмам та участі громадськості органи місцевого самоврядування відіграють вирішальну роль у популяризації чистої енергії, розбудові сталих міст та реалізації кліматичних дій. Узгоджуючи процес прийняття рішень на місцевому рівні з екологічними пріоритетами, органи місцевого самоврядування можуть підвищити стійкість, захистити екосистеми та покращити якість життя для майбутніх поколінь. Посилення співпраці між органами місцевого самоврядування, громадянами та міжнародними організаціями має важливе значення для досягнення сталого та сприятливого для клімату майбутнього.

Ключові слова: місцеве самоврядування, права людини, низовий підхід, муніципалізація прав людини, ЦСР, екологічні права, екологічна політика на місцевому рівні.

УДК 342.56/.564(477):347.955+340.142
DOI <https://doi.org/10.32782/pnuola.v36.2025.18>

В. В. Олашин

ВИНЯТКОВІ ОБСТАВИНИ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ДОСВІД ПОПЕРЕДНЬОЇ РЕДАКЦІЇ КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Вступ. Забезпечення законності, справедливості та стабільності у сфері адміністративного судочинства є однією з фундаментальних засад функціонування правової держави. Одним із правових механізмів, покликаних гарантувати дотримання цих засад, є інститут перегляду судових рішень, що набрали законної сили. У цьому контексті особливої уваги заслуговує провадження за винятковими обставинами, яке на початку чинності Кодексу адміністративного судочинства України (06 липня 2005 року по 31 липня 2010 року) регулювалося статтями 235-244.

Провадження за винятковими обставинами виступало особливою формою касаційного перегляду, що здійснювався виключно Верховним Судом України з метою усунення розбіжностей у правозастосовній практиці або виправлення судових рішень, ухвалених з порушенням міжнародних зобов'язань України. Хоча на сучасному етапі правової реформи цей процесуальний механізм трансформувався, його значення не втрачає актуальності – як у контексті історико-правового аналізу, так і з огляду на практичну реалізацію принципів правової визначеності та єдності судової практики.

Питання правонаступності інституту перегляду рішень за винятковими обставинами, його впливу на правозастосування, а також можливостей застосування його положень у контексті перегляду рішень за виключними обставинами, які прийшли на зміну, залишаються відкритими та потребують всебічного наукового аналізу.

Постановка проблеми. Слід відзначити, що правова доктрина потребує більш вичерпної відповіді на низку запитань, що виникають у зв'язку з правовою природою провадження за винятковими обставинами, його місцем у системі адміністративного процесу, співвідношенням із традиційною касацією та переглядом судових рішень з інших підстав. Додаткової уваги потребує також оцінка того, наскільки ефективним був цей інститут з точки зору забезпечення єдності судової практики та дотримання прав людини, зокрема в аспекті відповідності рішень адміністративних судів міжнародним стандартам справедливого судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням в цій сфері займалися такі науковці, як І. Коліушко досліджував адміністративну юстицію та європейський досвід для України [1, с. 146], Н. Александрова аналізувала основи адміністративного судочинства [2, с. 256], Р. Куйбіда вивчав основи адміністративного права [3, с. 388], В. Шишкін з'ясо-

вував перегляд судових рішень за винятковими обставинами [4, с. 128], В. Стефанюк опрацьовував судовий адміністративний процес [5, с. 463], В. Матвійчук розглядав перегляд судових рішень за винятковими обставинами у коментарях до Кодексу адміністративного судочинства України [6, с. 752].

Мета статті полягає у здійсненні комплексного дослідження провадження за винятковими обставинами в адміністративному судочинстві на підставі положень попередніх редакцій Кодексу адміністративного судочинства України, зокрема у встановленні його сутності, процесуальних особливостей, нормативного обґрунтування та практичного значення. Таким чином, наукове осмислення правової природи перегляду судових рішень за винятковими обставинами є не лише теоретично обґрунтованим, а й практично необхідним. У цьому аспекті дана публікація має на меті не лише відновити інтерес до аналізу вже скасованих, але важливих з погляду правозастосування процесуальних норм, а й простежити, як їхній зміст і дух зберігся або трансформувався в сучасному адміністративному процесі України.

Виклад основного матеріалу. Поняття повторної касації не притаманне доктрині судового процесу інших держав. Водночас в Україні воно тоді сформувалося з огляду на положення Конституції України, які передбачали функціонування чотириланкової, а отже – чотириінстанційної судової системи. Найвищою її ланкою та інстанцією виступав Верховний Суд України (далі – ВСУ), який, здійснюючи перегляд судових рішень судів загальної юрисдикції, забезпечував єдність судової практики [1, с. 127].

Під повторною касацією розумівся перегляд ВСУ судових рішень з метою перевірки правильності застосування норм матеріального права у виняткових випадках, переважно після здійснення касаційного провадження [1, с. 127].

Підстави для ініціювання повторної касації мають винятковий характер і стосуються юридично складних ситуацій, у яких найвищий судовий орган повинен надати остаточну правову оцінку. Такий перегляд покликаний формувати єдність правозастосування в системі судів загальної юрисдикції, а рішення ВСУ у справах за винятковими обставинами мають прецедентне значення та слугують орієнтиром для судової практики в цілому [1, с. 127].

Таким чином, діяльність ВСУ здатна формувати загальну правозастосовну політику в межах системи судів загальної юрисдикції, оскільки його рішення, як правило, мали показове значення і слугували орієнтиром для нижчестоящих судів [2, с. 123]. ВСУ мав принципово визначатися у найскладніших ситуаціях з точки зору права [3, с. 341].

На підставі зазначеного можна зробити визначення, що повторне касаційне провадження в адміністративних справах як стадія процесу – це система процесуальних правовідносин між ВСУ, сторонами та іншими учасниками адміністративної справи, а також особами, які не були залучені до її розгляду, однак рішенням суду були порушені питання щодо їхніх прав чи обов'язків. Метою таких правовідносин є перевірка законності судових рішень, що раніше розглядалися Вищим адміністративним судом України [5, с. 337].

Рішення в адміністративних справах, що могли бути переглянуті ВСУ за винятковими обставинами, якщо вони оскаржувалися з таких підстав: неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права; встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикцію якої визнавала Україна, факту порушення Україною міжнародних зобов'язань під час розгляду справи судом [7].

Особа мала право подати скаргу з підстав виняткових обставин протягом одного місяця з моменту, коли стали відомими обставини, що могли бути підставою для такого перегляду. У разі пропущення цього строку, скарга не розглядалася, за винятком випадків, коли ВСУ, розглянувши відповідну заяву, визнавав причини пропуску поважними та поновлював строк. У таких ситуаціях суд постановляв окрему ухвалу [7].

Скаргу необхідно було подавати безпосередньо до ВСУ з належною кількістю копій – відповідно до числа осіб, які брали участь у справі. Форма і зміст такої скарги підпадали під загальні вимоги, встановлені Кодексом адміністративного судочинства України (далі – Кодексом) для касаційної скарги. Якщо подана скарга не відповідала цим вимогам, застосовувалися положення статті 108 Кодексу, і суддя ВСУ впродовж десяти днів з моменту отримання скарги постановляв відповідну ухвалу [7].

Рішення про відкриття провадження за винятковими обставинами ухвалювалося колегією суддів Судової палати з адміністративних справ ВСУ. Участь у прийнятті рішення брали щонайменше дві третини складу палати, але не менше п'яти суддів. Розгляд цього питання здійснювався без виклику сторін у справі протягом п'ятнадцяти днів з моменту надходження скарги. Одночасно суд мав право розглянути питання щодо поновлення строку на звернення. Скарга визнавалася допущеною до провадження у разі, якщо щонайменше троє суддів дійшли висновку про необхідність її розгляду. Про результат розгляду цього питання суд постановляв ухвалу, яка не підлягала оскарженню. У разі допуску скарги до провадження, ухвала разом із копією скарги надсилалася відповідному суду та учасникам справи. Якщо допуск було відхилено – відповідне повідомлення отримувала лише особа, яка подала скаргу. У разі прийняття скарги до провадження суд мав право своєю ухвалою зупинити виконання оскаржуваних судових рішень [7].

За результатами розгляду справи у провадженні за винятковими обставинами колегія суддів ВСУ, керуючись більшістю голосів, ухвалювала одне з таких рішень: про повне або часткове задоволення поданої скарги; про відмову в її задоволенні. Судді, які не погоджувалися з ухваленою постановою, мали право висловити окрему думку, що долучалася до постанови. Прийнята ВСУ постанова вважалася остаточною і не підлягала оскарженню, за винятком випадку, передбаченого пунктом 2 статті 237 Кодексу [7].

ВСУ задовольняв скаргу, якщо виявляв факт неоднакового застосування судами касаційної інстанції однієї й тієї самої правової норми. У разі встановлення незаконності оскаржуваного судового рішення, ВСУ скасовував його повністю або частково й направляв справу на новий розгляд до відповідного суду першої, апеляційної або касаційної інстанції – залежно від того, яка інстанція першою допустила порушення норми матеріального

чи процесуального права, що призвело до помилкового вирішення справи. ВСУ мав також право скасувати рішення апеляційної або касаційної інстанції й залишити в силі рішення суду нижчої інстанції, яке раніше було помилково скасовано. У разі виявлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнавалася Україною, порушення державою міжнародних зобов'язань під час судового розгляду справи, ВСУ задовольняв скаргу. У такому випадку ВСУ скасовував відповідне рішення повністю або частково й направляв справу на новий розгляд до тієї судової інстанції, яка першою допустила відповідне порушення. Крім того, ВСУ мав повноваження не лише скасувати рішення, але й ухвалити нову постанову по суті справи. Постанова про задоволення скарги мала бути обґрунтованою [7].

У тих випадках, коли встановлені обставини, що стали підставою для провадження за винятковими обставинами, не підтверджувалися, ВСУ відмовляв у задоволенні скарги. Якщо ж було виявлено факт неоднакового застосування правової норми судами касаційної інстанції, але при цьому ВСУ визнавав, що оскаржене рішення було законним, він також відмовляв у задоволенні скарги. Водночас суд мав право визнати порушення в іншому, неоскарженому судовому рішенні. Усі постанови про відмову в задоволенні скарги мали бути належним чином мотивованими [7].

Висновки. Здійснений аналіз правової природи, нормативного регулювання та практичного застосування інституту перегляду судових рішень за винятковими обставинами, передбаченого Кодексом у редакції до 03.08.2010 року, дозволив сформулювати низку важливих висновків теоретико-прикладного характеру. По-перше, інститут перегляду за винятковими обставинами був однією з ключових гарантій забезпечення єдності судової практики, особливо в умовах, коли остаточність судового рішення не завжди забезпечувала його справедливість або законність. Його особливістю було те, що він не просто дублював касаційне провадження, а виконував роль коректора системних помилок, пов'язаних з неоднаковим застосуванням норм права або порушенням міжнародних зобов'язань України. По-друге, аналіз положень статей 235–244 минулих редакцій Кодексу свідчить про високий рівень формалізації та водночас обмеженості сфери застосування цього інституту. З одного боку, це забезпечувало стабільність судових рішень та уникнення надмірного судового рецидиву. З іншого – зумовлювало певні складнощі для осіб, які прагнули поновлення справедливості через неможливість оскаржити очевидно незаконне, але «стабілізоване» рішення. По-третє, інститут перегляду за винятковими обставинами у попередніх редакціях Кодексу, незважаючи на свою певну складність і обмеженість, виконував надзвичайно важливу системну функцію – не лише виправлення окремих судових помилок, а й запобігання правовому дуалізму в адміністративному процесі. Він дозволяв у межах визначених критеріїв забезпечувати баланс між стабільністю судового рішення та необхідністю реагування на виявлені дефекти в правозастосуванні. По-четверте, на рівні процесуального законодавства законодавець правильно зорієнтувався удосконаливши механізм перегляду судових рішень в адміністративному судочинстві за винятковими обставинами, які стали виключними. Таким чином, історичне, порівняльне та

практико-орієнтоване вивчення провадження за винятковими обставинами у попередніх редакціях Кодексу дає підстави не лише для розуміння суті цього правового явища, а й для обґрунтування необхідності вдосконалення сучасного інструментарію перегляду судових рішень в адміністративному процесі. У цьому сенсі відновлення або адаптація окремих правових конструкцій, що функціонували в межах старого механізму, може виступати не консервативним кроком назад, а навпаки – засобом модернізації та підвищення ефективності правосуддя в адміністративній юрисдикції України.

Література

1. Коліушко, І., & Куйбіда, Р. (2003). Адміністративна юстиція: європейський досвід та позиції для України. С. 146.
2. Александрова, Н. В. (2006). Основи адміністративного судочинства в Україні: навч. посіб./Н. В Александрова, Р. О. Куйбіда. К.: Конус-Ю. С. 256.
3. Куйбіда, Р. О., & Шишкін, В. І. (2006). Основи адміністративного судочинства та адміністративного права. К.: Старий світ, С. 388.
4. Шишкін, В., & Куйбіда, Р. О. (2003). *Оскарження й перегляд судових рішень в Україні*. Fakt. С. 128.
5. Стефанюк, В. С. (2003). Судовий адміністративний процес: монографія. Х.: Консум. С. 463.
6. Матвійчук, В. К., & Хар, І. О. (2009). *Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України*. Алерта. С. 752.
7. Кодекс адміністративного судочинства України (в редакції станом на 31 липня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20100731#top>) (дата звернення: 25.03.2025).

Анотація

Олашин В. В. Виняткові обставини як особлива форма касаційного провадження: досвід попередньої редакції Кодексу адміністративного судочинства України. – Стаття.

У статті йдеться про правові засади і порядок перегляду судових рішень за винятковими обставинами в адміністративному судочинстві України. Вивчено застосування положень Кодексу адміністративного судочинства України в минулих редакціях щодо «повторної касації» та провадження за винятковими обставинами, а також відповідну практику та правозастосовчі проблеми, які виникають при реалізації цього інституту. Перегляд судових рішень за винятковими обставинами є одним з основних механізмів забезпечення правосуддя та запобігання несправедливим або помилковим рішенням, які можуть мати серйозні наслідки для учасників судового процесу. Такий перегляд, відповідно до положень попередніх редакцій Кодексу адміністративного судочинства України, дозволяв оскаржувати рішення адміністративних судів на підставі певних виняткових обставин, які не були враховані під час первинного розгляду справи. Ці обставини включали в себе помилки, неодакневе застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права; визнання судових рішень міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов'язання України. Процес перегляду судових рішень за винятковими обставинами в адміністративному судочинстві є складним і багатограним. Важливим аспектом цього інституту є наявність певних процедурних правил та критеріїв для визначення, чи є обставини, що можуть бути підставою для перегляду судового рішення. У статті розглянуто практику застосування норм, що регулюють таке провадження, а також важливість їхнього належного застосування для забезпечення прав та законних інтересів сторін у судовому процесі. Визначено основні проблеми правозастосування та практики перегляду судових рішень за винятковими обставинами. Таким чином, стаття має на меті детальне дослідження інституту перегляду судових рішень за винятковими обставинами в контексті Кодексу адміністративного судочинства України в минулих редакціях та аналізує теперішню правозастосовчу практику в цій сфері для досягнення більш високої ефективності та справедливості в судовому процесі.

Ключові слова: перегляд судових рішень, судове рішення, виняткові обставини, повторна касація, провадження за винятковими обставинами, адміністративне судочинство. переклади на англійську.

Summary

Olashyn V. V. Exceptional circumstances as a special form of cassation proceedings: the experience of the previous version of the Code of Administrative Procedure of Ukraine. – Article.

The article deals with the legal principles and procedure for reviewing court decisions under exceptional circumstances in the administrative proceedings of Ukraine. The application of the provisions of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine in previous editions regarding “repeated cassation” and proceedings under exceptional circumstances is studied, as well as the relevant practice and law enforcement problems that arise when implementing this institution. Review of court decisions under exceptional circumstances is one of the main mechanisms for ensuring justice and preventing unfair or erroneous decisions that may have serious consequences for participants in the legal process. Such review, in accordance with the provisions of previous editions of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine, allowed for appealing against decisions of administrative courts on the basis of certain exceptional circumstances that were not taken into account during the initial consideration of the case. These circumstances included errors, unequal application by the court of cassation of the same rule of law; recognition of court decisions by an international judicial institution whose jurisdiction is recognized by Ukraine as violating the international obligations of Ukraine. The process of reviewing court decisions under exceptional circumstances in administrative proceedings is complex and multifaceted. An important aspect of this institution is the presence of certain procedural rules and criteria for determining whether there are circumstances that may be grounds for reviewing a court decision. The article examines the practice of applying the norms governing such proceedings, as well as the importance of their proper application to ensure the rights and legitimate interests of the parties in the judicial process. The main problems of law enforcement and practice of reviewing court decisions under exceptional circumstances are identified. Thus, the article aims to conduct a detailed study of the institution of reviewing court decisions under exceptional circumstances in the context of the Code of Administrative Procedure of Ukraine in previous editions and analyzes the current law enforcement practice in this area in order to achieve greater efficiency and fairness in the judicial process.

Key words: review of court decisions, court decision, exceptional circumstances, repetition of cassation, proceedings based on exceptional circumstances, administrative justice.

УДК 347.235+346.26:342.4

DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v36.2025.19>*О. П. Подцерковний*

ЩОДО ТЕМПОРАЛЬНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ У ВІДНОСИНАХ ПРИВАТИЗАЦІЇ У СВІТЛІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ

Постановка проблеми. Приватизаційне законодавство, значною мірою оновлене у 2018 році, змінило підходи української держави до гарантій інвесторів у відносинах приватизації, зокрема, запровадивши скорочену позовну давність у відповідних спорах. Разом із тим, законодавство України містить прогалини у питаннях темпоральної дії законів про зміну позовної давності. Крім того, часи карантинних обмежень у зв'язку із Covid-19 та наступні виклики воєнного стану, обумовленого повномасштабним вторгненням російських військ в Україну, примусили державу вжити заходів для забезпечення прав суб'єктів майнових відносин на судовий захист порушених прав та інтересів, в тому числі зупинення позовної давності відповідно до оновлених Прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу України. У сукупності це підвищує вимоги до ефективного застосування положень про позовну давність стосовно відносин, які виникли до моменту змін приватизаційного законодавства та відповідного зупинення позовної давності.

Ці проблеми мають цілком практичне значення, адже набуває поширення практика звернення прокурорів із позовами про визнання недійсними договорів приватизації, укладених до набрання чинності Закону України № 2269-VIII від 18.01.2018 «Про приватизацію державного і комунального майна». У цих умовах вирішення питання про темпоральну дію змін законодавства про позовну давність набуває не лише теоретичного, але й практичного значення.

Метою роботи є вирішення питання про темпоральну дію змін законодавства про позовну давність у відносинах приватизації державного і комунального майна.

Виклад основного матеріалу. Для того, аби відповісти на запитання про поширення скороченої позовної давності, встановленої статтею 30 Законом України «Про приватизацію державного та комунального майна» на випадки оскарження договорів малої приватизації, укладені до моменту набрання чинності цим Законом – потрібно з'ясувати мету та значення відповідного скорочення позовної давності, а також темпоральної дії законів, що мають на меті встановити гарантії права покупців державного чи комунального майна.

Закон України «Про приватизацію державного майна», що втратив чинність, не містив спеціальних положень щодо позовної давності для оспорування приватизаційних угод малої приватизації. Відповідну спеціальну норму щодо тримісячної позовної давності для оспорування угод малої приватизації встановив Закон України «Про приватизацію державного

майна», що набрав чинності 7.03.2018 року. З моменту набрання чинності відповідного закону для оспорування відповідних угод у силу пріоритету спеціальної норми перед загальною діє скорочена позовна давність, а загальна позовна давність, передбачена ст. 258 Цивільного кодексу України, поширюється на приватизаційні відносини, стосовно яких спеціальна позовна давність не встановлена, зокрема, до договорів «великої приватизації», крім виключень, обумовлених законом.

На відміну від Цивільного кодексу УРСР 1963 року, Цивільний кодекс України у ст. 256 надав чітке визначення поняття «позовна давність», пов'язавши його із строком, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Правова конструкція «позовна давність» у цьому контексті виражає зв'язок між правом особи вимагати примусового здійснення чи захисту свого шляхом звернення з позовом до суду (звернення до суду з позовом), з одного боку, та тривалістю захисту права у часі (давність) [1, с. 218].

І хоча у вітчизняній літературі розмежовується поняття права на позов у процесуальному значенні як сама можливість подання позову до суду та право на позов у матеріальному значенні як можливість отримати захист у судовому порядку, зв'язок позовної давності із реалізацією права особи на судовий захист є безумовною.

Встановлення позовної давності в суспільних відносинах зумовлене низкою обставин, зокрема, пояснюється міркуваннями забезпечення стабільності цивільного обороту, подоланням невизначеності у правовідносинах [2, с. 196], зміцнення дисципліни серед учасників цивільно-правових та інших відносин [3, с. 215–219]. Крім того, при встановленні позовної давності законодавець виходив з того, що тривале невикористання права на судовий захист свідчить, що особа втрачає у певному предметі зацікавленість у відповідному захисті з відповідними наслідками для неї і для третіх осіб. Насамкінець, тривала нереалізація права на звернення до суду у випадку порушення цивільних прав може в подальшому породити труднощі в процесі судового розгляду, адже з часом встановлення судом обставин, дослідження доказів все більш утруднюється. Не випадково, у юридичній літературі зазначається, що за відсутності позовної давності «істотно зменшиться ефективність впливу права на суспільні відносини, що ним регулюються, а це, у свою чергу, призведе до втрати ними системності та упорядкованості, причому не тільки темпоральної [4, с. 86].

Як встановлено Європейським судом з прав людини у справі *Stubbings and Others v. United Kingdom*, позовна давність має кілька важливих цілей, а саме: «забезпечувати юридичну визначеність і остаточність, захищати потенційних відповідачів від прострочених позовів, спростувати які може виявитися нелегким завданням, та запобігати несправедливості, яка може статися в разі, якщо суди будуть змушені вирішувати справи про події, що мали місце у далекому минулому, спираючись на докази, які вже, можливо, втратили достовірність і повноту із плином часу» [5].

Верховний суд висловив позицію, відповідно до якої «[і]нститут позовної давності має на меті, зокрема, *гарантувати правову визначеність*, забезпечення захисту порушених прав, притягнення до відповідальності.

Також він *стимулює уповноважену особу до активних дій щодо реалізації належного їй права під загрозою його втрати, запобігає несправедливості*, яка може статися в разі, якщо суди будуть змушені вирішувати справи про події, що мали місце у далекому минулому, спираючись на докази, які вже, можливо, втратили достовірність і повноту із плином часу» (курсив – О.П.) [6].

У контексті значення позовної давності для відносин за участі органів публічної влади необхідно враховувати позицію Великої палати Верховного Суду, висловлену у справі № 522/2202/15-ц «органи державної влади чи місцевого самоврядування мають нести ризик впливу позовної давності для оскарження виданих ними правових актів, а реалізація права на їх оскарження не має ставити під сумнів стабільність цивільного обороту» (п. 52) (курсив – О.П.) [7].

Причому, встановлення скороченої позовної давності у відносинах приватизації державного майна невеликих підприємств (далі – «мала приватизація») не стільки досягає мети уникнення труднощів судового процесу – було б дивно вважати, що трирічний строк загальної позовної давності заважає судовому захисту та утворює якесь «віддалене минуле» – скільки виконує іншу, більш важливу додаткову функцію: встановлення додаткових гарантій остаточності та безповоротності процедур малої приватизації, коли держава виключним темпоральним чином обмежує органи державної влади та органи місцевого самоврядування в праві на оскарження приватизаційних угод в судовому порядку. Відповідно, покупці державного та комунального майна отримують можливість здійснювати права власника, не озираючись на можливі спроби держави, яка має величезний апарат примусу, розгалужені контролюючі органи та мінливу економічну політику, оспорити відповідні угоди, посиляючись на формальні та інші порушення приватизаційного процесу. Адже, як зазначалося у Пояснювальній записці до відповідного законопроекту, метою зміни приватизаційного законодавства, серед іншого, виступало «посилення захисту прав інвесторів» [8].

Тобто у цьому випадку скорочена позовна давність стає засобом державного гарантування прав інвесторів, пом'якшуючи тягар оспорювання договорів приватизації, що обумовлюється конституційним принципом відповідальності держави перед людиною за належну організацію приватизаційного процесу, та запроваджуючи вузьке часове «вікно контролю», в межах якого органи державної влади та місцевого самоврядування можуть виявляти порушення в процесі малої приватизації задля оспорювання відповідних дій та звернення до суду з позовами про визнання недійсними приватизаційних угод.

Застосування скороченої позовної давності набуває особливого значення саме у відносинах за участі органів державної влади та/чи органів місцевого самоврядування. Адже, якщо для суто приватних відносин зміна позовної давності не може інтерпретуватися на користь погіршення стану захисту прав та законних інтересів окремої особи на користь іншої, то зміна позовної давності для відносин, що мають відчутний публічно-правовий елемент, характерний, зокрема, для приватизаційних відносин та

відповідних позовів органів публічної влади, має оцінюватися на підставі змістовно інших підходів.

Йдеться про те, що при застосуванні скороченої позовної давності у відносинах за участі органів державної влади та/чи органів місцевого самоврядування стикаються кілька важливих правових принципів: незворотної дії законів у часі, правової визначеності та соціальної держави.

По-перше, має враховуватися, що Правило статті 58 Конституції України про те, що *«закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи»*, не забороняє застосовувати нові строки позовної давності, якщо особі (у цьому випадку державі) надано реальну можливість подати позов про визнання недійсним договору купівлі продажу об'єкту малої приватизації у межах нового скороченого строку після набрання чинності законодавчої новели.

Має бути також враховано, що відповідне правило ст. 58 Конституції України розміщене в Розділі II Основного закону «Права, свободи та обов'язки людини». Ця обставина має враховуватися з огляду на призначення відповідного регулювання, насамперед, для забезпечення прав людини, зокрема, покупців державного чи комунального майна в процесі приватизації, а не для заперечення відповідних прав, що мало б місце, якщо б закон дозволяв би державі продовжувати оспорювати угоди малої приватизації, всупереч новому правилу та призначенню конституційних гарантій прав людини.

Не дивлячись на те, що позов про визнання недійсним договору купівлі-продажу об'єкта, придбаного у процесі приватизації, не є за суто формальними ознаками відповідальністю, про яку йдеться в ст. 58 Конституції України, але має бути враховано, що неодмінним наслідком визнання правочину недійсним є позбавлення особи придбаного майна та його повернення у державну чи комунальну власність, що має економічний характер негативних майнових наслідків для покупця приватизаційного майна.

У цьому разі покупець державного чи комунального майна позбавлятиметься значних сум вартості об'єкта. Адже постійні інфляційні процеси, що посилюються під час карантинних заходів та повномасштабного російського вторгнення, при реституції не дозволяють повернути покупцеві ту саму відносну вартість активів, яка була вкладена ним у процедури приватизації. Наприклад, у економічних публікаціях відмічається зміна загального індексу цін на нерухомість з 110% на 03.2018 року до 122% станом на березень 2019 року та 237% станом на вересень 2024 року [9].

Отже встановлення скороченої позовної давності обмежує можливість застосування засобів державного примусу у відповідь на правопорушення, що фактично утворює випадок, з якого робить виключення відповідна темпоральна норма Основного закону.

Якщо враховувати загальний дух конституційних положень: частина перша статті 58 Основного закону забороняє зворотню дію закону, якщо він погіршує становище людини, то можна помітити, що у випадку, коли новий закон встановлює коротший строк позовної давності (3 місяці замість 3 років) для оспорювання приватизаційних угод – це має характер

обмеження права держави на звернення до суду, а не погіршенням становища приватної особи.

Скорочена позовна давність у цьому випадку має на меті зняти з покупців державного та комунального об'єктів малої приватизації тягар оспорування приватизаційних угод з боку держави та місцевого самоврядування, який підриває привабливість приватизації як такої та зменшує довіру до держави як інституційного утворення.

Принцип правової визначеності (певності) передбачає, що власник повинен усвідомлювати порядок реалізації державою права на оспорування приватизаційних угод.

В умовах, коли порушення, допущені при укладанні договору купівлі продажу майна в процесі малої приватизації, на які посилається прокурор у справі, неможливо вчинити без участі низки органів публічної влади, які супроводжують та роблять можливим здійснення приватизаційного процесу, позов про визнання недійсним договору малої приватизації з підстав порушення приватизаційного процесу має характер використання державою порушень власних органів для заперечення права приватної власності.

Ця обставина має враховуватися для загальної оцінки мети встановлення скороченої позовної давності та її обмеженої ретроактивної дії.

Не випадково, Конституційний суд України у рішенні від 1 липня 1998 року у справі щодо приватизації державного майна, зазначив:

«1. Положення частин першої, третьої статті 7 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» щодо ініціативи покупців про включення відповідного майна до переліку об'єктів, що підлягають приватизації, в аспекті конституційного звернення товариства покупців членів трудового колективу перукарні N 163 «Черемшина» (м. Київ) треба розуміти як право покупця пропонувати проведення приватизації конкретного об'єкта малої приватизації у вказаний ним спосіб, зокрема, шляхом викупу. Пропозиція покупця щодо способу приватизації підлягає розгляду у визначений законом строк, але вона не є обов'язковою для органів, які визначають або затверджують переліки об'єктів малої приватизації, за винятком випадків, передбачених статтею 11 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» та іншими законами.

2. Положення частини п'ятої статті 7 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» слід розуміти так, що органи приватизації зобов'язані розглянути подані покупцями заяви та, у разі відсутності встановлених цим Законом підстав для відмови у приватизації, включити конкретне підприємство до переліку об'єктів, що підлягають приватизації у встановлений спосіб, або прийняти рішення про відмову в приватизації» (підкреслено – О.П.) [10].

Саме уповноважені органи влади вирішують питання способу приватизації. В умовах, коли органи приватизації діють від імені та в інтересах держави та територіальних громад, покладення на приватну особу – покупця ризиків та негативних наслідків такого рішення (викуп чи аукціон) означало б порушення фундаментального принципу добросовісності приватного права – ніхто не може отримати переваги від власної неправомірної пове-

дінки. Зокрема, цей принцип чітко визначений у судовій практиці [11, 12]. Це один із проявів принципу добросовісності, який означає, що ніхто не повинен отримувати дохід або іншу вигоду від своєї неправомірної поведінки.

Обставина порушень державних органів (органів місцевого самоврядування) не може ігноруватися при застосуванні заходів примусу до приватної особи. Причому, такий підхід набуває універсальних рис незалежно від галузевого його характеру. Зокрема, саме ця логіка, наприклад, проявляється у випадку, коли Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 159/3738/16-к зробив висновок, що особі не може ставитися в провину службова недбалість, якщо підготовлені нею як директором товариства з обмеженою відповідальністю документи затверджували державні органи [13].

По-друге, принцип правової визначеності для відносин приватизації державного (комунального) майна має не лише нормативний, але й індивідуальний характер, позаяк – в умовах складності приватизаційних процедур та великої кількості органів влади, задіяних у приватизаційних процесах та багаторівневному контролі за приватизацією, – покупці публічної власності потребують визначеності у питаннях остаточної рішень суб'єктів, наділених владними повноваженнями у процесі приватизації, додержання закону у приватизаційних процедурах та невикористання відповідними органами підстав оспорування правочинів для повернення майна у державну (комунальну власність).

Положення статті 30 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна», якими запроваджена скорочена позовна давність для позовів щодо оспорування угод малої приватизації, достеменно сприяє цій визначеності.

Відсутнє розумне пояснення та легітимна мета непоширення такої визначеності на покупців об'єктів малої приватизації, що придбали державне майно до моменту набрання чинності новим приватизаційним законом, в умовах, коли закон не містить прямих та чітких застережень із цього приводу.

ЄСПЛ у рішенні від 18.03.2008 по справі «Dacia SRL» проти Молдови» (Dacia SRL v Moldova, заява № 3052/04) констатував, що зміна правовідносин, які стали остаточними внаслідок впливу позовної давності або мали би стати остаточними, якби позовну давність було застосовано без дискримінації на користь держави, є несумісним із принципом правової визначеності (§ 77). Аналогічну позицію зайняв Верховний Суд у справі № 362/44/17 (14-183цс18) [14].

І хоча наведена справа не може вважатися подібною для всіх випадків, позаяк ґрунтується на віндикаційному позові прокурора та не стосувалася темпоральних умов застосування новел закону про позовну давність, висновки щодо недопущення дискримінації одних суб'єктів права перед іншими у контексті застосування позовної давності мають важливе значення для досліджуваного питання.

Положення закону не можуть тлумачитися у спосіб, що ставив би у нерівне становище покупців державного (комунального майна), фак-

тично запроваджуючи непряму дискримінацію суб'єктів права власності залежно від моменту придбання державного (комунального) майна, покладаючи на покупців публічної власності різний тягар ризику оспорування приватизаційних угод. Адже стаття 24 Конституції гарантує громадянам рівність перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за будь-якими ознаками. Відповідно до ст. 13 Конституції України Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Положеннями частини 2 статті 318 та частини 3 статті 319 Цивільного кодексу України встановлено, відповідно, що усі суб'єкти права власності є рівними перед законом, а усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав.

Ситуація, при якій права та інтереси покупців об'єктів малої приватизації, забезпечуються у різний спосіб, що створює переваги для покупців, які придбали у держави чи територіальної громади пізніше, не може бути визнана прийнятною з позиції принципу правової визначеності, справедливості та рівного ставлення держави до усіх суб'єктів права власності, передбаченого у наведених положеннях Конституції України та Цивільного кодексу України.

Тим паче, що для цілей стимулювання інвестиційних процесів в складних умовах, у яких перебуває держава під час повномасштабного російського вторгнення, Законом № 2468-IX від 28.07.2022 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави», доповненням Розділу V пунктом 7⁴ Закону «Про приватизацію державного та комунального майна» встановлена скорочена позовна діяльність у три місяці для будь-яких угод приватизації (в тому числі купівлі-продажу об'єктів великої приватизації): *«строк позовної давності для звернення з позовом про визнання недійсним договору купівлі-продажу об'єкта приватизації, укладеного у період дії правового режиму воєнного стану, становить три місяці з дня його укладення»*.

Відмова у врахуванні скороченої позовної давності із моменту прийняття Закону «Про приватизацію державного та комунального майна» порушує принцип справедливості, адже припускає уникнення відповідальності органів, уповноважених здійснювати приватизаційні процеси, в тому числі обираючи неправильний спосіб приватизації, а також бездіяти при контролі додержання законності у «малій приватизації» з урахуванням законодавчих виключень щодо позовної давності під час карантинних обмежень та воєнного стану. Разом із тим, як правильно зазначено у постанові Верховного Суду від 20 вересня 2023 року у справі № 141/124/21, суди не можуть стимулювати «опортуністичну поведінку – продовжуй порушувати, доки це вигідніше, ніж не порушувати» [15]. У цьому випадку порушення під час приватизаційного процесу стають вигідними для держави, позаяк дозволяють повернути об'єкти малої приватизації у державну чи комунальну власність та безоплатно користуватися коштами приватних осіб протягом тривалого строку.

І якщо у «великій» приватизації факт необмеження скороченою позовною давністю відповідних порушень приватизаційного процесу можна пояснити важливістю об'єктів великої приватизації для самого функціонування держави та негативних соціально-економічних наслідків й значних збитків, які може понести держава у випадку порушень приватизаційних процедур, то у малій приватизації, ситуація радикально відмінна. Ризик економічних втрат й порушення публічних інтересів при непорушності приватизаційних угод малої приватизації, при укладанні яких порушувалися якісь процедурні положення, є явно меншим за ризик розтягнутої у часі невизначеності та недовіри до державних органів, що виникає у разі спроби держави в особі прокуратури чи інших уповноважених органів оспорити приватизаційні угоди протягом тривалого строку. В останньому разі можливість тривалого строку оспорування, тим паче в умовах зупинення відліку позовної давності в карантинний період та під час воєнного стану, йде всупереч ідеї державних гарантій права приватної власності та інвестиційної привабливості економіки.

Держава не може одночасно закликати інвесторів вкладати в економіку України та робити невизначеною можливість оспорування приватизаційних угод малої приватизації, необмеженого в часових проміжках прокурорського реагування.

Тлумачення скороченої позовної давності, встановленої Законом України «Про приватизацію державного та комунального майна», як такої, що не поширюється на договори малої приватизації, укладені до набрання чинності цим законом, створювало б дискримінаційні умови захисту права приватної власності у відносинах із публічними утвореннями (державою та територіальними громадами) для суб'єктів, які придбали об'єкти публічної власності в різний період.

За цього дискримінаційного підходу однакові підстави визнання правочину недійсним, закріплені в новому та старому законі: наприклад, порушення умови щодо здійснення невід'ємних поліпшень майна як умови викупу, – дозволяли б уповноваженими органу влади чи прокурору примусово повертати державне та комунальне майно у державну чи комунальну власність, застосовуючи наслідки недійсності відповідного правочину лише стосовно більш ранніх договорів, укладених до 7.03.2018 році, що є несправедливим та ставить суб'єктів право власності у нерівне становище всупереч положенням ст. 13 Конституції України.

У цьому випадку більш пізній період набуття права приватної власності за приватизаційним правочином надавав би переваги одним суб'єктам приватної власності перед іншими, без чіткого усвідомлення випадків, коли реалізація чи застосування відповідних норм та правил має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними, як це передбачено для непрямой дискримінації Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Очевидно, що при тлумаченні норм права антидискримінаційні вимоги мають враховуватися.

Положення про застосування скороченої позовної давності до позовів про визнання недійсними договорів приватизації державного/комунально-

го майна мають застосовуватися однаково для суб'єктів права власності незалежно від моменту набуття відповідного права.

Отже тлумачення, відповідно до якого до угод малої приватизації не застосовується скорочена позовна давність, фактично означало б застосування закону всупереч його призначенню та принципу справедливості.

В-третьє, проголошення України не лише правовою, але й соціальною державою, обумовлює висновок про «пріоритет прав людини і громадянина» [16, с. 27] у відносинах із державою.

Дійсно, встановлені у статті 3 Конституції України положення про те, що *«права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»*, гарантують обрання таких способів тлумачення темпоральних норм щодо застосування позовної давності, які усували б сумніви у наявності гарантій особи – покупця об'єкта малої приватизації на застосування пом'якшеного регулювання заходів державного контролю щодо оспорування приватизаційних угод.

Відсутній будь-який суспільний інтерес та легітимна мета у застосуванні більш тривалої позовної давності до відносин, що виникли до ухвалення нового приватизаційного законодавства.

Не випадково, в юридичній літературі справедливо зазначається, що «імперативом для соціальної держави є вимога служіння громадянському суспільству, сприяння його функціонуванню» [17, с. 44]. У цьому разі інтереси та механізми державної влади підпорядковуються інтересам забезпечення стабільності цивільного обігу. Цій ідеї повною мірою відповідає тлумачення поширення скороченої позовної давності – з моменту набрання чинності Законом України «Про приватизацію державного та комунального майна» – на всі позови органів публічної влади до покупців державної чи комунальної власності про визнання недійсними договорів купівлі продажу малої приватизації незалежно від дати укладання відповідного договору.

Тут потрібно також враховувати, що застосування позовної давності – це завжди реалізація права, а саме: реалізація права на судовий захист порушеного, оспоруваного чи невизнаного права.

З цього випливає, що положення закону, якими встановлюється позовна давність – це регулювання порядку реалізації права.

Тому положення закону, якими встановлена скорочена позовна давність для вимог щодо оспорування договорів малої приватизації, регулюють відносини щодо реалізації права на судовий захист порушеного права.

В свою чергу, як зазначає Верховний Суд України, реалізація права особи має здійснюватися за нормами, чинними на момент вираження волевиявлення такої особи у формі конкретних дій (звернення до суб'єкта владних повноважень тощо).

Так, наприклад, у справі № 523/4930/15-а Верховний Суд дійшов до висновку, що при перерахунку пенсії відсотковий розмір грошового забезпечення, з якої призначається пенсія, визначається з урахуванням вислуги років. При цьому застосуванню підлягає норма закону у редакції, яка була чинною на час призначення пенсії. Аналогічна правова позиція викладе-

на раніше Верховним Судом України у постанові від 8 липня 2015 року у справі № 732/48/15. У цьому випадку органи Пенсійного фонду України помилково застосували норми права, які були чинними на момент звернення особи за перерахунком пенсії, оскільки не врахували, що право на призначення пенсії та її перерахунок – два різних права. Відповідно, реалізація кожного з них має здійснюватися за правилами та відповідно до норм, чинних на момент реалізації кожного з визначених прав.

У контексті застосування принципу незворотності дії закону у часі це означає, що у разі, якщо правовідносини стосовно реалізації певного права розпочато у період чинності нормативно- правового акта, за умови, що особа здійснила конкретні дії, що виражають її волевиявлення стосовно реалізації права (звернулась до суб'єкта владних повноважень, подала повний пакет документів тощо), то особа повинна мати можливість закінчити реалізацію відповідного права за тими нормами, що діяли на момент початку реалізації відповідного права, навіть якщо до завершення реалізації права вони втратили чинність.

Причому, *«особа може скористатися правом та механізмом реалізації відповідного права лише за законом, чинним на момент прояву реального бажання скористатися відповідним правом та механізмом. При цьому, реальність бажань означає те, що особа звернулася до відповідно суб'єкта владних повноважень у встановлений спосіб та із заявою встановленої форми із наданням всіх необхідних документів (виконанням всіх вимог законодавства, що регулює порядок реалізації відповідного права). Ще однією вимогою застосування такого підходу ретроспективного способу реалізації права є те, що у певний момент часу суб'єкт владних повноважень був наділений відповідними повноваженнями та об'єктивними можливостями забезпечити реалізацію такого права»* (курсив – О.П.) [18].

Така правова позиція підтримана Верховним Судом переважно для соціальних спорів, але відсутні будь-які причини, що заважали б її поширенню на випадки тлумачення відносин щодо звернення держави (прокурора) до суду з позовами про оспорювання приватизаційних правочинів. Адже застосування позовної давності у цих відносинах має характер реалізації права держави на судовий за захист порушеного права.

Екстраполюючи такий підхід на позови щодо визнання недійсними договорів приватизації публічної власності, можна виснувати, що прокурор може скористатися правом та механізмом реалізації права на звернення до суду за примусовим захистом порушеного права державної чи комунальної власності лише за законом, чинним на момент прояву реального волевиявлення на використання відповідного права та механізму. При цьому, реальність волевиявлення прокурора означає те, що особа звернулася з до суду у встановлений спосіб та із позовною заявою встановленої форми із наданням всіх необхідних доказів (виконанням всіх вимог законодавства, що регулює порядок реалізації відповідного права).

З урахуванням висновку про те, що положення ст. 30 Закону «Про приватизацію державного та комунального майна» про скорочену позовну давність щодо вимог про оспорювання договорів малої приватиза-

ції, є врегулюванням порядку реалізації права зацікавленої сторони на судовий захист порушеного права, необхідно з'ясувати зміст Прикінцевих та перехідних положень відповідного закону на предмет наявності застережень, які могли б заперечити застосування відповідної скороченої позовної давності до договорів, укладених до моменту набрання ним чинності.

Звертає на себе увагу, що пункт 1 Прикінцевих та перехідних положень Закону «Про приватизацію державного та комунального майна» № 2269-VIII стосується моменту набрання чинності Законом у цілому: «з дня, наступного за днем його опублікування», – тоді як пункт 2 встановлює темпоральну умову «щодо яких рішення про приватизацію було прийнято до набрання чинності цим Законом» винятково для відносин «приватизація (продаж) об'єктів... здійснюється та завершується».

Ст. 30 Закону № 2269-VIII, що має назву «Особливості розгляду спорів щодо приватизації державного або комунального майна» не може вважатися відносинами щодо здійснення та завершення приватизації (продажу) об'єктів державної чи комунальної власності.

Згідно з п. 22 ст. 11 Закону № 2269-VIII приватизація державного або комунального майна (далі – приватизація) – платне відчуження майна, що перебуває у державній або комунальній власності, на користь фізичних та юридичних осіб, які відповідно до цього Закону можуть бути покупцями.

Відповідно до п. 14 ст. 1 Закону № 2269-VIII «завершення приватизації – продаж об'єкта приватизації (усіх акцій, передбачених до продажу, єдиного майнового комплексу, іншого майна тощо) та перехід права власності на такий об'єкт покупцю, що оформлюється наказом відповідного органу приватизації».

Поняття «здійснення приватизації» закон не виокремлює, але, виходячи із розумного підходу, здійснення приватизації передуює завершенню приватизації та включає усі процедури приватизаційного процесу.

Зі змісту ст. 10 Закону також випливає, що здійснення приватизації розпочинається з «формування та затвердження переліків об'єктів, що підлягають приватизації», а завершення приватизації (в контексті малої приватизації) пов'язується із моментом продажу об'єкта та «переходу до покупця права власності».

Отже, процедури контролю за укладеними приватизаційними угодами, в тому числі в частині встановлення особливостей розгляду спорів щодо приватизації державного або комунального майна не віднесені законом до стадій приватизаційного процесу.

Отже, темпоральне правило п. 2 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2269-VIII не поширюється на положення статті 30 цього Закону, в тому числі в частині скороченої позовної давності для вимог про оспорування договорів купівлі-продажу об'єктів малої приватизації.

Таким чином, Закон не містить спеціальних застережень щодо непоширення скороченої позовної давності на позовні вимоги органів місцевого самоврядування чи прокурора щодо оспорування договорів купівлі-продажу об'єктів малої приватизації, укладених до набрання чинності відповідним законом.

У свою чергу це робить обґрунтування, зроблені у попередніх висновків цієї роботи такими, що не спростовуються спеціальними законодавчими застереженнями.

Як неодноразово зазначав Європейський суд із праву людини, «норма не може розглядатися як «закон» у значенні Конвенції, якщо вона не сформульована з достатньою точністю, щоб дозволити громадянину регулювати свою поведінку; особа повинна бути в змозі – якщо це необхідно, з відповідною порадой – передбачити, до міри, яка є розумною за обставинами, наслідки, які може спричинити дана дія. Закон все ще може задовольняти вимозі передбачуваності, якщо відповідна особа, отримуючи відповідну юридичну консультацію, оцінити цю норму, до ступеня, який є розумним за обставинами, наслідки, які може спричинити певна дія» [19].

Встановлення скороченої позовної давності в новому Законі України «Про приватизацію державного та комунального майна» за відсутності чітких темпоральних застережень про непоширення цього закону на випадки оспорування договорів приватизації державного чи комунального майна, укладених до набрання чинності цим Законом, з розумною передбачуваністю переконує у встановленні додаткових державних гарантій захисту інвестицій та усунення тягаря оспоруваності відповідних угод для повноцінного використання майна у цивільному обігу, що повинно враховуватися при встановленні темпоральної дії норм статті 30 наведеного Закону.

Щодо питання про обчислення позовної діяльності у відносинах приватизації, то його доречно вирішувати з урахуванням встановлення загальної національної правової традиції обмеженого застосування ретроактивної дії законів у часі та забезпечення права держави (територіальних громад) на захист своїх прав та інтересів у суді, виходячи із наступного.

Обґрунтований вище підхід до кваліфікації положень ст. 30 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна» щодо скороченої позовної давності як таких, що визначають порядок реалізації права на судовий захист, вимагає визнання відповідних відносин як триваючих.

Як виснував Верховний суду «за загальним правилом закони та інші нормативно-правові акти мають пряму дію в часі, тобто регулюють відносини, що виникли після набрання чинності цими актами, а також відносини, які виникли до набрання чинності нормативно-правовими актами і продовжують існувати на час набрання ними чинності. У другому випадку такі акти поширюються на ці відносини з моменту набрання чинності, а не з моменту виникнення відповідних відносин» (курсив – О.П.) [20].

У випадку зміни закону щодо скорочення позовної давності права держави на захист публічних інтересів не може бути витлумачена у спосіб, що передбачає повну ретроактивну дію законів у часі, адже тоді порушувався би баланс інтересів учасників цивільних відносин, у яких бере участь держава та/чи територіальні громади, на користь приватних осіб, всупереч принципам розумності та справедливості, встановленим у статті 3 ЦК України як елементів принципу верховенства права.

Повна ретроактивність дії закону про зміну позовної давності у цьому разі вимагала б застосовувати скорочену позовну давність від моменту

подачку її перебігу за старим законом. Це могло б призводити до того, що відповідні суб'єкти втрачали б право на позов, або їх права ставали б невинновато обмеженими через нові правила, не зважаючи на відсутність можливості реального усвідомлення обставин впливу позовної давності протягом періоду, що передував набуттю чинності новими правилами, та вимагав би додержання нечинного закону. Нова позовна давність не може отримати ретроактивну дію для випадків, коли «стара» позовна давність вже впливала до моменту набрання чинності законом, яким встановлена скорочена позовна давність. Адже закон не може «відродити» право, яке втратило силу примусової реалізації до моменту набрання чинності новим законом.

У свою чергу, якщо до впливу позовної давності на момент набрання чинності законом, яким запроваджена скорочена позовна давність, залишилося більше часу, ніж нова скорочена позовна давність, то права особи – у цьому разі держави чи територіальної громади або прокурора – на судовий захист публічних прав та інтересів слід вважати додержаними, виходячи із принципів розумності та справедливості, якщо після набрання чинності новим законом впливе скорочена позовної давності для відповідних позовних вимог у зв'язку завершенням періоду, визначеного законом як скорочена позовна давність, після набрання чинності новим законом.

Такий підхід спирається на обмежену ретроактивну дію зміни позовної давності, коли сторонам дається «гарантований» мінімальний період для подання позову, що відповідає новій позовній давності та забезпечує справедливий баланс між інтересами сторін.

На користь цього підходу свідчить загальна практика судових органів України, яка виходить із того, що не допускається «безпідставне звуження прав учасників цивільних правовідносин» при застосуванні позовної давності.

Наприклад, у наведеній Постанові Верховного Суду від 7 вересня 2022 року у справі № 679/1136/21 для відносин подовженої на підставі угоди сторін позовної давності зроблено такий висновок: «Врахувавши, що останнім днем звернення до суду з позовом у межах строку позовної давності було 26 вересня 2020 року, а Закон України від 30 березня 2020 року № 540-IX щодо продовження строків позовної давності на час дії карантину набрав чинності 02 квітня 2020 року, з огляду на встановлений Кабінетом Міністрів України карантин з 12 березня 2020 року, вимоги банку про солідарне стягнення заборгованості з боржника разом із поручителем підлягають до часткового задоволення». У цьому разі Верховний суд при подоланні прогалини виходив із принципу недопущення «безпідставного звуження прав учасників цивільних правовідносин як складової принципу справедливості», що вплинуло на висновок про подовження на підставі нового закону позовної давності, початок перебігу якої мав місце під час дії попереднього закону.

Право держави на судовий захист порушеного права повинно забезпечуватися реальністю права на судовий захист, який визначений положеннями Цивільного кодексу та інших правових актів. Забезпечується принципами розумності та справедливості.

Отже, набрання чинності новим законом, яким змінена позовна давність повинна забезпечувати право держави на звернення до суду за захистом порушеного права протягом нового скороченого терміну, якщо позовна давність, яка встановлювалася раніше діючими положеннями щодо спірних відносин не спливла, а період до спливу первісного строку перевищує тривалість скороченої позовної давності.

Правильність обґрунтувань, зроблених у цій роботі перевірена за допомогою ШІ. Зокрема, у відповідь на запитання: «Якщо при приватизації новим законом встановлена скорочена позовна давність у 3 місяці, чи може держава за раніше чинним правилом про загальну позовну давність для таких відносин просити визнати недійсним договір приватизації протягом 3 років?», – надана відповідь: «Якщо новим законом встановлено скорочений строк позовної давності у 3 місяці для оскарження договорів приватизації, держава не може використовувати раніше чинний загальний строк позовної давності (3 роки) для подання позову» [21].

Звісно, висновок ШІ не має обґрунтовального значення та використовується як джерело додаткової інформації, але підтверджує, що висновки, зроблені у цій роботі, ґрунтуються на розумному підході.

Висновки. Встановлення Законом України «Про приватизацію державного та комунального майна» скороченої позовної давності (3 місяці) для оспорування договорів малої приватизації поширюється на всі відповідні угоди, незалежно від часу їх укладення. Закон не містить прямих застережень про зворотну дію у негативному сенсі, а його метою є захист прав інвесторів та забезпечення стабільності цивільного обороту. Відмова від застосування скороченої давності до договорів, укладених до набрання чинності законом, створювала б дискримінаційні умови для власників.

Принципи правової визначеності та соціальної держави, що впливають із Конституції, вимагають обмеження можливості держави оспарювати угоди малої приватизації у необмежений час. Відсутність чітких часових меж для судових спорів щодо таких договорів підривало б інвестиційну привабливість економіки, тоді як встановлення короткого строку для оскарження угод є гарантією стабільності правочинів і належної реалізації приватизаційних процесів.

Обчислення позовної давності має здійснюватися з урахуванням загальних принципів незворотності дії законів у часі. Новий скорочений строк застосовується до всіх триваючих правовідносин з моменту набрання чинності законом, якщо попередній строк ще не сплив. Це забезпечує баланс інтересів між державою та приватними особами, запобігаючи ситуаціям, коли нові строки позовної давності необґрунтовано обмежували б права учасників правовідносин.

Література

1. Цивільного кодексу України : Коментар / За заг. Ред. Є.О. Харитонова, О.М. Калітенко. – Одеса, Юридична літ., 2003. 1080 с.
2. Позовна давність як різновид цивільно-правових строків: дис. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2008. 196 с.

3. Кочина О.С., Кот В.В. Застосування позовної давності в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. Ужгород, 2024 № 2. С. 215–219. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303198/295274>.
4. Печений О. П. Підстави застосування позовної давності у корпоративних правовідносинах // Українське комерційне право. 2006. № 7. С. 86–93.
5. Справа «стаблінгс та інші проти сполученого королівства» (case of stubblings and others v. the united kingdom) (заява № 22083/93; 22095/93) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-117765%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-117765%22]})
6. Постанова Верховного Суду від 7 вересня 2022 року у справі № 679/1136/21 (провадження № 61-5238св22) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106190914>.
7. Постанова ВП ВС від 5.12.2018 у справі № 522/2202/15-ц URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298391>.
8. Пояснювальна записка до законопроекту 7066 від 04.09.2017 URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62455&pf35401=433325>.
9. Динаміка цін на нерухомість URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/houseprice/>
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини четвертої статті 3, частини другої статті 5, частин другої та сьомої статті 7 і частини п'ятої статті 29 Закону України «Про приватизацію державного майна» (в редакції Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про приватизацію майна державних підприємств» від 19 лютого 1997 року) (справа щодо приватизації державного майна) від 1 липня 1998 року № 9-рп/1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-98#Text>.
11. Постанова Верховного суду від 15.05.2019 р. у справі №917/803/18 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81844300>.
12. Постанова Верховного суду від 16.05.2018 р. у справі №907/576/17 URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=74570755&red=10000304af39d751d68275c9362e4abe5c67d7&d=5>.
13. Постанова Верховного Суду від 23 червня 2020 року у справі № 159/3738/16-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90111755>
14. Постанова ВП ВС від 17.10.2018 № 362/44/17 (14-183цс18): URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79472747>.
15. Постанова ККС ВС від 20 вересня 2023 року у справі № 141/124/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113721668>.
16. Головащенко О. С. Поняття та ознаки соціальної держави / О. С. Головащенко // Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації : зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. семінару, м. Харків, 14 жовтн. 2016 р. Харків, 2016. С. 25–35.
17. Яковюк, І. Соціальна держава: до визначення змісту поняття. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. №3(26). Х. : Право, 2001. С. 37–47.
18. Берназюк Я. Дія закону у часі: особливості правозастосовної практики Верховного Суду (на прикладі вирішення публічно-правових спорів) URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/171984-diya-zakonu-u-chasi-osoblivosti-pravozastosovnoyi-praktiki-verkhovnogo-sudu-na-prikladi-virishennya-publichno-pravovikh-sporiv>.
19. ECHR : *Adzhigovich v. Russia*, no. 23202/05, § 29, 8 October 2009 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94869>.
20. Постанова від 08.09.2021 по справі № 9901/315/20: Велика Палата Верховного Суду URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99786460>.
21. ChatGPT. Відповідь на запитання щодо застосування позовної давності при приватизації [Електронний ресурс] / OpenAI. Режим доступу: <https://chat.openai.com> (дата звернення: 01.02.2025).

Анотація

Подцерковний О. П. Щодо темпорального застосування позовної давності у відносинах приватизації у світі конституційних принципів. – Стаття.

У статті аналізується питання темпорального застосування скороченої позовної давності у спорах щодо приватизації державного та комунального майна в Україні. Закон

України «Про приватизацію державного та комунального майна», який набрав чинності у 2018 році, запровадив тримісячну позовну давність для оскарження угод малої приватизації. Це викликало дискусії щодо можливості застосування цієї норми до угод, укладених до моменту набрання чинності новим законодавством.

Дослідження підкреслює, що позовна давність є правовим механізмом, який забезпечує юридичну визначеність та стабільність цивільного обороту. Конституційний принцип незворотності дії законів у часі не перешкоджає застосуванню нової позовної давності, якщо вони не погіршують становище особи. У випадку приватизації скорочення позовної давності сприяє захисту прав інвесторів та зміцненню довіри до держави, адже обмежує можливість безстрокового оскарження угод органами державної влади. Таким чином, нові правила мають застосовуватися до всіх угод малої приватизації, незалежно від часу їх укладення, що відповідає принципу правової визначеності та рівності перед законом.

Особлива увага приділяється практичним аспектам обчислення позовної давності. Встановлено, що у разі, якщо позовна давність, передбачена попереднім законодавством, ще не спливла на момент набрання чинності новими положеннями, вона має визначатися з урахуванням скороченого тримісячного строку. Це відповідає загальній судовій практиці щодо темпорального застосування законодавства, яка не допускає безпідставного звуження прав учасників майнових правовідносин. Крім того, такий підхід запобігає можливості держави використовувати процесуальні механізми для довільного втручання у приватизаційні відносини задовго після їх формального завершення.

Загалом, скорочена позовна давність у спорах щодо малої приватизації є інструментом державних гарантій для інвесторів та сприяє формуванню стабільного економічного середовища. Її застосування повинно ґрунтуватися на принципах справедливості, правової визначеності та недопущення дискримінації між суб'єктами права власності залежно від моменту укладення приватизаційного договору.

Ключові слова: приватизація, конституційні принципи, захист права власності, інвестиції, права інвесторів, позовна давність, позови прокурора, інтереси держави, місцеве самоврядування, оскарження правочинів.

Summary

Podtserkovnyi O. P. On the temporal application of the statute of limitations in privatization relations in light of constitutional principles. – Article.

This article examines the issue of the temporal application of the reduced limitation period in disputes concerning the privatization of state and municipal property in Ukraine. The Law of Ukraine «On the Privatization of State and Municipal Property,» which came into force in 2018, introduced a three-month limitation period for challenging small-scale privatization agreements. This has sparked debates regarding the applicability of this provision to agreements concluded before the new legislation took effect.

The study emphasizes that the limitation period is a legal mechanism ensuring legal certainty and stability in civil transactions. The constitutional principle of the non-retroactivity of laws does not prevent the application of a new limitation period if it does not worsen an individual's position. In the case of privatization, the reduction of the limitation period contributes to the protection of investors' rights and strengthens confidence in the state by limiting the indefinite challenge of agreements by public authorities. Thus, regardless of their conclusion date, the new rules should apply to all small-scale privatization agreements in line with the principle of legal certainty and equality before the law.

Special attention is paid to the practical aspects of calculating the limitation period. It has been established that if the limitation period provided by previous legislation had not expired when the new provisions took effect, it should be determined about the shortened three-month period. This aligns with general judicial practice on the temporal application of legislation, which does not allow for the unjustified restriction of the rights of participants in property relations. Moreover, this approach prevents the state from using procedural mechanisms to arbitrarily interfere in privatization relations long after their formal completion.

Overall, the reduced limitation period in disputes concerning small-scale privatization serves as a tool for state guarantees to investors and contributes to the formation of a stable economic

environment. Its application should be based on the principles of fairness, legal certainty, and the prevention of discrimination among property owners depending on the timing of the privatization agreement.

Key words: privatization, constitutional principles, property rights protection, investments, investors' rights, limitation period, prosecutor's lawsuits, state interests, local self-government, transaction challenges.

УДК 342.77:34.04(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/npuuola.v36.2025.20>*В. І. Приходько*

ПРИНЦИПИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження. У сучасних умовах розвитку правової системи України важливого значення набуває питання забезпечення ефективного судового захисту прав інтелектуальної власності. Одним із ключових інструментів у цій сфері є проведення судових експертиз, що дозволяє встановити об'єктивні фактичні обставини у справах щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. Враховуючи зростаючу кількість спорів, пов'язаних із правами на результати творчої діяльності, актуальність дослідження принципів публічного адміністрування судових експертиз у цій сфері є очевидною.

Публічне адміністрування проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності охоплює діяльність органів влади, судових установ та спеціалізованих експертних установ, які забезпечують незалежність, неупередженість та об'єктивність експертних висновків. Однак на практиці існують численні проблеми, пов'язані з відсутністю єдиних методологічних підходів до оцінки об'єктів інтелектуальної власності, недостатньою кількістю кваліфікованих судових експертів у цій галузі, а також суперечливістю висновків, що ускладнює розгляд справ у судах.

Особливу значущість дослідження має в контексті євроінтеграційних процесів та адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів у сфері інтелектуальної власності. Вдосконалення процедур судових експертиз сприятиме підвищенню рівня правової визначеності, зниженню рівня судових помилок та забезпеченню ефективного захисту прав інтелектуальної власності. Важливим аспектом є також впровадження цифрових технологій та автоматизованих систем у процес експертизи, що сприятиме більшій точності та прозорості висновків.

Таким чином, наукове дослідження принципів публічного адміністрування судових експертиз у сфері інтелектуальної власності в Україні є необхідним для формування ефективної системи правового регулювання, що відповідатиме викликам сучасного інформаційного суспільства. Розробка рекомендацій щодо вдосконалення механізмів адміністрування експертиз дозволить покращити якість судового розгляду справ та сприятиме захисту прав власників інтелектуальної власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До певних питань принципів публічного адміністрування проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності в Україні звертали в свою увагу вчені правники: Ю. Битяк, В. Галунько, В. Данілов, П. Діхтієвський, О. Дорошенко, О. Єщук, О. Ключев, Н. Ковальова, Т. Коломоєць, С. Короед, О. Костенко, П. Крайнев, В. Курило, О. Кузьменко, П. Лютіков, Р. Мельник, О. Орлюк,

Е. Сімакова-Єфремян, С. Сливка, С. Стеценко, Л. Тимошик, В. Федоренко, О. Ястремська та ін. Проте вони питання аналізованої нами проблематики безпосередньо не аналізували, а звертали свою увагу на більш загальні, спеціальні чи суміжні виклики.

Мета статті. Визначення та обґрунтування принципів публічного адміністрування процесу проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності в Україні, аналіз правових механізмів їх реалізації, а також розробка науково-обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення організаційних та нормативно-правових засад функціонування судово-експертної діяльності у цій сфері. Дослідження спрямоване на виявлення ключових проблем і викликів, що постають перед експертними установами та судами, а також на вироблення шляхів підвищення ефективності судового контролю у сфері захисту прав інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування поняття «принцип» необхідно звернутися до словника української мови в якому зазначено, що це є основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін. [1].

В. Галуцько вважає, що під принципами адміністративного права слід розуміти найбільш загальні та стабільні вимоги, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення права, свобод і законних інтересів приватних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [2, с. 148]. На думку професора В. Колпакова, принципи адміністративного права – це позитивні закономірності, пізнані наукою та практикою, закріплені у правових нормах, або узагальнення чинних у державі юридичних правил [2; 3, с. 39].

На нашу думку, згідно із вищезазначеним принципи публічного адміністрування судових експертиз у сфері інтелектуальної власності в Україні є фундаментальними засадами, що забезпечують ефективність, об'єктивність та законність діяльності відповідних державних органів. Аналіз наукових підходів до визначення поняття «принцип» свідчить про його ключову роль у формуванні та реалізації адміністративного права. Виходячи з теоретичних положень В. Галуцька та В. Колпакова, принципи адміністративного права можна розглядати як стабільні, об'єктивно зумовлені норми, що забезпечують належне функціонування публічної адміністрації. Зокрема у сфері судових експертиз інтелектуальної власності ці принципи спрямовані на дотримання правових стандартів, захист прав зацікавлених осіб і забезпечення правової визначеності.

Таким чином, ми вважаємо що публічне адміністрування судових експертиз у сфері інтелектуальної власності має базуватися на принципах законності, об'єктивності, неупередженості та відкритості. Дотримання цих засад сприятиме підвищенню рівня правового регулювання в даній сфері, що, у свою чергу, забезпечить належний захист прав інтелектуальної власності та розвиток правового суспільства в Україні.

Відповідно до вищезазначеного, розглянемо основні принципи публічного адміністрування судових експертиз: 1) принцип законності – публічне адміністрування судових експертиз у сфері інтелектуальної власності

базується на чіткому дотриманні законодавчих норм та регулюючих актів. Зокрема, це передбачає виконання експертних досліджень відповідно до законів України, таких як Закон України «Про судову експертизу», Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України та інші нормативно-правові акти. Дотримання цього принципу гарантує правомірність висновків експертів і їх використання у судовому процесі [4]; 2) принцип незалежності експерта – незалежність експерта є ключовою складовою забезпечення справедливого розгляду справ, пов'язаних з інтелектуальною власністю. Державні та приватні судові експерти повинні діяти без стороннього впливу з боку учасників судового процесу, органів влади чи інших зацікавлених осіб. Забезпечення незалежності здійснюється через відповідні гарантії у законодавстві, включаючи можливість оскарження дій або висновків експерта у разі наявності сумнівів у їхній об'єктивності [5]; 3) принцип прозорості – публічне адміністрування судових експертиз у сфері інтелектуальної власності передбачає відкритість та доступність інформації про процеси та процедури проведення експертиз. Це означає наявність реєстрів судових експертів, публічний доступ до методичних рекомендацій та нормативних документів, а також можливість перевірки обґрунтованості висновків експертизи. Прозорість сприяє підвищенню довіри до експертних досліджень та рішень судів, заснованих на їхніх результатах [6]; 4) принцип науковості обґрунтованості – науковий підхід є основою для проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності. Використання сучасних методів, інструментів та технологій дозволяє отримати об'єктивні та достовірні результати. Публічне адміністрування забезпечує регулярне оновлення методичних рекомендацій, підвищення кваліфікації експертів та впровадження інновацій у сфері експертних досліджень [6]; 5) принцип ефективності – ефективність судових експертиз у сфері інтелектуальної власності досягається через оптимізацію адміністративних процедур, своєчасність проведення досліджень та якість висновків. Державні органи адміністрування експертиз мають забезпечувати належні умови для оперативного розгляду справ, включаючи наявність достатньої кількості кваліфікованих експертів, спрощення процедур оформлення запитів та впровадження електронних сервісів для взаємодії з експертними установами [7].

Таким чином, принципи публічного адміністрування судових експертиз у сфері інтелектуальної власності в Україні спрямовані на забезпечення правової визначеності, об'єктивності, прозорості, наукової обґрунтованості та ефективності цього процесу.

Що стосується практичної реалізації досліджуваної нами проблематики, І. Брус вважає що прокурору доцільно заявляти (клопотати) про призначення судових експертиз у сфері захисту прав інтелектуальної власності, де розглядаються спори у справах про захист авторських прав (використання об'єктів авторських прав – художніх, літературних творів, фотографій, атласів і карт, креслень, комп'ютерних програм, баз даних тощо); у справах про захист прав промислової власності (використання без дозволу власника знаків для товарів і послуг, комерційних (фірмових) найменувань, промислових зразків, винаходів, корисних моделей); у справах за

позовами про оскарження рішень Державного департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України про надання правової охорони об'єктам промислової власності (знаки для товарів і послуг, винаходи, корисні моделі, промислові зразки); про відмову в наданні правової охорони зазначеним вище об'єктам; про визнання недійсними правоохоронних документів на об'єкти промислової власності (свідцтв на знаки для товарів і послуг, патентів на винаходи, корисні моделі, промислові зразки), які були видані суб'єктам господарювання на підставі рішень Державного департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України [8; с. 50].

Отже, проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності є важливою складовою реалізації принципів публічного адміністрування, оскільки забезпечує дотримання законності, об'єктивності та неупередженості в розв'язанні спорів щодо авторських та суміжних прав, а також прав промислової власності.

Однією з основних проблем є відсутність уніфікованих методичних підходів до проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності, що призводить до суперечливих висновків. Також існує проблема недостатньої кількості висококваліфікованих експертів, що впливає на якість і швидкість виконання експертиз [9; с. 33].

У перспективі необхідно розробити єдині стандарти оцінки об'єктів інтелектуальної власності, забезпечити належний рівень професійної підготовки експертів та вдосконалити правові механізми взаємодії судової та експертної систем.

Згідно із вищезазначеним, можемо зробити висновок, що забезпечення ефективності публічного адміністрування судових експертиз у сфері інтелектуальної власності вимагає удосконалення нормативно-правової бази, впровадження сучасних експертних методик і підвищення рівня кваліфікації експертів. Впровадження цифрових технологій у процес експертизи може значно підвищити точність висновків та зменшити строки їх підготовки.

Висновки. Принципи публічного адміністрування проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності в Україні – це сукупність базових засад і норм, які регулюють організацію, забезпечення прозорості, законності, ефективності та підзвітності процесів, пов'язаних із призначенням, здійсненням і контролем судових експертиз, що стосуються прав на об'єкти інтелектуальної власності. Ці принципи втілюють: верховенство права, що гарантує дотримання прав і свобод учасників процесу; незалежність експертів, яка забезпечує об'єктивність та достовірність висновків; прозорість процедур, яка дозволяє уникнути зловживань і сприяє суспільній довірі; ефективне управління ресурсами та компетентний кадровий склад; відкритість до інновацій і використання сучасних цифрових технологій у дослідженнях. Дотримання цих принципів забезпечує не лише правову визначеність у справах, що стосуються інтелектуальної власності, а й підвищує загальну ефективність державного управління в цій сфері.

Література

1. Білодід І. Словник української мови: в 11 т. Київ. *Наукова думка*. 1970–1980.
2. Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., та ін. Адміністративне право України. Повний курс. підручник. Херсон. *ОЛДІ-ПЛЮС*. 2018. 446 с.
3. Колпаков В., Кузьменко О. Адміністративне право України: підручник. Київ. *Юрінком Інтер*. 2003. С. 18–26.
4. Закон України «Про судову експертизу». Офіційний вісник України. 2023. № 15; 5. Цивільний процесуальний кодекс. Відомості Верховної Ради України, 2004, № 40-41, 42, ст. 492; 6. Господарський процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст. 56.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку проведення судових експертиз» від 10.02.2023 № 125.
6. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, ст. 141
7. Досвід ЄС у сфері судових експертиз: порівняльний аналіз. *Юридична наука*. 2022. № 4. С. 67–78.
8. Брус І. Доказова дієвість судової експертизи у сфері інтелектуальної власності. *Право і суспільство*. 2014. № 5. С. 46–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_5_11
9. Аналітичний звіт «Стан та перспективи розвитку судово-експертної діяльності в Україні». Київ. *Центр правових досліджень*. 2023. 36 с.

Анотація

Приходько В. І. Принципи публічного адміністрування проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності в Україні. – Стаття.

У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти принципів публічного адміністрування у процесі проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності в Україні. Зазначені принципи виступають системоутворюючими орієнтирами, що визначають організаційно-правові засади функціонування експертної діяльності у сфері захисту авторських прав, патентного права та інших об'єктів інтелектуальної власності. Акцентовано увагу на таких фундаментальних принципах, як верховенство права, яке забезпечує дотримання прав і свобод усіх учасників процесу; незалежність та об'єктивність експертів, що гарантує неупередженість та достовірність результатів експертиз; прозорість процедур, яка сприяє запобіганню корупційним проявам і посиленню суспільної довіри до результатів судових розглядів. Окрему увагу приділено принципу ефективного управління ресурсами, що передбачає раціональне використання кадрового, матеріально-технічного та інформаційного потенціалу. Підкреслюється важливість впровадження інноваційних технологій та цифрових рішень у процес проведення експертиз, що дозволяє підвищити якість, швидкість та аналітичну глибину висновків. Проаналізовано чинне нормативно-правове регулювання, яке закладає основу для вдосконалення механізмів публічного управління у цій сфері, а також окреслено напрями його подальшого удосконалення. Дотримання вищезазначених принципів у процесі публічного адміністрування експертної діяльності у сфері інтелектуальної власності є запорукою правової визначеності, посилення правового захисту суб'єктів інтелектуальної власності та підвищення ефективності державного управління в умовах сучасних викликів і євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: публічне адміністрування, судова експертиза, інтелектуальна власність, державне управління, права та свободи, принципи, охорона інтелектуальної власності, об'єкти інтелектуальної власності, нормативно-правове регулювання, експертна діяльність, авторське право.

Summary

Prykhodko V. I. Principles of public administration of forensic examinations in the field of intellectual property in Ukraine. – Article.

The article examines the theoretical and practical aspects of the principles of public administration in the process of conducting judicial examinations in the field of intellectual property in Ukraine. These principles serve as system-forming guidelines that determine the organizational and legal foundations of the functioning of expert activities in the field of copyright protection, patent law and other intellectual property objects. The emphasis is on such fundamental principles as the rule of law, which ensures compliance with the

rights and freedoms of all participants in the process; independence and objectivity of experts, which guarantees the impartiality and reliability of the results of examinations; transparency of procedures, which helps prevent corruption and strengthen public trust in the results of judicial proceedings. Special attention is paid to the principle of effective resource management, which involves the rational use of human, material, technical and information potential. The importance of introducing innovative technologies and digital solutions into the process of conducting examinations is emphasized, which allows to increase the quality, speed and analytical depth of conclusions. The current regulatory framework, which lays the foundation for improving public administration mechanisms in this area, is analyzed, and directions for its further improvement are outlined. Compliance with the above principles in the process of public administration of expert activities in the field of intellectual property is a guarantee of legal certainty, strengthening the legal protection of intellectual property subjects and increasing the efficiency of public administration in the face of modern challenges and European integration processes.

Key words: public administration, forensic examination, intellectual property, public administration, rights and freedoms, principles, protection of intellectual property, intellectual property objects, regulatory framework, expert activities, copyright.

УДК 343.9:796

DOI <https://doi.org/10.32782/npuuola.v36.2025.21>*В. В. Шайдевич*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МІЖНАРОДНИХ СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОГО СПОРТИВНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Міжнародні спортивні організації займають важливу роль у системі міжнародного спортивного права, регулюючи правила та стандарти спортивної діяльності на глобальному рівні. Однак їхня діяльність постійно стикається з численними викликами, зокрема в аспектах управлінської прозорості, етики, боротьби з допінгом і фінансової стабільності. Взаємодія з державами, національними федераціями та іншими міжнародними інститутами створює додаткові труднощі, особливо в умовах глобалізації та політизації спорту. Тому важливим є дослідження правового статусу, функцій та повноважень цих організацій для оцінки їх здатності ефективно вирішувати сучасні проблеми та забезпечувати розвиток спорту на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій на тему міжнародних спортивних організацій як суб'єктів міжнародного спортивного права свідчить про зростаючий інтерес до правового статусу цих організацій та їхньої ролі у розвитку глобального спорту. У працях таких вчених, як О. Іванюка, О. Драчова, Дж. Нафзігера, К. Фостера та інші, особливу увагу приділено правовим аспектам взаємодії міжнародних спортивних організацій з державами та іншими міжнародними інституціями.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз ролі міжнародних спортивних організацій як суб'єктів міжнародного спортивного права, визначення їхніх функцій, правової природи та впливу на розвиток глобального спорту. Завдання дослідження полягають у вивченні класифікації міжнародних спортивних організацій, їх правового статусу та повноважень, а також їхньої взаємодії з державами та іншими міжнародними організаціями. Крім того, дослідження спрямоване на виявлення викликів та перспектив розвитку цих організацій в умовах глобалізації, зокрема в контексті забезпечення етики, прозорості та інклюзивності у спортивному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні спортивні організації займають важливе місце в системі міжнародного спортивного права, оскільки вони формують основні правила та стандарти, які регулюють спортивну діяльність на глобальному рівні. З моменту їхнього створення вони стали основними акторами в забезпеченні порядку та справедливості у сфері міжнародного спорту, маючи вплив на всі аспекти спортивної діяльності, від організації змагань до встановлення етичних норм і боротьби з допінгом. Це суб'єкти, які володіють значними правами та обов'язками, здатні не лише розробляти та імплементувати міжнародні стандарти,

але й активно впливати на політику розвитку спорту, обираючи напрямки для майбутнього спортивного прогресу. Окрім того, вони відіграють ключову роль у забезпеченні чесності та рівності на всіх етапах спортивного процесу, створюючи умови для участі спортсменів незалежно від їхнього походження, раси, статі чи інших соціальних характеристик.

Ці організації також активно взаємодіють з державами, національними спортивними федераціями та іншими міжнародними інституціями, сприяючи глобалізації спортивної інфраструктури та зміцненню міжнародного співробітництва. Через свої повноваження і функції міжнародні спортивні організації мають можливість формувати загальні підходи до вирішення спортивних спорів, організовувати та контролювати міжнародні змагання, а також впроваджувати нові інновації у спортивні практики.

Дослідження ролі міжнародних спортивних організацій дозволяє глибше зрозуміти не лише їхню правову природу та функції, але й ті виклики, з якими вони стикаються в умовах сучасної глобалізації. Це включає необхідність адаптації до швидких змін у політичних, соціальних та економічних умовах, а також відповідальність за підтримку етики, прозорості та стабільності у спортивному середовищі. Тому аналіз діяльності таких організацій має велике значення для розуміння сучасних тенденцій розвитку міжнародного спортивного права [1].

Міжнародні спортивні організації займають ключову роль у розвитку світового спорту, оскільки вони визначають його правила, стандарти і механізми функціонування на глобальному рівні. Одним із основних аспектів їх діяльності є класифікація за різними критеріями, що дозволяє виявити різноманіття їх функцій, сфер діяльності та склад учасників. За типом діяльності їх можна розділити на різні категорії. Наприклад, міжнародні спортивні федерації займаються регулюванням окремих видів спорту, встановлюють правила гри та визначають критерії відбору учасників до змагань. До найбільш відомих і впливових міжнародних спортивних федерацій відносяться такі організації, як Міжнародна федерація футболу (FIFA), яка керує розвитком футболу на всіх рівнях, Міжнародний олімпійський комітет (МОК), що координує діяльність всього олімпійського руху, та Міжнародна асоціація легкоатлетичних федерацій (IAAF), яка відповідає за стандарти та організацію змагань у легкій атлетиці.

Окрім федерацій, важливу роль відіграють міжнародні спортивні комітети, які здійснюють координацію і підтримку спортивних організацій на різних рівнях, від національних до міжнародних. Ці комітети, як правило, мають функцію організації міжурядових або міжорганізаційних заходів, таких як спортивні форуми, зустрічі та конференції, що сприяють налагодженню співпраці між різними країнами та спортивними інститутами.

Міжнародні спортивні організації можуть мати різні рівні впливу в залежності від їх географічного масштабу. Наприклад, глобальні організації, як МОК, займаються регулюванням всесвітньо значущих спортивних подій і займаються розробкою стандартів, що охоплюють усі континенти. Такі організації можуть мати величезний вплив на спортивну політику, економіку та культуру у світі. Континентальні організації, такі як Азіатська футбольна конфедерація або Європейська легкоатлетична асоціація,

зосереджують свою діяльність на розвитку спорту в межах певних географічних територій і мають значний вплив на регіональний розвиток. Водночас національні спортивні асоціації, такі як Українська асоціація футболу або Федерація баскетболу США, займаються конкретними видами спорту в межах окремих держав, організовують внутрішні змагання та забезпечують виконання міжнародних норм на національному рівні.

Незалежно від рівня діяльності, всі міжнародні спортивні організації мають спільну мету – сприяти розвитку спорту, зробити його доступним, демократичним і справедливим для всіх учасників. Вони працюють над забезпеченням рівних умов для спортсменів з різних країн і культур, підтримують ідеї чесності та інклюзивності, активно протидіють дискримінації та корупції в спорті. Саме через взаємодію цих організацій на різних рівнях спорту створюється єдина глобальна спортивна спільнота, що дозволяє досягати значних результатів у розвитку фізичної культури та спорту в усьому світі [1].

Міжнародні спортивні організації мають свою специфічну правову природу, що визначається їхніми функціями, роллю та впливом у міжнародному спортивному праві. Це унікальні суб'єкти, які діють поза межами національних правових систем, але водночас їхня діяльність підпадає під регулювання міжнародних угод та конвенцій. Оскільки спортивні організації займаються питаннями, що виходять за межі державних кордонів і мають глобальний вплив, їх правовий статус визначається як частина міжнародного спортивного права. Це означає, що вони мають здатність укладати міжнародні договори, брати участь у міжнародних процесах, а також вирішувати суперечки, які виникають у сфері спорту.

Правова природа міжнародних спортивних організацій зумовлена їхнім особливим статусом як частини міжнародного співтовариства. Вони виступають не лише як регулятори спортивних дисциплін, а й як авторитетні органи, які здатні формулювати політику в спортивних питаннях, впливати на розвиток глобальних стандартів та забезпечувати їх дотримання. Крім того, вони активно взаємодіють із державами та іншими міжнародними організаціями, такими як ООН чи Всесвітня організація охорони здоров'я, а також з іншими спортивними структурами для створення єдиних стандартів та правил, які регулюють діяльність у різних видах спорту.

Кожна міжнародна спортивна організація має свої внутрішні нормативні акти, які регулюють її діяльність. Одним з основних документів є статут організації, який визначає основні принципи, функції, організаційну структуру, обов'язки її членів, процедури прийняття рішень та інші важливі аспекти діяльності. Наприклад, у випадку Міжнародної федерації футболу (FIFA) її статут регулює всі аспекти організації глобальних футбольних змагань, визначає критерії відбору команд, санкції за порушення правил та умови для проведення міжнародних турнірів. Інші спортивні організації, такі як МОК чи IAAF, також мають аналогічні внутрішні нормативні документи, які визначають механізми управління та процедурні аспекти.

Міжнародні спортивні організації постійно взаємодіють із іншими суб'єктами міжнародного права, а також з урядами держав. Вони можуть укладати двосторонні та багатосторонні угоди, що регулюють різноманітні

аспекти спортивної діяльності, від організації змагань до розвитку інфраструктури та підтримки спортсменів. Це дозволяє їм не лише забезпечувати взаємодію між державами та спортивними структурами, а й сприяти поширенню стандартів і норм на глобальному рівні. Крім того, міжнародні спортивні організації беруть участь у вирішенні спорів між членами, організують спортивні арбітражі та надають рекомендації щодо правових норм і етики в спорті.

У свою чергу, участь міжнародних спортивних організацій у міжнародних процесах і їхні взаємодії з іншими організаціями надають їм значну юридичну та політичну вагу. Ці організації мають можливість впливати на політику держав, створюючи умови для впровадження сучасних спортивних стандартів, проведення міжнародних заходів і організації безпеки під час змагань. З цього погляду правова природа міжнародних спортивних організацій виходить за межі традиційного розуміння юридичних осіб і розкривається через їх взаємодію з різними сферами міжнародного права [2].

Міжнародні спортивні організації виконують важливі функції, що забезпечують їхній вплив на розвиток глобального спорту та стабільність у спортивному середовищі. Однією з основних функцій цих організацій є встановлення міжнародних правил для конкретних видів спорту. Вони розробляють і затверджують правила, які визначають умови проведення змагань, стандарти спортивної підготовки, безпеку учасників та етику у спорті. Уніфікація та стандартизація правил допомагають уникати розбіжностей між різними країнами та забезпечують рівні та справедливі умови для змагань на міжнародному рівні. Це важливо для забезпечення чесної конкуренції, оскільки дозволяє спортсменам з різних куточків світу виступати за однаковими умовами, незважаючи на національні відмінності.

Другою ключовою функцією міжнародних спортивних організацій є організація та координація міжнародних спортивних подій. Однією з найбільших і найвідоміших подій є Олімпійські ігри, що проводяться раз на чотири роки під егідою Міжнародного олімпійського комітету (МОК). Окрім Олімпіади, міжнародні спортивні організації відповідають за проведення Чемпіонатів світу з різних видів спорту, таких як футбол, легка атлетика, баскетбол тощо. Ці події мають велике значення не тільки для розвитку спорту, але й для економіки, політики та соціальних процесів на міжнародному рівні. Залучення величезних фінансових інвестицій, створення робочих місць, розвиток інфраструктури та популяризація спорту серед широкої аудиторії – все це результат організаційної діяльності міжнародних спортивних організацій [3].

Крім того, важливою функцією міжнародних спортивних організацій є вирішення спортивних спорів, що виникають через порушення правил, допінг, а також інші конфлікти, які можуть мати місце у спорті. Для цього вони мають спеціалізовані органи, які займаються розглядом таких спорів. Одним із найвідоміших є Спортивний арбітражний суд (CAS), який забезпечує справедливість та прозорість у вирішенні спірних питань. CAS є незалежною судовою інстанцією, що дозволяє сторонам отримати об'єктивне рішення у випадку суперечок між спортсменами, тренерами, спортивними організаціями чи іншими учасниками спортивного процесу. Така

система дозволяє ефективно вирішувати спори та підтримувати авторитет і стабільність міжнародного спорту.

Ці повноваження та функції дозволяють міжнародним спортивним організаціям не лише регулювати спортивну діяльність на глобальному рівні, але й активно впливати на розвиток спорту в цілому. Завдяки їхнім зусиллям, спорт стає більш доступним, прозорим і чесним для всіх учасників, а також сприяє розвитку міжнародної співпраці та миру через спортивні змагання [4].

Міжнародні спортивні організації часто взаємодіють з державами для забезпечення належного рівня розвитку спорту на національному та міжнародному рівнях. Так, міжнародні організації можуть вимагати від держав вжиття заходів щодо дотримання міжнародних стандартів у галузі спорту, впровадження антикорупційних та антидопінгових програм, а також забезпечення рівних прав для спортсменів незалежно від їхнього походження, раси чи статі.

Крім того, міжнародні спортивні організації активно співпрацюють з іншими міжнародними установами, зокрема з ООН, Міжнародним валютним фондом та Світовою організацією торгівлі, оскільки спорт часто переплітається з іншими сферами міжнародного права, такими як економіка, права людини та міжнародна безпека.

Незважаючи на їх важливість та роль у розвитку міжнародного спорту, міжнародні спортивні організації стикаються з низкою викликів, які пов'язані з етикою, управлінням, фінансами та прозорістю їх діяльності. Одним із найбільших викликів є боротьба з допінгом, яка вимагає постійного вдосконалення системи тестування та впровадження нових технологій.

Іншим важливим питанням є фінансова стабільність міжнародних спортивних організацій. Великі спортивні події, такі як Олімпійські ігри, часто супроводжуються значними фінансовими ризиками, а відсутність належного контролю може призвести до корупції та зловживань.

Зміни в соціальних і політичних умовах, а також постійна взаємодія зі світовими політичними структурами ставлять перед міжнародними спортивними організаціями нові завдання щодо збереження незалежності та забезпечення справедливості в прийнятті рішень.

Міжнародні спортивні організації продовжують розвиватися, стикаючись із новими викликами та можливостями. Одним із головних напрямів є інтеграція нових технологій для покращення управління та прозорості у спортивному середовищі. Також зростає увага до соціальних аспектів спорту, таких як інклюзивність, рівність та доступність для людей з інвалідністю.

Майбутнє міжнародних спортивних організацій залежить від їх здатності адаптуватися до змін у глобальній політичній та економічній ситуації, зберігаючи при цьому свою роль як незалежних та авторитетних суб'єктів міжнародного спортивного права [5].

Висновки. Міжнародні спортивні організації є важливими суб'єктами міжнародного спортивного права, які здійснюють регулювання спортивної діяльності на глобальному рівні. Їх функції, повноваження та взаємодія з іншими суб'єктами міжнародного права створюють систему, що спри-

яє розвитку спорту, забезпеченню чесності та рівності змагань. Попри виклики, ці організації відіграють важливу роль у підтримці міжнародного спортивного порядку та сприяють розвитку спортивної культури на світовій арені.

Література

1. Andreff W. Some comparative economics of the organization of sports: competition and regulation in north American vs. European professional team sports leagues. *The European Journal of Comparative Economics*. 2011, № 1. pp. 3–27.
2. Бордюгова Г. Акти міжнародного спортивного законодавства як основа формування відповідної галузі міжнародного права URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1299/>
3. Holzer L. International sports federations as de facto lawmakers: Queer-feminist explorations of the gendered power of sports law. *Leiden Journal of International Law*. 2024. № 37(4). pp. 891–914.
4. James A.R. Nafziger. International Sports Law: A Replay of Characteristics and Trends. *The American Journal of International Law*, vol. 86, no. 3, pp. 489–518.
5. Foster K. Is There a Global Sports Law?. *Entertainment and Sports Law Journal* 2(1), 1. 2016 URL:doi: <https://doi.org/10.16997/eslj.146>

Анотація

Шайдевич В. В. Особливості правового статусу міжнародних спортивних організацій як суб'єктів міжнародного спортивного права. – Стаття.

Міжнародні спортивні організації виконують ключову роль у глобальній спортивній інфраструктурі, регулюючи правила, стандарти та практики, які визначають розвиток спорту на світовому рівні. Вони є основними суб'єктами міжнародного спортивного права, що мають значний вплив на всі аспекти спортивної діяльності, від організації змагань до забезпечення етики та боротьби з допінгом. Однак їх діяльність стикається з численними викликами, серед яких управлінська прозорість, етика, фінансова стабільність та політизація спорту, що вимагають постійного вдосконалення системи управління та впровадження інновацій.

Дослідження полягає в всебічному аналізі ролі міжнародних спортивних організацій як суб'єктів міжнародного спортивного права, визначенні їх правового статусу, функцій та повноважень, а також вивченні їхньої взаємодії з державами та іншими міжнародними організаціями. Зокрема, у статті зосереджено увагу на класифікації таких організацій, їх правовій природі та викликах, що виникають в умовах глобалізації. Окрім того, особлива увага приділяється впливу цих організацій на розвиток спорту та на забезпечення рівних умов для спортсменів на міжнародному рівні.

Міжнародні спортивні організації виконують функції, які виходять за межі державних кордонів, і мають можливість укладати міжнародні угоди, вирішувати суперечки та формувати глобальні стандарти. Вони активно взаємодіють із державами, національними федераціями та іншими міжнародними інститутами, сприяючи розвитку спортивної інфраструктури та зміцненню міжнародного співробітництва. Незважаючи на позитивні аспекти їх діяльності, міжнародні спортивні організації стикаються з проблемами, що включають етичні питання, управлінські труднощі, а також забезпечення фінансової стабільності.

У дослідженні також акцентовано на тому, як міжнародні спортивні організації можуть адаптуватися до нових глобальних викликів, зокрема через інтеграцію нових технологій для покращення прозорості та управлінської ефективності. Майбутнє таких організацій залежить від їх здатності підтримувати свою незалежність та адаптуватися до змін у політичному та економічному середовищі, забезпечуючи при цьому стабільний розвиток спорту на міжнародному рівні.

Дослідження ролі міжнародних спортивних організацій має важливе значення для розуміння тенденцій сучасного міжнародного спортивного права та їхнього внеску у забезпечення справедливості та етики в глобальному спортивному середовищі.

Ключові слова: міжнародні спортивні організації, міжнародне право, міжнародне спортивне право, суб'єкти міжнародного спортивного права, правовий статус.

Summary

***Shaidevych V. V. Peculiarities of the legal status of international sports organizations as subjects of international sports law.* – Article.**

International sports organizations play a key role in the global sports infrastructure, regulating the rules, standards and practices that determine the development of sports on a global scale. They are the main actors in international sports law, having a significant impact on all aspects of sports activities, from organizing competitions to ensuring ethics and combating doping. However, their activities face numerous challenges, including managerial transparency, ethics, financial stability and the politicization of sport, which require continuous improvement of the governance system and innovation.

The research consists in a comprehensive analysis of the role of international sports organizations as subjects of international sports law, defining their legal status, functions and powers, and studying their interaction with States and other international organizations. In particular, the article focuses on the classification of such organizations, their legal nature and challenges arising in the context of globalization. In addition, special attention is paid to the impact of these organizations on the development of sport and on ensuring equal conditions for athletes at the international level.

International sports organizations perform functions that transcend national borders and have the ability to conclude international agreements, resolve disputes and set global standards. They actively interact with states, national federations and other international institutions, contributing to the development of sports infrastructure and strengthening international cooperation. Despite the positive aspects of their activities, international sports organizations face challenges that include ethical issues, management difficulties, and ensuring financial stability.

The study also focuses on how international sports organizations can adapt to new global challenges, in particular through the integration of new technologies to improve transparency and management efficiency. The future of such organizations depends on their ability to maintain their independence and adapt to changes in the political and economic environment, while ensuring the sustainable development of sport at the international level.

The study of the role of international sports organizations is important for understanding the trends in modern international sports law and their contribution to ensuring fairness and ethics in the global sports environment.

Key words: international sports organizations, international law, international sports law, subjects of international sports law, legal status.

НАШІ АВТОРИ

Алмаші І. М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри менеджменту, підприємництва та торгівлі Ужгородського торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

Алмаші М. М., кандидат юридичних наук, заступник директора з науково-педагогічної роботи ЦДН «Закарпатський інститут» ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Аніщук Н. В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри історії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія»

Войнарівський М. М., кандидат юридичних наук, суддя Миколаївського районного суду Миколаївської області

Галуцько В. В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права

Глобенко І. О., доктор філософії у галузі знань «Право», доцент кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права

Голубєва Н. Ю., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, професор кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», заслужений юрист України, адвокат

Григорчук Н. П., аспірант кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

Гуменюк Ю. І., аспірант кафедри міжнародного та європейського права Державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Дрозд В. Ю., кандидат юридичних наук, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3 Донецького державного університету внутрішніх справ

Іванов А. В., аспірант кафедри міжнародного та європейського права Державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Ігошин М. М., кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін Київського університету права Національної академії наук України

Кондрат'єва Л. А., кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Кравцов Д. О., аспірант кафедри міжнародного та європейського права Державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Кувіла О. І., доктор філософії, доцент кафедри юриспруденції Чернівецького інституту Міжнародного гуманітарного університету

Кушнір Я. В., аспірант кафедри міжнародного та європейського права Державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Лагутіна І. В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Національного університету «Одеська юридична академія»

Мисак О. І., старший викладач бізнесу і права Вінницького інституту Університету «Україна»

Мішина Н. В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Мудрик А. А., студент I курсу магістратури Інституту права і суспільних відносин Університету «Україна»

Олашин В. В., адвокат, доктор філософії в галузі права, докторант кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Ужгородського національного університету

Подцерковний О. П., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія», арбітр МКАС при ТПП України

Попкова О. О., магістрант спеціальності «Міжнародне право» Київського університету права Національної академії наук України

Приходько В. І., аспірант Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

Шайдевич В. В., аспірант кафедри міжнародного та європейського права Державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Шишка О. Р., кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права

Шишка Р. Б., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права

ЗМІСТ

<i>І. М. Алмаші, М. М. Алмаші</i> Договір комерційної концесії як правова форма господарських взаємовідносин: окремі аспекти правового регулювання	3
<i>Н. В. Аніщук</i> Залучення жінок до здобуття професійної кваліфікації за традиційно «чоловічими» професіями в Україні: гендерно-правовий аспект.....	11
<i>М. М. Войнарівський</i> Застосування адміністративно-господарських санкцій у сфері медіа	17
<i>В. В. Галунько, О. Р. Шишка, Р. Б. Шишка, І. О. Глобенко</i> Ціна міжнародних гарантій в правовому вимірі.....	28
<i>Н. Ю. Голубєва</i> Купівля-продаж речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому: правове регулювання, основні правила, проблеми.....	34
<i>Н. П. Григорчук</i> Роль медіатора у виявленні та усуненні причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення за участю неповнолітнього	60
<i>Ю. І. Гуменюк</i> До питання про систему міжнародно-правових принципів у сфері судоустрою та статусу суддів.....	69
<i>В. Ю. Дрозд</i> Спосіб вчинення працівниками правоохоронних органів корупційних кримінальних правопорушень.....	78
<i>А. В. Іванов</i> Правові механізми міжнародної співпраці у боротьбі з кліматичними змінами.....	87
<i>М. М. Ігошин, О. О. Попкова</i> Особливості уніфікації норм спадкування в рамках Ради Європи	94
<i>L. A. Kondratjewa</i> Das sorgerecht des vaters für ein kind als versuch, sich während des krieges dem wehrdienst zu entziehen	102
<i>Д. О. Кравцов</i> Роль міжнародних організацій у вирішенні питань компенсації шкоди, завданої війною: аналіз досвіду та основні виклики.....	110
<i>О. І. Кувіла</i> Проблемні аспекти реалізації права осіб з інвалідністю на доступ до правосуддя в умовах війни	117
<i>Я. В. Кушнір</i> Правовий статус оренди території іноземними державами: міжнародно-правові аспекти та сучасні виклики	124

<i>I. V. Lagutina</i>	
Artificial intelligence and occupation safety and health: new challenges and opportunities	130
<i>О. І. Мисак, А. А. Мудрик</i>	
До питання про сімейні правовідносини у контексті сімейного законодавства України та країн Європейського Союзу ускладнені іноземним елементом	138
<i>N. V. Mishyna</i>	
Municipal environmental governance and human rights: local authorities as key actors in sustainable development.....	146
<i>В. В. Олашин</i>	
Виняткові обставини як особлива форма касаційного провадження: досвід попередньої редакції Кодексу адміністративного судочинства України.....	153
<i>О. П. Подцерковний</i>	
Щодо темпорального застосування позовної давності у відносинах приватизації у світлі конституційних принципів.....	159
<i>В. І. Приходько</i>	
Принципи публічного адміністрування проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності в Україні	176
<i>В. В. Шайдевич</i>	
Особливості правового статусу міжнародних спортивних організацій як суб'єктів міжнародного спортивного права.....	182

CONTENTS

<i>Almashi I. M., Almashi M. M.</i> Commercial concession agreement as a legal form of economic relations: certain aspects of legal regulation.....	3
<i>Anishchuk N. V.</i> Involvement of women in professional qualification in traditionally “men’s” professions in Ukraine: gender-legal aspect	11
<i>Voynarivskyi M. M.</i> Imposition of administrative and economic sanctions in the media sector.....	17
<i>Halunko V. V., Shyshka O. R., Shyshka R. B., Hlobenko I. O.</i> The price of international guarantees in the legal dimension.....	28
<i>Golubeva N. Yu.</i> Purchase and sale of property rights to real estate objects that will be constructed in the future: legal regulation, basic rules, problems.....	34
<i>Hryhorchuk N. P.</i> The role of the mediator in identifying and eliminating the causes and conditions that facilitated the commission of a criminal offense involving a minor	60
<i>Gumeniuk Yu. I.</i> On the issue of the system of international legal principles in the field of judicial system and status of judges.....	69
<i>Drozd V. Yu.</i> Method of committing corruption criminal offenses committed by law enforcement officers	78
<i>Ivanov A. V.</i> Legal mechanisms for international cooperation in the fight against climate change.....	87
<i>Igoshin M. M., Popkova O. O.</i> Features of the unification of inheritance rules within the framework of the Council of Europe	94
<i>L. A. Kondratjewa</i> Das sorgerecht des vaters für ein kind als versuch, sich während des krieges dem wehrdienst zu entziehen	102
<i>Kravtsov D. O.</i> The role of international organizations in addressing the issues of compensation for war damage: analysis of experience and key challenges	110
<i>Kuvila O. I.</i> Problematic aspects of realisation of the right of persons with disabilities to access to justice in times of war.....	117
<i>Kushnir Ya. V.</i> Legal status of the lease of territory by foreign states: international legal aspects and current challenges	124

<i>Lagutina I. V.</i>	
Artificial intelligence and occupation safety and health: new challenges and opportunities	130
<i>Mysak O. I., Mudryk A. A.</i>	
On the issue of family legal relations in the context of family legislation of Ukraine and the countries of the European Union Complicated by a foreign element.	138
<i>N. V. Mishyna</i>	
Municipal environmental governance and human rights: local authorities as key actors in sustainable development.....	146
<i>Olashyn V. V.</i>	
Exceptional circumstances as a special form of cassation proceedings: the experience of the previous version of the code of administrative procedure of Ukraine.....	153
<i>Podtserkovnyi O. P.</i>	
On the temporal application of the statute of limitations in privatization relations in light of constitutional principles.....	159
<i>Prykhodko V. I.</i>	
Principles of public administration of forensic examinations in the field of intellectual property in Ukraine	176
<i>Shaidevych V. V.</i>	
Peculiarities of the legal status of international sports organizations as subjects of international sports law	182

Сайт видання:
www.naukovipraci.nuoua.od.ua

Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право», 293 «Міжнародне право»), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р. (Додаток 1).

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення
і радіомовлення № 1414 від 25.04.2024 року.
Ідентифікатор медіа R30-03885.

Редактор-коректор *І. Чудеснова*
Технічний редактор *О. Молодецька*

Тираж 100 прим. Підписано до друку: 19.05.2025

Адреса редакції
вул. Академічна, 2, каб. 1009 м. Одеса, 65009, Україна
Телефон. + 38 095 301 17 48
E-mail: editor@naukovapraci.nuonua.od.ua

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.